دیوانی زێوەر

دەزگای چاپ و بڵاوکردنەوەی

زنجیرەی ڕۆشنبیری

*

خاوەنی ئیمتیاز: شەوکەت شێخ یەزدین

سەرنووسیار: بەدران ئەحمەد حەبیب

* * *

ناوونیشان:

دەزگای چاپ و بڵاوکردنەوەی ئاراس، شەقامی گوڵان، هەولێر

دیوانی زێوەر

مەحموود زێوەر

کۆی کردووەتەوە و پێشەکی و پەراوێزی بۆ نووسیوە

ناوی کتێب: دیوانی زێوەر
ئامادەکردنی: مەحموود زێوەر
بڵاوکراوەی ئاراس- ژمارە: ٧٥٤
هەڵەگری: فەرهاد ئەکبەری
دەرهێنانی هونەریی ناوەوە: بەدران ئەحمەد حەبیب
بەرگ: مریەم موتەقیبیان
چاپی دووەم، ٢٠٠٨
لە بەڕێوەبەرایەتیی گشتیی کتێبخانە گشتییەکان لە هەولێر ژمارە ١٥٨٦ی ساڵی ٢٠٠٨ی دراوەتێ

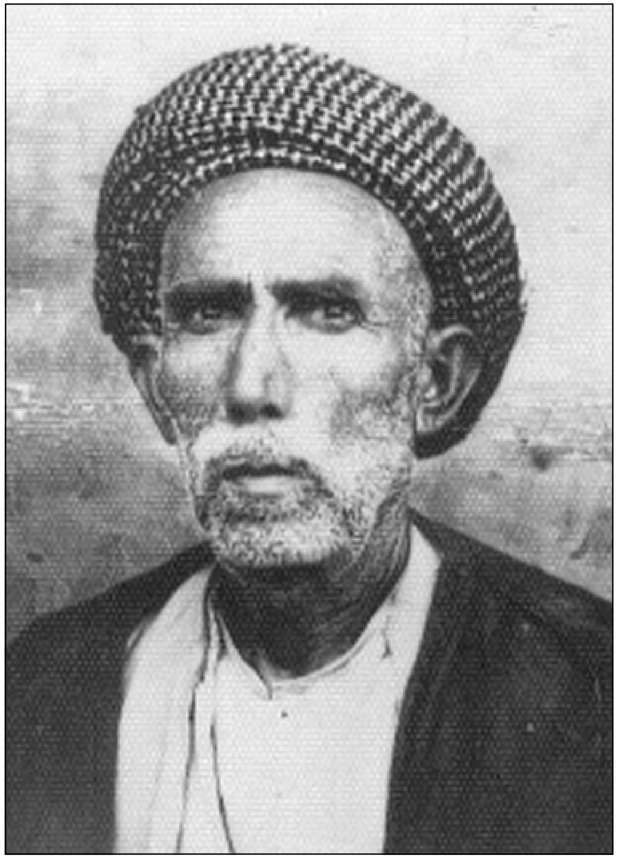

زێوەر

پێشەکی

خوێنەرانی خۆشەویست و بەڕێز: بەشانازییەوە (دیوانی زێوەر)ی باوکمتان پێشکەش دەکەم کەوا زیاد لە پەنجا ساڵە کۆچی دوایی کردووە و هێشتا دیوانەکەی بەتەواوی چاپ نەکراوە. بەڵام وەنەبێ کەمتەرخەمیمان کردبێ، بەهەر حاڵێک بووبێ و بەگوێرەی ڕۆژ و توانا توانیومانە خوێنەری لێ بێ بەش نەکەین.

لە ساڵەکانی ١٩٥٦وە کەوتمە کۆکردنەوەی زۆری ئەو هەڵبەستانەی کە لای خۆمان نەبوون. چونکە سەرجەمی شیعرەکانی ژیانی خۆی لە سەردەمی (دەربەدەری)یەکەیدا فەوتاوە یا سووتاوە ئەوە هەموو لێی بێ بەش بووین، بەڵام هەوڵی دڵسۆزانەی پیاوچاکان و کۆکردنەوەیان و پاراستنیان زۆر جێی ڕێز و سوپاس و شانازییە بۆمان. لەوانە مامۆستای خوالێخۆشبوو (نەجمەدین مەلا) کە کەشکۆڵێکی تایبەتی بەشیعرەکانی (زێوەر)ی لابوو زۆر جار دوای ئەرکی دەرس وتنەوەی قوتابییانی شەوێ سەرم لێ دەدا و هانم دەدا کە نوسخەیەکم بۆ بنووسێتەوە تا بتوانین چاپی بکەین. ئەویش دەستی نەنا بەڕوومەوە و ئەرکی نووسینەوەی گرتە ئەستۆ، هەرچەندە لە نووسینەوە و گواستنەوەی شیعرەکاندا، دەستکارییانی کردبوو بەپێی ڕاوبۆچوونی تایبەتی خۆی پەراوێزی بۆ نووسیبوون کە لەمەشدا کەوتبووە هەڵەوە و خوێنەرانی دوای خۆشی پشت بەو سەرچاوەیە کەوتبوونە هەڵەوە، و چەند هەڵبەستێکی بەختیار زێوەری بەهی زێوەر دانا بوو لەوانە (باسی دونیا) و (هەڵهێنانی مەتەڵ)ی گۆڤاری بانگی کوردستان و گۆڕینی هەڵبەستی (فەلەستین) بە (وڵاتم) داڕشتبووەوە، بەم جۆرەش بەڕێز (کاکە حەمەی حاجی عارف)، خاوەنی (کتێبخانەی زێوەر) ئەرکی چاپکردنی گرتە ئەستۆی و ناردی بۆ لای بەڕێز خوالێخۆشبوو مامۆستا (عەلائەدین سەجادی) و لە ساڵی ١٩٥٧دا لە چاپخانەی مەعاریفی بەغداد بەچاپکراوی بەشێکی بەناوی (سۆزی نیشتمان)ەوە بڵاوبووەوە و کەوتە دەست خوێنەران.

بەشە چاپ نەکراوە دەستنووسەکەی گەڕایەوە بۆ من و لای خۆم پاراستم، لەم دواییەدا کە نرخ و بایەخ لە جاران زیاتر درا بەئەدەب و شیعر و نووسین، زۆر کەس داوای چاپکردنی تەواوی دیوانەکەیان دەکرد. بۆ ئەم مەبەستەش لەگەڵ مامۆستای بەڕێز خوالێخۆشبوو (جەمال محەمەد محەمەد ئەمین)دا یەک کەوتین کە سەرجەمی هەموو شیعرەکانی کۆبکاتەوە و بینووسێتەوە و ئامادەی چاپی بکا و بمداتێ دوای پیاچوونەوەی و ڕازیبوونم لە چاپی بدەم.

مامۆستا جەمال لەسەر ئەرکی مامۆستایەتیی خۆیەوە، پیاوانە کارەکەی سازدا و بردی ڕەقابەشی کرد و ئینجا هێنایەوە کە چاپی بکەین، بەڵام دوای پیاچوونەوە ئەمیش کەوتبووە ئەو هەڵانەوە کە مامۆستا نەجمەدین مەلاش کردبوونی. چ لە گواستنەوەی شیعرەکان و چ لە پەراوێزەکاندا کە لە سۆزی نیشتماندا نووسرابوونەوە و دەقاودەق وەک خۆی بەبێ گۆڕان گواستبوویەوە و دەستنووسەکەی خۆی و خۆیشی کەوتبووە چەند هەڵەیەکی ترەوە لەبەر نەبوونی سەرچاوە و یەکباڵیی ئیشەکەی و دووریشی لە شارەوە کە مامۆستای ناوەندی بوو لە چوارتا و ئەگەر بهاتایە کتێبەکە بەم جۆرە چاپ بکرایە و دەست خوێندەواران بکەوتایە دەبووینە مایەی گلەیی و ناڕەزایی ئەدەب دۆستان و ئێوەی بەڕێز. لەبەر ئەوە ڕازی نەبووم و ناچار ڕووم لێ نا کەوا دەست هەڵبگرێ لە کارەکەی و ئەو دەستنووس و سەرچاوانەی خۆمانمان بداتەوە دەست کە دابوومانێ و دیوانە ئامادەکراوەکەی خۆیشی بۆ خۆیم گێڕایەوە و مافی چاپکردنی دەدەمێ دوایی چاپکردنی ئەم دیوانە چاپی بکاتەوە بەو دیراسەت و پێشەکییەی کە خۆی بۆی نووسیوە. بەم کارە مامۆستا جەمال ڕازی بوو و خۆشحاڵیی خۆی دەربڕی و زۆر سوپاسی دەکەین.

بێگومان کارێکی وا بەتاکە کەسێک ناکرێ، ناچار ڕووم لە بەڕێزان (پرۆفیسۆر د. عیزەدین و مامۆستا مەحموود محەمەد)، ئەمینداری گشتیی کتێبخانەی ئەوقافی سلێمانی نا کە ئەم ئەرکە جێبەجێ بکەن بۆ نووسینەوە و پیاچوونەوە و پەراوێز بۆ نووسین و ڕاستکردنەوەی شیعرەکانی (زێوەر)، بەپێی ئەو دەستنووس و سەرچاوانەی لەبەر دەستیان هەن بەتایبەت مامۆستا مەحموود بەهۆی کتێبخانەی ئەوقافەوە. جگە لە کەشکۆڵێکی مامۆستای بەڕێز (حەمە عەلی قەرەداغی) کە بۆی

ناردین خۆیشی زۆری ئەو شیعرانەشی لە گۆڤاری (بەیان)دا بڵاوکردبووە.

بەڵام بۆ ئێمە بووە سەرچاوە، بۆ ڕاستکردنەوە و ساغکردنەوەی چەند شیعرێک کە لە هەندێک سەرچاوەدا هەڵەی تێ کەوتبوو لە گواستنەوەدا. ئەمەش بووە هۆی دەوڵەمەندکردنی دیوانەکە و زۆر سوپاسی مامۆستا حەمە عەلی دەکەین، چونکە زۆربەی ئەو هەڵبەستانە لە گۆڤارە کوردییەکانا نەکەوتبوونە بەرچاوی ئێمە. بەمانە کارەکە بەرەو هەنگاوێکی پێشتر ڕووی نا.

بۆ ئەوەی دیوانەکە سەرجەمی هەموو شیعرەکانی بێ، لە چاپکراوەکانی کاتی ژیانی شاعیر خۆیدا "دەستە گوڵی لاوان" و "چیرۆکی خێوی ناو مزگەوت و سۆفی کەریمی چەرچی"یشمان لەگەڵا دانان بۆ چاپ کردنەوە. لەبەر دوو هۆ: **یەکەم:** بۆ ئەوەی خوێنەر لە ڕۆڵی شیعری زێوەر نەپچڕێ. **دووەم:** ئەو خوێنەرانەی ئێستەش کە دەستیان نەکەوتوون لێیان بێ بەش نەبن.

ئەمە کورتەیەکی سەر گوزشتەی چۆنییەتیی چاپکردنی ئەم دیوانەیە.

بەڵام چەند ڕایەک دەربارەی زێوەری باوک لە دوو خاڵدا دەردەبڕم:

یەکەم: زێوەر بەڕابەر و ڕێچکە شکێنی قەڵاچۆکردن و نەهێشتنی نەخوێندەواری دادەنێم لە کوردستاندا چونکە بەر لەو و تا سەردەمی ژیانی ئەویش کەس ئەو بۆچوون و ئەرکە پیرۆزەی نەبووە و نەی گرتووەتە ئەستۆی خۆی.

فەرموون ئەوەتا مامۆستا "جەمال بابان" لە یاداشتی منداڵیدا بۆمان دەگێڕێتەوە کە باوکی مودیری ناحیەی سروچک (بەرزنجە) بووە و (زێوەر)یش ئەو دەمە مامۆستای قوتابخانە بووە، چۆن هانی خەڵکەکەی داوە دوای تەواوکردنی کار و فرمانی ڕۆژانە یان شەو بێن پێیان بخوێنێ.

دووەم: زێوەر بەڕابەری ئەدەبی منداڵ دادەنێم کە بیرەکەی لە خۆیەوە سەری هەڵداوە، بۆ گۆرانی و سروودی کوردی، بەڵگەشم پێشەکییەکەی نامیلکەی "دەستەگوڵی لاوان"ە کە بەقەڵەمی نووسیویە.

خوێنەری بەڕێز، هیچ دیوانێک و نووسراوێک خاڵی نابێ لە کەموکوڕی تەنانەت دوای چاپیش، لەوانەیە هێشتا زۆر شیعری تری زێوەر ماین کە ئێمە دەستمان

نەکەوتبن، ئەگەر لە دڵسۆزانەوە شتی ترمان پێ گەیشت بەڵێن بێ لە چاپێکی تردا و لەگەڵ ڕاستکردنەوەی هەڵەکاندا جارێکی تر بەشێوەیەکی قەشەنگتر چاپی بکەینەوە.

سوپاس و ڕێزم بۆ ئەو دۆست و ئەدەب دۆستانەی کە کەشکۆڵی تایبەتی خۆیان یان چەند نموونەی شیعریان بۆ ناردووین کە بەراوردمان کرد، هەموو یەک سەرچاوە دەگرنەوە کە ئەویش مامۆستا (نەجمەدین مەلایە) لەوانەش بەڕێز کاک ئەحمەد و حەمکولی قەساب.

مەحموود زێوەر

زێوەر

۱۹٤۸–۱۸۷٥

زێوەر، ناوی عەبدوڵڵای کوڕی محەمەدی ئەفەندی مەلا ڕەسووڵی بەبنەچە پشدەرییە و لە ساڵی ۱۸۷٥ی زاینی بەرامبەر ۱۲۹۱ی کۆچی، لە شاری سلێمانی لە گەڕەکی کانیسکان هاتووەتە دونیاوە. وەک خۆی بۆمان دەگێڕێتەوە لە ڕۆژنامەی ژین ژمارە ٦۱۸ شوباتی ۱۹٤۱ نووسیویە:

«ئەو ڕۆژەی ناردمیانە قوتابخانە تەصادوفی نەورۆزی کورد، مامۆستاکەم وەرەقەیەکی (نەورۆزنامە)شی دا بەمن پارەی بۆ بەرم. منداڵان لە هەموو لایەکەوە هەڵ ئەپەڕین و نەورۆزنامەیان دەخوێندەوە منیش سەیرم دەکردن نەم دەزانی بیخوێنمەوە، کە هاتمەوە ماڵەوە دەستم کرد بەگریان، باوکم وتی بۆچی دەگری. ئەوە پارە بۆ مامۆستا ئەوەش بۆ خەرجی خۆت. وتم بۆ پارە ناگریم. ڕەفیقەکانم هەموو ئەم کاغەزە دەخوێننەوە و من هیچ نازانم، وتی ڕۆڵە عاجز مەبە من فێرت دەکەم، میقدارێک خەریک بوو شیعرێ فێر بووم (نوروز شد نوروز شد) ئەنجا وامزانی میرزا شەفیعم...»

دوایی لە حەوت ساڵانە، خرایە حوجرەی مەلا سەعید (خواجە ئەفەندی) بۆ بەر خوێندن. لە حوجرە قورئان و ناگەهان و گوڵستان دەخوێنێ، بەدەم فارسی خوێندنەوە دەست دەکا بە "نصاب صبیان" و ئەچێتە فەقێیەتی، لە پێشا هەر لە سلێمانی، بەڵام لەم ماوەیەدا فارسییەکەی لای خواجە ئەفەندی هەر دەخوێند، لە پاشا دەچێ بۆ مەریوان و بانە و لەوێوە بۆ موکریان و ساباڵاخ و بەسەر ڕەواندزدا دەگەڕێتەوە بۆ هەولێر و کەرکووک و دێتەوە بۆ سلێمانی لە مزگەوتی "بن تەبەق" مزگەوتی عیرفان، دەرزی عیلمی عەروز و قافیە لە لای عیرفان ئەفەندی دەخوێنێ و دەبێ بەموستەعیدێکی باش.

زەمان زەمانی تورک و چوونە ئەستەموڵ باو بووە، ئەمیش هەوای ئەو چوونەی

دەکەوێتە سەر، لە ساڵی ۱۳۱۷ی ڕۆمیدا ملی ڕێ دەگرێ و دەچێ بۆ ئەستەموڵ، لەوێ لە لایەکەوە لەگەڵ (عالم و ئەدیبە)کانا هەڵسوکەوتی کردووە، لەلایەکیشەوە هەموو دەمێک تێکەڵاویی لەگەڵ ئەو پیاوە کوردانەدا کە لەوێ ئیش بەدەست بوون کردووە. چوار ساڵێک بۆ خوێندن و زیادکردنی زانیاریی دنیا و دیدەیی لە ئەستەموڵ دەمێنێتەوە لە پاشا دێتەوە بۆ سلێمانی.

لە مارتی ۱۳۲٤ی ڕۆمی و دوای تاقیکردنەوە کراوە بەمامۆستای قەواعیدی زمانی تورکی لە ڕوشدیەی عەسکەری، بەمووچەی ٤۰۰ قروش، تا هەڵگیراوە.

لە مارتی ۱۳۳۰ کە قوتابخانەکە گۆڕا بەمەعاریفی عوموومی و ناونرا (نەشویفەیە) دامەزرا بەوەکیلی مامۆستای یەکەم بەمووچەی ٥۰۰ قروش کە پێیان دەوت "باش معلم" و مایەوە بەمامۆستا هەتا ئیحتیلالی ئینگلیزی و لە کانوونی یەکەمی ۹۱۸ کرا بە "باشکاتب تەحریرات" بەمووچەی ۱٦۰ ڕوپیە.

کە ئینقلاب ڕووی دا لە شارا بێ ئیشوکار مایەوە تا لە ۱۹ شوباتی ۹۲۱ دا بەمامۆستا دامەزرا لە "نموونەی سەعادەت" بەمووچەی ۱۱۰ ڕوپیە و لە شوباتی ۹۲۲ دا مووچەکەی زیاد کرا بوو بە۱۲۰ ڕوپیە تا چۆڵکردنی شاری سلێمانی بەهۆی ڕووداوی سیاسییەوە. لە مارتی ۱۹۲٥دا سەرلەنوێ بەمامۆستای یەکەم دانرا لە قوتابخانەی سلێمانی یەکەم بە۱۳۰ ڕوپیە لە پاشا مووچەکەی کەم کرایەوە بۆ ۱۲۰ ڕوپیە بەهۆی باری ئابووریی وڵاتەوە و گوێزراشەوە بۆ قوتابخانەی سلێمانی دووەم و مایەوە تا ساڵی ۱۹۳۰ لەوەدوا گوێزرایەوە بۆ ناحیەی بەرزنجە و بەمامۆستایەتی مایەوە وەکو سزایەک و دوور خستنەوەیەک بۆ دابڕین لە کۆمەڵ و ڕۆشنبیران و بێ ئاگا بوون لە ڕووداوی سەردەمی خۆی تا ساڵی ۱۹۳۸ و لەوێشەوە بۆ بیارە و لە دواییشدا لەسەر کار لابرا بەمانگانەی (۳,۸۳۲) دینار و هەشت سەد و سی و دوو فلس. کە هی ماوەی خزمەتی کۆنی بوو.

زێوەر لە گوزەراندا زۆر ئامادە نەبوو، بەمووچەیەکی کەمی خانەنشینی شاهانە و سەر بەرزانە ڕای دەبوارد ئەوەتا لە نامەکەیدا کاتێک نامیلکەی چیرۆکی خێوی ناو مزگەوت و سۆفی کەریمی چەرچیی پێشکەش بەحەسەن بەگی جاف (حەسەن فەهمی) دەکات تێیدا نووسیوویە: «ئەم ڕجای خوصووصییەم لە خزمەتدا ئەوەندەیە

نەعەریضەکەم بەعەریضەی طەلەب بناسە و نەکتێبەکە لە ضمنی هیچ مەطلەبێکا تەقدیم نەکراوە بەئومێدی هیچ جائزە و موکافەئات نەنێرراوە. ڕجا ئەکەم کە ئەویش هەر بەمەحەببەت و یادگاری قوبووڵی بفەرموون. بێخود کە تەشریفی لە خزمەتدایە ئەزانێ شارەزایە تا عومرم گەیشتۆتە ئەم وەقتە شیعر فرۆشیم نەکردووە و ئێوەش هەروای بزانن بەگم.» ئینجا لێرەوە با ئەوە بڵێین کە کەسێک خۆی بڵێ شیعر فرۆشیم نەکردووە ئایا ویژدان ئەفرۆشێ؟؟ ستایش و پیا هەڵدان بۆ پلە و پایە و پارە ئەکات؟؟؟

نەء هەرگیز نەء، زێوەر هەرچەندە خێزان باریش بوو نەفسێکی زۆر بەرز و شاهانەی بووە، دەروێش مەشرەب و ڕەوەند و خواپەرست و دیانەت ڕاگیربووە و هەر ئەوەش بووە بەوەی جێی متمانەی بنەماڵەی شێخی نەمر بێ ئەوە بوو شێخ ڕەئووفی کوڕی لە خوێندنا دواکەوت و ئەویش کەسێک کە جێی بڕوا و متمانەی شێخی نەمر بێت (زێوەر)ە و هانای بۆ دێنێت تا نامەیەک بۆ شێخ بنێرێت و باسی هەوڵ و کۆشش و بەردەوامی ڕەئووفی تیا بکات. بەو نامە شیرین و ئەدەبییە بەرامبەر سەردار و مەلیک و حوکمداری کوردستان نامەیەکی جوان و قەشەنگ و ڕەنگین دەڕازێنێتەوە و بۆی دەنێرێ کە دەقەکەی لە بەشی ستایش و پیاهەڵدان دەخوێنیتەوە، ئەمەش ئەوە دەگەیەنێ کە شێخ زۆری خۆش ویستووە و ڕێزی تایبەتی بۆ داناوە و ئەمیش جێی لە دڵی شێخی نەمردا کردووەتەوە. ئیدی چۆن زێوەر هیچی بۆ شێخ نەنووسیوە و نەوتووە؟

زێوەر چۆن شاعیرانی پێش سەردەمی خۆی لە تورک و فارس و کوردەکان کاریگەرییان هەبووە لە سەری و ڕێباز و ڕێوشوێنی زۆریان بەشیعرەکانییەوە دیارە، هەروەها ئەمیش کاریگەریی تەواوی هەبووە لەسەر شاعیرانی هاوچەرخی خۆی، وەکو مامۆستایانی خوالێخۆشبوو عەلائەدین سەجادی و ڕەفیق حیلمی و عەلی باپیر و شێخ نوری شێخ ساڵح و عەلی عارف ئاغا شاری، ئەخۆڵ و بێکەس و بەختیار زێوەر و زۆری تریش، لەسەر هەمووشیانەوە پیرەمێردی نەمر.

بێینە سەر پەراوێز و شیعرەکانی، ئەوە بوو لە سەرەتاکەدا بەکەمی ئاماژەم بۆ ئەوە کرد کە نەجمەدین مەلا زۆر پەراوێزی بەهەڵە و ڕا و بۆچوونی خۆی داناوە بۆ

شیعرەکان و خوێنەریشی خستووەتە هەڵەوە. ئەوەتا لە هەڵبەستی ئاسایشەکەیدا:

حەمدوللا وا لە دەوری باغی دێ سەنگەر نەما
ئەشقیا شەق بوو شەق پێنج تیر و ماو و زەرنەما

هەر بەخەتی خۆی جۆرە پەراوێزێکی تری بۆ ئەم هەڵبەستە نووسیوە کە زۆر جیاوازیی هەیە لەوەی پێشتری. ئینجا لەبەر ئەوەی جیهانی شیعری زێوەر زۆر فراوانە و دابەش دەکرێت بەسەر چەند دەورەی کە یەک لە دوای یەک هاتوون وەک، دەوری عوسمانی، ئیحتیلالی بریتانیا، حکوومەتی کوردیی شێخی نەمر و دەوڵەتی عێراق کە لەم هەر چوار بوارەدا ڕۆڵی شیعریی خۆی دیوە بەسەرکەوتوویی ئینجا بەڕای من کەسێک شارەزایی تەواوی ئەو سەردەمە مێژووییەی نەبێ، بۆی نییە پەلامار بدات و بەپێی ڕاوبۆچوونی ئیمڕۆ شیعرەکان هەڵسەنگێنێ و بیانداتە بەر تانە و تەشەر.

زێوەر بەرهەمی زۆرە لەمانە کە لە سەردەمی ژیانی خۆیدا چاپ کراون.

١– ژیانی پێغەمبەران.

٢– دەستەگوڵی لاوان.

٣– چیرۆکی خێوی ناو مزگەوت.

٤– داستانی "سوزناک کربلا" شیعرە بەفارسی لە چاپ دراوە ١٩٨٨.

٥– چیرۆکی حکوومەتێکی خەیاڵ و بەشێک لە کتێبی "من عمان الیٰ العمادیە" کە ئەوەیان وەرگێڕانە و لە ساڵی ١٩٩٩ لە دەزگای خاک و بنکەی ئەدەبیی گەلاوێژ دووجار چاپ کراوە.

٦– سۆزی نیشتمان، بەشێکی کەمی دیوانی شیعری ساڵی ١٩٥٧ چاپ کراوە.

٧– فەرهەنگی زێوەر، دەستنووسە و ئامادەیە بۆ چاپ، بریتییە لە ٢٣ هەزار وشەی عەرەبی وەرگێڕاوەتە سەر زبانی کوردی و من خستوومەتە سەر شێوە ئیملای تازە.

٨– وەرگێڕانی کتێبی "الزنبقە البیضاء" کە هی نووسەرێکی ڕووسی بوو بەناوی

(گریگوری بتروف) بەداخەوە کەوتە لای ئامینەخانی خوشکم و نەگەڕایەوە دیارە فەوتاوە.

٩- دیوانی زێوەر، ئەمەی ئێستە لەبەر دەستایە و ئومێدەوارم کەموکوڕیی نەبێ.

ماوەتە سەر ئەوەی کە بڵێین مامۆستا محەمەد فازل مستەفا، نامەی ماجستێری لەسەر (زێوەر و ژیان و بەرهەمەکانی) لە زانکۆی سەلاحەدین بەسەرکەوتوویی وەرگرتووە. پیرۆزبایی لێ دەکەین. زێوەر لە ژیانی خێزانیدا دوو ژنی هێناوە، یەکەمیان کچی خاڵی بووە، ناوی ڕەعنا خانی کچی حاجی حەسەنی سەلیم ئاغای جوامێر ئاغای پشدەری بووە کە ئەکاتە دایکی فایق (بەختیار) و دوو کچی (زوهرە و حلاو)ی لێ بووە و ژنی دووەمی (شەمسە)ی کچی حەمە سووری مەلا قادر بووە کە ئەویش بەخزمایەتی لە دایکی شەمسە خانەوە دەگاتەوە بەزێوەر و لە میش سێ کچ (جەمیلە و ئامینە و شایستە) و دوو کوڕ (مەحموود و حەسەن)ی بووە.

زێوەر لە گوزەراندا زۆر ئامادە نەبوو، مانگانەیەکی کەمی تەقاویتی هەبوو کە لەم دواییەدا بەوە ڕای دەبوارد هەرچەند خێزانێکی زۆری هەبوو نەفسێکی زۆر بەرزی شاهانەی بووە، دەروێش مەشرەب و ڕەوەند و خواپەرست و دیانەت ڕاگیر بوو، لە خواردنەوە بەدوور بوو حەزی بەجگەرەکردووە، لەم دەوری دواییەدا تا بەنەخۆشی نەگلا بوو زیاتر وەقتی لەگەڵ ئەدیب و شاعیرەکاندا بەباسی لێکۆڵینەوەی (شیعر و ئەدەب) ڕادەبوارد بەتایبەت لەگەڵ مامۆستا "مەلا سەعید ئەفەندی کابان"دا کە بەڕاستی وەک دوو برا و دوو ئازیز و خۆشەویست هەر شەو لە یەک دانەبڕان و مزگەوتی عیرفان (بن تەبەق)یان کردبووە جێ نزرگە جیاجیا و دانیشتن لەگەڵ ئەمیشا مامۆستا مەلا ئەحمەدی حاجی مەلا ڕەسووڵیش هەردەم لەگەڵیان بوو، زۆر حەزی بەدامە و شەترنج و سەیران و دیمەنە دڵڕەفێنەکانی کوردستان بووە.

مامۆستا بەهجەت سەعید کابان دەگێڕێتەوە:

لە هاوینی ساڵی ١٩٤٧ لە خولێکی تایبەتدا کە بۆ قوتابییانی قوتابخانە سەرەتاییەکان کرابووەوە چەند مامۆستایەک وانەیان تیا دەوتەوە یەکێک لەوانە خوالێخۆشبوو مامۆستا فائق بێکەس بوو، ڕۆژێکیان لێم پرسی مامۆستا جوانترین و بەهێزترین شیعر بەلای بەڕێزتانەوە چییە؟ فەرمووی ئەم هۆنراوەیەی مامۆستا

(زێوەر)ە کە دەڵێت:

گەرچی ئەرزی هێند بڵندی وەختە لای من بچیتە عەرش
واسیتەی سەربەرزی بۆ ئیجرای ئاینی منی

ئەمە بەشێکە لە هەڵبەستی سروودی (ئەی وەتەن چەند خۆشەویستی) عەلی باپیر ئاغای شاعیر بێجگە لەوە لە کتێبی "گوڵ دەستەی شوعەرای هاوعەسرم"دا بەشێکی تایبەتی بۆ زێوەر داناوە لێرەشدا بەم چوارینە زێوەر هەڵدەسەنگێنێ:

زێوەر لە کوردیا زۆر تەبعی تەڕ و ڕەوانە
بێخود لە فارسیدا هوشیار و نوکتە زانە
نووری موقەللیدە بێ ڕاوکە شیعری نایە
شوکری بەڕاستی ئەیلێم ئوستادی شاعیرانە

عەلی باپیر ئاغا گێڕابوویەوە کە کاتی خۆی ئەم شیعرەی وتووە. حەمدی زانیویەتی شەش مانگ قسەی لەگەڵا نەکردووە.

عەلائەدین سەجادی لە بەرگی یەکەمی چاپی یەکەمی مێژووی ئەدەبی کوردیدا بەشێکی تایبەتی بۆ زێوەر تەرخان کردووە.

ڕەفیق حیلمی لە شیعر و ئەدەبیاتی کوردی بەرگی دووەمدا بەشانازییەوە باس لە زێوەر ئەکات.

بەڕێز سدیق بۆرەکەیی لە کتێبە بەنرخەکەیدا کە باس لە ئەدەب و مێژووی ئەدەب دەکا، بەشێکی زۆری بۆ زێوەر تەرخان کردووە لەمانە زۆر و زۆر باسکراون لە گۆڤار و ڕۆژنامە و ئێستگە و کەناڵەکانی تەلەڤزیۆنەوە، ئەمە کارێکی وای کردووە کەسانێک شانازی بە (زێوەر)ەوە بکەن و بیکەن بەنازناوی خۆیان و دەست لە ناوی باوک هەڵبگرن و بیسڕنەوە. لەم ئاخرەشدا و لە پیری و لاوازی لەگەڵ نەخۆشیدا بوون بەدەستە برا تا لە ڕۆژی ١٩٤٨/١١/١٠ هەر لە شاری سلێمانی و لە گەڕەکی (شێخان)، کانی ئاسکان، شەقامی کاک ئەحمەدی شێخی ئێستە، تەنیشت مزگەوتی عیرفان (بن تەبەق) لە تەمەنی ٧٣ ساڵیدا دڵە گەورەکەی لە لێدان کەوت و گیانی پاکی بەرەو ئاسمانی بەرین ڕێی گرتەبەر و تەرمەکەشی بەرەو گردی گولان (جۆگە)

بەڕێ کەوت، وەک دێتەوە بیرم و بیستمان لە کاتی هەڵگرتنی تەرمەکەی مقۆ مقۆ و مشتومڕ پەیدا بوو لەنێوان لایەنەکاندا هەر کەسە خۆی بەخاوەنی دەزانی بەڵام لە پاشا کێشەکە چارەکرا و بەشێوەیەکی ڕەسمی و نیزامی بەرەو گۆڕستان بەڕێ کرا و خەڵکێکی زۆر لەگەڵ تەرمەکەدا بوون و قوتابییان بەڕێز و بەسروودی تایبەتی ماتەمینییەوە ئەم چەند دێرانەیان دەوتەوە کە لە هەڵبەستی مامۆستا ا.ب هەوری بوو:

کۆستی سەختی جەرگ بڕا
بەرگی ماتەم بۆ گشت بڕا
ئەمڕۆ فەرزە چونکە زێوەر
لە باخی ژین وا چووە دەر
ئەو (زێوەر)ەی گشت ژیانی
کاتی پیری و گەنجی و جوانی
سەرفی ڕێگای مەعاریف کرد
نامرێ کەسێ بەڕووی سوور مرد

ئەم چەند دێرەم لە کاک کەمال قادر شارباژێڕییەوە دەست کەوت کە خۆی یەکێک بووە لەو قوتابییانەی بەڕێز ئەم سروودەیان خوێندووەتەوە بەئاوازێکی تایبەتی کە گەیشتنە سەر قەبران و ئینجا مامۆستا عەبدولەجید حەسەن، مودیری مەعاریفی ئەوسا و بەعەرەبی وتارێکی جوان پێشکەش دەکات و، زێوەر بەباشی دەنرخێنێ وەک مامۆستا بەهجەت سەعید کابان بۆمان دەگێڕێتەوە: «لە کاتی بەخاک سپاردنی خوالێخۆشبوو مامۆستا (زێوەر)دا لە گردی جۆگە خوالێخۆشبوو (پیرەمێرد) لەسەر گۆڕەکەی وەستا و وتی: زێوەر بەبیرتە لەگەڵ مەلا سەعید ئەفەندی کاباندا لە کاتێکدا دەرستان بەقوتابییەکان دەووت تەیارەکانی ئینگلیز بۆردوومانی سلەیمانییان ئەکرد؟».

بەم جۆرە پەردە بەسەر تەمەنی شاعیرێکی پڕ ئەزموونی پەروەردەیی و کوردایەتیدا دادرایەوە وەک خۆی لە پێشەکیی دەستەگوڵی لاوان و چیرۆکی خێوی ناو مزگەوت و سۆفی کەریمی چەرچیدا هەندێ شت دەڵێت نموونەی خۆبەختکردن بوون وەک

خاوەن قەڵەم و هەڵوێست. زێوەر ئەدەبی بەقەڵەم نووسیوە بەکردەوەش سەلماندوویەتی بەرهەمەکانی و نووسینەکانی بەڵگەی هەموو بۆچوونێکن، نازانم چۆن لە چاکە و پیاوەتی و هەوڵ و کۆششی بەڕێز پرۆفیسۆر دکتۆر عیزەدین مستەفا ڕەسوول دەرچم کە زۆر زۆر بەپەرۆشی زۆر کاتم لێ گرت و وەڕسم کرد و وەڕس نەبوو هەر بەردەوام بوو بۆ هێنانەدی ئەم دیوانە، بەداخەوە نازانم باسە بەنرخ و سوودەکەی کە بەڕاستی دیراسەتێک بوو بۆ ئەو چینە تازەیە کوێ کەوت و ڕۆشنایی نەدی کە هەر من دەزانم چ شەونخوونی و هەوڵی تیاداوە، زۆر سوپاسی دەکەم و زۆر قەرزاریم، هەروەها برای بەڕێز و گەورە و خۆشەویستم کاکە محەمەدی مەلا کەریم کە هەر خوا بۆ خۆی دەزانێ چ هەوڵێک و پەرۆشییەکی نیشان داوە بەرامبەر بە لە چاپدانی ئەم دیوانە، خوا ئێوەش ڕوو سوور و سەر بەرزبکات بۆ ئەم کارەتان، چونکە لە زۆر دەرگامان دا و بەداخەوە لێمان نەکرایەوە وەیان بەڕوومانا داخرایەوە، نازانین (زێوەر) شایانی ئەمەبوو.؟

مەحموود زێوەر
سلێمانی ٢٠٠١/٧/٤

کۆمەڵایەتی

پاڕانەوە و سکاڵا

ڕیش سپی، ڕوو زەرد و دڵ ڕەش پیری ئاخرشەڕ منم
لەم جیهان و لەو جیهان بێ قیمەت و بێ فەڕ منم
کردەوەی چاکم نییە وەختێ کە سەیری خۆم ئەکەم
خاکسار و شەرمەساری دەشتەکەی مەحشەر منم[1]
ئێستە سواری ئەسپی نەفسم بۆ چەپ و ڕاست لنگ ئەدەم
ڕۆژی ئاخر صاحێبی سەیارەی پەنچەر منم
صاحیب خوانی بەبێ مینەت لە دنیا و ئاخیرەت
یا ئیلاهی هەر ئەتۆی، زۆر بێ نەواو سواڵکەر منم
ڕوو لە دەرگای کێ بکەم، گەر تۆ دەرم کەی چی بکەم
ڕوو ڕەش و بێ ئیلتیجا و بێ کەس و موضطەڕ منم[2]

....

(١) خاکسار: خۆڵاوی، ئەوەی لە ناو خۆڵا بتلێتەوە.
(٢) ئیلتیجا: پەنا. موضطەر: لێ قەوماو.

لە کوردستاندا گرانی(*)

سەیری دنیا کە لەگەڵ مەنظەرەیی وێرانی
دوور بە لێی خوێنی برینی دڵە ڕێگاوبانی
یەک دوو سێ پارچە کەلاوە نەبێ ماوە ئەثەری
جێگە هێلانەیی ئاوای نییە تا بڕوانی
شیددەتی گەرمی لە دوو چاوت ئەدا سەیری بکەی
کێوی خاکستەری گەرمە لە هەموو مەیدانی
کوا دێهاتی کە لە خاکی هەموو شێر بوو دەرئەکەوت
فەخری تەئریخی جیهان بوو ئەثەری شێرانی

کوا ئەوانەی قسەیان عەکسی ئەدایە دەرودەشت
پرسی دنیا کە لە کوێن عالەمی بێ پایانی
ئەمڕۆ هیچی نییە مەجمووعی حیکایە و مەثەلە
هەر برینی دڵە ماوە ئەثەری عومرانی
جێگری سەبزەیی باغ و چەمەنە خاکی سیا
صەد هەزاران گەمەی ئاهەنگی لەطیف و جوانی
نایەتە حەددی نیهایەت لە وڵاتما برسی
بووەتە یەک مەقبەرە هەر عائیلەیی جارانی
هەر خراپە کە دەچێ ڕۆح لەبەرێ دەنگی نییە
دڵ وەکو بەردی ڕەق ئەتوێتەوە بۆ نیشتوانی
طەڕەفێ فاجیعە ئەکرێنێتەوە جەرگی وەتەن
طەرەفێکیشی ڕەوە گورگە بەدەم و دندانی
وەک دڕندە لەشی بێ چارە و بێکەس ئەگەزن
ظەفەری ئاخری تورکان ئەمە بوو ئیحسانی
ئەی شەهیدانی وەتەن، ئەی بەفیدای خاکی وەتەن
عەزمتان زیندووە نامرێ بەخودای ڕەببانی
چونکە مەعنای وەطەنت مەملەکەتی ئیسلامە
نە وەکو شام و حیجاز و یەمەن و کەنعانی
تۆ کە خوێنت بەفیدا کرد بگەیە مەقصەدی خۆت
تۆ کە حەملەت ئەنەدۆڵ بوو کە نەما ئیمانی
حیرەتی خستە جیهان هەروەکو ئەجدادی کیرام
بێ شک و شوبهەیە تۆ ئەرشەدی کوردستانی
وا مەزانە لە دڵا خوێنی شەهیدیت کەم ئەبێ
یەکسەر ئەم مەشریقە ماتەم گرتوون، ئینسانی
عەزمی تۆ مەقصەدی تۆ هەرچی کە بووبێ هەر ئەبێ
مەحوو ئەکا مونتەقیم ئەڕواحی، ظەلووم و جانی

سەعیی تۆ ڕێی حەقە بۆ میللەتی خۆت، ئیستیقبال
سەر دەخا تاجی ظەفەر بەخشی ئەکا ئیستیقلال

(*) ئەم شیعرە لە ژمارە ٥ی ڕۆژنامەی ژیان، ١٨ی شوباتی ساڵی ١٩٢٦ی.ز بڵاوکراوەتەوە. شایانی باسە کە ئەم قەصیدەیە کاتی خۆی بەتورکی نێرراوە بۆ ڕۆژنامەی ژین ئەوانیش لەبەر ئەوە کە تورکی بووە بڵاویان نەکردووەتەوە دوایی دراوە بەشێخ نوری شێخ ساڵح و مامۆستا زێوەر بۆ ئەوەی قەصیدەکە وەرگێڕن بۆ کوردی، شێخ نوری بەشانزە دێر شیعر وەری گێڕاوە و لە ڕۆژنامەی ژیان، ژمارە ٤ی ١١ شوباتی ١٩٢٦ی زاینیدا بڵاوکراوەتەوە. لە کۆتایی شیعرەکەدا ئەم تێبینییە نووسراوە کە دەڵێ:
«ئەم شیعرانە بەقەڵەمی زاتێکی موحتەرەمی کورد بەتورکی نووسراوەتەوە، ئەم زاتە لە منداڵییەوە لە ئەستەمبوڵ و ئەطرافی ئەستەمبوڵ گەورە بووە لەبەر ئەوە "مع الأسف" بەتەواوی هێشتا زبانی ئەصڵی خۆی کە کوردییە فێرنەبووە و ناتوانێ بەو زوبانە حیسسیاتی دەروونی خۆی بەتەواوی بخاتە سەر قاقەز. خۆی ئێستا لە کەرکووکە لەوێ لە دائیرەی مەعاریفدایە ئەم چەند شیعرەی لەم ڕۆژانەدا ناردبوو بۆ مەطبەعە، چونکە مەطبەعەکەمان بەتورکی هیچ نانووسێ ئەو شیعرانەی ئەولا لە طەرەف بولبولی خۆشخوان و شاعیری شیرین زوبان جەنابی شێخ نوری ئەفەندییەوە و لەپاش ئەو لە طەرەف ئوستادی شیعر و ئەدیبێکی ترەوە کە –لە ناوبردنی مەعذورین– عەینەن تەرجەمە کراوە ئێمەش لەم نوسخەیە و نوسخەی ئاتیدا هەردووکیان ئەخەینە پێش چاوی قارئینی کیرام و تەقدیری حیسسیاتی هەرسێکیان ئەکەین».
ئەمجا لە ژمارە ٥ی هەمان ڕۆژنامەدا لە ڕۆژی ١٨ی شوباتی ١٩٢٦ز تەرجەمەکەی مامۆستا زێوەریش بڵاوبووەتەوە و ئەم پێشەکییە کورتەشی بۆ نووسراوە دەڵێ:
«ئەم شیعرانەی کە عەرز کرابوو لە طەرەف شاعیرێکی کوردەوە بەتورکی بۆمان هاتووە لە طەرەف دوو ئوستادی شیعرەوە تەرجەمە کرابوو ئەووەڵ تەرجەمەکەی کە لە طەرەف جەنابی شێخ نوری ئەفەندییەوە کرابوو لە نوسخەی ڕابردوودا خرایە پێش چاوی قارئینی کیرام ئەمەیش دووەم تەرجەمەیەتی کە وەعدمان دابوو لەم نوسخەیە دەرجی بکەین».
کاک ئازاد عەبدولواحید دەڵێ: ئەمە لێرەدا بەڵگەی ئەوەیە کە ئەم شیعرە شیعرێکی وەرگێڕراوە لە زمانی تورکییەوە، هەمان شیعریش لەلایەن کەسێکی ترەوە وەرگێڕراوە کە ناوی نەهێناوە کەچی مامۆستا نەجمەدین مەلا لە دەستنووسەکەیدا وەرگێڕانەکەی شێخ نوری و دوا بەدوای ئەو وەرگێڕانەکەی وەرگێڕە نادیارەکەشی کە لە ژمارەکەی دوای ئەوەدا بڵاو کراوەتەوە نووسیوەتەوە بەبێ ئەوەی دەستنیشانی ئەوەی کردبێ کە ئەمە شیعرێکی وەرگێڕراوە و سەرنجی خوێنەری دەستنووسەکە بۆ ئەو تێبینییە ڕابکێشی.

ئەنجا مامۆستا شێخ نوری کە جارێکی تر بەسەر ئەو دەستنووسەدا چووەتەوە هەندێ وشەی دەستکاری کردووە چەند دانە شیعرێکی تری بەدەستخەتی خۆی بۆ زیاد کردووە ئەویش نەی نوسیووە ئەمە وەرگێڕانە دیارە پشتی هەر بەو تێبینییەی ڕۆژنامەکە بەستووە بەڵام کاتێک ئەم شیعرەی بۆ مامۆستا گیوی موکریانی ناردووە بەمەرەکەبی سەوز نووسیویەتی: (ئەم غەزەلە ئاتییە لام وایە بۆ دەرج شایستە بێ) دیسان بەمەرەکەبی سەوز دەری خستووە کە ئەو وەرگێڕە نادیارە مامۆستا زێوەری شاعیرە کە کاتێ خۆی ڕۆژنامەکە لە ناوهێنانی مەعذور بوو کە دەڵێ (ئەمەش عەینی مەوزوعە هی شاعیری شەهیر زێوەرە) ئینجا شیعرە وەرگێڕاوەکەی زێوەری لەوەکەی خۆی جیا کردووەتەوە.

بۆ وەستا بیلال*

مەسئەلەی وەستا بیلال و بووکی تازەی بوو بەباو
وەختی پەردە پیرەزاڵە، وەختی مەجلیس نێرە پیاو(١)
گوڵ کەماڵی بولبولە زۆر حەیفە کوند زەوتی بکا
پیری هەشتا ساڵەگی چ بکا لە یاری مەستە چاو؟
تەسکەڵەی پێ لازمە وەستا، نەوەک تەسکۆڵەیێ(٢)
ناسمێ دوڕڕی نەسوفتە کەس بەزەربی نەرمەساو(٣)
کاری وەستا کوورەبازی و لوولەسازیی ئاسنە
نەک عەقیق کون کردنە لادە لە فیکری ناتەواو
ئەی مەلا!، فەسخی نیکاحی پیری بێ کێر جائیزە
هیمەتێ، سا، تۆ ڕەهاکە ئاسکی نازگ لەداو

* ئەم شیعرە لەلاپەڕە ١٦٣ی کەشکۆڵی (أ) و لاپەڕە ٣١ی کەشکۆڵی (ب)دا نووسراوەتەوە.
موناسەبەی گوتنی ئەم شیعرە وەکو نەجمەدین مەلا دەڵێ بەم جۆرەیە:
ساڵی ١٩٢٠ی ز وەستا بیلال ناوێکی بانەیی کە چەخماخ ساز بووە و تەمەنی هەشتا ساڵ بووە، کچێکی چواردە ساڵی مارە کردووە، کچەکە ماوەی ساڵێک لەلای ماوەتەوە وەستا بیلال هیچی پێ نەکراوە، ئەمجا کچەکە هەڵاتووە بۆ شاربازێڕ و وەستا شوێنی کەوتووە.
(١) پیرەزاڵ: پیرێژن.
(٢) تەسکەڵە: دەزگایەکی چەخماخ سازی بووە، تەسکۆڵە، مەبەستی ئافرەتێکی تازە پێگەیشتوو و گەنج و جوان و قەد باریکە، لەنێوان (تەسکەڵە) و (تەسکۆڵە)دا جیناسی موحەڕڕەف هەیە.

(٣) دوڕڕی نەسوفتە: مەبەستی هینەکەی ئافرەتە کە دەست لێ نەدراوبێ، زەربی نەرمەساو: مەبەستی (بیلامانەکەی) پیاوە کە شلەپەتە و بێ هێزی پیاوەتی بێ.

گۆرانیی ئینحیصار*

چوومە شارباژێر بەهەشتی دنیا
دێ بەدێ گەڕام ناو دەشت و چیا
بەحەیرانەوە جوانێ لە شانێ[١]
ئەم بەیتەی ئەوت عالەم بیزانێ
بژی زەکی بەگ بژی ئینحیصار[٢]
نەجاتیمان بوو لە کێشی قینطار[٣]
لەو دیوە چوومە ناحیەی پشدەر
ناحیەی مەردان جێی شیر و خەنجەر
لاوێ لاوکی ئەوت لە شاخی
زۆر بەسەربەرزی زۆر بەگوستاخی[٤]
بژی حکوومەت بژی ئینحیصار
نەجات بووین لەدەست دەستەی طەماعکار
ئەمجا ڕووم کردە ناحیەی سوورداش
ناوچەمی «تابین» دەوری «کەلەباش»
لەسەر شاخەوە کە گوێم بۆ ڕاگرت
کابرای «موغاغی» ئەم فەردەی ئەوت
بژی عەدالەت بژی ئینحیصار
لەعنەت لە ظالم نەفرەت لە غەددار
لە سووورداشەوە چووم بۆ بازیان
ئەهالی هەموو بەشەوق بێ زیان
چوومە قەرەداغ جوانێ بەقەتار
عەکسی دەنگەکەی دابوویە کۆهسار[٥]

ئەی وت: هەر بژی ڕەببی ئینحیصار
نەجات بووین لەدەست هەشت حوققە بەچوار[٦]
چوومە «شارەزوور» مەعدەنی ئاڵتوون
ئەهالی هەموو دڵشاد و مەمنوون
بەهۆرەی کوردی ناو دەربەندیی خۆش
کە ئاوازیان ئەگەیاندە عەرش
خۆش بێ وڵاتمان بژی ئینحیصار
تووتن لە چارەک گەیشتە دینار
سیاچەمانەی شاخی هەورامان
ئامۆزا گیانی پێنجوێنی کوێستان
خاڵەی ڕێبوار لە کورە کاژاو[٧]
تەسکین ئەدا بەدڵی سووتاو
خوڵاصەی قسە، شادیی ئینحیصار
نەشئەی خستە ناو دەشت و کۆهسار[٨]

....

* ئەم شیعرەی زێوەر لە ژین، ژمارە ٦١٢ی ساڵی ١٩٤٠ی ز بەناوونیشانی سەرەوە بڵاوکراوەتەوە لەکۆتایی شیعرەکەشدا «خاڵەی ڕێبوار»ێک نووسراوە، هەروەها لە لاپەڕە ٦٦–٦٨ی سۆزی نیشتمانیش چاپ کراوە بەڵام لەوێدا نووسراوە کە ساڵی ١٩٤١ی ز. گوتراوە دیارە هەڵەیە.

(١) شانێ: واتە لاپاڵێ، پەناییێک.

(٢) زەکی بەگ: مەبەستی ئەمین زەکی بەگە، کە وەزیری ئابووری بوو لە سەردەمی ئەودا ئینحیصاری تووتن دانرا.

(٣) قینطار: قینتار: ئامێرێکە بۆ کێشانە.

(٤) گۆستاخی: ڕووهەڵماڵراوی و بێ شەرمی.

(٥) کۆهسار: کوێستان، ناوچەی شاخاوی.

(٦) حوققە: بۆ کێشانە، لێرەدا مەبەست ئەوەیە کڕیار و سەلەم و سوود خۆرەکانی تووتن لە پێش دامەزراندنی دایەرەی ئینحیساردا چاووڕاویان لە جووتیارەکان دەکرد هەشت حوققەیان بۆ حیساب دەکردن بەچوار حوققە.

ئەو وشانەی کەوتوونەتە نێو کەوانەوە ئەم جێگە و شوێنانەن کە ئەکاتە دائیرەی ئینحیسار ڕێگەی دابوون تووتنیان تیا بچێنرێ لە ناوچەی سلێمانیدا. زێوەریش ئەم شیعرەی بۆ ئەوە

وتووە چونکە بەر لە دامەزراندنی دایەرەی ئینحیسار سەلەم و سوود خۆرەکان، تووتنیان بەپارەیەکی کەم لە جووتیارەکان دەکڕی دیارە دامەزراندنی ئەم دەزگایە بوو بەهۆی بووژاندنەوەی جوتیار و توتن کەرەکان بەمەش خۆشی و فراوانییەکی ئابووری کەوتە ولاتەوە.

(٧) سیاچەمانە، ئامۆزاگیان، خاڵەی ڕێبوار: ناوی سێ گۆرانی کوردین.

(٨) کۆهسار: ناوچەی شاخاوی و شیو و دۆڵ.

گۆڕینی شیعری سەعدی شیرازی*

گفتوگۆی پەردە و ئاڵا

سەعدی فەرموویەتی: لە ناو بەغدا
پەردە بێ دەنگ و دوور لە هەر دەعوا
بێ خەبەر بوو لە حاڵەتی عالەم
هیچ کەسێ بێ ڕەقیب نییە و بێ غەم
تێفکری ڕەنگی سوور بووە بەیداخ
ڕووبەڕووی هات بەگورجی و گوستاخ(١)
وتی: ئەی پەردە نازک و نازدار
سەیری من کە لەشم پڕە لە غوبار
بۆ هەمیشە ڕەفیقی وەک ماهی
هاودەمی نەوجەوانی دەرگاهی
یا، لەلای نازەنینی گوڵ ڕەنگی
دەفعەیێک تووش نەبووی بەدڵتەنگی
منی بێ چارە وام بەدەست شاگرد
لە سەفەردام لە دەشت و شاخ و گرد
خزمەتم زۆرە قیسمەتم دەردە
قەدری تۆ بۆچی زیاترە؟ پەردە!
وتی: بەیداخ سەرم لە هەیوانە
وەکو تۆ نیم سەرت لە کەیوانە(٢)

ئەوی نابینێ چاوی جێگا و ڕێ
عاقیبەت لووتی دێتەوە بەرپێ

....

* ئەم شیعرە لە لاپەڕە ٤٣-٤٤ی سۆزی نیشتماندا چاپ کراوە.
سەعدی شیرازی: ناوی موسلیحەدین عەبدوڵلایە و کوڕی مەشرەف بەسەعدی شیرازی ناوبانگی دەرکردووە. شاعیر و صۆفییەکی بەناوبانگە، خاوەنی کتێبی گولستان و بووستان و کوللیات و چەند کتێبێکی ترە. دەڵێن: لە بنەڕەتا کوردە و خەڵکی هەورامانە. ساڵی ١٢٩٠ی ز. لە شیراز کۆچی دوایی کردووە. بڕێ لەم مەعلووماتە لە (معجم المؤلفين ١٥١/٦) وەرگیراوە.

(١) گۆستاخ: نەترس و بێ پەروا، ڕووهەڵماڵراو.

(٢) کەیوان: ئەستێرەی زوحەل.

لەسەر شێوەی هەورامی*

نەو بەهار بەزمەن...
پەرێ عوششاقان! نەو بەهار بەزمەن
خۆشیی دەروونەن، سەیرانەن، ڕەزمەن
عالەم دڵ گوشا ئاهەنگش عەزمەن
گەشت و گوزاری سەرووی یارانەن
ناز و نەزاکەت عیشوەدارانەن
جەبین گوڵ چنان مەستەن خەرابەن
بێ هۆش و سەرخۆش جورعەی شەرابەن
شەڕەن، ئاشتییەن، ڕازەن، نیازەن
ورشەی شەوقی نوور عەینی ئیجازەن!
عالەم بەرگی سەوز پۆشا سەراسەر
یەکسەر جەننەتەن سەحرا و دەشت و دەر
قەهقەهەی کەبکەن وە هەر هەردەوە
نەوای بولبولەن باز وە دەردەوە
زاری عاشقان نازی نازداران
ساقی مەی ڕێزەن جە بەزمی یاران

نێرگس دیدە مەست لالە ڕەنگ سوورەن
گوڵ مەسنەدنشین بولبول ڕەنجوورەن
تیپ تیپ و ڕەم ڕەم خۆشفەن غەزالەن
شۆخەن شیرینەن، ئەبرۆ هیلالەن
شەونم چون لوئلوء مەدرەوشۆ جە دوور
چمان گەوهەرەن یا نە قەترەی نوور
(زێوەر) ئارەزووش وەسڵی دڵدارەن
غافڵ حەزینەن فەسڵی بەهارەن

....

* ئەم شیعرە لە ل١٠٠–١٠١ی سۆزی نیشتمان وەرگیراوە.

بەهاری زێوەر*

نێرە پۆڕێکی خاڵ و خەت نەخشاو
بانگی کردە ڕەفیقی ناو چەم و ئاو
بێنە سەیران و سەیری ئەم چەمەنە
ئەم هەموو دەشتە جەننەتی وەتەنە
کە زەوی بەرگی ئەتڵەسیی پۆشی
کەوتە سەر عەردی نەغمەیی خۆشی
یەک کەڕەت سەوزە شیو و دەشت و کێو
گوڵ بەدەم، گوپکە دارە داری مێو
گوڵی قەیسی و هەڵووژە سوور و سپی
نۆبەدار ئەرغەوانە ڕاست و چەپی
تیپانی نێرگس و سوپای لالە
یاسەمین و گوڵاڵە و ژاڵە

....

* ئەم شیعرە لە ژمارە ٥ی ساڵی ٥ی ساڵی ١٩٤٤ی ز. دا بەناوونیشانی سەرەوە بڵاوکراوەتەوە.

تەیارە*

دێوێکە گیانی تیا نییە ئەکشێ بەچەشنی مار
بێ دەست و قاچ و خوێنە بەبێ گۆشت و بێ دەمار
ناو جەرگی پڕ لە ئاگرە هەردەم کە دێتە ئێش
خۆراکی ئاوە بێ دەم و دان بێ سمێڵ و ڕیش
هەرچەندە بێ پەڕە کە لەگەڵ کەوتە ئاسمان
چەند ڕۆژە ڕێگە زوو دەبڕێ ناگرێ وچان
ناڵین و گرمەگرمی لە هەستان و ڕۆینا
هەورە برووسکەیێکە بەسەر گیانی دوشمنا
ئەم دێوە گەورە بەچکەی زانینە ئەی هەژار
زانینە دێو لە ئاسن ئەکا و باڵەکەی لە دار
زانینە گیان ئەخاتە لەشی دار و بەردەوە
زانینە زێڕ و زیو کە دەرێنێ لە هەردەوە
زانینە شاخی گەورە وەکو لۆکە شڕ ئەکا
زانینە جەرگی شەو کە لە ڕووناکی پڕ ئەکا
دەریا کە بوو بەڕێگەی ڕۆژ و شەوی هەموو
زانین نەبێ کە هێزی ئەوەی بێ مەگەر چ بوو؟
زانستییە چرایە وەکو زێڕی باخەڵە
گیانی وڵاتە بۆ سەر و گوێی دوشمنە پەڵە

....

* ئەم شیعرە لە لاپەڕە ٤٢–٤٣ی سۆزی نیشتماندا چاپ کراوە.

دیسان*

بوخارە دانش و ماکینەیە ئەجسام ئەسووڕێنێ
کە جیسمێ جەوهەری گوم کا لە ژێر بارا ئەبۆڕێنێ
سەماوەر دەم ئەکەی چا جۆش ئەدەی کوێخا لە ئاخردا
ئەبینم ژانەسەرتە زگ لە برسانا ئەقۆڕێنێ
کەسێ غەیبی نەکا ئەسڵ و نەسەب جینسی موعەییەن بێ
بەچەشنی فەحلی دابەستە لە مەیدانا ئەکۆڕێنێ
شەڕی ژینە لەسەر سەتحی زەمین کەوتۆتە ناو عالەم
لەناو ئەم حەربەدا نادان حەیاتی خۆی ئەدۆڕێنێ
ئەگەرچی مالیکی ئاو و ئەرازین چونکە بێ خێرین
بەسەر سەرمانەوە هەردەم یەکێ قەمچی ئەسووڕێنێ

....

* ئەم شیعرە لە لاپەڕە ١٠٩ی سۆزی نیشتماندا بەو ناوونیشانەی سەرەوە چاپ کراوە.

سینەما*

داخی حەسرەت نەخشی بەست ئەمساڵ لەتەختی سینەما
بۆ ئەوانەی ڕائەکەن سەربەست ئەچن بۆ سینەما(١)
کێ ئەڵێ حەربە گرانی زۆر پەریشانە جیهان
تۆ بچۆرە سینەما وا تێ ئەگەی برسی نەما
کوڕ لە باوک کچ لە دایک شەرمیان لاخستووە
سینەما کارێکی وای کرد هیچ مناڵ ترسی نەما
بۆ تەماشا زۆر کوڕ و کچ بوونە هاوڕێی باوک و دایک
هیچ غەمی باوکیان نییە، وای درهەم و فلسی نەما(٢)
یەک بەیەک کۆشش ئەکەن تا زوو بچن بۆ ژوورەوە
با هەزار جار بانگ بکەن وا لۆجەو و کورسی نەما

عیلم و فەننی ئەوروپا فێربوون کە سەیری وێنە بێ
ئاگری حەسرەت ئەمێنێ هەر لە لەوحی سینەما
پێم بڵێن تا ئێستە چی فێربوون منیش دێم جاربەجار
تا نەڵێن پێم پاش ملە زێوەر کەوا شانسی نەما(٣)

....

* زێوەر ئەم شیعرەی ساڵی ١٩٤٥ی ز. گوتووە لە کەشکۆڵی نەجمەدین مەلا (أ) ل٢٤٥دا بەناونیشانی «بۆ سینەما» نووسراوە لە ژمارە ٤ی گەلاوێژی ساڵی ٦ی ١٩٤٥دا لەژێر عینوانی سینەما بڵاو کراوەتەوە.

(١) سینەما، لەنیوە دێری یەکەمدا دوو وشەی لێکدراوە بەمانای «سینگی من»ە لەنیوەی دێری دووەمدا یەک وشەیە و بەمەبەستی سینەمایە. لەنێوان سینەما و سینەمادا جیناسی تەواو هەیە و زۆر جێگرتووە.

(٢) درهەم: پەنجا فلس.

(٣) ئەم دێرە شیعرە لە کەشکۆڵدا نەبوو.

گاڵتەو گەپ و خۆ هەڵکێشانی قڕژاڵ*

چوومە جێیەک بەبێ کشە و بێ دەنگ
دیم لەوێ ڕاکشا بوو یەک خەرچەنگ(١)
هەستی کردم لە ڕاستی خۆی وەستا
بانگی کرد کێیە هاتە جێگای تەنگ
کێیە دەستی لە عومری خۆی هەڵگرت
هاتە ئەم بیرە، قوولەیی شەوەزەنگ
من وتم: زێوەرم، موسوڵمانم
نوێژ ئەکەم دوژمنم بەدینی فەڕەنگ
تۆ مەگەر چیت لە ڕێی موسوڵمانان
وا لە مێ ساکنی بەعەزمی جەنگ!
وتی من غیرەتم وەکو شێرە
حەملەی من زیاترە لە پڵنگ

شیر و تیر نامبڕێ ئەوەند سەختم
هەمە شەش پێ لەوەختی حەملە و جەنگ[٢]
نێشی دندان و ئێشی زەخمی من[٣]
نەوەکو مار و عەقرەبە، نە نەهەنگ[٤]

تا لە بەغدا زەمین کەرێ نەزەڕێ
بەرت نادەم نەکەوییە حالّی کەشەنگ
ئەو کە تەعریفی خۆی وەها بۆم کرد
کەوتمە وەسوەسەی خەیاڵی تەنگ
مەدحی خۆی هێندە کرد ئەمن ترسام
ڕەنگی سوورم چووە موقابیلی ژەنگ
لەرزە کەوتە جەمیعی ئەندامم!!
خۆی لە من کردە شێر و بەبر و نەهەنگ
هەڵمەتی دایە قاچم و ڕام کرد
دەنگی ناڵەی نەڕۆی دوو سەد فرسەنگ
ساعەتێ مات و مەست و حەیران بووم
هەروەکو سەرخۆشی شەراب و بەنگ
ئاخری من وتم چییە ترسان؟
ئەسلەحەم پێ نییە پەیاکەم سەنگ
خرکێ کەوتبوو بەئەسپایی[٥]
چووم هەڵم گرت بەبێ تەقە و بێ دەنگ
هەروەکو ڕۆستەمی زەمان تێم گرت
کەوتە سەر پشتی زوشتی کوشتی سەنگ
شوکری خوام کرد لەڕاستی خۆم سەد جار
دڵ ڕەحەت بووم لە دوشمنی بەد ڕەنگ
لێم موعەییەن بوو ئەو هەموو مەدحە
هەموو کابوو بەبای دەدا خەرچەنگ

زێوەرا، هاش و هووش مەسەلمێنە
تا لە سینەت نەدەن بەشیر و خەدەنگ

....

* ئەم شیعرە لە لاپەڕە ٦١–٦٣ی سۆزی نیشتماندا چاپ کراوە مامۆستا نەجمەدین مەلا دەڵێ: زێوەر لە کاتێکا ئەم هەڵبەستەی داناوە کە قرژاڵێکی لە حەوزی بن تەبەقی مزگەوتی عیرفان دیوە. [مزگەوتی بن طەبەقی عیرفان لە سلێمانییە کەوتۆتە ژۆر مزگەوتی گەورە بۆیەش پێی دەڵێن (بن طبق)، چونکە کارێزاوێکی تێدایە بەپلیکانەوە بۆی دەچییە خوارێ. بۆیەش پێی دەڵێن عیرفان چونکە مەلا عەبدوڵڵا عیرفان ئیمام و مودەڕیسی بووە. پاش ئەو مەلا ئەحمەدی حاجی مەلا ڕەسوڵ و حاجی مەلا مارفی خاوێیی مەلای بوون].

(١) خەرچەنگ: قرژاڵ.

(٢) حەملە: هەڵمەت و پەلاماردان.

(٣) نیش: نووک.

(٤) عەقرەب: دووپشک.

(٥) خرکێ: بەردێ.

چایخانەکەی دەروێش شەریف*

ئەگەر دەروێش شەریف دەروێشە بۆ ذیکری خودا ناکا
وەگەر خۆ سۆفییە بۆ ڕوو لە خەتمە و خانەقا ناکا
ئەگەر سوننی ڕەوشتە سەبی عومەر بۆ ئەکا دایم[١]
وەگەر خۆ شیعەیە بۆ ڕوو لە سەحنی کەربەلا ناکا
ئەگەر چاخانە گیررە مشتەری بۆ نارەزان یەک یەک
وەگەر خۆ بانگدەرە بۆ سەر منارە بۆ سەڵا ناکا
ئەوەم لا خۆش بوو ڕۆژێ شێخ محەمەد ڕووی لەپاشا کرد[٢]
وتی پاشا: شەریف بۆ فەرقی شێخان و مەلا ناکا
وتی ئینسان نییە وەک بزنە جرتە تووڕەیە دایم
شییاکەی گەر لە... هەڵسووی لە گاگەلدا هەوا ناکا
بلوکم ماعیری شاعیر زەریف بمناسە ئەی سۆفی[٣]
ئەزانی ماعیری وەک من لە دنیادا حەیا ناکا

* بۆ ئەم هەڵبەستە بڕوانە گۆڤاری ڕۆژی نوێ ژمارە ٢سالی ٢ لاپەڕە ٥٦ لەگەڵ باسێکی تێروتەسەل لەلایەن مامۆستا فازڵ محەمەد عیرفان.

(١) شێخ محەمەد گولانی.

(٢) سالح پاشا .

(٣) بلوک بچووک کراوەی بلەیە، بلەش بچووک کراوەی ئیبراهیمە وە مەرام لە سەید ئیبراهیمی حەفیدە.

درۆ*

بڵێسەی خەرمەنی دەوڵەت درۆیە
شەرارەی مەزرەعەی ثەروەت درۆیە
موجەسسەم بێ صەداقەت مانگە یا ڕۆژ
ئەمما مەعنای شەوی ظوڵمەت درۆیە
ئەگەر ڕاستت ئەوێ ئەی نەوجەوانم
خەزانی باخەکەی حورمەت درۆیە
ئەتۆ بنواڕە مەیدانی زەمانە
عەلەمداری سوپای نەگبەت درۆیە
درۆزن ڕوو ڕەشە لای خەلق و خالیق
سەبەب بۆ لەعنەت و نەفرەت درۆیە
درۆیە دەفعەیەک ناشتا ئەکا چاک
بەڵێ تیغی ڕەگی خزمەت درۆیە
درۆیە واسیطەی تەخریبی ئەخلاق
چراغی مەجلیسی غەیبەت درۆیە
صەداقەت پیشەی ئەربابی نامووس
لەکەی داوێنەکەی عیصمەت درۆیە
لەگورگ و ورچ و فیل و شێر مەترسە
دڕندەی صاحێبی هەیبەت درۆیە

ئیلاهی! ڕاستی چی بێ خراپی
کەوا مەقبوولی ناو میللەت درۆیە
مەسەلمێنن درۆزن بچنە جەننەت
ئەگەر بێتو بچن جەننەت درۆیە

* زێوەر ئەم شیعرەی ساڵی ١٩٢٨ی ز. گوتووە لە لاپەڕە ٢٥–٢٦ی سۆزی نیشتماندا بەناوونیشانی «درۆ» چاپ کراوە.

ئەزانم بینووسم!*

ئەزانم بینووسم بۆ هەر کەسێ من عەرز و حاڵ ئەمڕۆ
لە عەرزی حاڵی خۆم داماوم و صاحێب مەلال ئەمڕۆ
شکایەت کەم لە ئەبرۆی دڵگەشی یا چاوی خونخواری
بڵێم چی من لە تەئثیراتی زولف و خەت و خاڵ ئەمڕۆ
ئەڵێن فەوتاوە باسی بولبول و گوڵ، شەمع و پەروانە
کەچی شەمعی گوڵی ڕۆخی بتێکی بێ میثال ئەمڕۆ
چراغی بەزمی عوششاقی، گوڵی گوڵزاری ئافاقی
بەناچار ئەبمە بولبول، ئەبمە پەروانەی جەماڵ ئەمڕۆ
ئەگەر تەنقید ئەکەن، تەقدیر ئەکەن ئەم ڕێگە ڕێگامە
کە بچمە سەیری لەنجەی دلبەری قەد ئیعتیدال ئەمڕۆ
کە مەنهەجمان لەسەر دینە نەوەک دینە بڵێن: موفتی
ئیتر لادە لە فتوای فاسید و قەولی بەتاڵ ئەمڕۆ
بەحوسنێکی خودا دادی وەکو نووری دوو چاوانە
مەکەن مەنعم بەقوربانی بکەم عەقڵ و کەمال ئەمڕۆ

* ئەم شیعرە بەناوونیشانی «شێوەی زێوەر» لە ژینی ژمارە ٥٧٢ی ١٩٣٩/٦/٢٩ی ز. دا بڵاوکراوەتەوە. لە کەشکۆڵی نەجمەدین مەلاشدا لە لاپەڕە ١٦٥–١٦٦ نووسراوەتەوە.

بولبولێ لای گوڵێ

بولبولێ لای گوڵێ بەدەنگ و سەدای
وتی: چەند خۆشە وەسڵی جانانە
باخەوان ڕوو نەکاتە ئێرانە
ئەو ڕەزا قورسە تف لە شکڵ و ڕەزای

**

بۆیی ڕیحان و غونچەی چەمەنم
پەرچەم و لێوی یار ئەخاتە نەزەر
ئەی فیداتم وەرە نەسیمی سەحەر
بێنە موژدەی ویساڵی گوڵ بەدەنم

**

شەوقی لەمپایە شەو لە بەرچاوم
ڕووی گوڵ ئاتەشین ئەخاتە خەیاڵ
مەشقی منداڵە پڕ لە خەتت و خاڵ
وەرە بۆ سەیری قەلبی نووسراوم

بەرخی بێ دایک ئەگەر دەباڕێنێ

قیسمەتی گورگە گۆشتی تازە و تەڕ
ئاسمان چاوی کوێرە، گوێشی کەڕ
شین و شادیی بە کەیفی خۆی دێنێ
باخی ڕەنگینی کائینات ئەمڕۆ
مەسکەنی قەومی وەحش و باربارە
مەدەنییەت پەرستە، غەددارە
پارە ناکا دوو سەد هەزار ڕۆ ڕۆ
خەڵک ئەڵێن: کۆنە شاعیرە زێوەر
کەی شعوورم بووە لە هیجرانا

ئاوی چاوم ڕژا لە گریانا
بێ تەماشایی شەمسەکەی خاوەر

سەد تاجری دین

سەد تاجری دین خۆی لە زەرەر داوە لە دەرتا
بەسراوە دڵی موئمین و کافر لە کەمەرتا
سەودایی شەڕ و شۆڕە لەگەڵ ئێمە لەسەرتا
باکم نییە لەو خەنجەرە کردووتە بەبەرتا
شمشێری برۆت جەرگی بڕیوم بەئیشارەت

**

بۆ تۆیە موسەللەم لە جیهان شاهی یی خووبان(١)
داماوە لە تەصویری برۆت مانی یو سەحبان(٢)
مومکین نییە ئەم سوورەتە تەرکیبی لە ئینسان
تۆ صاحیبی ئەم چاهی زەنەخدانە بی، قوربان(٣)
سەد یوسفی کەنعانی ئەبێ بێتە ئیشارەت

**

دەریای خەیاڵم کە وەکو دیجلەیە جۆشی
نوطقم کە وەکو ڕەعدی بەهارانە خرۆشی(٤)
غەمزە و نیگەهت خستمیە بەحری خەمۆشی(٥)
چاوت وەکو شووشەی مەیە خۆت بادەفرۆشی(٦)
ڕۆحی بەنی ئادەم ئەکڕی بێتە تیجارەت

**

کەشتیی ئەمەلم کەوتەوە تۆفانی تەئەسسوف(٧)
نایێ بەسەرمدا کەڕەتێ بادی تەلەططوف(٨)
مەدحی لە دڵا جارییە بێ دەردی تەکەللوف(٩)
ئیسمێکی شەریفی هەیە مەنعە لەتەصەڕڕوف(١٠)
جیسمێکی لەطیفی هەیە قابیل بەصەدارەت

(١) شاهی خووبان: گەورەی جوانان.
(٢) مانی: نەخش و نیگارکێشێکی بەناوبانگی ئێرانییە داوای پێغەمبەرییەتیشی کردووە لە سەردەمی بەهرامی یەکەمی ساسانیدا کوشتیان و پێستیان گروو هەڵیان هاخنی و لەبەر دەرگای شاری جوندی سابووردا هەڵیان واسی تا خەڵک سەیری بکەن.
سەحبان: سەحبانی کوڕی وائیل؛ خۆش گوفتارێکی دەم و زمان ڕەوانی عەرەبە، نموونەی ڕەوانبێژی و زمانپاراوی بووە لە مێژووی ئەدەبی عەرەبیدا ساڵی ٦٧٤ی زاینی مردووە. واتە: مانی بەوێنە و نیگار، سەحبان بەقسە و گوفتار هەردووکیان داماون ناتوانن وەصفی جوانی برۆی تۆ بکەن.
(٣) چاهی زەنەخدان: چاڵی چەناگە.
(٤) ڕەعد: هەور
(٥) بەحری خەمۆشی: دەریای خامۆشی.
(٦) بادەفرۆش: شەراب فرۆش.
(٧) تەئەسسوف: تأسّف: خەم و خەفەت خواردن.
(٨) باد: با. تەلەططوف – تلطف: سۆز و بەزەیی نواندن.
(٩) تەکەللوف – تکلف: شتێ بەزۆر بەسەر خۆتیا بێنی.
(١٠) مەنعە لە تەصەڕڕوف: واتە مەمنووع (من الصرف)ە غەیرە مونصەریفە: (ممنوع من الصرف) ئیستیلادێکی عیلمی نەحوە، هەر ئیسمێک جەڕڕە و تەنوینی نەچێتە سەرێ پێی دەڵێن: (ممنوع من الصرف).

فەلسەفە*

چاوکزبووە، گوێ کپبووە. قەد خەم بووە، دان کەل(١)
بەم حاڵەوە خواخوامە کەوا ڕاکەمە سەر کەل
سەربەستی لەسەر بەرزییە، تۆیش وای لە نشێوا
قاچت شەلە، دەستت پەلە، بێ سوود ئەکوتی پەل
هەر مەنفەعەتی شەخصییە گوفتاری بەسوودت
بۆ خواردنە تەئسیری هەموو ئاگری مەنجەڵ
هەر کردەیی ڕاست، تۆ ئەگەیەنێ بەمەرامت
ناگاتە ئومێدی بەقسە، زۆر زلی تەنبەڵ

وەک مەرثیەخوان عەشقی عەلیی کرد بەبەهانە
دەم پڕ وەطەن و عەشقە دڵیش جێگەی مونحەل
گۆڕاوە زمانم وەکو تەبدیلە زەمانم
سێوم بووە توففاح و بەهێشم بەسەفەرجەل
ئێستێ بکە ڕاوەستە برا موشکیلە ئیشت
ڕێگا هەموو گیراوە بەخەندەق، بەتەم و تەل

(١) قەد خەم بووە: پشت کۆماوەتەوە یا چەماوەتەوە لەبەر پیری.
* ئەم شیعرە بەناوونیشانی سەرەوە لە لاپەڕە٥٠–٥١ی سۆزی نیشتماندا چاپ کراوە.

نەفست مەگەسە*

نەفست مەگەسە، هەروەکو هەنگوینە عەلائیق
بەم ڕەنگە چلۆن کەشفی ئەکەی سیڕڕی عەلائیق
میوانی سەراپەردەیی دیوانی خودایی
بۆ خزمەتی حەق نیتە ئەتۆ توحفەی لائیق
مەیلت لە هەوای نەفس و لە ئارایشی خۆتە
مەشغووڵی بەئەنهار و ئەراضی و حەدائیق
دەستی هەوەست کورتە لە دەرگاهی موناجات
طوولانییە بۆ دامەنی دنیاو و خەلائیق
تۆ لادە لە حیقد و حەسەد و عوجب و تەکەبوور
دای نێ طەمەع، ئەوسا دەبییە عاشقی لائیق
ئەی مەردی ڕەهی سالیکی مینهاجی شەریعەت
خوێنین کە دەروونت وەکو ئەندامی شەقائیق
ڕەنگ زەرد بە وەکو شەصت پەڕو، لاڵ بە وەکو سۆسەن
ئەوسا بەهەموو مەطڵەب ئەتۆی واصیل و فائیق
(زێوەر) وەنییە مونتەعیظیش بی بەنەصایح
شاعیر هەر ئەکەن دایمە ئەفکاری دەقائیق

* ئەم شیعرە لە لاپەڕە ١٤٧–١٤٨ی کەشکۆڵی (أ)دا نووسراوەتەوە لە گۆڤاری بەیان، ژمارە ١٢٧، لاپەڕە ٩٠یشدا بڵاوکراوەتەوە.

باسی زستان*

زستان وجوودی ساغە دەماری بەقووەتە
ئەمڕۆ کە بیست و پێنجی شوباتە شەبابیە
ئەم هاژە هاژە بارش و عود و ڕوبابیە
دەرحەق فەقیر و کوێر و هەتیو بێ مرووەتە

**

دنیا بووە بەبەحری سپی شاخ و شیو و دەشت
ناودێ جزیرەیەکی ڕەشە چەشنی ماڵطەیە[1]
ئەم بەفرە بەفری ڕاستە نەوەک بەفری گاڵتەیە
ڕێگا بڕاوە (ڕان) کە لە دێوە بچێتە گەشت

**

گردن کەچی سوپاهی زوموستانە شاخ و دار[2]
سەر شۆڕ و بێ طەڕاوەت و بێ مەنظەرەی جوان
بێ سەبزەزاری ڕێگەی ئاوی سپی و ڕەوان
بێ قاسپە قاسپی کەبک و بەبێ نەغمەی هەزار[3]

**

هەستام بە لەرزە لەرزەوە تا ئاستانی شاه
زستان کە شاهی لەشکرە بەڵکو بکا دەوا
عالەم لە ظولمی لەشکری ئەو کەوتە حەل وەلا
پێم وت: دەخیلی تۆم بەدڵ ئەی شاهی مەه کولاه

**

ترست ببێ لە خالیقی دنیاو و شای بەهار
سوڵطانی عەدل پەروەرە شاهی کەرەم نوما

دێنێتە پێشەوە کە دەکا دەفعی سەد جەفا
شمشێر بەدەست و نێزە بەکەف سەد هەزار هەزار

**

ئەمجا بەپێکەنینەوە زستان وتی: مەلا
تۆ غافڵی لە حاڵی من و وەزعی کائینات
بەحری سپی بوخاری ئەنێرێتە سەر وڵات
عیلمت نییە بەحاڵەتی ئەرز و هەموو سەما

**

هەستام کە بچمە خزمەتی بەحری سپی وتی:
دانیشە لێرە ئەم سەفەرەت هەر نەدامەتە
ئەم وەزعی حاڵە موددەی تاکو قیامەتە
بۆچی ئەکەوییە ڕێگە وەکو شێتی سەر پەتی

**

بەحریش ئەڵێ: لە ڕۆژەوە پەیدا ئەبێ بوخار
ڕۆژیش جەوابی وایە موئەثثیر کە خالیقە
تەقسیمی ڕزقی عالەم ئەکا چونکە ڕازیقە
خاڵی نییە لە حیکمەتێ زستانە یا بەهار

**

ئەمڕۆ بەبەفر و تەرزە ئەتۆی خستە زەمهەریر
هاوین کە هاتە پێشەوە بەفراو ئەخاتە دەشت
ئەم دەشتە وشکە گەرمە ئەبێتە سەرای بەهەشت
کاروون و دیجلە دێتە وجوود بۆ غەنی و فەقیر

**

ئەم جارە شیعری جوانی (ضیا)م هاتەوە خەیاڵ*
ئەیخوێنمەوە هەمیشە وەکو زیکری ئەهلی حاڵ
«سبحان من تَحيَّر في صنعه العقول»
«سبحان من بقدرته يعجز الفحول»

....

* ئەم شیعرە لە لاپەڕە ٥٨–٦٠ی سۆزی نیشتماندا چاپ کراوە هەروەها لە لاپەڕە ٤٠–٤٣ی شیعر و ئەدەبیاتی کوردی لەمەڕ مامۆستا (ڕەفیق حیلمی)شدا چاپ کراوە.
(١) مالْطە: دوورگە و دەوڵەتێکە کەوتۆتە نێوان صەقەلیە و لیبیا، پایتەختەکەی (لاڤالیت)ە. ساڵی ١٩٦٤ سەربەخۆیی وەرگرت.
(٢) زوموستان: زستان.
(٣) کەبک: کەو. هەزار: بولبول.
* ئەم شیعرە عەرەبییە هی ضیا پاشای تورکە، مامۆستا ڕەفیق حیلمی بەگ لە شیعر و ئەدەبیاتی کوردیدا بەهی خەییامی لە قەڵەم داوە. (ن.م).

خەرقەیەکم هەیە*

خــەرقــەیەکم هــەیە ڕەفــیــقی ســەفــەر
مــاوتــی خــاصی شــاری «مــانچــســتــەر»
خـــــزمـــــەت و مـــــیــنــنــەتی ئــەوەنــد زۆرە
نادرێ شـــەرحی ئەو بەســـەد دەفــتـــەر
باخــوصــووص لەم زەمــانی هــیــجــرەتەدا
شـەو لەجێـی لێـفـه، ڕۆژ لەجێـی بـیـسـتـەر
جـاربەجـار مــوتتــەکـا و ســەرتـی منە
ڕاکـشـێم گــەر لە کـێــو و دەشت و دەر
ڕوو لە مـــەجلیس بکـەم عـــەبای شـــانە
وەخــتـی باران و بـەفــر ئـەبی بەســـوپەر
وەخـتـی نوێژ ڕای ئەخـــەم وەکـو بـەرمـاڵ
مــــــەوریدی ویـردی حــــــەزرەتی داوەر
ڕۆژێ لێم هـاتـە حــیـــددەت و شــیـــددەت
وتــی ئـەی بـێ خــــەبـەر لـە نـەفـع و زەرەر
من کـــە بدڕێم ئـەتۆ مــوعــەططەل ئـەبی
غــافـلّـی تۆ لە حــاڵـی خــۆت یـەکـســەر

چاری بـەرمـــــاڵی نوێژ بکە بۆ خـــۆت
تا خــــەلاص بم منیش لـە ڕەنج و کــەدەر
وتم ئـەی یاری هــەمــــــدەم و جــــــانی
خــۆت ئـەزانی کــە نـیــمــە ســیم و زەڕ
کـــەس بـەخـــۆڕایی شت بەکـــەس نـادا
باخــوصـــووص بۆ غــەریبی خـانـە بەدەر
وتی تۆ شــاعـیـری بەشـوهرەتی، خـەڵک
وەکــو بیــســـتــوومــە پێت ئـەڵێن زێوەر
یەک قـــەصـــیـــدە بنووســـــە بۆ زاتــێ
خــواســتـی بەرمـاڵ بکە بەنەظمی دورەر
وتم: ئـەی خــەرقـــە کــۆنی هــەرجــایێ
ئـابڕووی مـن ئـەبـەی وەکـــو ســـواڵکەر
بـەڵکو نووســـیم و مـــایەوە بێ جـــواب
ئـەو عـــەزابە خـــراپتـــرە لـە ســەقـــەر
مـن نـە ئـەهـلـی (تـوقـع)م نـە طـەڵـەب
نوێژە نـایکەم هەتا نەکـەومـەوە حـەضـەر
وتـی: مـن پێت ئەڵێم بنووســـیـــیـــە کــۆی[١]
جـوابی خـۆش وەرگـری بەفـەتح و ظەفـەر
وەک دەڵـێن: ئـاغـــەیانـی (دێبـــوکـــری)
هەمـوو ئـەربابی جـوود و فـەضڵ و هونەر
گـــەر بنووسی قـــەصـــیـــدەیێ بۆیان
مـــەقـــصـــەدی تۆ ڕەوا ئـەبێ بـەنەظـەر
وتم: ئــەو ئــاغـــــــــەیانە نــامــنــاســن
پێم دەڵـێن ســـائیلێکە بێ ســـەروبەر
وتـی: ئـاغـــــای (قـــەڕاڵی) چۆنن لات

هەمووو دیندارن و عیبادەت وەر
وتم: ئاغای قەڕاڵی دەروێشن
شێخ شوناسن لەگەڵ مەلان بەکەدەر
وتی: شێخ لە (کۆکە) زۆر کۆکە
صاحێبی موڵک و ماڵ و بزن و مەڕ
وتم: ئەو شێخە چونکە نامناسێ
ڕەنگە ئەصڵا نەکاتە نامە نەظەر
وتی: ئیلخانی حاجییە و سەردار
صاحێبی نام و شان و شەوکەت و فەڕ
ئەرشەدی خانەدانی کوردستان
ئەنجەبی طائیفەی هونەرپەروەر
لەو طەلەب کە مەچۆرە لای هەرکەس
باغی فیکرت لەوانە دێتە ثەمەر
وتم: ئەی هەرزەگۆیی هەر جایی
ئەی حەماقەت مەئابی بێ سەروبەر
زاتی وا ڕەخش بەخشە صاحێبی خوان
(فەضل) و (یەحیا) لە قاپی یا نۆکەر
زۆر لەلام نەنگە لەو طەلەب کەم، کەم
ئەغلەبی خوارە سەطری بێ میسطەر
وتی: ئەی حاجی بابەشێخ چۆنە؟
سەید و عالم و کەریم سییەر
دەفعەیێ بۆ زیارەتی کە نەچووم
چۆن بنووسم بکەومە باس و خەبەر
وتی: ئەی ئاغەیانی دەوری سەقز
صاحێبی طەبعن و هونەر گوستەر

ماڵی ئەو تاقمە وتم وەقفە
بۆ غیاث و شەریف شەهد و شەکەر
ناوی بەرماڵ لەلای ئەوان بێنم
پێم ئەڵێن: شێت بووە لە هەوڵی خەتەر
وتی: ئایا ئەمیر (تومان) چۆنە؟
وتم: ئەی حیلەبازی ئەفسوونگەر
دەوڵەتی ئەو کچە، کچیش بۆ من
زۆر مەحاڵە غەریبم و بێ پەڕ
وتی: زاتێ هەیە خووجەستە صیفات
ئاسمان پایە و بڵند ئەختەر
کامی هەرکەس ڕەوا ئەبێ لای ئەو
نووری (زەنبیل) و سەید و سەروەر
مونکیری جاه و پایەی شەڕەفی
هەروەکو عەوعەوی سەگە بەقەمەر
صوبحی گوڵشەن صەفای فەسڵی بەهار
یا هەناسەی نەسیمی وەختی سەحەر
هەروەکو خوڵقی ئەو فەرەح بەخشە
هەروەکو فیکری ئەو عەبیر ئاوەر
مەرکەزی دائیرەی فەضائیل و جوود
لە سەمای عیلم و حیلمدا میحوەر
بابی ئەو مەلجەئی خەواص و عەوام
بۆ فەقیران و بێ نەوایە پدەر
کۆهی حیلم و تەحەممول و تاقەت
ڕەونەقی بەحری فەضلە وەک گەوهەر
خضری ڕاهی مەردی گوم گەشتە
سەدی ڕێی زوڵم ئەکا وەک ئەسکەندەر

نەجلی پاکی بەتوول و شێری خووا
زوهدی(بووبەکرییە)و بەوەرعی (عومەر)
کە ئەمانەم لە خەرقە بیست فەورەن
وتم: ئەی ئافەرین ڕەفیقی سەفەر
هیممەتی سەیدە کە هاتیە قسە
لە کەراماتا بووی بە دانشوەر
بەشی من هیچ نەمایەوە ئیللا
کە دوعای بۆ بکەم بەسۆزی جگەر
سەییدا گوێ نەدەیتە خواهیشی ئەو
مەطڵەبی من دروست بکە بەنەظەر
من بەبەرماڵی خۆم بگەم بەسمە
هیممەتی تۆم ئەوێ وەکو ڕەهبەر
من نە دەروێشم و نەپیر و مرید
ڕەنگە نوێژیش نەکەم لە وەختی سەفەر
تەوصییەی تۆم ئەوێ لە ڕێگەوبان
بۆ سواریش ئەگەر ببێ یەک کەر!؟

شایانی باسە سەید عەبدولحەکیمی زەنبیل بەم چەند دێرە جوابی مامۆستا زێوەری داوەتەوە. ئەمەش دەقەکەیەتی لە کەشکۆڵی (أ)وە ڕاگوێزی دەکەین:

ئەی عەزیز و ڕەفیقی دانشوەر
نییە خۆشتر لە شیعری تۆ زێوەر
من کە خەجڵەت ئەبم لە عەرزی جەواب
هەیە ئوممێد لە تۆ بەسەرفی نەظەر
خەرقەیەکت هەیە ڕەفیقی شەفیق
خەرقە بۆ تۆ وجوودی ئەو یەکسەر
ئەو لە بەرماڵەکەت جگەرسۆزتر
کە لە بەرماڵ دوعا ئەکا بەئەثەر

چۆن نەگرمە گوێی نەصیحەتی ئەو
هەیە گوفتاری زێدە وەک گەوهەر
خەرقە هەرچی ئەڵێ لە گوێ بگرە
بانوێژیش نەکەی لە وەختی سەفەر
زووە بۆ ڕۆیینت مەکە تەعجیل
بەفر زۆرە بەئێمە گەییوە خەبەر
وەختی ڕۆیین خەبەر بدە خادم
کەشفی ڕێگات بکا لەهەر کیشوەر
ڕۆح ئەنێرم لە بەدرەقەی تۆدا
لاکین ئینصاف نییە قوبووڵی خەتەر
موئمینان و سەعید و قۆچ و ڕەشید
بە حەکەم دابنێن لە ئەهلی هونەر
من سەلامم هەیە لە خزمەتیان
بیگەیێنە بەعەشقی پیر و پدەر
خەرقەکەی ماوتە ئومێد وایە
بەصەفای دڵ دوعا بکا بێ شک مەر

....

* ئەم شیعرە لە لاپەڕە ٢١٨–٢٢١ی کەشکۆڵی (أ) و لاپەڕە ١٩–٢٣ی کەشکۆڵی (ب) نووسراوەتەوە لە گۆڤاری بەیان، ژمارە ١٣٧، لاپەڕە ٢٢–٢٣دا بڵاوکراوەتەوە هەروەها لە ڕۆژنامەی ژینی ژمارە ١٣٤٧دا بەشێکی لێ بڵاوبۆتەوە.

موناسەبە و هۆی وتنی ئەم شیعرە وەکو نەجمەدین مەلا لە پەراوێزی کەشکۆڵی (أ)دا نووسیویەتی و دەڵێ: ساڵی ١٩١٩ی ز چونکە مامۆستا زێوەر هاوکاری شۆڕشی شێخ مەحموود بوو، دوای ئەوەی شێخ مەحموود لە دەربەندی بازیان بەدیل گیرا زێوەر هەڵات چووە کوردستانی خۆرهەڵات لە گوندی زەنبیل لای سەید عەبدولحەکیم ماوەیەک مایەوە ئەمجار لەم هەڵبەستەدا خواستی بەرماڵێکی نوێژ دەکا لە سەید عەبدولحەکیم وەیان بیگەیێنێتەوە بەرماڵی خۆی.

دەربارەی ژینامەی سەید عەبدولحەکیمیش، نەجمەدین مەلا لە ڕۆژنامەی ژینی ژمارە ١٣٤٧ نووسیویەتی دەڵێ: سەید عەبدولحەکیم کوڕی سەید عەبدولڕەحیمی حافظە، ساڵی ١٢٩٢ی

کۆچی ١٨٧٥ز لە کوردستانی خۆرهەڵات لە گوندی زەنبیل هاتووەتە دنیاوە خوێندنی لای زاناکانی سابڵاخ، لە قوتابخانەی مزگەوتی سوور تەواو کردووە ناوبراو بەکوردی و فارسی و عەرەبی شیعری وتووە لە هونەری شیعردا دەست درێژ بووە ساڵی ١٣٥٧ی ک ١٩٣٨ی ز لە گوندی زەنبیل کۆچی دوایی کردووە. هەر کەسێ دەیەوێ زیاتر لە مەبەستی ئەم شیعرە حاڵی ببێ با سەیری لاپەڕە ١٨٩ی «گەنجینەی مەردان و یادداشتی ڕۆژانی دەربەدەری» نووسینی مامۆستا زێوەر خۆی بکا.

(١) کۆی: وشەیەکی فارسییە بەمانای جێگەی هانا بۆ بردن.

عەرەق ناخۆم*

عەرەق ناخۆم کە تووشی دەردی سەر بم
گرفتاری هەزار دەرد و خەتەر بم
هەچی خوا حەز نەکا ئەیکەم بەسرڕی
ئیتر بۆ شەرمەزاری ناو بەشەر بم
عەرەق ناخۆم کە عومرم کورت و کەم بێ
بەجوانی بۆ گرفتاری زەرەر بم
عەرەق ناخۆم کە دووچاری وەرەم بم
هیلاکی خەستەگی قەلب و جگەر بم
عەرەق ناخۆم کە «مقطوع النسل» بم
حەزم وایە کە بابی سەد پسەر بم
عەرەق ناخۆم کە بێ هۆش و خیرەد بم
لە حاڵی دۆست و دوژمن بێ خەبەر بم
عەرەق ناخۆم لە قاقا و پێکەنینم
بەجارێ مەسخەرەی ئەهلی نەظەر بم
عەرەق ناخۆم ئەڵێن: «داء الكؤول»ە
لە حەشرشیا بەرەنگاری سەقەر بم
عەرەق ناخۆم بەدینار و بەدرهەم
نەتیجەش عەینی کەر تابیع بەزەڕ بم

ئەگەر فەزڵ و هونەر لەم کارەدایە
لە خوا خواستم وەهایە بێ خەبەر بم
نە خەییامم نە قائانیی درۆزن
لەبەر چاکیم نییە گەر لێی حەذەر بم
لە بۆن و بۆگەنی بێزارە تەبعم
فیدای ئەمری خوداو و پێغەمبەر بم

....

* مامۆستا زێوەری شاعیر لەم شیعرەیدا بەئاشکرا دژی شەراب و عارەق خواردنەوە وەستاوە و هەستی ئاینی و خواپەرستێتیی خۆی دەربڕیوە و عەرەقی کردووە بەبنەمای ئەم هەموو نەخۆشی و دەردی سەریانەی کە لە شیعرەکەدا ڕیزی کردوون.
ئەم شیعرە لە ڕۆژنامەی ژینی ژمارە ٥٧٤ی ٢٠ی تەممووزی ١٩٣٩ی ز.دا بڵاوکراوەتەوە لە لاپەڕە ٢٦-٢٧ی سۆزی نیشتمانیشدا چاپ کراوە.
خیرەد: عەقڵ و هۆش.
مەسخەرە: گاڵتە پێکراو و شوێنی قەشمەری.
نەظەر: نظر: عەقڵ و دانش.
داء الكؤول: نەخۆشیی ئیدمان و توانای دەست لێ هەڵگرتن نەمان. شایانی باسە کە (بێکەسی شاعیر) بەقەصیدەیەک جوابی ئەم شیعرەی مامۆستا زێوەری داوەتەوە.

عارەق ئەخۆم*

بێکەس ١٩٤٣

من عارەق ئەخۆم کە بێ کەدەر بم
کەمێ لە دنیای دوون بێ خەبەر بم
گەلێ سزام دی لە ڕووی عەقڵەوە
بادەی مەی بخۆم بێ هۆش و کەر بم
عافێتی تۆ بێ بامێ و قوبووڵی
با من بەعارەق تووشی زەرەر بم
بەهەشت کە پڕ بێ لە وشکە سۆفی
ئاواتەخوازم هەر لە سەقەر بم
نامەوێ بەرگی ڕیا و زاهیدی
ئەگەر بەو بەرگەش زۆر موعتەبەر بم
کورسیی مەیخانەم لەلا خۆشترە

لەوەی کە لەسەر تەختی قەیسەر بم
ساقی دەخیلە بمدەرێ جامێ
با لە عالەمی مادە بەدەر بم
ڕزگارم ببێ لە چەند و چوونی
موددەتێ بۆ خۆم بێ دەردی سەر بم

* *لاپەڕە ١٣٨ دیوانی بێکەس چاپی دووەم – کتێبخانەی (الطلیعە) کەرکووک.*

خۆڵ بارانی سلێمانی*

ئەی فەلەک گاهێ بەتەرزە بەردە بارانمان ئەکەی
گا، بەبارانێکی زۆر مەعرووضی تۆفانمان ئەکەی
دەستی خۆمان بۆچ شکاوە، خۆڵ لەسەر عەردی نەما،
خۆڵ بەسەرمانا ئەڕێژی؟ خانە وێرانمان ئەکەی؟
بەفرەکەت جوان و سپی بوو تێکەڵاوت کرد بەخۆڵ
کەیفی خۆتە هەر چلۆنێ مەیلی فەوتانمان ئەکەی
گەر خەیاڵی پێکەنینی بێ بەدڵدا دەفعەیەک
دەستبەجێ کارێ ئەکەی دووچاری گریانمان ئەکەی
گەر قەناعەت کەین بەنانێ ڕوو لە ماڵی کەس نەکەین
تووشی سەد قۆرتی وەکو تێلان و لێدانمان ئەکەی
گەر مەعاشمان زەم کرێ یا، مایە تۆزێ زیاد بکا
موبتەلای شورب و قومار و فیسق و سەیرانمان ئەکەی
گەه بەدەست بادی شەماڵ و گەه بەدەم بادی سەمووم
تووشی سەرمای زەمهەریر و سۆزی نیرانمان ئەکەی(١)
ئێمە چین بۆچی لە سایەی تۆ حەرامە ڕاحەتی؟
تۆ لەلات چاکە لە خۆشی و چاکە حیرمانمان ئەکەی
ئەی فەلەک باکمان نییە لوطفی خوامان (کافی)یە
حەپس ئەکەی؟ یا نەفی ئەکەی، یا تیرە بارانمان ئەکەی؟

* مامۆستا زێوەر ئەم شیعرەی ساڵی ١٩٣٣ی زاینی بەبۆنەی بارینی بەفرێک کە دوایی خۆڵی بەسەردا باریوە وتوویەتی و لە ل٣٩-٤٠ی سۆزی نیشتماندا چاپ کراوە، شایانی باسە کە حەمدی صاحێبقرانیش بەبۆنەی لافاوەکەی ساڵی ١٩٣٢ی ز کە زیانێکی زۆری لە شاری سلێمانی داوە شیعرێکی زۆر بەسۆزی گوتووە تێیدا دەڵێ:

بۆ مەضەڕڕەت هەر تەنەززوولتان کە فەرموو بۆ زەمین
عادەتت وایە کە کوردستان بکەیتە مەرحەلە... هتد

(١) زەمهەریر: شوێنێکە لە دۆزەخدا ئێجگار ساردە پلەی سەرمای لە ئاستی پلەی گەرمای ئاگرەکەی دایە. نیران: کۆی نارە، واتە: ئاگر.

ئابووری*

١٩٢١م

مامە هۆمەر سەد شوکر تۆ قووەت و چاوت هەیە
هەر لە دێیەک چەن ڕەز و عەرد و بەراویشت هەیە
تووتنەکەت قیمەت نەکا سەد ئیشی تر بۆت قابیلە
دێبەرت زەرعی پەمۆ کەی ئاوەڕیس چاوت هەیە
تووتنەکەت قیمەت نەکا مازوو گەزۆ، پێستە و خوری
شاڵی زۆر جوان و نەجیبی دەشتی خۆشناوت هەیە
قۆڵ لە پەستەک هەڵبکێشە و بچۆرە کێوی بۆ شکار
بۆ تیجارەت وەک دەڵەک، وەک ڕێوی سەگلاوت هەیە
خەڵکی گوندی ڕۆخی زێی بادین و کوێ وانێک بیە
تۆش فەقەت زۆر گۆشتی ماسی پێستی سەگلاوت هەیە
شازدە کوندەی قۆڕ و پێنج سەد بەرچنار بوو بەکەڵەک
هەر بە(با) ئەڕواتە بەغدا چونکە تۆش ئاوت هەیە
مەسرەفت گەر زۆرە چا لێ مەنێ بۆ دەعیەیە
باسوق و سنجووق و گوێز و مێوژە خۆلاوت هەیە
هەرچی مێوەی ناو بەهەشتە تۆ لە بەردەستا هەیە
کاڵەک و هەرمێ و بەهێ، هەنجیری ڕێژاوت هەیە

عادەت و چاولێکەریی وا چای بەحورمەت کردووە
فەزڵەیە بیخۆیتەوە دۆشاو و خۆشاوت هەیە
قۆندەرە و پۆتین نەبێ کەوشی سولەیمانی و کڵاش
وەختی بەفریش کاڵەیی گازەرد و پێتاوت هەیە
تووتنەکەت قیمەت بکا ئەو پارە بەس بۆ تۆ نییە
قەرزی کوتاڵ و شەکر، تۆش ڕەنجی ناو ئاوت هەیە
بەو سەر و پێچە زلە و پشتێنە هەشتا زەرعییە
بەو کڵۆنجە مەخمەرە لۆچی ئەتۆیش ناوت هەیە

....

* ئەم شیعرە بەو ناوونیشانەی سەرەوە لە ل٢١–٢٢ی سۆزی نیشتماندا چاپ کراوە. لە ژین، ژمارە ١٢٢٨، ساڵی ١٩٥٤ی. ز. هەر بەو عینوانەی سەرەوە بڵاو کراوەتەوە وە بەهەڵە دراوەتە پاڵ خوالێخۆشبوو جەمال عیرفان چونکە شەقڵی شیعری زێوەر لێرەدا بەئاسانی دیارە، لەوە ئەچێ کاتی خۆی بەهەڵە بەناوی (جەمال عیرفان)ەوە بڵاو کرابێتەوە چونکە جەمال عیرفان هەرگیز شیعری نەوتووە و شاعیریش نەبووە. وە لەو کاتەشدا سانسۆر لەسەر شیعر و نووسینی زێوەر هەبووە لەلایەن ئینگلیزەکانەوە، بۆیە بەناوی خوازراوی جەمال عیرفانەوە بڵاوی کردووەتەوە.

وەرن یاران*

وەرن یاران! تەماشاکەن چ ڕەنگین نەو بەهارێکە؟
لە فەیزی ڕەحمەتی بارش هەموو جێ سەبزە زارێکە[1]
شنەی بادی بەهاری ڕەوح بەخش و عەتر پەخشانە
بەگریە و ناڵە هەوریش عاشقێکی بێ قەرارێکە
چ فەڕڕاشێکە پەنجەی قودرەتی؟ بۆ کائینات ئەمڕۆ[2]
دەر و دەشت و بیابان لالەزار و میرغوزارێکە[3]
شکا هۆردووی سەرما، هەڵوەشا جەمعییەتی سوپا
هەموو ڕووی کردە سەحرا هەر مەسیرە تازە شارێکە
سەحەرگاهان لەناو باخا ئەڵێی مرواریی باریوە
لە ئاونگی هەوا هەر بن چنارێ سەرچنارێکە

جریوەی تەیری تازە جێگەیی طەیرەن ئەبابیلە
لەکن ئەهلی بەصیرەت ڕوود و عود و ساز و تارێکە
تەبیعەت تەڕ بووە یەکسەر نەماوە سۆفیی وشکی
یەکێ پابەندی کارێکە، یەکێ دڵبەندی یارێکە
دڵی فەللاح و جووتیار و سەپان پڕ نەشئەو و کەیفە
دەروون تاریک و ڕووگرژە ئەوی صاحێب عەمارێکە
بەدەوری شارەدا هەر وەک (تەشیلە) سووڕئەدا جامباز**
گوڵۆڵەی کەوتە لێژی نەی ئەزانی تەڕ بەهارێکە
کەسێ چاوی لە نەفعی خۆی و مەحوی عالەمێ ببڕێ
بەظاهیر شکڵی ئینسانە، بەباطین هار و مارێکە
نەما حاجەت ڕەئیسی بەلدە ناوێ موحتەکیر بگرێ
بەڵێ مەعبوود کە دای، مەحموود وەکو ئێمە هەژارێکە***

....

* ئەم شیعرە لە لاپەڕە ١٧١–١٧٢ی کەشکۆڵی (أ) و لاپەڕە ٣٦ی کەشکۆڵی (ب)دا نووسراوەتەوە. موناسەبەی گوتنی ئەم شیعرەش وەکو نەجمەدین مەلا دەڵێ: «ساڵی ١٩٢١ی ز لە بەهاردا باران نەباریوە، دەغڵودان لەلایەن خەلەفرۆشەکانەوە شاردراوەتەوە و گران کراوە. لە دواییدا بارانێکی خۆش باریوە دەغڵودان هەرزان بووە ئەم بەم هۆیەوە (زێوەر ئەفەندی) ئەم هەڵبەستەی سەرەوەی وتووە.

(١) فەیز: فەیض: خێر و بەرەکەت. بارش: باران. سەبزەزار: سەوزایی شیناوەرد.

(٢) کائینات: بوونەوەر.

(٣) لالە: گوڵێکی جوانە پتر لە شوێنی شێدار و قەراخ ئاودا دەڕوێ بەعەرەبی پێی دەڵێن: (شقائق النعمان) گەلێ جۆری هەیە، هەیەتی سێ پەڕە هەیەتی پێنج پەڕە ماڵیش و کێویشی هەیە، ئەوەی لە کێو دەڕوێ پەلکەکانی سوور و بن پەلکەکانی لەککەیەکی ڕەشی پێوەیە لە هەوەڵی بەهاردا بەسەلک ئەنێژرێ.

** تەشیلە: مەبەستی کابرایەکی خەلە فرۆشە ناوی عەبە تەشیلە بووە.

*** مەحموود مەبەستی مەحموود ئەفەندی کوڕی قادر ئاغایە کە ئەوکاتە ڕەئیسی بەلەدییە بووە.

نیشانەی مەحەببەت*

نیشانەی مەحەببەت لە کەسدا نەماوە
هەچی تووش ئەبی مەرحەبایە و سلاوە
مەحەببەت لە لێوایە تا مەرکەزی (ح)ی
عەداوەت لە قەلب و دلانا چەقاوە[1]
چلۆن کەتمی عەشق بکەم ئەی پەری ڕوو
بەسەنگی جەفا شیشەیی دڵ شکاوە[2]
بڵێم ئاسکی ناسکە، ڕاستە فیکرم
سڵ و وەحشە، دوژمن بەصەییاد و ڕاوە
سەر و ڕیشەکەم بوو بەفر و، کەچی دڵ
چ منداڵە بۆنی دەمی شیری خاوە
لە ڕەغمی زەمانە وەرە ئەی سەمەن بۆ[3]
بنیشین بەنۆشین و بۆسەیش عەلاوە

....

* ئەم شیعرە لە لاپەڕە ١٨٦–١٨٧ی کەشکۆڵی (أ) و لاپەڕە ٤٦ی کەشکۆڵی (ب)دا هەیە لە گۆڤاری بەیان، ژمارەی ١٤٢، لاپەڕە ١٨دا بڵاو کراوەتەوە.

(١) مەرکەزی (ح) قوڕگە مەبەستی ئەوەیە کە خۆشەویستی خەڵکی بۆ یەکتری سەر زارەکییە و لە ناخەوە نییە، دۆست و برادەری ڕاستەقینە یا هەر نییە یان زۆرکەمە. بەڵام دوژمنایەتی و ناحەزی نێوان خەڵک جێگیر و لە ناخەوەیە.

(٢) کەتم: شاردنەوە. سەنگی جەفا: بەردی ستەم و زۆرداری. شیشە: شووشە.

(٣) لە ڕەغمی: بەکوێرایی چاوی. سەمەن بۆ: ئەوەی بۆنی وەک گوڵی سەمەن خۆش بێ.

سەمەن: گوڵێکی شینایییە پێی دەگوترێ (مس پەرە) گەڵاکانی زۆرە، گوڵەکەی زەرد و سپی و شینە دەشگونجێ و شکە لە بنەڕەتا (سیمین) بووبێ واتە بالا سپی وەک زیو.

دیاری*

کەسێ چاک بێ کرداری
لێی قبووڵ بکە دیاری
ئەوەی کەوا بەد فیکرە
قەت دیاری لێ وەرمەگرە
هەیە نانێ ئەبەخشێ
خۆی پێوە هەڵ ئەکێشی
بەبار منەت دادەنێ
بەخشێ حوققە هەرزنێ
تۆیش بەخشینی چاکت بێ
دەست و دڵی پاکت بێ
مەبە دیاری بۆ کەسێ
دڵت کە لێی بترسێ
دیاری بۆ مەحەببەتە
بۆ دۆستیی و ئولفەتە
دیاری مەکە بەبەرتیل
بێ حورمەت ئەبی و زەلیل

....

* ئەم هەڵبەستە لە لاپەڕە ١ی دەستنووسی شاعیر وەگیراوە. لە لاپەڕە ٩٦ی سۆزی نیشتمان و لاپەڕە ١٣ی دەستە گوڵی لاواندا چاپ کراوە.

پەند و ئامۆژگاری

خۆت سووک بەغائیلەیی سەد مەرامەوە
تا ماوی ڕابوێرە بە نامووس و نامەوە
خۆت ڕۆستەمی زەمانە بەخۆت حاتەمی جیهان
فەخرت نەبێ بەباب و بەخاڵ و بەمامەوە[١]
مەوزووعی ئەهلی فیکرەتە پەروانە و چرا
پەروانە و چرا چووە ناو فیکری خامەوە
توو خوا لە ڕەغمی زاهید و سۆفی بڵێن: کە بێت
موطریب بەتار و عوودەوە، ساقی بەجامەوە
ئەم وت: لە داخی دەهر ئەچمە کونجی عابیدان
زانیم: تەمەڵ عەدوویی خوا بوون گەڕامەوە
بازاڕ ئەنێیتە کۆڵ و لە مەسجید ئەکەی دوعا
دین زۆر موقەددەسە، بەوە نایێتە دامەوە
گاهێ لە ڕۆشنایی و گاهێ لە تیرەگی
گەردوون میثالی تۆیە بەسوبح و بەشامەوە
ئەم بەیتە چەندە خۆش بوو لەلام یاری نازەنین
ئەیخوێندەوە بە لەهجەیی پڕ ئیحتیرامەوە

ئەم شیعرە ساڵی ١٩٢٤ی زایینی بەبۆنەی ڕووداوێکەوە گوتراوە، ڕووداوەکەش ئەوە بوو کە پیاوێکی نوێژکەر و سۆفی لە ڕۆژێکا بازاڕی سلێمانی بۆمباران کراوە، ئیتر بووە بەهەرا و هۆریا و خەڵک ڕای کردووە ئەویش لەوکاتەدا فەردەیەک کوتاڵی دزیوە لە ماڵی خۆیا شاردوویەتیەوە تاپۆلیس چوون لێیان سەندووەتەوە (ن.م) بەدەست لێدانەوە. (سۆزی نیشتمان لاپەڕە٢٠–٢١).

(١) زێوەر لێرەدا ئەوە دەسەلمێنێ کە نازناوی زێوەر لەقەبی شیعری تایبەتی خۆیەتی و لە کەسەوە بۆی نەماوەتەوە.

گاڵتە و قەشمەری*

ڕووی کردە کار گاهی تەڕەققیی وڵاتەکە
یەعنی وڵاتی کوردە بەبێ دەستەڵاتەکە
تەدریسی عیلمی فەلسەفەیە، فەننی تازەیە
وەحشەت لە شارەوە گەییە قاتە قاتەکە
جاران کە سوخمەیەکی نە ئەردروو بەهەفتەیێ
ماکینە دەستە. ئێستەکە، وەستا خەیاتەکە
ئەربابی عیلم و دانیش ئەوەند زۆر بووە بەناو
لایان خەیاڵی باتیلە پردی سیراتەکە[١]
کەوش و کڵاش و کاڵەو و پێتاو فڕێ درا
کەوشی فەرەنسە ڕەونەقی خستە وڵاتەکە
جاران کە عەشقی جینسی لەتیف باوی سەندبوو
ئێستاکە نووری مەجلیسە بەزمی لیواتەکە[٢]
سەیری کە چۆن تەریقی تەرەققی کرایەوە[٣]
ئالا فەرەنگەیە حەرەکاتی سەعاتەکە
ڕێوی نەبێ کە ترسی لە ڕاوکەر هەیە کەمێ
کەس خەونی لانە ماوە موحیتە نیشاتەکە[٤]
دین بوو کە سەددی ڕێگەی ئەم ئەهلە وەحشە بوو
کەس سواری نابێ کەوتووە وەک لاکە لاتەکە
چاخانەیە، سنووقە، مەقاماتی تازەیە[٥]
دێرێکی کۆنە مەسجید و صەوم و صەلاتەکە[٦]
لایان وەهایە دوژمنی دین بن، تەرەققییە
نایانەوێ نزیکی خوابێ، حەیاتەکە
شەو کەیفە، عەیشە، عوشرەتە فیکری تەمەددونە
ڕێگای سەعادەتی ئەوە، دێ، بۆ حەیاتەکە

* زێوەر ئەم شیعرە گاڵتە ئامێزەی بەبۆنەی گۆڕانکارییەکی کۆمەڵایەتی بەرواڵەت پێشکەوتن کە بەسەر وڵاتدا هاتووە و خەڵکی تۆزێک -بەتایبەت گەنج و تازە پێگەیشتوو- لە ئاین دوورکەوتونەوە ساڵی ١٩٢٨ی ز گوتووە لە سۆزی نیشتماندا لاپەڕە٨٠-٨١ چاپ کراوە.
(١) باتیلە: باطلە: بۆش، پڕوپووچ، پردی سیراتە: پردی صراط.
(٢) لیواتە: لواطە: نێربازی. نەجمەدین مەلا دەڵێ: ئەم نیوەشیعرە هی فایق زێوەرە؛ کوڕی شاعیر.
(٣) تەریق: طریق: ڕێگا
(٤) موصیت: موصیط، نیشات نشاط، واتە کەسێک ترسی لا نییە،چوست و چاڵاکی وڵاتی داگرتووە.
(٥) سنوق: مەبەستی سندووقی گرام فۆنە کە جاران گۆرانی لەسەر تەسجیل کراوە.
(٦) دێر: پەرستگای مەسیحییەکان. کە ڕاهیبی تێدا دەژی.

ئامۆژگاری*

تۆ کە سادەی عەرەق مەخۆ ڕۆڵە
هاو پیاڵەت مونافیق و زۆڵە
هێزی قاچت نییە هەتا ڕاکەی
دەستەکانیش لە بۆ دیفاع کۆڵە
لووس کە عارەق بخواتەوە بێ شک
هەروەکو دێڵە ئارەزووی گۆڵە
کاکە تۆیش گەر بەجاهێڵی فێربووی[1]
یا کەری، یاخۆ پارەکەت مۆڵە
مامە تۆیش ڕیشەکەت سپی تێکەوت
لازمە بچیە تەکیەکەی سۆڵە
باوەڕێکتان ببێ بەشەرع و حەدیث
خوا ئەسێنێ لە موجریمان تۆڵە
هەرچی ئیشێ بکەی غەیب نابێ
وا مەزانە کە سەر زەمین چۆڵە

* ئەم شیعرە لە لاپەڕە ١٠٤-١٠٥ی سۆزی نیشتماندا چاپ کراوە.
(١) جاهێڵی: نەفامی یان جاهێڵی: گەنجی لاون

دیسان پەند و ئامۆژگاری*

خێر و صەدەقە بکە بەفەقیر[1]
ئەمما فەقیرێ سەقەت بێ یا پیر
طەلەبەی علووم حەفەظەی قورئان
هەموو قابیلن بەخێر و ئیحسان[2]
دەروێشی عیفریت زەلامی ملهوڕ
کە پێیان ئەڵێن: دەروێشی کەڵهوڕ
خێریان پێ مەکە ئەوانە ساغن
خاوەنی ماڵن زۆر بەدەماغن
لە پەنای سواڵ نەرم و سەرکزن
لە حەقیقەتدا ئەغڵەبیان دزن
موعاوەنەتی شەخصی بێ چارە
زەڕڕە بەزەڕڕە لای خوا دیارە
کەسێ بەکاربێ یا هەشت نۆ ساڵ بێ[3]
خێری پێ مەکە نەک فێری سواڵ بێ
تەمەڵی مەکە بەو زیو و زەڕە
کەسێکە عوضوی جەمعی بەشەرە

* ئەم شیعرە لە لاپەڕە ٤١-٤٢ی سۆزی نیشتماندا چاپ کراوە لە لاپەڕە ٢٢ی دەستنووسی شاعیریشدا هەیە. کاتی خۆی لە ڕۆژنامەی (ژیان)ی ژمارە ٤٠٧ی ساڵی ١٩٣٤ی ز لەگەڵ پەخشانێکدا بەبێ ئەوەی ناوی زێوەری لەسەربێ بڵاوکراوەتەوە.
(١) بکە (ژیان)، بدە سۆزی نیشتمان و دەستنووس.
(٢) قابیلن (ژیان)، لایقن سۆزی نیشتمان ئەم دێرە شیعرە لە دەستنووسی شاعیردا نییە.
(٣) با هەشت نۆ ساڵ بێ ژیان بام هەشت نۆ ساڵی بێ سۆزی نیشتمان و دەستنووسی شاعیر.

پەند و ئامۆژگاری*

زەمانە هەر کەسی هێنایە مەیدان
ئیطاعەی فەرزە لای قەولی حەکیمان
مەڵێ: من فاضیلم ئەو بێ کەماڵە
مەڵێ: من ئیختیارم ئەو مناڵە
مەڵێ: من دەوڵەمەندم ئەو فەقیرە
مەڵێ: ئەو هیچە من باوکم ئەمیرە
خەیاڵ و فکری بێ مەعنان ئەمانە
بڵێی من عالمم ئەو هیچ نەزانە
هەچی فەضڵێ کە تۆ ئەیکەی بەحوجەت
ڕەزا بە بەو بەشە بێ دەرد و میحنەت
ڕەئیسی میللەتێکی خاوەن ئۆردوو
کەس نازانێ باوکی گاورە یا جوو؟
هونەر ئەمڕۆ بەسەعیی و عیلم و دینە
حەسادەت کاری شەیتانی لەعینە

....

* ئەم شیعرە بەو ناوونیشانەی سەرەوە لە لاپەڕە ٤٠-٤١ی سۆزی نیشتمان دا چاپ کراوە.

پەند و ئامۆژگاری*

یەک عەیبی خەڵک ئەبینی خۆت صاحێبی هەزاری
خەڵکت لەلا خەرارە خۆیشت و وەکو دەواری
ظاهیر فەقیر و سالم بەڕەنگ و بەرگی عالم
ئەمما لە ناو دەروونا مارێکی زەهرداری
چۆن پێت بڵێم: موسوڵمان؟ یا فەردی نەوعی ئینسان
دووری لە خێر و ئیحسان مەستی مەی و قوماری

دەستت لە صنعەتا بێ ناوت لە حورمەتایە
قەلبت لە غەفڵەتا بێ قەڵب و زەلیل و خواری

....

* ئەم شیعرە لە ل٣١-٣٢ی سۆزی نیشتماندا چاپ کراوە.

ئەی عالمانی حەق بین

ئەی عالمانی حەق بین تەدریس بکەن بەبێ کین
لادەن لە تەعن و تەلعین لادەن لە وردەکاریی(١)
ڕێی دین گوشادە دەروێش، بەمن چی بوویتە بەنگ کێش
بنواڕە مورشیدی پێش مەنواڕە بەنگ و ماری
هەتا بڵێن خەتای کرد شێخی ڕەضی یو طووسی
هەروەک قەدیم بەسی ساڵ ناگەیتە (قاضی لاریی)(٢)
ئەی تاجرانی صادیق وەی کاسبانی لایق!
ڕەحمێ لەگەڵ خەلایق دە بە دوازدە توجاری
هەر موشتەری کە دێتە بەردەم دوکانی ئێوە
صابوون مەدەن لە ژێر پێی، نەشتەر لە شادەماری

....

(١) تەعن = طەعن: تانە و تەشەرە. تەلعین: لەعنەت کردن. وردەکاری: قووڵ کردنەوەی شتی بێ هوودە. زێوەر لەم دێرە شیعرەدا هێرشێکی ڕەوای کردووەتە سەر شێوەی خوێندنی بڕێ مەلا و فەقێی ئەو سەردەمە کە بەحاشیە و پەراوێز هێندێکیان هێندێکیانیان بەر تانە و تەشەر داوە بەڵکو هی وایان هەبووە ناحەزی خۆی بەکافر زانیوە و لەعنەتی لێ کردووە زیاد لەوەش ئەوەندەیان وردەکاری لە شوێنی بێ هوودەدا کردووە ئەوەندە خۆیان بەشتی پێویست نەبووەوە خەریک کردووە بەجۆرێک فەقێی وا هەبووە هەموو تەمەنی خەریکی خوێندنی دوو سێ کتێبی نەحو و صەرفی عارەبی بووە نەشی زانیوە دەڵێ چی، هی وایان هەبووە بەهەزارەها بەڵگە و قونە قەیدی نەحوی لەبەر بووە بەڵام نەیتوانیوە چوار پێنج دێر بەعەرەبیەکی ڕێکوپێک بنووسێ.

(٢) شێخی ڕەضی: "رضی الدین الاسترابادی" شەرحێکی دوور و درێژی لەسەر شەرحی جامی کردووە کە (جامی: الفوائد العنیائیة) بۆ خۆی شەرح و شیکردنەوەی کتێبی (کافیة)ی ئیبنو حاجیبە.

طووسی: "نصیرالدین الطوسی" ١٢٠٠–١٢٧٣ز. خاوەنی کۆمەڵێک کتێبی گرینگە یەکێک لەوانە کتێبی "تجرید الکلام"ە لە عیلمی عەقیدە و خواپەرستی دا.

قاضی لاری: کتێبێکی "مصلح الدین الانصاری" بە شەرح و لێکۆڵینەوەیە لەسەر (شەرحی قاضی میر) کە ئەمیش شەرح و لێکۆڵینەوەیە لەسەر کتێبی "هدایة الحکمة"ی "أثیرالدین الأبهری" لە عیلمی مەنطیقدا.

گرتنی چەخماخسازەکان*

شایعە کەوتە هەموو جێگە و بیستم خەبەرێ
کە حکوومەت بەسزا سنفی تفەنگ ساز ئەگرێ
شۆڕش و غولغولە هەستا لە هەموو کۆڵانێ
بووە ئەو ڕۆژە کە زیرۆح هەموو یەک یەک ئەمرێ(١)
تێکچوو کوورەو دەمە، لاچوو چەکوش و گیرە و گاز
کونجی دووکانەکەیان لێ بووە کونجی سەقەرێ
تەسکەڵە و (زەردەمل) و (لوولە) و (چەرخ) و (خشکە)(٢)
کلکە مشکە لە کونە مشک ئەنرا تا نەبرێ
(نەرمەساو) باوی نەما (کلکە شێرە) و (فروونی)
(چێوەسان)، (جەڕڕە حەتیتە) بووە داری چەپەرێ(٣)
تاقمی زەبتییە وەک باز و هەڵۆ سووڕی ئەخوارد(٤)
بۆ دوو (بێچوو) لە پەنایەک بگرن قوڕبەسەرێ(٥)
زیکەزیک (عەینە مەل)و بوونە (مەلەخ) وەستاکان(٦)
باوکی خاوەن شەفەقەت ڕووی نە ئەکردە پسەرێ
هەورەبان بوو بووە بەست تێی ئەخزان ورد و پچووک
سواری کۆڵی یەک ئەبوون وەک مەسەلی سەربەسەرێ
پێ پەتی هاتوو هەڕای کرد بەبێ کەوش و کڵاش
تازە شاگردە یەکێ جووکەیێ، گوێچکە کەرێ
لەنگەری گرت لە هەوا بازی ئەدا وەستایەک
وتی: ئەستۆم بشکێ نیو نمەکم لێ نەنرێ

تووشی وەستایەکی تر بوون کە لە گردی سەیوان
وتی دەرویشم و دەرویش ئەبێ هەر مار بگرێ
کوڕی ئازا لە هەموو جێگەیێ خۆی ئەنوێنێ
ئافەرین وەستا عەزیز دەست بەسیلاح هاتە دەرێ
خەنجەری کرد بەکەمەریا کە لەسەر فیشەک لغ
وتی: فەرقی نییە ئەمڕۆ چ موشیر و نەفەرێ
گەرچی دۆستی من و ئەربابی شەو و ڕۆژی منە
باسی وەستا ڕەشید زۆر خۆشە کە شەرحی بدرێ
هەر بەچەرمە ڕەقەکەی ڕاستەوە بوو پێیان وت:
کوڕە دانیشە مەڕۆ نابێ لە بۆ تۆ زەرەرێ
سەگ و تانجیی و گەماڵ و توولە شوێنی کەوتن
وەختە بوو قوڕ بەسەرە چەرمەڕەق و خۆی بخورێ!
ئاشناکەم لە تەنیشت حوجرە فەقیرە، بەستەزمان
کاڵەک و نانی ئەخوارد بیستی لەناکاو ئەسەرێ
هێزی ئەژنۆیی بڕا هەم حەپەسا هەم ترسا
لە وجوودیا بەقەدەر زەڕڕە نەمابوو هونەرێ
وتی: سا ئێوە لە بەرکەن جلەکانم نەوەکو
لێم بسێنن بەسزا، جەردە، لە شار بچمە دەرێ
عاریان بێ بەخوا دائیرەی چەخماخساز
لە وڵاتا ئەتەقن هەریەکە بۆ جێ و گوزەرێ

* مامۆستا نەجمەدین مەلا دەڵێ: لە دەورەی دەوڵەتی عوسمانیدا کۆمەڵێک وەستا لە شاری سلێمانی سەریان دابووە یەک دەستگایان دانابوو کارخانەیان کردبووەوە. تفەنگیان دروست دەکرد و پێیان ئەوتن: (چەخماخ ساز) حکوومەت ئەمەی پێ ناخۆش بوو، کە تفەنگ زۆر بێ و دەست ئێلاتی کورد بکەوێ کە ڕاو و ڕووتی پێوە بکەن. ئەمجا هات دەستگاکانی لێ داگیر کردن و کارخانەکانی پێ داخستن و دەستی کرد بەگرتنی وەستاکان. زێوەریش ئەم هەڵبەستەی خوارەوەی وت: (سۆزی نیشتمان لاپەڕە ٨٣–٨٥).

(١) زیرۆح: ذی روح: خاوەن گیان، گیانلەبەر.
(٢) ئەو وشانەی لە ناو کەوانەدان ناوی دەستگای چەخماخسازیی ئەو سەردەمەن.
(٣) ئەو وشانەی ناو کەوانەکان ئامێری چەخماخسازی بوون.
(٤) زەبتییە: ضبطیە: پۆلیس و یاساوڵی عوسمانی بوون.
(٥) بێچوو: جۆرە پارەیەکی ئەو سەردەمە بووە.
(٦) عەینەمەل: باڵدارێکی ڕەشە لە چۆلەکە گەورەترە زۆر دژی کوللەیە، کۆمەڵ کۆمەڵ دەژیەن بۆ میوە و بەروبووم زیانی زۆرە، هەر ساڵێک کوللە زۆربێ لە شوێنێک دانیشتووانی ئەو شوێنە دەنێرن بۆ ئەو ناوچانەی (عەینەمەل)یان تێدایە ئاوی کانی دەهێنن و بەدەغڵودانی هەڵ دەپڕژێنن لەم ڕووە گوایە عەینەمەل بەشوێن ئاوی وڵاتەکەی خۆیدا دێت ئیتر دەست دەکا بەقەلاچۆکردنی کوللەی ئەو شوێنەی ئاوەکەی لێ پڕژاوە.

کاربەدەستانی ئیستیبداد*

وەک تیر لە کەوان دەرئەپەڕن تاقمی مەئموور
بۆ قاوەو و بۆ چای بەرەو خوار و بەرەو ژوور
بۆ لاقە مریشکێ ئەچنە کانیی ئەزمڕ(١)
بۆ قوبڵی ئەڕۆن لێرە هەتا چەشمەی ئاموور(٢)
[یازیق سزە ئەی قوجە حکومت أمناسی
کیم یەسڵەیە جگەر سزی کیمدر سزە مشکور]

....

* ئەم پارچە هەڵبەستە لە ل٥٣-٥٤ی سۆزی نیشتمان وەرگیراوە. زێوەر لێرەدا چاوچنۆکی و بەرتیل خۆری مووچە خۆرانی ڕژێمی سەردەمی پاشایەتی و داگیرکەری عێراقیمان بەگوێدا دەسرپێنێ.
(١) کانیی ئەزمڕ: سەرچاوەی ئاوێکی سارد و سازگارە کەوتووەتە ئەو دیو دەربەندی کێوی ئەزمڕ و بەسەر شارباژێڕدا دەڕوانێ.
(٢) چەشمە: سەرچاوە. ئاموور: چەمی ئاموور، ئاموور: ڕووبارێکە کەوتووەتە شیمالی ڕۆژهەلاتی ئاسیاوە لە نێوان سیبریا و مەنشوریا. چوار هەزار و سێ سەد و حەفتا و حەوت کیلۆمەتر درێژە و دەڕژێتە بەحری ئاخۆ تسکەوە.

ستایشی ئاسایشی*

حەمد و لیللا وا لە دەورەی بانی دێ سەنگەر نەما
ئەشقیا شەق بوو شەقەی پێنج تیر و ماووزەڕ نەما(١)
دائیما شوکری حوکوومەت کەن ئەهالیی سەرچنار
تەشقەڵەی کوردی گەڕی جافی زیانی مەڕ نەما
چاکی کرد بۆ خۆی مچیل مرد و دوکانی شاردەوە(٢)
چونکە خۆبادان و دەست دانانی سەر خەنجەر نەما
ڕوو لە هەر جێیەک ئەکەی بۆ خۆت بچۆ باکت نەبێ
لووتی لۆتی شۆڕە سەر سمت و کەفەڵ وەروەر نەما(٣)
(با) نەبێ کەس لێفە نافڕێنێ بنوو بێ غەم بەشەو
گەندەدز لێفە فڕێنی ساڵی پێشووتر نەما
نانتان بێ غەم بخۆن ئەی ئەهلی ڕەحم و مەرحەمەت
تووخوا و تووبی ڕەسوول پاڕانەوەی سواڵکەر نەما
سەیری کۆڵانان بکە ئێستا کە چەند پاکە و تەمیز
پیسیی و تۆزی سەرەنگوێلک لە ڕێی مەعبەر نەما(**)
خواجە فەندی گەر دڵی عاجز نەبێ عەرزی ئەکەم(٤)
ڕۆژی دەرسی کوردییە تەئریخەکەی (نادر) نەما(٥)
(صاحبا أمیدگاها دەست بوسم) تێپەڕی(٦)
دەرسی کوردیی خۆم ئەخوێنم باوی ئەسکەندەر نەما(٧)

....

* وەکو دەڵێن: لە دوای نەمانی شۆڕشی شێخ مەحموودی نەمر ئاژاوە و بێ گەورەیی کەوتبووە ناوشاری سلێمانییەوە، وڵات بێ گەورە و نیظام و ئاسایش بوو دز و پیاوکوژ زۆر بوو بوو و برسێتی و بێ ئیشی باو بوو. ئەگێڕنەوە دز و ئەشقیا بەجۆرێک زۆر بوو بوون شەو بەسەر بانەکانەوە گەڕاون چییان بەردەست کەوتبێ دزیویانە. تەنانەت دەگوترێ جاری وا هەبووە پشتێنی پیاو دز پڕی داوەتێ و سەرێکی بەدەست دزەکەوە بووە و سەرێکیشی بەدەست خاوەنەکەیەوە بووە. ماوەیەک گوریس کێشەکی و سمڕسمڕێنیان لەگەڵ یەکتریدا کردووە. زۆر

کەس کە ئەم ئاشووب و نائاساییيەیان بەچاوی خۆیان بینیوە ئێستا لە ژیان دان و دەیگێڕنەوە. ئیتر شیعرەکەی زێوەر ئاماژەیە بۆ ئەو سەردەمە. شایانی باسە کە مامۆستا نەجمەدین مەلا لە پەراوێزی ل٣٠ی سۆزی نیشتماندا شتێکی تری دوور لە واقیعی کردووە بەموناسەبەی ئەم شیعرە بەپێویستی نازانین بینووسینەوە.

(١) ئەشقیا: پیاو خراپ. پێنج تیر و ماوزەڕ: دوو جۆرە تفەنگ بوون.

(٢) مچیل: پیاوێکی شێرگەر بووە لە سلێمانی (ن.م)

(٣) وەروەر: دەمانچە.

(**) مەعبەر: شوێنی پێدا ڕابووردن.

(٤) خواجە ئەفەندی: ناوی عەزیز کوڕی وەسمان ئاغا کوڕی ڕەسووڵ کوڕی حەسەن لە نەوەی عەلی بانوشیرە لە هۆزی گەلاڵییە ساڵی ١٨٤١ی ز لە سلێمانی هاتووەتە دنیاوە لە ژیاندا زۆر خزمەتی زانستی کردووە و مەدرەسەی تایبەتی کردووەتەوە زۆر خەڵکی تێدا فێری خوێندەواری بووە، ساڵی ١٩٤٢ی ز کۆچی دوایی کردووە.

(٥) مەبەستی کتێبی (تاریخی نادری)یە کە ئەو کاتە خوێندنی باو بووە.

(٦) لە سەردەمی حوکمی عوسمانیدا لە سلێمانی نامە بەفارسی دەنووسرا کوردی باوی نەبوو.

(٧) ئەسکەندەر: مەبەستی نامیلکەی (ئەسکەندەر نامە)یە.

باسی دونیا(١)

دەقی شیعرەکە لە ڕۆژنامەکەدا، ئەم پێشەکییەی بۆ نووسراوە: ئەم شیعرە لە وەختی خۆیدا لە تەرەف ساحێب ئیمزاوە بۆ دەرج و نەشری تەودیعمان کرابوو. «فقط مع الاسف» تا ئێستا لەبەر زەیقەت مەجال مومکین نەبوو، لێمان ببوورن.

ساحێب ئیمزا: واتە ناوی شاعیرەکە (فایەق زێوەر)ە.

بەڵام لەبەر ئەوەی ئەم شیعرە زیاتر مۆرک و شەقەڵی (زێوەر)ی پێوەیە بەڕاستمان زانی بەناوی خۆی خودی (زێوەر)ەوە بڵاوی بکەینەوە خوێنەری بەڕێزیشی لێ ئاگادار بکەین. ئەمە و چەندین شیعری تری سەردەمی خۆی بەو جۆرە بڵاو کراوەتەوە. دیارە ڕەقابە لەسەر شیعرەکانی زێوەر بووە لەلایەن حاکمی سیاسی ئەو سەردەمەوە.

گەه بەفر و باد و باڕەش و سەختیی و مەرارەتە
گەه گەردەلوول و تۆز و بوخار و حەرارەتە

سەددی تەریقی ویسالی موحیبانی عالەمە
میحنەت هەمیشە قیسمەتی ئەولادی ئادەمە
دنیا چ ڕەنگ ڕەنگە، گەهی سوورە گەه سپی
باوەڕ نییە بەڕاستی کەوا ڕاستە یا چەپی

**

دەشت بوو بەشاخ و شاخ و تەپە چوونە ئاسمان
حەیوان و تەیری وەحشی پەنای خستە ناومان
لەم بەفرەدا بەسەیر و هەوەس مەیلی ڕاو دەکەین
هەر شەوێ خەیاڵی گۆشتی سەر پلاو ئەکەین
هەی هەی چ غافڵین و چ بێ باک و سەرسەرین
حەیوانی کێوی بێ خەبەرە، (قەومی) خۆ خۆرین

**

شاهەنشەهی جبال مەگەر شاخی بەرزی پیر(٢)
ئەم سیلسلەی جبالە لە ژێر چاویا ئەسیر
وا سەیری شەرق و غەرب و جنوب و شیمال ئەکا
ئەم مەنزەرەی لەتیفەیە دەفعی مەلال ئەکا
سوورکێو، سەگرمە، گۆیژە و قەندیل سوپاهییە
تەختی زەمینە قووببەی گەردوون کولاهییە

**

ئەم بەفرە زیوی خالیسە یا بەحری یاسەمین
یا قەترەیەکی ڕەحمەتە کەوتووەتە سەر زەمین
سەرچاوەی حەیاتی شەتی دیجلەیە و فورات
دنیای فەیز و نیعمەتە بۆ ئەهلی کائینات
ئەمڕۆ جەفای سەردییە (سبحەی سەفای) دڵ
ئەم بەفرە جازیبەی تەرەب و شەوقی بولبولە

**

ئەی سەبزەیی بەهار ئەی خونچەی ئەمەل
لابەی لە چاوی ئێمە هەموو عیللەتی سەبەل
کەی تۆ لە خاکی پاکی وەتەن جلوەگەر دەبی
کەی ڕۆشنی دەروون و جەلابی نەزەر دەبی
دڵشادم ئێستە ئاخری ئەم دەردە مەرهەمە
دوای (عُسرِیُسرَ) نەصی خوداوەندی ئەعزەمە

(١) ئەم شیعرە لە سۆزی نیشتماندا مامۆستا نەجمەدین مەلا بەدەستکاریی خۆیەوە بڵاوی کردووەتەوە بەڵام ئەم دەقە ڕاستییەکەیەتی کە لە ڕۆژنامەی ژیان ژمارە ١٤ی ساڵی ١٩٢٦دا بەئیمزای فایەق زێوەر بڵاوکراوەتەوە بەڵام لە ڕاستیدا هی (زێوەر) خۆیەتی.
(٢) (شاخی بەرزی پیر) مەبەست پیرەمەگروونە.

سەرگوزەشتەی کاربەدەستانی دەوری عوسمانی*

باسی مەئمووری دەوری عوسمانی
هەمووی مەعلوومە لای سولەیمانی
نیک و بەد هەرچی بوو ئەوا ڕابوورد
شیر نەما، دۆ برا، کە مانگا مرد
غایەتێ باس ئەکەم لە یەک مەئموور
وەختی ئینگلیز کە تاوی دابوو تەنوور
پیاوێ قەرزی ئەبێ ئەچێتە شکات
حەقی چەند ساڵەکی بدا کە نەجات
ئەنووسێ قەبضەیەک مودیری زەمان
کە ئەبێ بێتە لام فلانی فلان
خاوەنی قەرز ئەچێتە سەر کابرا
قەبضەکەیشی لە ڕووی ئەوا دەرئەخا
پیاوی بێ چارە پێی ئەڵێ: ئەی یار
حەقی تۆ ثابیتە بەبێ ئینکار
نیمە من عالەمێ بکەم ڕازی
ضەبطیە و تۆ مودیر لەگەڵ قازی(١)
بەقەدەر حەقی تۆ ئەبێ دیاری
بۆ مودیر بەگ بەرم نەکا لاری
پیاوی چاک بە، ڕەفیق بە، تووبی خوای
حەقی خۆت وەرگرە مەچۆرەوە لای
مەسئەلە حەلل و فەصڵیان کرد زوو
لێک ترازان بەدڵخۆشی هەردوو
کە ئەوەی بیست مودیر دڵی ئێشا
ضەبطیەی نارد و کابرای کێشا
وتی: بۆچی نەهاتی هەووەڵ جار
وتی: ئیش حەل کرا بەبێ ئینکار
وتی: تۆ خائینی نەفام و مناڵ
بدە سەد ڕوپیە و مەچۆرەوە ماڵ
ڕقی زۆر بوو مودیر، جەریمەی کرد
نەک جەریمە، کە قیمە قیمەی کرد
ئەمەبوو حاڵی ئەسبەق و سابیق
خوا بکا ئیتر وانەبێ لاحیق

* ئەم سەرگوزەشتە شیعرییە لە ل٦٤–٦٥ی سۆزی نیشتمان دا چاپ کراوە.
(١) ضەبطییە: زەبتییە، پۆلیس

سیاسەت*

لینی وتی: بازێ ئەبەمە میسر و فەڵەستین[١]
بۆ خۆم ئەبمە سەروەر و سوڵتان و سەلاتین
هیتلەر وتی: لینی! مەکە زۆر موشکیلە ئیشت[٢]
تۆ بەم حەرەکە مەیگرە گوو ڕیشم و ڕیشت
مەغروور بوو قسەی هیتلەری نەکرد بەقرانێ
هێنایە وجوود واتەی هیتلەر بەتەکانێ

....

* ئەم سێ دێرە شیعرە لە لاپەڕە ١٠٥ی سۆزی نیشتماندا چاپ کراون.

(١) مەبەستی مۆسۆلینییە کە یەکێک بووە لە پیاوانی بەناوبانگی ئیتاڵیا و دامەزرێنەری حزبی فاشیستی (الاتحادی)یە ساڵی ١٩٢٩ی ز موعاهەدەی (لاتران)ی مۆر کرد کە ڕێککەوتنێک بوو لە نێوان کورسی ڕەسولی و ڕژێمی ئیتاڵیا ١٨٨٩–١٩٤٥ز.

(٢) هیتلەر: سەرۆکی حزبی وەتەنی سۆشیالیست (نازی) سەرۆکی ئەڵمانیا بوو، شەڕی دووەمی جیهانی هەڵگیرساند و کاتێک دەورەی بەرلین گیرا خۆی کوشت.

ئامۆژگاری*

چونکە دنیا، هەرچی بیبەخشێ ئەبێتە عارییە[١]
گەر قوبووڵی کەی بەخۆشی عیللەتی بێ عارییە[٢]
حوور نەبیت ناژیت، لە عالەم لەززەتی تۆ مەردنە
ڕاستێکی دنیا و قیامەت لەززەتی ئەحرارییە
داعییەی گەورە و ڕیایی و خزمەتی یاری فەقیر
تا دەوامی بێ خراپی لەم دیارە دیارییە[٣]
داری دەس قەڵباغی سەر پۆتین پێ ناتخاتە پێش
داری دەستی میللەتی پێشکەوتووان بێدارییە[٤]
میللەتی ئەسلاو هەتا بێ چارە بوون چاریان هەبوو[٥]
ئێستە کە چاریان پەیا کرد شەئنیان بێ چارییە[٦]

قەت مەڵێ: من کورد و مەدحەت تورک و سەعدوون عارەبە[٧]
جوملە ئیسلامین براییمان لە شەرعا جارییە
قەومی کورد هێشتا مناڵە لانک و بێشکەی پێ ئەوێ
بۆ قەومی شێری شادمان پڕ قورگ و زارییە

....

* ئەم شیعرە لە ل١٠٧–١٠٨ی سۆزی نیشتماندا چاپ کراوە.

(١) عارییە: عاریە: خواستەمەنی، ئەوەی بیدەی بەیەکێکی تر بەو هیوایە لێی وەربگریتەوە.

(٢) عیللەتی بێ عاری: هۆی بێ ئەدەبی و کەم تەربیەتی. لەنێوان (عارییە) و (بێ عارییە)دا جۆرە طیباقێک هەیە.

(٣) دیار: وڵات. دیارییە: ئاشکرا و دەرکەوتوو. لەنێوان (دیار) و (دیاری) جۆرە جیناسێکی جوان هەیە.

(٤) بێداری: بەخەبەری و هۆشیاری لە نێوان (داری) و (بێداری) جیناسی ناقیص هەیە.

(٥) میللەتی ئەسلاو: مەبەستی گەلانی سلاڤە.

(٦) بێ چارە: بەدبەخت و چارەڕەش. چاریان هەبوو: چار، لێرەدا واتە قەیصەر.

(٧) مەدحەت: مەبەستی مەدحەت پاشای تورکە (١٨٢٢–١٨٨٤ز) یەکێک بووە لە هەرە پیاوانی لێهاتووی عوسمانییەکان، زۆر قانوون ناس و ئیداری بووە ماوەیەک والی بەغدابووە.
سەعدوون: مەبەستی (عەبدولموحسین ئەلسەعدوون)ە کە بە (عەبدولموحسین پاشا) بەناوبانگە. ساڵی ١٨٧٩ی زایینی لە ناصریە لە دایک بووە بۆ خوێندن نێردراوەتە ئاستانە لە (مدرسە العشائر) دەرچووە دوایی چووەتە (المدرسە الحربیە) ئەویشی تەواوکردووە، بووەتە زابتێکی لەشکری عوسمانی دوایی بووەتە (مرافقی) سوڵتان عەبدولحەمید، دوایی گەڕاوەتەوە بۆ عێراق، دوای جەنگی یەکەمی جیهانی کراوە بەوەزیری داخیلیە، ئەمجا کراوە بە سەرەک وەزیران هەروا بووەتە سەرۆکی (مجلس الأعیان) و (مجلس النواب)یش، ساڵی ١٩٢٩ی.ز. خۆی کوشتووە.

چ خۆشە؟*

چ خۆشە حوکمی عەدالەت، نەمانی مەحکوومی
چ خۆشە ڕەفعی سەفالەت شیعاری مەظلوومی؟
لە بەینی قەوم و میلەلدا چ خۆشە مەوجوودیی
چ ئافەتێکە حەقیقەت بەلای مەعدوومی

چ نەگبەتێکە ئیلاهی جەهالەتی میللەت
چ دەوڵەتێکە موئەید ئەساسی مەعلوومی
نەما لە سایەی عەدلی ئیلاهـ و لوطفی خوا
لەسەر خراپەی ئەم کوردە سایەیی بوومی
لە فەیضی لوطفی خواوە ویلایەتی مووصڵ
نەجاتی بوو بەتەواوی لە پەنجەی ڕۆمی
بەڵێ نەتیجەی زوڵم و جەفایە بۆ هەر کەس
بەرۆکی خۆی ئەگرێ عاقیبەت بەمەشئوومی
کولاهی فەخری هەموو کوردەکان گەیشتە فەلەک
کە تورکی دا بەزەویدا خەیاڵی مەوهوومی
کە عوصبەتول ئومەم ئەم حوکمە عادیلانەی دا
حەیاتی دا بەعێراق و نەماوە مەحروومی
بژی بەعەدلەوە عوصبە لەگەڵ بەریتانی
چرای وڵاتە قەراریان بەلەفظی مەفهوومی

* زێوەر ئەم شیعرەی بەهۆی ئەوەوە گوتووە کە ساڵی ١٩٢٤ی ز لەلایەن مەجلیسی عوصبەتول ئومەمەوە، ولایەتی موصڵ لە تورکیا دابڕا و خرایەوە سەر عێراق. (سۆزی نیشتمان لاپەڕە ٤٦–٤٧)

من ئەڵێم*

من ئەڵێم: لازم نییە فێربم لە دنیادا حیساب
پێم ئەڵێن: ئەی چۆن نەجاتی خۆت ئەدەی ڕۆژی حیساب؟[1]
من ئەڵێم: مەهدی لە دنیادا نییە و زیندوو نییە[2]
شاه ئیسماعیل ئەڵێ: ئەتهێنمە بەر داری عەزاب[3]
من ئەڵێم: هیچ حەوسەڵەی سەیری کیتابم لا نییە
پێم ئەڵێن: مەجبوور ئەبێ بگری بەدەستێکت کیتاب

من ئەڵێم: هەر باری عەشقی ئالی حەیدەر کافییە
ئەهلی سوننەت پێم ئەڵێن: سەربارییە حوببی صەحاب[4]
ئێوە مەهدین یا نەبی یاخۆ لە بابی پرس ئەکەم
ئەم سوئالەی من لە ئاخردا دەمێنێ بۆ جەواب
من ئەڵێم: کەی میللەتی خۆت خۆش ئەوێ غەمیان ئەخۆی؟
پێم دەڵێ: وەختێ شەرابێکم ببی گۆشت و کەباب
من ئەڵێم: کەی یادی حەشر و دۆزەخ و ئاگر ئەکەی
پێم ئەڵێ، وەختێ ببینم سووفیی و مەللای خەراب

* ئەم شیعرە لە لاپەڕە ٣٦–٣٧ی سۆزی نیشتماندا چاپ کراوە.
(١) حیساب: لە نیوە دێری یەکەمدا مەبەستی زانینی ژمارە و لێکدانەوەیە، لە نیوە دێری دووەمیشدا مەبەست ڕۆژی قیامەتە.
(٢) مەهدی: مەبەست حەزرەتی مەهدییە کە گوایە لە ئاخری زەمانا دێتەوە بۆ ناو خەڵک.
(٣) شاه ئیسماعیل: مەبەست شا ئیسماعیلی صەفەوییە کە بەزۆر خەڵکی کردووە بەشیعە. ئەم شا ئیسماعیلە ساڵی ١٤٨٧ی ز هاتووەتە دنیاوە لە ئەردەبیل هەر لەوێش ساڵی ١٥٢٤ی ز مردووە. بناغەدانەری حکوومەتی صەفەوییە بەبنچینە دەچێتەوە سەر ئیمام مووسای کازم لە کاتێکا ئێران پشێویی تێدابوو چووە سەر حوکم و فارس و ئازەربایجانی داگیرکردن ساڵی ١٥٠٣ی ز نازناوی پاشایەتی بۆ خۆی پچڕی و وڵاتی داگیرکردن لە ڕۆژهەڵاتەوە تا هەراتی گرت و لە جنووبەوە بەغدای خستە ژێر دەستی خۆیەوە، دەستیشی بەسەر نەجەف و کەربەلادا گرت مەزهەبی شیعەی بڵاو کردەوە. لەگەڵ عوسمانییەکان کەوتە شەڕەوە لە شەڕی چاڵدێراندا ساڵی ١٥١٤ی ز تێ شکا.
(٤) صەحاب: کۆی ئەصحابە واتە یار و هاوڕێکانی پێغەمبەر.

شێتە هەر کەس*

شێتە هەر کەس وا تەماشای ئێستەی هیتلەر ئەکا
یا بەهەڵپەی خۆترێنی ئەو کەمێ باوەڕ ئەکا
ئەو کەسەی بڕوا بەنەصری ئاخری ئەڵمان ئەکا
یا کەرە و دەرکی نییە یا تێ ئەگا و خۆی کەر ئەکا

هەڵمەتی نازی ڕووەو خاوەر سەراپا حینەتە
ئاگرێ سوور بێ موحەققەق خۆی بەخاکستەر ئەکا(١)
ئاخری ئەم هەوڵ و ئەم پێشکەوتنەی خۆکوشتنە
کێ ئەسەلمێنێ کە پووشو شەڕ لەگەڵ ئەخگەر ئەکا(٢)
ئاو و گڵ هێنای بەشەق بۆ ساحەی مەوت و فەنا
ظاهیرەن مەقبەر لە توێی خاک و گڵی خاوەر ئەکا
زوو ئەگەر بێتو بگاتە شەرقی ئەوسەط من ئەڵێم:
سینگی نازی حەز لە نووکی سونگیی و خەنجەر ئەکا
ئەم تەم و هەور و هەلایە یەک شەوە، تێپەڕ ئەبێ
ئاخری ڕۆژی ظەفەر ڕۆژێ لەکەل سەر دەرئەکا

....

* ئەم شیعرە لە (ژین)ی ژمارە ٦٤٧دا بەناوونیشانی «شاعێرێکی بەناوبانگ و ئەدیبێکی شیرین زمان وا ئەڵێت» بڵاوکراوەتەوە. لێژنەی لێکۆڵینەوەی دیوانی پیرەمێرد بەهی پیرەمێردیان دانابوو بەڵام ئەو پسپۆڕ و برادەرانەی مسوەددەی دیوانەکەیان هەڵسەنگاند بوو، تێکڕا داکۆکییان لەسەر ئەوە کردبوو کە هی زێوەر بێ نەک هی پیرەمێرد، بۆیە ئێمەیش خستمانە نێو دیوانی زێوەرەوە. بەتایبەتی کە زێوەر یەکێک بووە لەو دژ بە(نازی)یانەی کە هەرگیز نەرمیی نەنواندووە بەرامبەر بەفاشیزم و نازییەت، هەموو کات هەڵوێستی تایبەتی خۆی لە کۆڕ و کۆبوونەوە و هەڵسان و دانیشتنیا دەربڕیوە خەتی ڕیجعەی بۆ خۆی نەهێشتووەتەوە.

(١) خاکستەر: خۆڵەمێش.

(٢) ئەخگەر: پشکۆ ئاگر، خەڵووزی گەشاوە و داگیرساو.

سیاسی نیم*

سیاسی نیم و عەسکەر نیم، بەڵام دیارە بەئاثاری
کە هیتلەر لەڕ بووە نەیماوە هەڵپەی پار و پێراری
لە بەڕ کەڵبە و بڕەی وردکردووە ورچێکی کوێستانی
لە ئاویشا بەجارێ دوو نەهەنگ داویە پەلاماری
ڕەفیقیشی کە مۆسۆلێنییە مەعلوومە لای عالەم
لە دەست یۆنان گەیشتە ئاسمان فریاد و هاواری

ڕەفیقی حیزە، خۆی بێ هێزە، مانەندی کەری دێزە
بەتۆپینیش ڕەزایە مەرگی هاوەڵ بوو بەسەرباری
بەتوند و تیژی هاتە پێشەوە هیتلەر بەڵام دوایی
پەتی پچڕا و، هیوای بڕڕا، دەفی دڕڕا، نەما چاری
دەخیل ئەی خێڵی ئینگلیزی صەقالیا پڕ لە ئیسلامە
ئەبێ چاودێری بکرێ چ دێهاتیی و چ ناوشاری
سەداکەی فاتیکان فتوای جیهادی دابوو بۆ سەر ڕووس
منیش فتوا ئەدەم (پاپا) بەپایەک بێننە یاری

....

(*) زێوەر ئەم شیعرەی ساڵی ١٩٤٤ی ز. لە بابەت جەنگی هیتلەرەوە گوتووە، لە ل٥٢ی سۆزی نیشتماندا چاپ کراوە.

تێک ڕژاون

تێک ڕژاون خۆ بەخۆ سوور بوو بەخوێن دەشت و چیا
ئینتیقامی ئەهلی ئیسلامە لە ناو ئەسپانیا
گەر هێلاسلاسی موسڵمانانی خستە ناو کەمەند(١)
حەق تەعالا دەستبەجێ بۆی نارد شەقی ئیتالیا
چونکە ئەووەڵ خزمەتی ئیسلامەکانی کرد حەبەش
ناوی چاکەی باقییە لای ئەوروپا و ئاسیا
هەر ئەڵێم: باسی سیاسەت ناکەم و لێی دوور ئەبم
عاقیبەت ئەمخاتە نووسین ظوڵمەکانی تورکیا
ستالینیش نەبێ نوطقێ بدا بۆ کوردەکان
خاک و ئاو و جێگەمان دوای خستوون فینلندیا
دەست لەمل قەومی عەرەب کەن موتتەحیدبن دوو بەدوو
شوهرەت ئاوازەتان ئەڕوا هەتا ژاپۆنیا

....

* ئەم شیعرە لە ل٢٩ی سۆزی نیشتماندا چاپ کراوە لە پێشەوەشی ئەو دێرە نووسراوە کە دەڵێ:

«زێوەر ساڵی ١٩٣٥ بەهۆی هێندێ شۆڕش و ئاژاوەی جیهانەوە وتوویەتی».

(١) هیلاسلاسی: هایلەسلاسیە: ئیمپراتۆری حەبەشە بووە ساڵی ١٩٣٠ لەگەڵ ئیتالییەکان بەشەڕ هات. ساڵی ١٩٣٥ پەنای بردەبەر ئینگلیز.

فەلەستین*

گریانە فەلەک چاوی لە ئەحواڵی فەلەستین!!
بوریانە مەلەک جەرگی لە ئەهوالی فەلەستین
لەعلی یەمەنە سوور بووە شاخی هەموو ئاخۆ
ڕەنگینە بەخوێنی ژن و منداڵی فەلەستین
شەللالەی ئاو سەیری مەکە زۆرە لە دنیا
شەللالەی خوێن سەیرە لەناو ماڵی فەلەستین
هەر کوشتنە، خوێن ڕشتنە، ئیعدامە، لە هەر لا
سووتاوە بەبۆمبای عەدوو باڵی فەلەستین
جەژنە، خەنەبەندانە لە هەر شار و دیارێ
خوێناوە خەنەی بازن و خەڵخاڵی فەلەستین
لاشەی شوهەدا دەعوەتی ئینگلیزە لە سەحرا
کردوویەتی بۆ وەحش و قەل و داڵی فەلەستین
شەو چاترە لەم عەصرە کە عەصری مەدەنی بێ
ئیثباتی قسەم شاهیدە ئەقوالی فەلەستین
ئەی هیندو عەرەب، تورک وعەجەم، کوردی موسوڵمان
چۆن جوولەکە بێ حاکمی فەعالی فەلەستین
وا ئەهلی صەلیب هاتەوە سەر قودسی موبارەک
ئەی ڕوحی صەلاح لابەرە زیلزالی فەلەستین
بێ ڕزق و ئیرادە هەموو مەئیوس و پەرێشان
بووەتە ڕەمەزان ئەووەلی شەووالی فەلەستین

صەهیوونی لە ئەڵمانەوە دێ خاوەنی موڵکە
خاوەن نییە بێ مایە و حەمماڵی فەلەستین
ئینگلیز، بەحەرب داخڵی ئەم خاکە نەبووی تۆ
چۆن ڕووت هەیە خۆت کردووە بەجەنراڵی فەلەستین
ڕێی حەق ئەگرن طالبی عەدلن هەموو ئیسلام
بەو واسیتەوە ڕەوشەنە ئیقبالی فەلەستین
مەشهوورە کە جوو لەشکری دەججالە، لە ئاخیر
مەهدیی هەیە بۆ چارەی دەججالی فەلەستین
گەر موددەعی بەم قەتل و قیتالە دڵی خۆشە
گوم نابێ لە ئەحفاد و لە ئەنجالی فەلەستین

....

* ئەم شیعرە کاتی خۆی مامۆستا زێوەر بەو شێوەی سەرەوە گوتوویەتی و بەمەش شاعیر لە سنووری وڵات چووەتە دەرەوە و هەڵوێستێکی پیرۆزی نواندووە و هاوبەشی لێقەوماوانی فەلەستینی کردووە، بەگوێچکەی زەمانەیدا سرپاندووە کە چەوسێنراوەکان و گەلە ژێردەستە و ئاشتیخوازەکان هەموویان یەک هەڵوێست و یەک مەبەستیان هەیە. کەچی مامۆستا نەجمەدین مەلا هاتووە شیعرەکەی لەو ئاسۆ فراوانەوە هەڵگێڕاوەتەوە بۆ بارە کوردایەتییەکە و وشەی (فەلەستین)ەکانی گۆڕیون بە (وڵاتم) لە سۆزی نیشتمانیشدا لاپەڕە ٣٧–٣٨ هەر لەسەر شێوەی نووسینی نەجمەدین مەلا چاپ کراوە. ئێمە خستمانەوە سەر شێوەی خۆی بەمەش زۆر خوێنەری چەواشە کردووە ئەمەش بەڵگەیەکی حاشاهەڵنەگری دەست تێوەردانی خوالێخۆشبوو نەجمەدین مەلایە بۆ چەواشەکردنی مێژووی شیعری و هەڵوێستی زێوەر چ بەرامبەر بەکورد و چ بەرامبەر بەبیانیش.

ئیستقبال بۆ تازە پێگەیشتووەکان[١]

صوبحینی ئەم تەجەدود، بۆ تۆیە ئەی شەباب
بۆ تۆیە ئەی ئومێدی وەتەن خادمی حەیات
ئەی ئافتاب فەجری ئەمەل مایەی حەیات
صوبح سەعادەتێکی عەجەب و پاک و بێ صەحاب
هەر چاوەڕوانی تۆیە دەسا فرسەتە شەباب

ئەی فەجری غوبار و کەدەر عالەمی ئەمەل
چاوی لە تۆیە کە ئومێدی هەموو کەسی
ئەلحەق عیلاجی دەردی دەوایەکی نەوڕەسی
هیند چاوەڕێ بوو چاری هەتا پێکەنی صەبەل
فەرموو درەنگە وەختی طلوعێکە بێ حجاب

**

بەڵکو کە صەرفی ماضی تاریک و هەوڵناک
بکرێتەوە خەتی لە پڕ دڵ بچێتەوە
نەختێ بەهاری عەیش و وەتەن و وەختی بێتەوە
شاهید خەزان عومری بکاتە سینە چاک چاک
بکرێتەوە فەهمی ماضی پڕ عەزاب

**

ئەی نووری سیدەکان و وەتەن وەقتی غیرەتە
تەحصیلی عیلم و مەعرەفە مایەی شەرەف
تێ کۆشە بۆ سبەینێ نەوەک بتکەنە هەدەف
صوبحینی خاک و ئەم وەتەنە لات ئەمانەتە
خزمەتی وەتەن شەرەفی هەموو بۆ تۆیە ئەی شەباب

**

ئەی موحتەرەم موعەلیمی هۆشیار و بەویقار
ئەی دوشمنی جەهالەت و ئەی خادمی بەشەر
ئەی خەصمی یەئسی دائیمی ئەی مایەی ظەفەر
ئەی مەحضەری سەعادەت میللەت بەئیفتیخار
لادەن لە ڕووی ماء وەتەن زیللەت نیقاب

**

ئێوەن بەنووری عیلم منەوەر ئەکەن وڵات
ئێوەن کە خزمەتی وەتەن میهرەبان ئەکەن
تەنویری فیکری عالەم و تەعلیم شەئن ئەکەن

ئیحضاری مەعریفەت ئەکەن فرصەتی نەجات
پڕ نوور ئەکەن وڵاتی وەکو شەوقی مەهتاب

**

مەحبووبەی جوانی وەتەن شۆخ و ماهڕوو
ئارایش بەخشڵی عیلم دەن مەکەن قصوور
تەنویر کەن بەشوعلە بەهێزی کەن ثبور
قەد بێ جیازی ئەم کچە هەرگیز مەدەن بەشوو
بەڵکو ببێ وەتەن لە سەعی ئێوەوە فیضاب

**

ئیتر ئەکەم بەیانی خلوصی و تەشەکوران
تەقدیمی ئیحترامی خصوصی بەدڵ و بەجان
بۆ خزمەت جەنابی مودیر و موعەلیمان
ئەم بووکە سەبزە با بکەم دیاری و خەڵات
هەرچەندە زەرەری هیچ نییە شەوقی ئافتاب

م. نووری

....

(١) شێخ نووری شێخ ساڵحی شاعیر لە ڕۆژنامەی پێشکەوتن ژمارە ٨٣ی ٢٤ی تشرینی دووەم ساڵی ١٩٢١دا ئەم هەڵبەستە بڵاودەکاتەوە زێوەریش وەڵامی دەداتەوە.

ئەی بولبولی!*

ئەی بولبولی حەدیقەی موڵکی هونەروەری
دەرحەق بەلوتفی خاصی جەنابت خەجاڵەتین
لەو مەدحە بێ غەشە هەموو بێ قەدر و قیمەتین
قابیل بەمەسلەکی ئودەبایە سوخەنوەری
«للّە درّکم» کە گەیشتوویتە ئەنوەری(١)

**

شــوکرت ئەکــەم بەناوی مــودیر و مــوعــەللیمــان
مــەدحت ئەکــەم بەناوی ڕەفــیـقــانـی مـوحـتــەرەم
ئەی نـووری دیدەیی وەتـەنی پاک و مــوحــتــەشــەم
دەرحــەق بەعیلم و مـەکـتـەب ئـەتۆ هاتوویتـە زوبان
فـیکری بڵندی تۆیە گــەیشــتــووەتـە مــوشــتــەری[2]

**

خـــاکی وەتـەن کــە گــەوهــەری هاڕاوەیە هەمــووی
وەک سـورمــە وایە بـۆ نەظەری ئەهـلی مـەعـریفـەت
نایێـتــە ڕێی ژمــارە کــە لەو دایـە هەر صــیــفــەت
پڕ ئاوەکـەی حـەیاتە هـەمـوو شـیـشـەو و سـەبووی
بێ نـرخــە گــەوهـەری کــە نـەگـا زوو بەجــەوهەری

**

چاوی لـە دەسـتی ئێـمــەیە ئـەم دایکە بـێ کــەســە
دەورەی تەجــەددودە، ئـەمــە عــەسـری تەکـامــولە
عــەیبێ کــە نەقص و گــەورەیە ئـەمــڕۆ تەکـاسـولە
خـوێندن لزوومــە سـا چ لە مــەکـتـەب چ مــەدرەسـە
بەسیە سەماعی چەنگ و نەی و عومری سەرسەری

**

عــیلم و فنوونە بـووەتە چرای مــوڵکی ســەر زەمین
فــەننە جــەمــادی کـردووە ئەمــڕۆ بە «ذو حــیـات»
دیقـقــەت کـە تۆ بەچاوی حــەقـیـقــەت لە کـائینات
جـەهلە کە بووەتە باعیـثـی فەوتانی مـوڵک و دین
عــیلمــە کــە صــاحـێـبی دەگــەیێنـێ بەســەروەری

**

یارەب! هــیـــدایەتـێ مــــەربـووطی قـــودرەتە
بێ بەش نـەبین لە نیـعـمــەتی عـیلمـێ کــە نافـیـعـە
دەرخــەی چرا بەحـورمــەتی زاتـێ کــە شـافـیـعـە

لامـــان بدەی لـە جــەهـل و نەفــامـی کــە ظولْمــەتە
فــەرمــان فـڕیوە جـیـقـقـەی ســەرمـا نەبـێ فـەڕی**

....

* مـامۆسـتـا زێـوەر ئەم شـیـعرەی لـە وەڵامی هەڵبـەسـتـێکی شـێخ نووری شـێخ سـاڵحـەوە کـە لە ڕۆژنامەی (پێشکەوتن)ی ژمارە ٨٣ی ٢٤ تشرینی دووەمی ساڵی ١٩٢١ی ز بڵاوکراوەتەوە. شیعرەکەی زێوەریش لە لاپەڕە ٢٢-٢٤ی سۆزی نیشتماندا چاپ کراوە.

(١) لله درکم: واتە پاداشی چاکەدانەوەی ئێوە هەر بەدەست پەروەردگارە. ئـەم ڕستـەیە لە عەرەبیدا وەکو پەندی پێشینانی لێ هاتووە بۆ مەدح و دوعای چاکە بەکاردەهێنرێ.

ئەنوەری: شاعیرێکی ناوداری فارسە.

(٢) موشتەری: مەبەستی ئەستێرەی موشتەرییە.

** فـەڕ: عەقڵ و ژیری. جیققـە: چقـەی پاشـایەتییـە شـتێکە وەکو تاج و نـەجمـە بەکڵاوەوە شـەتەک دەدرێ.

واتە عەقڵ و هۆشمان فڕیوە و بێ عەقڵی نەجمە و نیشانی سەرمانە.

وەرامی زێوەر بۆ شێخ نووری شێخساڵح*

ئەی مـــەرحـــەلەپەیمایی فـــەضـــای لایەتەناهـی
ئەی دافــیــعـی حــوزن و کــەدەر و ڕەنگی ســیــاهـی
ئەی شەمعی ئیلاهی
ئەی نـووری ســەمــاوات و زەمـین ڕەهبــەری گــوم بوو
ئەی ڕۆشـنـی بەخــشــایی غــەریبــانی مــوکــەددەر
ئەی ماهی مونەووەر
هەرتـۆی کـە بـەشـەو مـونیـسی مـەردانی غـەریبی
تۆ واســـیــتـــەی خـــۆشــیی ئەغــیـــار و حـــەبیـــبی
بۆ خەستە طەبیبی
ســەیرت ئەکـــەن ئەهـلی وەتـەن و دوور لە وەتـەن هەم
شـــەمـــعـــێکی لـەطیـــفی لە نـەزەر دیدەیی عـــالـەم
بێ مەسرەفی درهەم

جەزری هەیە، مەددی هەیە دەریا، سەبەبی تۆی
سەرباخ و خیابان لە وەوە زینەتی عەردە
وەک مەرهەمی دەردە
توو عەشقی جەمالت وەرە ئەی قاصیدی یەزدان
نامەم بگەیێنە بەدەسی مەردی سوخەندان
یاری شەکەڕەفشان[١]
ئەو ساکینی هەولێرە کە شارێکی قەدیمە
ئۆتێلی شەریف مەسکەنە بێ یار و نەدیمە
دۆستێکی حەمیمە
عەرزی بکە ئەی توتیی صەحرایی مەحەبیەت
سەرمەستی ئەدەب، سەرخۆشی صەهبای مەحەببەت
دانای مەحەبیەت[٢]
چوارشەممە بەسەیارە و عەرڕادە لە هەرلا[٣]
سەیرانە لە سەیوان و لە شەخسان و لە صەحرا
سەیرێکە دلارا
ئەم ساڵ وەکو سالان نەبوو ئەم شارە بەهاری
بووەتە گوڵی ناو چیمەنی ئاهووی تەتاری
وەک نەقش و نیگاری
نازک بەدەنان دێن و ئەچن عیشوە فرۆشن
وەک حۆری ئەڕۆن سوندوس و ئیستەبرەق ئەپۆشن
مەهوەشن و بەهۆشن[٤]
ئەو قۆریە شکاوە کە دەکەی یادی، نەماوە
سەیرانگەهی یارە بووەتە دەشتی سەماوە
تەغییری تەواوە
جێ گۆڕکەیە ئێستاکە مەسیر بووەتە وەیس[٥]

ئەو دەشتە لەطیفە بووەتە لانی غەزالان
جێی لەیلە لەگەڵ قەیس
(نووری) مەبە عاجز وەکو ئێرانەیە هەولێر
جێی عیلم و عەمەل، فەضڵ و هونەر، لانەیە بۆ شێر
هەم مەنبەعە بۆ خێر
فەڕزی بکە ئۆتێلە کە لای صۆفی شەریفە
زۆر ئەهلی سلێمانی لەوێ بۆتۆ حەریفە
شارێکی زەریفە
هاو شەهرییەکانت کە لەوێن مەردی گوزیدەن
مەعلوومە هەموو صاحێبی ئەفعالی حەمیدەن
شابەیتی قەصیدەن
بیخوێنەرەوە گوفتەی وەک شەککەری نالی
لابا لە مەذاقا کە ببێ ترشیی و تاڵی
شیرینە مەئالی
(عاجز مەبە قوربانی کە ئەمە دەورە نە جەورە
ساقی کەڕەمی یەک بەیەکە نۆرە بەنۆرە)*

....

(١) شەکەرە فشان: شەکەر ئەفشان بۆ وەزنی شیعر وشەکە سووک کراوە. بەواتا شەکر پرژاندنە مەبەستی قسەی خۆش و تەڕ و پاراوە.
(٢) صەهبا: شەڕاب. موحەببەت: خۆشەویستی.
(٣) عەڕڕا: عرّادە: عەرەبانە.
(٤) سوندوس و ئیستەبرەق: لیباس و کاڵای ئاوریشم و زەڕکەش.
(٥) وەیس: سەیرانگە و مەزاری پێشەواییێکە بەناوی وەیس قەرەنی. مایی دەشت: ئەوسا لە قەراغ سلێمانی بوو، بە تەواوی شوێن کارگەی جگەرەی ئێستایە.
* نەجمەدین مەلا ئەم دێرە شیعرەی خستووەتە ناو کەوانەوە بەهی نالی داناوە، گوایە زێوەر تەضمینی کردووە بەڵام لە دیوانی نالی دا بەرچاوم نەکەوت.

***

ئەم شیعرە لە لاپەڕە ٢٣٩-٢٤٢ی کەشکۆڵی (أ) وەرگیراوە. هۆی وتنی شیعرەکەش وەکو نەجمەدین مەلا لە لاپەڕە ٢٣٦ی کەشکۆڵەکەدا نووسیویەتی ئەمەیە «ساڵی ١٩٣٩ی ز. شیخ نووری شێخ ساڵح کە ئەوسا لە هەولێر کاربەدەست بوو هەڵبەستێکی موستەزادی نارد بۆ مامۆستا زێوەر ئەویش هەر لەسەر ئەو وەزن و کێشە وەرامی دایەوە جارێ لە پێشەوە هەڵبەستەکەی شێخ نووری ئەنووسین ئەمجا وەرامەکەی زێوەر، ئەمە هەڵبەستەکەی شێخ نوورییە:

ئەی بادی صەبا! پەیکی خەیاڵاتی ئەدیبان
ئەی میر وەحەیی فێنکی زامی دڵی سووتاو
ئەی بادی خەرامان!
وەختێ کە ئەدەی شەو لە لق و پۆپی درەختان
سەد دەنگی نەیی و ناڵەی عوودت بەفیدابێ
ئەی موطریبی ناڵان!
گەر تۆ نەئەبووی ئەی ئەثەری قودرەتی لاهووت
چۆن پێ ئەکەنی غونچە دەمی فەسڵی بەهاران
ئەی نەی زەنی بۆستان
چۆن ناڵەی مەحزوونی کەوی دامەنی کێوان
تەئثیری ئەکردە جگەری لەت لەت و برژاو
ئەی موونیسی مورغان
ئەی بادی صەبا هەستە مەوەستە وەکو ئینسان
ڕوویێ بکەرە مەسکەنی جارانی سولەیمان
مەدفوونە لە سەیوان
ئەو شارە کە مەشهوورە بەکاشانەیی بابان
یەنبووعی ئەدەب، کانی هونەر، مەعدەنی عیرفان
هەم لانەی شێران
سەیرێ بکە بنوارە بەشار و بەکەنارا
دەورێ بدە نەختێ لە دەمی صوبحی بەهارا
ئەی بادی دلارا!

ئەم نامەیە جوان بگرە بەدەستێکی بلوورین
ڕازاوەتەوە چونکە بەمیهر و مەه و ئەنوەر
عەینەن وەکو ئەفسەر
بەو شەرتە لە تەقدیمی ئەوا واسیتە بێ ژین*
بیخەیتە سەری شاهی ئەدەب حەزرەتی (زێوەر)
ئەی بادی پەیەمبەر!
زاتێکی ئەدیبە بەئەدەب چۆرە حوزووری
عەرزی بکە چاکە بەدڵی ئێوەیە نووری
هەر ماتە لە دووری
عەرزی بکە ئەی هەیکەلی شیعر و ئەدەبیات
بێدەنگی بەسە گیانە! لە ئۆتێلی شەریفا**
ئوستادی ئەدەب شاعری پڕ فیکر و خەیاڵات
نابێ بەزەییت بێ بەغەریبێکی زەعیفا
مەظلووم و نەحیفا
ئاخۆ ئەثەرێ ماوە لە سەیرانگەهی یارە***
چوارشەممە ئەڕازانەوە نەو ڕستە نیهالان
وەک توولی نەمامان
لاگیرە بەسەریانەوە وەک ڕۆژی درەخشان
گەردانە لە ملدا ئەبووە ماه و ستارە
بەم فەسڵی بەهارە
چواشەممە کە دێ ناڵە ئەکا دڵ لە قەفەسدا
وەک مورغی ستەمدیدەی مەحبووس و موکەددەر(١)
وەک کۆتری پا بەستە لە ئەثنایی هەوەسدا
مەبهووت و سەراسیمە موکەددەر لە موقەددەر
بێ تاب لە نەفەسدا

دائیم دڵەکەم ئێستە لە لای قۆریە شکاوە****
ئەو جێیە کە مەشهوورە بەمەڵبەندی نیگاران
جێی سوحبەت و سەیران
چۆنە ئەثەری ماوە، وەیان بووەتە کەلاوە
کیسرایی سلێمانییە ئاثاری نەماوە
هەر بوومی لەناوە

....

* شێخ نووری مەبەستی ئەوەیە کە مامۆستا زێوەر ئەم شیعرە لە ڕۆژنامەی (ژیان)دا بخوێنێتەوە واتە ڕۆژنامەکە واسیتەی گەیاندنی شیعرەکەی شێخ نووری بێ بۆ زێوەر.

** مەبەست بە (ئوتێلی شەریف) چایخانەی دەروێش شەریفە کە ئەوسا شاعیر و ئەدیبەکان لەوێ بوونەوە.

*** سەیرانگەهی یارە: مەبەستی گردی (مامە یارە)یە کە کەوتۆتە ڕۆژهەڵاتی شاری سلێمانییەوە جاران سەیرانگا بووە ئێستا مەزاری پیرەمێردی شاعیر و ئەوڕەحمان بەگی بابان و جەمیل سائیبی لێیە.

(١) لە دەستنووسەکەدا نووسراوە: (ناتەواویەک هەیە لێرەدا) –ئاراس–

**** قۆریەشکاو: سەیرانگایەکی سلێمانییە.

خوابی خەرگۆشی*

خوابی خەرگۆشی هەتاکەی، وەعدەی بێدارییە(١)
دوژمنی خۆت و منداڵت ئەژدەهای بێکارییە
پیاوی تەممەڵ دوژمنی خۆی و عەدووی هەر کەسە
قەولی «الکاسب حبیب الله» لە عالەم دیارییە
چاو لەمووچە و توورەکانە مەبڕە دائیم ئەی زەلام(٢)
مایەیی دنیا و دینت کەسب و سەنعەتکارییە
سەد غەرامافۆن فیدای هۆهۆیی جووتیارێ بکە
جوقەی شاهی بەپەنجەی خزمەتی جووتیارییە(٣)
وا بەجێماوی لە خێڵ ناگەیتە کوێستانی مراد
کوردە! سادەی غیرەتێ. غیرەت نەوەی دیندارییە

مەغریبی باری گەیاندە مەنزڵی ئەمن و ئەمان(٤)
تۆش لە ناو قوڕدا چەقیوی عەیش و نۆشت زارییە
«لیس للانسان الاّ ماسعی» بیخوێنەوە
سەعی و غیرەت ئەمری مەشرووعە، کەلامی بارییە
بەسیە شۆربا خواردنی ناو تەکیەکان و خانەقا
ڕووت لەدەرگاهی (تَوَکُّل) بێ سەبەب بێ عارییە(٥)
مونکیری شێخی تەریقەت نیم، حەقیقەت پێت ئەڵێم
چاوت ئاوسا هێندە نووستی، وەعدەی هۆشیارییە
صۆفی! جەرگم بووەتە خوێن، فەوتاوە دنیا و دینمان
چەند هەزاران پیاو و ژنمان بوونە عەبد و جارییە

....

* ئەم شیعرە لە لاپەڕە ١١–١٣ی سۆزی نیشتماندا چاپ کراوە لە پێشەوەشی نووسراوە: «ئەم هەڵبەستەی خوارەوە ساڵی ١٩١٢م لە گۆڤاری هەتاوی کورد لە ئەستەموولٚ چاپ کراوە.»

(١) خواب: خەو. خەرگوش: کەروێشک. خوابی، خەرگوشی: واتە کەروێشکە خەو یان خەوی کەروێشکی.

(٢) توورەکانە: ئەو موچەیەیە کە خزمەتکار لەسەر خەرمان ئەیدرێتێ.

(٣) جوقە: نیشایەکە بەکڵاوی شاهانەوە کراوە. لە تۆقی سەریان بەقەوس بەرزبۆتەوە.

(٤) مەغریبی: واتە ئەوروپایی.

(٥) توکل: تەوەککول: واتە پشت بەخوا بەستن دیارە پشت بەخوا بەستن بەبێ ئەوەی کە کابرا بۆ خۆی هیچی لە دەست بێ پەسند نییە، لە حەدیثدا هاتووە کە کابرایەک هاتە خزمەت پێغەمبەر عەرزی کرد قوربان! وشترەکەم ببەستمەوە یان تەوەککولم بەخوابێ؟ پێغەمبەر فەرمووی بیشی بەستەوە وتەوەککولیشت بەخوابێ.

ئەم سپی و سوورە

ئەم سپی و سوورە چەشنی لەشکری ڕووس
ڕاو ئەنێن ساردیی شیتای عەبووس
وەکو چەرچڵ هەور ئەگرمێنێ
ئەمر ئەکا دوشمنانی ئەفرێنێ
قاسە قاسپی کەوە و چریکەی قاز
ڕوو لە کوێستان ئەکەن بەسەد ئاواز
چاوڕاوی نەماوە هیتلەری دەی
غەمی ناڕوا بەسەد قەرابەی مەی
حەق حەقی کۆتر و نەوای بولبول
مارشی فەسڵی بەهارە بۆ شای گوڵ
پیرەمێردیش بەهەڵپەڕین جوانە
چونکە نەورۆزی گەردی سەیوانە
گەردی سەیوان بەئەرغەوان ڕەنگین
ئاسمان خۆزگە خوازە بێ بەزەمین
کوردە سا هەستە وەختی جۆماڵە
شاخی کوێستان کە ئیستە خاڵ خاڵە
شەتڵی تووتن بچێنە، گوڵ ببڕە
پەردەی زوڵمەتی شەوت بدڕە
وادەی کارە بۆی مەنوو، هەستە
گیانلەبەر نەشئەدار و سەرمەستە
دەنگی بلوێری شوان و هۆهۆی جووت
ئەوەیە بۆ ژیانی میللەت قووت

بڕوام پێ بکەن*

قەسەم بەسێبەری شاخ و شنەی نەسیمی بەهار
بەقاسپە قاسپی کەو و دەنگی کۆترانی نزار
بە ئاوی صافی چیاو و هەوای بێ تەپوتۆز
کە مەقصەدم نییە ئیللا تەرەققیاتی دیار(۱)
تەرەققیاتی دیاریش یەکێ لە وان عیلمە
دووەم زەراعەتە سێیەم صەناعەتێکی بەکار
چەهارەمین وەسیلەی عەمارەت و تەعمیر
کە ڕووبکاتە هەموو جێگە دێ بێ یاخۆ شار
ئەمانە هەموو مەبعووثی تازە ڕێکی ئەخا(۲)
ئەوە وەکیلی هەموو میللەتی فەقیر و هەژار
وەکیلی پێشوو قوصووریان نەبوو حەقیقەت ئەڵێم
هەتا لێوای نەخۆشی کەوتە دارەدار بەدار
حەکیمی حاذیقی پێ لازمە نەخۆشی ضەعیف
هەتاکو قووەت و خوێن دێتە ناو وجوود و دەمار

---

* ئەم شیعرە لە لاپەڕە ٤٤–٤٥ی سۆزی نیشتماندا چاپ کراوە. ئەو ناوونیشانەی سەرەوەی دراوەتێ لە ل ٩ی دەستنووسی شاعیریشا هەیە بەڵام بەبێ ناوونیشان.

(۱) تەرەققیاتی دیار: پێشکەوتن و سەربەرزیی وڵات.

(۲) مەبعووث: مەبەستی ئەندامانی پەرلەمانی نوێنەرانە کە ئەوکاتە پێیان وتوون (مەبعووث).

فەلسەفە*

بێ فائیدە سەودازەدەیی پارەو و پوولی(۱)
بێ سوودە کە بەسراوی خەمی پەرچەمی لوولی
ڕێی ڕاستی قەت ناگری، هەر چەوتییە ڕێگات
لەم عەرصەی دنیایە وەکو هاودەمی کوولی

نوستووی لە بەرابەر صەنەمی عیففەت و ئەخلاق
بۆ زەوق و صەفا و ڕاهی سەفاهەت چ عەجوولی
مەحروومی لە دەرگاهی هەموو ئەهلی سەعادەت
خۆشیت چییە لای ئەهلی هەوەس ئێستە قوبووڵی
ئەمڕۆ بەفەرەح ڕادەبوێری لە هەموو جێ
وەڵڵاهی سبەی قوڕ بەسەر و مات و مەلوولی
ڕۆژ و شەوت ئەڕوا بەعەبەس دوور لە ئیطاعەت[٢]
شەرمەندەی دەرگاهی خوداوەند و ڕەسوولی
هاومەجلیس و هەم پیاڵەی سوڵتان و خەلیفەی
بۆ حیرص و طەمەع پێشڕەوی هۆردوویی مەغوولی[٣]
هەرچەندە جگەر گۆشەی گەورەی شوهەدابێ[٤]
گەر بێ عەمەلی لەککەی بەرچاوی بەتوولی[٥]
بەهلوولی بەدینداری و زەغلوولی بەگوفتار[٦]
حەققەن نە ئەوی، نەئەمی بێ دین و جەهوولی
ئەی غافڵی بێ کردەوە بێ ئاوی و بێ زاد
وریابە سەفەر کردەی سەحرای بەطوولی

* ئەم شیعرە بەناوونیشانی سەرەوە لە لاپەڕە ٣٤-٣٥ی سۆزی نیشتمان دا چاپ کراوە.
(١) سەودازەدە: ئەوەی دەردی عەشق یا خۆشەویستی یا هەر شتێکی تر کاری تێ کردبێ. یا بە مانا پەرێشانە.
(٢) عەبەس: بێ هوودە و بێ سوود.
(٣) هۆردووی مەغوول: لەشکری مەغوولەکان کە بەسەرکردایەتی جەنگیزخان بەشێکی زۆریان لە وڵاتانی نێوان صین و بەحری ڕەش داگیر کرد.
(٤) گەورەی شوهەدا: مەبەستی حەزرەتی حوسەینی کوڕی ئیمامی عەلییە.
(٥) بەتوول: بتول: مەبەست حەزرەتی فاتیمەی کچی پێغەمبەرە.
(٦) بەهلوول: باڵوڵی دانا سۆفییەکی سەردەمی (هارون الرشید) بووە. بەتەواوی دەستبەرداری دنیا بووە، بەشێتیان داناوە.
زەغلوول: سەعد زەغلوول (١٨٦٠-١٩٢٧ز) تێکۆشەرێکی میسری بەناوبانگە خەتیبێکی زمان پاراو

و نیشتمانپەروەرێکی نموونە بووە لە مەدرەسەی ئەزهەر خوێندنی تەواو کردووە، سەرۆکی ئەنجومەنی نیشتمانی میسر بووە ماوەیەک وەزیر بووە، دامەزرێنەری پارتی (وەفدی) میسریش بووە.

شاخی تاریدەر*

ئەمشەو کە دەی تەمووزە لەسەر شاخی تاریدەر
چەند خۆش بوو عەکسی ئاگر و شەوقی ضیای قەمەر
ئاگر حەرارەتێکی ئەبەخشی لەسەر زەمین
مانگیش بروودەتێکی بڵاو کردەوە لەسەر
بەه بەه لە خاشەخاشی گەڵای سەر درەختەکان
هەی هەی لە قاسپە قاسپی کەوی شاخەکان سەحەر
سەرمای هەوای مانگەشەو و گەرمیی ئاگریش
ڕەنگێکی ئیعتیدالی پەیا کرد بوو مەقەڕ
لایێ وزەی سەماوەر و لایێ جزەی کەباب
دۆی سارد و مزری بوو بەمەزەی چای پڕ شەکەر
شاخانی ئەوروپا بەفیدای ئەم مەقامەبن
هەر مەنظەرە طەبیعییەکەی مەحوەکا کەدەر[١]

* مامۆستا زێوەر ئەم شیعرەی لە تەمووزی ساڵی ١٩٣٥ی ز. کە بۆ گەشت و سەیران چووە بۆ شاخی تاریدەر لەشارباژێڕ گوتووە. لە ژیانی ژمارە٤٩١ ساڵی ١٩٣٦ بڵاوکراوەتەوە هەروەها لە ل١٥-١٦ی سۆزی نیشتماندا چاپ کراوە.
(١) مەحوەکا: واتە: مەحو ئەکا، لەبەر کێشی شیعرەکە سووک کراوە.

مەتەڵ*

کۆنە شارێکە لە جێیەکی دەشت
حورووفەکانی دووی کەمە لە هەشت
دووانی تەبیعەت داویە بەخەڵک
سیانی چشتێکە بۆ ڕووی ئەرز بەکەڵک
وەری گێڕییەوە پەڵەی نەمێنێ
چشتێکی وایە عالەم ئەژیێنێ
لەیەک تا پێنجی هێندە بەتامە
لێرە بەرەو خوار خۆراکی عامە
دووان و سیان و چوار دەردی بێ دەوا
سیانی دوایی خەڵک شەقییە لە دوا
یەکی سەرەتا و دووانی دواییەنە
بە دوو ڕوو لە ڕووی دایک شیرینە
چواری ئاخری حیساب گەرێکە
لە شازدە خانە خەبەر دەرێکە

....

* ئەم شیعرە لە ژینی ژمارە ١٠٤٩ی ١٩٥١/٥/١٠دا بڵاوبۆتەوە لە لاپەڕە ١٢٣ی سۆزی نیشتمانیشدا چاپ کراوە.

هەڵهێنانی مەتەڵەکەش: شاری خورماڵە چونکە پیتەکانی شەشن (خ و ر م ا ل). دوو پیتی سەرەتای بەشێوە نووسینی سەردەمی زێوەر دەبێتە: (خو: خوو) پیتی یەکەم ودووەم و سێیەم دەبێتە: خۆر (ڕۆژ) ئەگەر خۆرەکە هەڵگێڕییەوە و نوختەی خێیەکەش لابەری دەبێتە (رۆح).

لە پیتی یەک تا پێنجەم دەبێتە (خورما). پیتی دووەم و سێیەم و چوارەم (و،ر،م) دەبێتە (وَرَم)ی عەرەبی و دەردێکی کوشندەیە. سێ پیتی کۆتایی واتە(م، ا، ل) دەبێتە (ماڵ) و هەموو خەڵک بۆی تێ دەکۆشێ. پیتی یەکەم و پێنجەم و شەشەم واتە (خ، ا، ل) دەبێتە (خاڵ) کە دوو مانای هەیە یەکەمیان برای دایک، دووەمیان نوختەیەکی ڕەش یا ماوی لەسەر ڕوخسار یا شوێنێکی تری جیسم بێ هەردووکیشیان لای ئافرەت خۆشەویست و شیرینن. پیتی سێیەم و چوارەم و پێنجەم و شەشەم واتە: (ر، م، ا، ل) بەشێوەی نووسینی عەرەبی دەبێتە (رمّال) لەسەر کێشی

(فعّال) سیغە موبالەغەیە و بەکەسێک دەگوترێ کە زانیاری (ڕەمڵ) بەباشی بزانێ و حسابگەر بێ. زانیاریی ڕەمڵ بریتییە لەوە کە لەسەر ئەرز چەند خەتێک بکێشرێ و خانە بکرێ بەشێوەیەکی تایبەتی بۆ ئەوەی شتی نەزانراو و غەیبی پێ بزانێ.

شایانی باسە کە زانیاریی ڕەمڵ شتێکی خەرافی و پڕوپووچە و لەگەڵ زانستی ڕاستەقینەدا ناگونجێ.

ئەوەش لە بیرنەکەین کە مامۆستا ئەخۆڵ «ئەحمەد دەروێش» بە دە شیعر ئەم مەتەڵەی زێوەری شی کردووەتەوە ئەمەش شیعرەکانە.

جوابی زێوەرە ئەی پیری پڕ مەعنا و ورد خاڵە!
ئەوا دۆزیمەوە ئەمجا مەتەڵ شەش پیتە خورماڵە
یەک و دوو کەوتە سەریەک بوو بە(خوو) مەوجودە لای عالەم
لەلای هەندێ پەسند ئەکرێ و لە لای بەعزێ بەڵایە و غەم
کە سیانیان کەوتە پاڵ یەک خۆری ئاڵتونین لە دەشت و دەر
گوڵ و میوەو درەخت و گیا ئەبووژێنێتەوە یەکسەر
وەریگێڕی بەبێ نوختە ئەبێتە ڕوح لە دونیادا
کە بۆ ژینە لە ئینسان و مەل و پادار و بێ پادا
لەیەک تا پێنجی خورمایە بەڵێ تامدار و شیرینە
بەڵام خۆشتر هەیە خاڵە! لە لای تۆش زۆرە هەنگوینە
لە دوو تا چوار کە یەک کەوتن (وەرەم) دەردێکە بێ ئامان
کە تووشی هەر کەسێ بوو، ئەیکوژێ بێ فایدەیە دەرمان
بەڵام سێ پیتی دوایی ماڵە بۆ شاو و گەدا ئاوات
وەکو سەعدی ئەڵێ: سەتتاری عەیبە و (قاضی الحاجات)
یەک و پێنج و شەشی کێیە ئەوەندە خۆشەویست، خاڵە
وەکی تر داغی دڵدارە نیشانەی ڕوومەتی ئاڵە
لەسێیەم پیتەوە تا شەش ئەوە (رمّال)ە تالیعگەر
بەڵام عەیبی نەبێ پاداشی لای کامتانە تۆ و زێوەر
ئەگەر لای خۆتە تێرمان کە ژەمێ خۆم و بلە و گۆران(١)
بەڵام گەر لای جەنابی زێوەرە ڕێکی ئەخەین خۆمان

....

(١) خۆم: *ئەخۆڵ: ئەحمەد دەروێش*
بلە: مامۆستا ئیبراهیم ئەحمەد
گۆران: مامۆستا عەبدوڵڵا گۆران

جوابی مەتەڵ*

جوابی مەتەڵ شارێکی خۆشناو
وەهات عەرز ئەکەم ئەی حورمەت گیراو
لە شاری کوردان (جەننەتی ثانی)
ئەگەر حەز ئەکەی ئەتۆ بیزانی
ئەووەڵی (بێ)یە ئاخرییەکەی (هێ)یە
بەه چەندە خۆشە! (بانە) ئاوا بێ
با، بۆ (موثبەتە)، (نە) بۆ مەنفییە
بانە دوو هیجا و چواری حەرفییە
ئەووەڵی لابەی ئانەی قیمەتدار
دیوارێ برمێ بنە قووەتدار
(هێ)ی لێ لابەری بانێکی بەرزە
یاخوا مەحفووظ بێ لە بەڵا و تەرزە
سەر هەڵوەشێن قیمەت ئەبەخشێ
دیوار برمێنی قووەت ئەبەخشێ
گەر بێ بناغەی هەڵگێڕی و گوم بێ
ناوی بڵندی ئەو وەختە هەڵدێ

....

* لە ل ١٢٥ی سۆزی نیشتمان دا نووسراوە: کە لەژمارە یەکی گۆڤاری دیاری کوردستان ساڵح زەکی بەگی ساحبقران ساڵی ١٩٢٥ی م مەتەڵێکی جوانی نووسیبوو مامۆستا زێوەریش بەشیعر جوانی وەرام داوەتەوە جارێ ئەمە مەتەڵەکەی ساڵح زەکی بەگە:

شارێکی خۆشناو موثبەت و مەنفی
لەم سەرو لەوسەر مەعنای دوو حەرفی

خانەنشین*

موددەیەکە مەحکوومی گەلێ ناکەس و کەس بووم
وەک بولبولی کەم دانەیی ناو کونجی قەفەس بووم
مەحکوومی هەموو نەوعە موفەتتیش کە دەهاتن
گۆیا (وسوواغا)ن و منیش عەینی حەرەس بووم[١]
تەسدیقی بەیاناتم ئەکردن کە درۆش بوو
دوو ڕوو سیفەتیم گرتبوو وەک عەینی عەدەس بووم[٢]
سەد شوکر نەجاتم بووە سەربەستم و ئازاد
شاهێن نەظەرم ئێستە کە جاران کە مەگەس بووم[٣]

....

* مامۆستا زێوەر ئەم شیعرەی بەبۆنەی خانەنشینیی خۆیەوە ساڵی ١٩٤٠ی ز. گوتووە. شیعرەکە ئاوێنەیەکە بۆ تاقیکردنەوەی ژیانی وەزیفیی شاعیر خۆی. نارەزامەندیی خۆی بەرامبەر ئەو ژیانە تاڵە دەربڕیوە گلەیی خۆی لە ڕۆژگار دەکا، چونکە هیچ کاتێک زەمانە بەئاوات و ئارەزووی شاعیر نەبووە.

(١) وسوواغا پیاوێکی ئازا و دلێر بووە ئەوکاتە سەرۆکی پاسەوانان بووە.

(٢) عەدەس: نیسکە لە پەندی پێشینانماندا، نیسک کراوە بەنموونەی بێ باری، ئەگەر کەسێک بێ بار بێ و دووڕوو، بێ دەڵێن: وەکو نیسک وایە بەر و پشتی لێک جیاناکرێتەوە.

(٣) شاهین نەزەرم: واتە ڕوانینم وەکو شاهین وایە.

شاهین: پەلەوەرێکە لە شێوەی هەڵۆ چاوی یاری پێ دەشوبهێنن لە توانای ڕاوکردنی دڵی دڵداراندا.

پردی وەتەن*

وا تەواومان کرد پردی (تەگەران)
بەسەریا بڕۆن گەلی هاوسەران
پردێکی تریش بۆ (قەڵا چوالان)
نۆرە دێتە سەر (سیوەیل و ئالان)
پۆستەی شاربازێڕ ئیتر ئاو نایبا
ڕەنجی مەلەوان دراوە بە با

زستان و بەهار ڕێگا بەندان بوو
مەئموری چوارتا ئەهلی زیندان بوو
ئێستا وا ڕێیان بۆ کرایەوە
تەنها پردێکی سیوەیل مایەوە
ئەویش بەخێری دێتە کایەوە
مسکێن زاڵمی لێ تەکایەوە
بەفری سەر (گمۆ) وا توایەوە[1]
هەژار لە بێگار وا حەسایەوە
(ئەدهەم) لەم دەشتە لەبەر هەتاوە
ئەچەوسێتەوە هێزی نەماوە
قەی ناکا با ئەو بسووتێ خاوە
بەڵام خزمەتی هەر لە پێش چاوە
با ئەو وێران بێ وەتەن ئاوابێ
فیکری هەمووممان وا چاکە وابێ

....

* زێوەر ئەم شیعرەی بەناوی (ئەدهەم ئەفەندی)یەوە لە ژینی ژمارە٦٠٩ بڵاوکردووەتەوە. ئەدهەم ئەفەندی مامی فایەق هۆشیار و ئەحمەد زرنگ بووە، ئەو کاتە سەرپەرشتیی دروستکردنی پردی تەگەرانی کردووە.

(١) گمۆ: چیایەکی بەرزە کەوتووەتە ناوچەی شاربازێڕ لە پارێزگای سلێمانی.

نامەوێ...*

نامەوێ گۆشتی لات و بزنی گەڕ
مننەتی شێخ جەمیل بەکێری کەر
خواردنی ئێمە تا کەوی جەبەلە
سەد کەڕەت گووی خلە بەگۆشتی بلە
میر عەلی دەستی وا بەکەو فێرە
تا پشیلەیش لە گۆشتی کەو تێرە

....

* ئەم شیعرە بەعینوانی «شەش باڵی»یەوە لە لاپەڕە ٢٤٦ی کەشکۆڵی (أ) هەیە و لە سەرەتایەوە نووسراوە «ساڵی ١٩٤٠ی ز. کە مامۆستا زێوەر لە بەرزنجە مامۆستا بووە فەرموویەتی.

کوردایەتی

مالّ جویّ کردنەوە*

١٩٢٤

یابە! فـەرزەن تۆ شـای سـەر زەمـینی
ڕازیم بەبەشی خـۆم و مـسكێنی
دیجلە و فـوراتت با هـەر بۆ خـۆت بێ
منیش كـوردسـتـان شـاخی ڕەنگینی
هـەواكـەی شـاهۆ، ئاوەكـەی قـەندیل(١)
لائەبا لـە دڵ ئـێـشی بـرینی
قـەت ڕێک ناكـەویّ دەست لەمل یەک كـەن
حـەنتـووش دەلاوی و ڕەسـووڵ سـیرینی
من لام باش نیـیە سـواری شـانم بی
وا عـەرزت ئەكـەم هـەر بەشـیـرینی
خـورمـای خۆت بۆ خۆت مێـوژم بۆ خـۆم
(لـكـم دینـکم ولـی دینـی)

(*) ئەم شیعرە لە لاپەڕە ٣٥-٣٦ی سۆزی نیشتماندا چاپ كراوە ڕووبەڕووی مەلیک فەیسەڵی یەكەم لە شاری سلێمانیدا خوێنراوەتەوە.

(١) شاهۆ: شاخێكە لە هەورامان.

ئەی شەماڵ*

ئەی شەماڵ! ئەی شەماڵی شاخی شیمال!
ئەی فیدای جیلوە و شنەت سەر و ماڵ
حورمەت و حەسرەتی منی بەدحاڵ
بگەیێنە بەشاخی باخی میثال
جارێ ئیفایی ڕەسمی تەعظیم کە
بۆسەیی لاتەناهی تەقدیم کە(١)

**

چونكە ئەو شاخە زەوقی میللییەت
عەشق و سەودا و خەیاڵی حوڕڕییەت
تیا دەژی فیكری بەرزی كوردییەت
لە بەهەشت زیاترە بەقودسییەت(٢)
چونكە ئەو شاخە بەرزە گوڵگوونە(٣)
مەعدەنی ڕۆحە شاخی ئاڵتوونە

**

تورک ئەڵێ: قەبری كوردە ئەو شاخە
بام بڵێ، چونكە باطینەن باخە
باخی مەردانی چوست و گوستاخە
جێی وەطەن پەروەری جگەرداخە
توركەكان نەشئەیان دەرئاغۆش كرد(٤)
بۆچی تەئریخیان فەرامۆش كرد

**

هەر فیدائی لە ئینقیلابا چوو
پێی مەڵێ مردووە بڵێ زیندوو
چونكە بێ شوبهە موودەتێكی زوو
شێری مەیدان لە نەسلی پەیدابوو(٥)
قارەمان و دلاوەرانی پەسین
وەتەن ئیحیا ئەكەن بەعەزمی مەتین(٦)

**

گڵ و بەرد و درەختی خون ئالوود(٧)
میللەتێكی جەسیم ئەخاتە وجوود(٨)
ناصیری كوردە حەزرەتی مەعبوود(٩)
كوردی مەزڵوومی دەستی توركی عەنوود(١٠)
ماڵ و منداڵی كوردی بێ چارە
بام پەرێشان كرێن و ئاوارە

ئەی شەماڵ! پێی بڵێ: لە بەعدی سەلام[11]
بەرزتری تۆ لە عەرش و کورسی لە لام
قابیلی تۆیە حورمەت و ئیکرام
نووری تۆ نووری مانگ و ڕۆژە تەمام
مەئمەنی خاصی قەومی کوردانی[12]
ئەبەدی مەنزیلی شەهیدانی

**

ئوفوقت ئەرخەوانییە کە بەهار[13]
ڕەنگی سوورت شەفەق ئەکا ئیظهار
ئینعیکاسی تەصادومی ئەنوار[14]
تاجی قەوس و قەزەح ئەکا بەنیثار[15]
لالە زارت کە سوور و ڕەنگینە
عەکسی خوێنی شەهیدی ڕێی دینە

**

ئەو مەقامە، مەقامی، لاهووتە[16]
سورمەیی چاوی قەومی مەبهووتە[17]
جێی زیاراتی ئەهلی ناسووتە[18]
ئەو گڵە بۆ حەیاتی دڵ قووتە
کورد نەڕەنجێ لە خوێنی ڕێژراوی
نەخشی سەر ڕۆحە بەردی خوێناوی

**

قەومی صاحێب مەتانەت و بەثەبات
چونکە بێ قەدرە لای هەوای حەیات[19]
حورمەت و غیرەتی ئەکا ئیثبات[20]
باقییە عەزمی تاکو ڕۆژی مەمات[21]

عاقیبەت شاخی بەرزی کوردستان
عەلەمی کوردی تیا ئەکا جەولان

....

* مامۆستا زێوەر ئەم شیعرەی بەهۆی ڕووداوە خوێناوییەکانی ٢٤ی ئایاری ساڵی ١٩٢٥ی ز گوتووە کە ئەو هەموو ناودار و مەزنە پیاوانەی کورد لە تورکیا لە سێدارەدران و ئافرەت و منداڵ و پیر و جوانی کورد بەنووکی سونیەوەکران و خانوو بەرە و گوند و شارۆچکە و شاریان بەدەستی کەمالییەکان سووتێنرا و خاپوور کرا خەڵکەکەشی دەربەدەر کران و وڵات کوندەبەبووی تێدا خوێند.

شایانی باسە کە ئەم شیعرە لە ڕۆژنامەی (بانگی کوردستان)ی ژمارە ٣٠ی ساڵی ١ی ١٩٢٥/٧/١٠ بڵاو کراوەتەوە لە لاپەڕە ١٧-١٩ی سۆزی نیشتمانیشدا چاپ کراوە هەروا لە ل٢٤٢-٢٤٤ی کەشکۆڵی نەجمەدین مەلا- کە لە کتێبخانەی ئەوقافی مەرکەزی لە سلێمانی نمرە ٣٩ پارێزراوە – نووسراوەتەوە شەش دێری سەرەتاییشی واتە یەکەم تا شەشەم لە ژمارە ١ی گەلاوێژی ساڵی ١٠ی ١٩٤٩ی ز. لەگەڵ ژینامەی شاعیردا بڵاو کراوەتەوە.

(١) واتە جارێ پێش هەموو شتێک دابونەریتی چوونە لای گەوران چۆنە بەتەواوی بەجێی بێنە ئەم جار دەست بکە بەماچ کردنی یەک لە دوای یەک.
(٢) قودسییەت: ڕێز و نرخ، پیرۆزی.
(٣) گوڵگوونە: گوڵ ڕەنگ.
(٤) دەرئاغۆش کرد: گرتییانە باوەش.
(٥) لە کەشکۆڵی نەجمەدین مەلا و سۆزی نیشتماندا نووسراوە (شێری مەردان) لە نەسلی پەیدابوو.
(٦) ئیحیا: إحیاء: ئاوەدانکردنەوە. مەتین: قایم و قۆڵ.
(٧) خوون ئالوود: خوێناوی.
(٨) جەسیم: جسیم: گەورە و مەزن.
(٩) مەعبوود: خوای پەروەردگار.
(١٠) عەنوود: عنود: سەر ڕەق و سەرپێچی کەر.
(١١) لە بەعدی سەلام: لە دوای سەلام.
(١٢) مەئمەن: مأمن: جێگای ئاسایش و ئارام.
(١٣) ئوفوق: أفق: ئاسۆ.
(١٤) ئینعیکاس: إنعكاس: ڕەنگدانەوە. تەصادوم: تەساددم: لێککەوتن، بەیەکدادان.
(١٥) قەوس و قەزەح: پەلکە زێڕینە، شۆقە زێڕینە. نیثار: بەقوربان بوون.
(١٦) لاهووت: زانستێکە پەیوەندیی بەخودا و خودا ناسینەوە هەیە و باسی شتی غەیرە ماددی دەکا بەپێچەوانەی ناسووتەوە کە هەر باسی شتی ماددی دەکا و لە سروشت و مرۆڤ دەدوێ.

(۱۷) مەبهووت: سەرسام.
(۱۸) ئەهلی ناسووت: مرۆڤ.
(۱۹) هەوای حەیات: ئارەزووی ژیان.
(۲۰) ئیسبات: چەسپاندن.
(۲۱) مەمات: مردن.

ئەم کوردە*

ئەم کوردە عەجەب ساحێبی بەختێکی زەبوونن
هێشتاکو ئەڵێی داخڵی سەحرای نەبوونن(۱)
نانێ بەدووسەد سینەیی سۆزان کە پەیا کەن
بێ بەهرە لەویشن بەمەسەل عەینی فروونن(۲)
بێ بەش لە هەموو نیعمەت و ئازادیی عالەم
پاماڵی جەفای دەهرن و مەنفووری عویوونن
بۆ قۆندەرە و قەمچیی زاڵم هەموو لەشیان
خاراوە لە پێستا وەکو گامێشی چەتوونن
ئەقوامی زەمین ساحێبی ئاڵتوون و قصوورن
ئەم کوردە لەبەر زۆریی قوصوور ماڵیکی توونن(۳)
هەر میللەتێ قەدی بوو بەئەلف پیر و جەوانی
هەر قەومێ وەنەوشە و گوڵە وا قەد وەکو نوونن
کەس کەشفی نەکرد سیرڕی دەروونیان لە جیهانا
بێ شەرح و بەبێ حاشیە وەک کۆنە متوونن
سەرەڕای ئەوە دوژمن بەیەکن جوملە عەشیرەت
حەقیانە ئەڵێن کورد هەموو مەحکوومی جنوونن
ئەم حاڵە دەوامێکی تەبیعی هەیە بۆ کورد
تا غافڵ و بێ بەهرە لە عیلم و لە فنوونن

* ئەم قەسیدەیە جگە لە شیعری شەشەم – لەگەڵ کورتە ژینامەیەکی شاعیر لە گۆڤاری گەلاوێژی

ژمارە ۱ی ساڵی ۱۰ی ۱۹٤۹ی ز. دا بڵاوکراوەتەوە لە لاپەڕەکانی ۱۰٦–۱۰۷ی سۆزی نیتشمانیشدا چاپ کراوە، چ جیاوازیەکمان لە نێوان ئەم دوو سەرچاوەیەدا بەدی نەکرد.

(۱) زەبوون: لاواز و بێ تین.

(۲) فروون: کۆی (فرن)ە بەمانا تەندوور و شتی وا.

واتە: چۆن تەندوور بەسینگ سووتاوی و هەزار دەرد و ئازار نانێک پەیدا دەکا کەچی لەگەڵ برژاندی خێرا ناهێڵن سوودی لێ ببینێ نانەکەی لێ دەکەنەوە و دەری دەهێنن بەو جۆرە گەلی کوردیش بەهەزار نارەحەتی تا شتێکی دەست دەکەوێ کەچی لەگەڵ هاتە بەرهەم خێرا لێی داگیر دەکەن و لێی بێ بەهرە دەبێ.

(۳) (قوصوور)ی یەکەم کۆی (قصر)ە بەمانا خانوو باڵەخانە. (قصوور)ی دووەم بەمانا کەمتەرخەمی و نەفامییە. مالیکی توونن: واتە خاوەنی توونی حەمامن.

کوردە ڕۆژی غیرەتە*

کوردە ڕۆژی غیرەتە، لەم ڕۆژە ویجدانت ببێ
تۆ، کە ئیسلامی شوکور، کردەی موسوڵمانت ببێ
کوردە! ناوت کەوتە ناو ناوانەوە، گوێ ڕاگرە
لازمە بۆ تۆش بەدایم کردەوەی جوانت ببێ
دەرحەقی هاوشەهریی و هاومەزهەب و هاودینەکەت
ئیقتیدارت گەر هەیە ئینعام و ئیحسانت ببێ
دەس لە بێ ئینصافی هەڵبگرە ئەگەر مەردی بەناو
ڕەحم و ئینصافت لەگەڵ زومرەی فەقیرانت ببێ
گەر قەصابی یا بەقاڵی، یا عەلافی یا توجار
خۆت بەلەعنەت قەت مەکە باوەڕ بەقورئانت ببێ
چەند هەزار دینار ئەکەیتە مەصرەفی قەصر و بینا
باوەڕت بێ بۆ دە دوازدە ساڵە ئیمانت ببێ
پارەکەت وا بوو بەبارێ لیرە تۆ نایبەیتە گۆڕ
شەرتە بۆ ڕێگەی قیامەت تۆشەو و نانت ببێ
کوردە قەومی تۆ زەلیلە تۆش بە سەودا مەیکوژە
میللەتی خۆ خۆر مەبە ئەخلاقی ئینسانت ببێ

گرد و دەشت و کێو ئەکێڵی سەعی ئەکەی بۆ چارەکێ
یەک دەقیقەش یادی چوونە گردی سەیوانت ببێ
تاکو مومکین بێ درۆ و ناڕاستی و غەشەشت نەبێ
ڕووی خەندان، خوڵقی مەردان، فکری چاکانت ببێ
کاسبی و قازانج و تێکۆشین پەسەندی عالەمە
نەک بەجارێ پشت لە حەق کەی مەیلی شەیطانت ببێ
تا، بەئومێدی وەظیفەی، ئەی جوان هەر ڕاسیبی
عەشقی عیلم و مەشقی حیلم و شەوقی عیرفانت ببێ
عیلمە ئەتخاتە مەقامی بەرز و جێگەی ئیفتیخار
عیلمە بۆت نێزیک ئەکا گەر فیکری کەیوانت ببێ
ساڵی سەعی و غیرەتە ساڵی وەفاو و ڕەحمەتە
تۆ کە نەیبەخشی چ سوود موڵکی سولەیمانت ببێ
نوێژ و ڕۆژوو و حەج و عەمرە نەفعی هەر بۆ خۆت هەیە
خۆت لە پەنجا نەوع ئەخۆی، یادێکی جیرانت ببێ

....

* ئەم شیعرە لە ژینی ژمارە ٦٩٠ی ساڵی ١٩٤٢ی ز.دا بڵاوکراوەتەوە. هەروەها لە گۆڤاری گەلاوێژی ژمارەی ٧ی ساڵی ٩ی ١٩٤٨ی ز. لاپەڕە ٣٩–٤٠دا بڵاوکراوەتەوە.

کێیە؟*

کێیە تا سەر لە فەضای دەرد و غەمابێ، مابێ(١)
ئەوە هەر کوردە کە چاوی لە هەوابێ، وابێ
هەر، سلێمانییە عیفریتی حەسەد سواری بووە(٢)
هود هودی خۆش خەبەرم گەر لە«سەبا» بێ، با، بێ(٣)
ڕاستی ڕێگەی ڕاستت ئەدەب و ئەخلاقە
نەمدی هەرگیز لەکەسێ ڕووی لە(کەچا) بێ چا بێ(٤)
مارە بۆ گەردن و ماڵت چ خومار و چ قومار(٥)
گەرچی باوە، ئەوە پیاوە، بەشەرابێ ڕابێ

ئەی وەتەن پەروەری تەن پەروەری پڕ لاف و گەزاف
ئەسەری خزمەتی تۆ چین، بەحیسابی سا بێ
چ زەمانێکە؟ زمانی تەڕ و پاراوی ئەوی
غایە و فیکری لە هەرکەس کە مەلا بێ، لا بێ
وەرە مەیدانی هونەر گەر ئەتەوێ بەرزیی وەتەن!
وەصڵی مەحبووبە بەبێ ڕەنج و عیتابی نابێ

....

* مامۆستا زێوەر ئەم شیعرەی ساڵی، ١٩٢١ وتووە لە گۆڤاری گەلاوێژی ژمارە ٨ی ساڵی ٩ی ئابی ١٩٤٨ی ز. دا بڵاو بووەتەوە، لە لاپەڕە ١٦–١٧ی سۆزی نیشتمانیشدا چاپ کراوە.

(١) فەضا: بۆشایی، دەشت، صەحرا.

(٢) عیفریت: دێو.

(٣) هودهود: پەپوسلێمانکە. سەبا: وڵاتی سەبەئە (سبأ) واتە ئەگەر پەپوسلێمانکە وەکو چۆن خەبەری بەڵقیس و وڵاتی سەبەئی هێنایەوە بۆ حەزرەتی سلێمان ئەگەر بۆ منیش خەبەرێکی ئاوا خۆش دێنێ بابێ بۆ لام و بۆم بگێڕێتەوە.

(٤) ڕووی لە کەچا بێ چابێ: واتە ڕووی لە کەچی و ناڕاستی بێ و چاک بێ.

(٥) خومار: سەرمەستی.

بەناوی خوای گەورە و میهرەبان*

هیچ کەس نییە بەسۆزی دڵ و سینەم ئاشنا
شادم کە دڵ بەدەردی دەوای کوردە موبتەلا(١)
ناشکێ بەتۆپ و بۆمبا، سەر ئەفرازە قەومی کورد(٢)
لایق نییە بەتەبعی بڵندان درۆ و ڕیا
تابیع بەقەصد و حیسی هەوایە حقووقی ناس
جەبرەن ئەسیری باطیلە حەق، وا کرا فیدا(٣)
حەقق و مرووەتێ نییە بۆ ئێمە، قەومی کورد
بۆ (ئەهلی) حەق موعینی ئەتۆ دائیم ئەی خودا
دنیا لە غەشش و حیرص و ڕیا و مەنفەعەت پڕە
ئالوودە پێ، فەزاحەتە، پابەندی ئیفتیرا(٤)

ویجدان و قەلب و حەوسەڵەی ئەم هەموو کەسە
ئای، وای، بەرد و ئاسنە، ناگرێتە گوێ صەدا!
مەغلووبی جەهل و فەقر و سەفالەت بووە موحیط[٥]
ئالآیە بێخی میللەتەوە لەهبەی فەنا[٦]
هەر میللەتێ خەریکە حقووقی لە دەست گرێ
ئەم قەومە کۆنە بۆ نییەتی حەققی ئیعتیلا؟![٧]
بێ غایە، بێ نەتیجە چلۆن گیان فیدا بکا
لاییق مەبینە بۆ سەری ئەم میللەتە جەفا
بەستەی سیاسەتی دووە لە حاڵی زاری کورد
لەم بوعدی لاتەناهییە بێ شەوقە وەک سوها[٨]
موڵک و حەیات و ثەروەتی ژێر باری ذیللەتە
لەم ظوڵمی بێ ئەمانە، خودامان بدا پەنا!
وا هەرچی عاطیلە ئەکرێنرێت و مەحو ئەبێ
بەم عەسری حازرە کە دەڵێن عەسری ئیستیفا[٩]
ئاه ئەی فەقیری بێ کەسم ئەی کوردی بێ خەبەر!!
ئەی طوعمەی مەصائیب و قەهر و شەڕ و جەفا[١٠]
بدرێنە، لادە، جامەی ژێر باری میحنەتت[١١]
ئەی کورد! بەعەزم و غیرەتی خۆت فەرزە ئیرتیقا[١٢]
بۆ خاتری ڕەزایی خوا و عەشقی ئەحمەدی
بەسیە نیفاق و بەسیە شیقاق و ڕق و ئەذا[١٣]
وا ئەرمەنی و یەهوودی حەقی گرتە دەستی خۆی
بۆ بۆ حقووقی شەرعیی خۆت ناکەی ئیددیعا[١٤]
ئیجاب ئەگەر سیلاحە، دەسا وەختی فرسەتە
حازر بە! گەر بەکوشتنە، ئیثباتی موددەعا[١٥]
هەر کەس خەریکی خزمەتی ئەهلی تەغەللوبە[١٦]
بێ دەنگ بووە حقووق و ناکەن کەمێ حەیا

ئەی گەورەکانی کورد و بەگ و میر و زابتان!
یەک بن هەموو تەوەققوفە لەم عەسرەدا خەتا[١٧]
ئەی شێخ و سەیید و عولەما یەک صەدایی حەق!!
بۆ ئینتیباهە لازمە «حَيّ على الصلا»
کورد هیممەتی بڵندی هەیە صەوڵەتی هەیە[١٨]
سا با، ئەویش لیوای حکوومەت بڵند بکا[١٩]
ئەڵبەت لە بەینی میللەتی کورد چەند (سەلاحەدین)
پەیدا بووە بەغیرەتە و ئەکمەل و دەها
حەقیقێکی ئیبتیدائی کە ئێستە نەسێنرێ
بۆ کورد لە عاقیبەت چ نییە نووری موقتەدا[٢٠]
کورد ئاخری موئەییەدە، خۆی حاکمە و ئەمیر
لەم عەزمە ڕوحی حەزرەتی (مەحموودە) پێشەوا[٢١]

....

* ئەم هەڵبەستە «جگەر خوێن» بەشێوەی کوردی بۆتان وتوویەتی، ساڵح زەکی بەگی صاحێبقران کە نازناوی (ئەمیرە) کردوویەتی بەتورکی. زێوەریش کردوویە بەکوردی شێوەی سلێمانی (ن.م). ئەم شیعرە لە لاپەڕە ٩–١١ی سۆزی نیشتماندا چاپ کراوە.

(١)موبتەلا: گیرۆدە.

(٢) سەر ئەفرازە: واتە سەربەرز. دەبێ لە کاتی خوێندنەوەدا (ئە) کە تۆزێک سووک بکرێ و (سەرەفرازە) بخوێندرێتەوە.

(٣) هەوا: هەواو هەوەس. (جەبرەن: جبراً) واتە بەزۆرەملێ. واتە مافی خەڵک بەگوێرەی هەوا و هەوەسی تاقمێک بەڕێوەدەچێ، حەق و ڕاستی دەست و پێ بەستراوی باتڵن و حەق بووەتە قوربانی ناحەق.

(٤) ئالوودە: تێکەڵاو بوو، تێهاڵاو. پابەند: پێ بەستراو. ئیفتیرا: درۆ هەڵبەستن و بوختان.

(٥) مەغلووب: ژێرکەوتوو، بۆڕدراو.

(٦) لەهبە: بڵێسە ئاگر. لەهبەی فەنا: واتە کڵپە ئاگری سووتێنەر.

(٧) حەققی ئیعتیلا: مافی سەرکەوتن و بەرزبوونەوە وە پێشکەوتن.

(٨) بوعدی لاتەناهی: مەسافەیەکە کۆتایی نەبێ، لێرەدا مەبەستی دنیایەکی پانوپۆڕە. سوها: ئەستێرەیەکە لە ئەستێرەکانی کۆمەڵی حەوتەوانە. (بنات النعش) لەبەر دووری و پچووکی نابینرێ.

(٩) ئیستیفا: استفاء: عەسری ئیستیفا: واتە ڕۆژگاری ماف وەرگرتن.
(١٠) توعمە: خۆراک. مەصائب: بەڵا و موسیبەت. قەهر: ڕق و کینە.
(١١) جامە: پۆشاک، کراس.
(١٢) ئیرتیقا: بەرزبوونەوە و گەیشتن بەئامانج.
(١٣) نیفاق: ئەوەیە شتێک دەربڕی عەکسی ئەوە بێ کە لە دڵتایە. (شیقاق: شقاق): دوژمنایەتی و کێشە و نیزاع. ئەذا یان ئیذا: ئازار دان، ئازار وەرگرتن و تەحەممول کردنی.
(١٤) ئیددیعا: داواکردن.
(١٥) ئیجاب: پێویست. ئیثباتی موددەعا: چەسپاندنی هەڵوێست.
(١٦) ئەهلی تەغەللوب: بەرەی سەرکەوتوو ئیستیعمار و داگیرکەر.
(١٧) تەوەققوفە لەم عەسرەدا خەتا: واتە لەم ڕۆژگارەدا ڕاوەستان لە تێکۆشان و پاڵدانەوە خەتایەکی گەورەیە.
(١٨) صەوڵەت: سەولە: هەڵمەت و شاڵاو بردن.
(١٩) لیوا: (لواء): ئاڵا.
(٢٠) واتە مافێک کە لە سەرەتاوە بۆ کورد نەسێنرێ و نەچەسپێنرێ لە دواییدا کە کار لەکار ترازا تازە چ ڕووناکییەک دەست ناکەوێ بیکەینە ڕێوشوێنی کەوین.
(٢١) موئەییەد: یارمەت دراو. مەبەستی شاعیر بە (حەزرەتی مەحموود) شێخ مەحموودی حەفیدە کە لەو سەردەمەدا پێشەوا و زەعیمی ڕاستەقینە و دڵسۆزی کورد بووە و ژیانی خۆی تەرخان کردبوو بۆ خزمەتی گەل و نیشتمان و چەند جار دژ بەئینگلیزە داگیرکەرەکان جەنگاوە و بەرەنگاریان بووەتەوە و برینداری و گرتن و حەپسخانە و ئاوارە بوون و شاربەدەرکردنی تۆزقاڵێک لە هەڵوێستی ڕەوای گەلەکەی نەهێنایە خوارێ.

هاندان بۆ خوێندن و پێشکەوتن*

ئەی غونچەی ئومێدی هەموو پیر و جەوان
بێدارەوە بەوەختی جلیت بازیی و مەیدان
عالەم هەموو هەستاوە خەریکن هەموو مەردان
بشکێنە بەبازووی هونەر تەوقی جەهالەت
عیلم و ئەدەبە مەرهەمی هەر دەرد و عەطالەت
تۆ دەردی جەهالەت بووەتە سەددی ژیانت
یا شوعلەی غەم ئاگرە بۆ ڕۆحی ڕەوانت
لەم کەشمەکەش و حادیثە بەستراوە زوبانت

بشکێنە بەبازووی هونەر طەوقی جەهالەت
عیلم و ئەدەبە مەرهەمی هەر دەرد و عەطالەت
دایکی وەطەن ئیقبالی بەئیقبالی ئەتۆیە
چاوی لە تەڕەققی و هەموو ئامالی ئەتۆیە
ڕوشدت کە ببێ خەزنەیە وا مالی ئەتۆیە
بشکێنە بەبازووی هونەر طەوقی جەهالەت
عیلم و ئەدەبە مەرهەمی هەر دەرد و جەهالەت

* ئەم شیعرە بەناوونیشانی سەرەوە لە لاپەڕە ٤٥-٤٦ی سۆزی نیشتماندا چاپ کراوە.

مەعاریف*

مەعاریفە کە بڵندیی ئەدا بەقەومی هەژار
جەهالەتە کە دەکا مەحوی سیلسیلەی تاتار
فنوون و عیلمە کەوا بووەتە باعیثی ئیقباڵ
جەهالەت و حەسەدە بووەتە مەنشەئی ئیدبار
برادەران و ڕەفیقانی خۆم مەبن غافڵ
لە تەربیە و ئەدەب و سەنعەتێکی باش و بەکار
وەتەن وەتەن وەکو «کوکوو»ی کۆترە باریکە
ببێتە ویردی زوبان و دڵت بەلەیل و نەهار
بەماڵ و دەوڵەتی دنیا مەنازە ئەی حاجی!
بینای مەکتەب و پردێ حیسابە ڕۆژی شومار
حەیاتی ئێمە حەواڵەی سەخای ئەشرافە
کە گەورە لوطفی نەبێ قوڕ بەسەر سەفیل و صیغار

* ئەم شیعرە لە ڕۆژنامەی بانگی کوردستان ژمارە ٦ی ساڵی ١ی ١٨ی ١٩٢٢/٩ی ز. بەناوی شاگردی مەکتەب: فایەق زێوەرەوە بڵاوبووەتەوە لە لاپەڕە ١٤-١٥ی سۆزی نیشتمانیشدا چاپ کراوە.

فەلسەفە*

١٩٢٢ ز

چاوەکەم حوسنت زیاد ناکا بەلاپێچی سەرت
کافییە بۆ صەیدی دڵ غەمزە و نیگاهی دڵبەرت
تۆ زوبانت تیژ بکە بۆ جەلبی قەڵبی عالەمێ
فائیدەی ئێستا نەماوە نووکی تیژی خەنجەرت
مادەری پیری وەطەن ئوفتادەیە و بێ دەستەڵات
نەوجوانا! خزمەتێ بنوێنە دەرحەق مادەرت(١)
ئەی مودەڕڕیس عیلمی دین و فەننی دنیام پێ بڵێ:
تا ڕەواجی بێ لە لای ئەم خەڵکە جوببە و مێزەرت
ڕێگەیەکم پێ نیشان دە پێی بژیم لەم عەصرەدا
وەرنە من باوەڕ ئەکەم زاهید! بەڕۆژی مەحشەرت(٢)
پێی دەڵێن: ئەم عەصرە عەصری ئینتیباه و ئیرتیقا(٣)
تۆیش کەچی هەر نووستنە هەر ڕاکشانە جەوهەرت
تۆ کە ماری پێوە داوی چاری تریاکێ بکە(٤)
کەی شیفایە ناڵە ناڵ و کەوتنی سەر بوستەرت(٥)
تا هەوای سەیری موغەننی و نەغمەیی تارت ببێ
ڕۆژی ڕووناکت شەوێکی تازە نەحسە ئەختەرت(٦)
ڕێگەیێ باشت نیشان دەم. تۆ لە جێی تاقە و غەزەل(٧)
ئیفتیخارە گەر لە بەرکەی شیعری باشی (زێوەرت)

* شاعیر ئەم شیعرەی بەناوونیشانی فەلسەفەوە ساڵی ١٩٢٢ی زاینی وتووە لە لاپەڕە ٢٤-٢٥ سۆزی نیشتماندا چاپ کراوە. لە(ژین)ی ژمارە ١٠٨٣ی ساڵی ١٩٥١ی ز. دا لەگەڵ کورتەیەک لە ژیانی شاعیر و وێنەیەکی کوردانەیدا بڵاو کراوەتەوە.

(١) مادەر: دایک، مەبەست نیشتمانە.

(٢) زاهید (سۆزی نیشتمان)، واعیظ (ژین).

(٣) ئینتیباه: انتباه: هۆشیار بوونەوە.
ئیرتیقا: ارتقاء: بەرزبوونەوە و پێشکەوتن.

(٤) تریاک: دەرمانی زەهر و مارەنگازی.

(٥) بوستەر: وشەیەکی فارسییە واتە جێگا، نوێن.

(٦) نەحس: شووم، ئەختەر: ئەستێرە.

(٧) تاقە: جۆرە خشڵێکی ئافرەتە لە دراوی زیو دروست دەکرێ یا دانە دانە بەکڵاوی سەرەوە ئەچەسپێنرێن و پێی دەگوترێ کڵاوەسەر. یان بەزنجیرە بەلاسەرەوە هەڵدەواسرێ پێی دەگوترێ لاگیرە.
غەزەل: شیعری دڵداری بەڵام لێرەدا بەمانای پارچە قوماش بەکارهاتووە. نالی دەفەرمووێ:
قوربان وەرە با ئەم غەزەلە تازە لەبەر کەین
عیزز و شەرەفی نالییە تەشریفی قەدی تۆ

سەر زەنش*

ئەگەر بۆیا و پۆدرە هەڵبگیرێ ئەم فروفێڵە
گەلێ جوان ئیختیارە، زۆر سمێڵ وەک ئەسپەرەی بێڵە
موجەسسەم بێ ئەگەر دین و حەمییەت سوورەتێکیان بێ
گەلێ دێن شکڵی مەیموونە گەلێ شێریش وەکو دێڵە
لەگەڵ خەڵک و لەگەڵ خالیق بەمەردی بێرە ناو مەیدان
سەداقەت ڕێی سەعادەت بێ، چ سوود ئەم چەوتیی و چێڵە
بەغەیرەز قەومی کورد مەحروومی سەعین هەمدەمی غەفڵەت
هەرچی قەومێ شعووری بێ لە سەحرای کۆششا وێڵە
چەکی هەر میللەتێ عیلمە و مەعاریف، بۆ ژیانی خۆی
لەناو ئێمەیش -خوا فەوتی بکا- جەهلە چەکی خێڵە
زەمینت سەختە مەوزووعت نەتیجەی تازە نابەخشێ
نە، زیهنت کول بکە، نەخامە، ئەم مەیدانە مەیکێڵە!!

* ئەم شیعرە لە لاپەڕە ١٠٨ی سۆزی نیشتمان دا چاپ کراوە.

کوردێکم ئەوێ

کوردێکم ئەوێ زرنگ و چالاک
بۆ مودەعی چوست و بێ باک
کوردێکم ئەوێ کە ڕۆژی ئەمڕۆ
جێ خەنجەرەکەی نەکا بەسیواک
کوردێکم ئەوێ بەهۆش و دانش
بۆ وەزعی زەمانە خاوەن ئیدراک
کوردێکم ئەوێ نەکا مەرایی
بۆ خاوەنی فلس و مولک و ئەملاک
کوردێکم ئەوێ کە خواش بناسێ
ئیمانی ببێ بەشاهی (لولاک)
کوردێکم ئەوێ نەبێ بەدایم
مەشغولی خەو و خەیاڵ و خۆراک
کوردێکم ئەوێ کەمال و فیکری
لای میللەتەکەی بگاتە ئەفلاک
کوردێکم ئەوێ کەوا نەترسێ
هەرگیز لە وەزیر و میری سەفاک
کوردێکم ئەوێ کە هێزی وابێ
بێگانە بخاتە سەر زەوی و خاک
کوردێکم ئەوێ لە ڕێی وەتەندا
بێ غەش بکەوێتە خزمەتی چاک
کوردێکم ئەوێ هەموو برابن
هیچ فەرقی نەکا نەباب و نەداک
گەورە بەبچووک بڵێ براله
چوکەش کە بەگەورەکەی بڵێ کاک

بەم ڕەنگە ئەگەر دەستم کەوێ کورد
بێ گیانی ئەکەم هەزار زوحاک

رۆژی نوێ ژمارە ٤ ساڵی ٢ لاپەڕە ٧٨

لەم وەختە*

لەم وەختە کە پڕ فیتنە و ڕێ بەستنە ئێستا
خۆشی کە ببێ مردنە، یا نووستنە ئێستا
دوو یاری وەفادار و بەبێ غەش نییە هەرگیز
هەرچی کە تەماشای ئەکەم دوشمنە، ئێستا
ئاشووب و بەڵا و فیتنە وەکو تەرزە ئەبارێ
هەر جەردەیی و هەر دزیی و کوشتنە ئێستا
فەرقێکی لەگەڵ شیعە نەما مەذهەبی سوننی
هەر گرتن و لێ بردن و تێ خستنە ئێستا
لەم شارە کەوا مەنبەعی ئاشووب و فەسادە
دەرمانی شیفای خەستە دڵان ڕۆینە ئێستا

....

* زێوەر بەم شیعرەی لایەنێکی زۆرداری و ئاشووبی سەردەمی عوسمانییەکان دەردەخا. وەکو ئاوێنەیەکی باڵانوما هەموو ئاژاوە و نەخۆشی دز و جەردەیی ئەو ڕۆژگارەی تێدا دیارە.
ئەم شیعرە لە لاپەڕە ٥٢–٥٣ی سۆزی نیشتماندا چاپ کراوە. دوو دێر شیعری یەکەم و دووەمیشی لە گەلاوێژی ژمارە ١ی ساڵی ١٠ی ١٩٤٩ی ز. لەگەڵ ژینامەیەکی کورتی شاعیردا بڵاو کراوەتەوە.

خۆشەویستی و ئەوین

لابده پەردە*

لابدە پەردە، ئەی گوڵی ڕەعنا!
دەرکەوێ با دوو نێرگسی شەهلا
یا دوو لەعلی عەقیقی بێ هەمتا
تا بە جان ئێمە بێینە سەر سەودا
کائیناتێ ئەخەیتە وەجد و تەرەب[١]
بەتەماشایی ماهەکەی نەخشەب[٢]
وەه چ خۆشە شەهدی گوفتارت[٣]
هەی لە جیلوەی بەنازی ڕەفتارت
بەه لە غەمزەی دوو چاوی سەححارت[٤]
بارەکەڵڵا لە حوسن و ئەنوارت[٥]
سوپەرت بێ هەمیشە هیممەتی غەوث[٦]
حافیزی چاوی بەد، کەرامەتی غەوث
تۆی شەهەنشاهی حوسن و ساحێب تاج
حازرن شاهیدان بەجیزیە و باج[٧]
هەموو تەسلیمن و نیانە عیلاج
هەر بەتۆ لایقە عەتایی خەراج[٨]
مەجلیسی تۆیە بارەگاهی فەرەح
دوور لە ڕووی تۆیە خوابگاهی تەرەح[٩]
ئەی بتی شۆخ و نازک و گوستاخ[١٠]
نەفەسێکم نییە بەبێ سەد ئاخ
بوومە مەجنوونی دەشت و سەر کەل و شاخ
چاوەڕێی لوتفم ئەی بە ڕوو گوڵەباخ
مەرحەمەت کە بەناڵە و فەریاد
بە جەفا مەمکوژە وەکو فەرهاد

چەند خۆشە لە فیرقەتا کاغەز
وەرگری تۆ لە پۆستەدا کاغەز
وەک شیفایە لە هیجرەتا کاغەز
نیصفی وەسڵە لە میحنەتا کاغەز
خەبەری دولبەری شەکەر گوفتار[١١]
وەک تەداوی حەکیمە بۆ بیمار
صەیدی کردم بەداوی غەمزە و ناز
دولبەری چیهرە ئەسمەری چاوباز[١٢]
دولبەرانیش ئەخاتە بەحری نیاز
شاهبازێکە زۆر بڵند پەرواز[١٣]
وەنییە هەر شێتی عەشقی من بم و بەس
سارییە دەردی عەشقی بۆ هەرکەس
شوعلەی حوسنی دلبەری مەهوەش[١٤]
دڵی کردووە بەکوورەی ئاتەش[١٥]
کەس نەناس و بەدەعیە و سەرکەش
لە هەموو لوتف و مەرحەمەت بێ بەش
لەکەفی دا دی جەوری، دوورە خەلاص[١٦]
عادەتی کوشتنە بەغەیری (قیصاص)
نییە هاوڕەنگی تۆ لەسەر ڕووی ئەرض
گەر بەسەریا بڕۆی بە طوول و عەرض
چۆن نەبێ میهری تۆ لەسەرمان فەرض[١٧]
بە زوبان دێم ئەکەم تەشەککیم عەرض[١٨]
لە جەفای عاشقان بەسە ئیفراط[١٩]
نۆبەتە بۆ وەفا و عەیش و نیشاط
با نەڵێن خەڵکی عاقڵە و واعیظ[٢٠]
عالمی چاکە عادلە واعیظ

چونکە لای ئێمە جاهیلە واعیظ
گوفتوگۆ و وەعزی باطلە واعیظ
مەسلەکی عاشقانە وەجد و سەماع[٢١]
بەهەزار وەعظ ناکرێن ئیقناع
خۆشە فەسڵی بەهار و دیدەنی باغ
نەغمەی بولبولان لە گوڵبونی باغ[٢٢]
سەیری ئەشجاری بەرزی مەعدەنی باغ
سەیری ئارایشی مولەووەنی باغ
غایەتی بێ حەبیب ئەبێتە ئەسەف
شەوقی عومرت هەموو ئەچێ بەتەلەف[٢٣]
ماهی من ظاهیرە لە ناو ئافاق[٢٤]
دائیما بەدرە، ناکەوێتە میحاق[٢٥]
حوسنی ئەو عالەمێکی خستە مەراق
کەس نەماوە کە بۆی نەبێ موشتاق
شوهرەتی حوسنی گەییە عەرش و فەلەک
بوونە خەددامی، بارەگاهی فەلەک
ئەی مەهی ئاسمانی حوسن و جەمال[٢٦]
لە غەمی بەدری ڕووتە بوومە هیلال[٢٧]
ئەو کەسە بووەتە صاحێبی ئیقباڵ[٢٨]
کە نزیک بێتەوە لە بەزمی ویصاڵ[٢٩]
هەر غەمی تۆیە بۆتە هاو دەردم
زەربەی عەشقە چیهرەی زەردم[٣٠]
هەروەکو ئەهلی بێ میزاجە زەمان
مەسلەکی ثابتی نییە بۆ مان
دەردی دنیایە ناکرێ دەرمان
مەر لە دنیا ئەجەل بکا دەرمان[٣١]

خەڵەفاوین لە ئافەتی، من و تۆ
بەش بڕاوین لە نیعمەتی، من و تۆ
دولبەری شۆخ و شەنگی دیدە سیاه[٣٢]
گەه بەغەمزە گەهێ بەتیری نیگاه
عاشقانی بەبێ خەتا و گوناه
هەموو خستووەتە دەرد و ناڵە و ئاه
دوورە بۆ دولبەران وەفاکاری
سەهوە بۆ نائومیدەگان زاری

....

* ئەم شیعرە لە کەشکۆڵی نەجمەدین مەلا (أ) بەشی دووەم لاپەڕە ١٢٣-١٢٦دا چاپ کراوە. شایانی باسە ئەم شیعرە سەرەواکانی هەموو پیتەکانی هیجایی لە خۆگرتووە. لەبەر ئەوە لێرەدا پیتەکانی سەرەوا بەعەرەبی نووسران.

(١) کائینات: بوونەوەر. وەجد: عەشق و دڵداری، تەرەب = طرب: کەیف خۆشی.

(٢) ماهی نەخشەب: واتە مانگی شاری نەخشەب. مەبەستی ئەو مانگەیە کە حەکیمی کوڕی عەتا لە وڵاتی (ماوراء النهر) لە شاری نەخشەب بەدەرمانی کیمیاوی مانگێکی دەستکردی دروست کردووە و لەسەر شاخێک دایناوە لە شەو ماوەی چوار سەعات ڕێگا بەدەوری خۆیدا ڕووناکی دەبەخشی.

(٣) شەهدی گوفتارت: قسەی شیرینت.

(٤) سەححار (س□حار): سیحرباز و ئەفسووناوی.

(٥) حوسن: جوانی. ئەنوار: کۆی نوورە، واتە ڕووناکی و پڕتەو بەخش.

(٦) غەوث: مەبەستی شێخ عەبدولقادری گەیلانییە.

(٧) جیزیە: جزیە: سەرانە و خەرج و باجێکە لەو کافرە کیتابییانە دەستێنرا کە لە وڵاتی موسڵمانان دەژیان لە جیاتی واجباتی نیشتمانی.

(٨) خەراج: بەشێکی دیاریکراوە لە بەروبووم دەدرێ بەمیری. لە ئەرزێکی دیاریکراوا.

(٩) خوابگاه: شوێنی نووستن + تەرەح= ترح: خەم و خەفەت و ناخۆشی.

(١٠) گۆستاخ: ڕوو هەڵماڵراو و بێ پەروا و نەترس و سەربەست.

(١١) شەکەر گۆفتار: شیرین قسە و گفتوگۆ خۆش.

(١٢) چیهرە: ڕوخسار.

(١٣) شاهباز: شاباز گوایە گۆشتی مردارەوە بوو ناخوا.

(١٤) شوعلە: بڵێسە ئاگر، شۆق و ڕووناکی. مەهوەش: ئەوەی ڕوخساری وەکو مانگ جوانە.

(١٥) کوورەی ئاتەش: کوورەی ئاگر، ئاگردان.
(١٦) لە دەستنووسەکەدا بە بەتاڵی هێڵراوەتەوە -ئاراس-
(١٧) میهر: خۆشەویستی.
(١٨) عەرضی تەشەککی: بەیانکردن و ڕوونکردنەوەی لێقەوماوی و شەکوای حاڵ.
(١٩) ئیفراط: ئەوپەڕگرتن لایەنی ئیجابی.
(٢٠) واعیظ: ئەو کەسەی نەصیحەتی خەڵک دەکا.
(٢١) وەجد: عەشق و خۆشەویستی.
(٢٢) گوڵبون: داری گوڵ.
(٢٣) لە دەستنووسەکەدا بە بەتاڵی هێڵراوەتەوە -ئاراس-
(٢٤) ئافاق: کۆی (أفق)ە بەمانا گێتییە.
(٢٥) بەدر: مانگی شەوی چواردە. میحاق: ئەو کاتەیە کە مانگ دەگاتە ئەو پەڕی لاوازی و لەبەرچاو ون دەبێ ئەم حاڵەتەش لە دوا ڕۆژەکانی مانگی عەرەبی و لە یەکەم ئێوارەی مانگی نوێدا ئەبێ. کە مانگ زۆر باریک و زەعیفە کەم کەس دەی بینێ.
(٢٦) مەهی ئاسمان: مانگی ئاسمان.
(٢٧) هیلال: مانگی یەک شەو.
(٢٨) صاحیبی ئیقباڵ: خاوەنی نگین.
(٢٩) بەزمی ویصال: دابونەریت و هەرا و بەزمی بەیەک گەیشتن.
(٣٠) چیهرەی زەردم: ڕوخساری زەردم.
(٣١) مەر: مەگەر.
(٣٢) دیدە سیاه: چاوڕەش.

بنازم*

بنازم پەرچەمت زللەی لە کەللەی عوود و عەنبەردا[١]
صەفای ڕوخسارەکەت طەعنەی لە ئاوێنەی سکەندەردا[٢]
شەڕ ئەفرۆشێ بەعالەم بێ سەبەب ئەو چاوە مەستانە
هەچی هاتە تەماشای چاوی تۆ سینەی لە خەنجەردا[٣]
بەڵێ عومری (خضر) قیسمەتمە گەرچی عومر کۆتابێ[٤]
کەسێ نەقدی حەیاتی خۆی بەیاری شۆخ و ئەسمەردا
لە تەعریفی قەدی مەوزوونی، شاعیر کەوتە وریایی
هەموو دێرێکی ئەفکاری خەیاڵاتی لە «میسطەر»دا[٥]

کە زاهید هاتە سەیری قەوسی ئەبرۆی تۆ بەناچاری[٦]
فرێی دا سەبحە و سەججادە سەد لەققەی لە مینبەردا
دەمی تۆ خونچەی نەشکوفتەیە، یا نوقتەی مەوهووم[٧]
بەخەندە دوڕ بەسەر لەعلا و لەعلیشی لە شەککەردا[٨]
بەرامبەر حەلقەی پەرچەم خەدەنگی چاوی مەخموورت[٩]
بەعەینی وەک (جیهان بەخشە) لەگەڵ تیری لە(ئەژدەر)دا[١٠]
بەمەرهەم زەحمەتە زەخمی دڵی بێچارە ناگیرێ
بە تەحریکی برۆ ئەو شۆخە دەردێکی بە (زێوەر) دا

....

* ئەم شیعرە لە کەشکۆڵی (أ)، ل١٢٨ و کەشکۆڵی (ب) لاپەڕە ٦دا نووسراوەتەوە. کاک محەمەد عەلی قەرەداغیش لە گۆاری بەیان ژمارە ١٣٧ لاپەڕە ١٩ بڵاوی کردووەتەوە.
(١) عوود: داری عوود. عەنبەر: گیایەکی بۆن خۆشە.
(٢) ئاوێنەی سکەندەر: ئاوێنەی ئەسکەندەر: دەڵێن: ئەسکەندەر ئاوێنەیەکی هەبووە هەموو دنیای تێدا دیار بووە.
(٣) مەبەستی بە (خەنجەر) برۆی یارە.
(٤) عومری خضر: تەمەنی خدری زیندە، مەشهوورە دەڵێن: خدری زیندە ئاوی حەیاتی خواردووەتەوە و تاڕۆژی دنیا وێران بوون نامرێ.
(٥) میسطەر، مسطر: خەتکێش، جاران مەلا و فەقێ و خەت خۆشەکان شتێکیان دروست دەکرد لە مقەبا و لە دەزوو دەیانهێنا دەزوویان بەسەر مقەباکەدا ڕایەڵ دەکرد و دەیان چەسپان بەمقەباکەوە ئەمجار ئەو کاغەزەی بیان ویستایە شتی لەسەر بنووسن مقەباکەیان دەخستە ژێری و دەستیان بەسەر دادەهێنا شوێنی دەزووەکە لەسەر کاغەزەکە دەردەچوو و خەتخەتی دەکرد ئەمجار نووسەرەکە بەسەر خەتەکاندا دەینووسی، بەو مقەبا و دەزووەیان دەگوت میسطەر. واتە ئامێری خەت.
(٦) زاهید: خواناس، بەزۆری بۆ خواناسی لە خۆبایی بوو بەکار دەهێنرێ. سەبحە: تەزبیح. سەججادە: بەرماڵ. مینبەر: شوێنی خوتبە خوێندنەوە.
واتە: زاهیدی لە خۆبایی کاتێ سەیری کەوانە برۆی تۆی کرد تێگەیشت و بۆی ڕوون بووەوە کە ئەوە میحرابی حەقیقییە ناچار تەزبیح و بەرماڵە ڕواڵەت کارییەکەی فڕێ دا و شەقێکیشی لە مینبەر و شوێنی وەعز و نەسیحەت کردنەکەشی هەڵدا و وازی لێ هێنان و ڕووی کردە میحرابی جووت ئەبرۆی تۆ.
(٧) خونچەی نەشکوفتە: غونچەی نەپشکوتوو، نوقتەی مەوهووم: جەوهەر، جوزئی (لایتجزأ) ئەو

نوختەیەیە کە بۆ کەرت کردن نەشێ. زۆربەی زانایانی عیلمی کەلام لایان وایە کە (جزء لایتجزأ) نییە و شتێکی خەیاڵییە بۆیە شاعیریش بە نوقتەی مەوهوومی ناو بردووە.

(٨) دورِ: مەبەستی ددانەکانی یارە. لەعل: پوک یان لێوی سوور.

(٩) حەلقەی پەرچەم: ئالقەزولف. خەدەنگ: تیغ. مەخموور: مەست و سەرخۆش

(١٠) جیهان بەخش و ئەژدەر: دوو پاڵەوانی کۆنی ئێرانی بوون. ئەژدەر بەمانا (ئەژدەها)ش هاتووە.

باعیثی دووریتە*

باعیثی دووریتە گەر دڵ ناڵە و ئەفغان ئەکا[1]
دەردی هیجرانە سەبەب گەر دیدە خوون ئەفشان ئەکا[2]
هەر زەمان ناری فیراقت دێتە ناو کوورەی دەروون
میروەحەی ناڵەم لە هەر لا ئاگرێ پەخشان ئەکا[3]
تۆ کە جەللادی بەئەڵماسی موژەت دڵ کون مەکە
زەخمی ئەبرۆت کارییە چارێ لە هەر دەرمان ئەکا
شەمعی ڕووت کەوتووەتە ناو زوڵماتی زوڵفی وەک شەوت[4]
دڵ وەکو پەروانە هەردەم مەیلی خۆ سووتان ئەکا
نەو غەزالێکی تێدایە دڵ فرێن و دولبەرە[5]
سا بەخۆڕایی نییە دڵ مەیلی کانیسکان ئەکا[6]
قەت بەمەقسوود و مەرامم ئاسمان دەوری نەدا
باغی خەڵقی دڵ گوشاد و باغی من وێران ئەکا
گەر هیلالی ئەبرووانت بێتە عەرصەی ظاهیری
سەد وەکو زێوەر بەساتێ دێت و خۆی قوربان ئەکا

....

* ئەم شیعرە لە لاپەڕە ١٣١–١٣٢ی کەشکۆڵی (أ) و لاپەڕە ٨ی کەشکۆڵی (ب) نووسراوەتەوە. لە ژمارە ١٢٧ی گۆڤاری بەیانیش لە لاپەڕە ٨٢دا بڵاوکراوەتەوە.

(١) ئەفغان: داد و هاوار و گریان.

(٢) خون ئەفشان: خوێن ڕژان.

(٣) میروەحە، مروحە: پانکە، باوەشێن.

(٤) زوڵمات، ظلمات: تاریکایی.

(٥) نەوغەزال: بەچکە ئاسک، مەبەست کیژۆڵەی تازەپێگەیشتووە.

(٦) کانیسکان، کانی ئاسکان: گەڕەکێکە لە سلێمانی. دەڵێن کانییەکەی پێش دروستکردنی سلێمانی جێی ئاسکان بووە.

کە تۆ ڕۆیی*

کە تۆ ڕۆیی، بەجوز ناڵاندن و گریان زوبان چ بکا[1]
کە ئاهوو ڕەم بکا، صەییاد بەجوز ناڵە و فوغان چ بکا[2]
لەسایەی عەسکەری موژگان و طوڕڕەی زولفی شەوڕەنگی[3]
نیگارم پادشای حوسنە، لە حاڵی عاشقان چ بکا[4]
ئەلا ئەی عاشقی بێ دڵ نیگارت میهرجۆ نابێ[5]
لە قاپیدا عەبەث کەوتووی، فەقیرە دەرگەوان چ بکا[6]
بەوەعز و پەندی دانا مەردی نادان بەهرەوەر نابێ
کە بەخت و تالعی ڕەش بێ گەڕانی ئاسمان چبکا
لە هەرلا ئیتتیفاقێ بوو، ئەگەر کێوە عەدوو هیچە
کە پەشە ئیتتیفاقی بوو ئەبێ فیلی دەمان چ بکا[7]
بە حوکمی حەق ڕەزا نابی ئەبەد مەطروود و مەحکوومی
ئەلا ئەی نەفسی دوون شەیتان ئەبێ غەیری زیان چ بکا[8]
کە بەد خولقی تەبیعەت بێ بەمیصقەل زەحمەتە لاچێ[9]
لە دەست بووجەهل و ئەمثالی ڕەسووڵی ئینس و جان چ بکا
لە دووریی تۆ ڕەقیبان و هەموو دنیام لەلا مەحوە
کە فەسڵی گوڵ نەما، بولبول لە باغ و باغەبان چ بکا
لە جیلوەی گوڵ لەنەشئەی مەی، لە عەکسی تەلعەتی ساقی
کە دڵ ژەنگی غەمی تیابێ ئەبێ (زێوەر) لەوان چ بکا

....

* ئەم شیعرە لە کەشکۆڵی (أ) لاپەرە ١٢٩ و کەشکۆڵی (ب) لاپەرە ٧–٨ وەرگیراوە. لەگۆڤاری (بەیان)ی ژمارە ١٢٧ لاپەڕە ٧٨دا چاپ کراوە.

(١) ڕۆیی: کورت کراوەی (ڕۆیشتی)یە. بەجوز: بێجگە.
(٢) ئاهو: ئاسک. ڕەم: هەڵاتن، ڕاکردن، هەڵتریزاندن، صەییاد: نێچیرەوان.
(٣) تورڕە: لە بنەڕەتدا مۆرێکی شاهانەیە ئەنرێ بەکاغەزی تایبەتی پاشاوە یان بەپارە و سکەیەوە. ناو و نازناوی پاشای بەخەتێکی پێچ پێچاویی تێکچڕژاو لێ هەڵکەندراوە. شاعیران بەکاری دێنن بۆ زولفی پڕ پێچ و لوول کراو و تێکچڕژاو. تورڕەی زولفی شەو ڕەنگی: واتە زولفێک کە وەک مۆری توغرا پێچ پێچ و لوولوتێک هاڵاو بێ و وەکو شەوی تاریکیش ڕەش و کەسکوون بێ.
(٤) نیگار: وێنە، مەبەستی یارەکەیەتی، دەڵێ: یارم پاشای جوانییە چ کاری بەحاڵ و چۆنیەتیی عاشقان نییە.
(٥) میهرجۆ: خاوەن عەطف و بەزەیی، یان ئەوەی بەدوای خۆشەویستیدا بگەڕێ.
(٦) عەبەث: بێ هوودە.
(٧) پەشە: میشوولە، مێشەکوێرە. فیلی دەمان: فیلی توورە.
(٨) نەفسی دوون: نەفسی پەست و پلە نزم.
(٩) میسقەل: ئالەتی مشتوماڵ کردن.

ئەی نەفسی دەنی!*

ئەی نەفسی دەنی هەروەکو فیرعەونی لە کیبرا
ئەم حەشمەت و مەغروورییە تاکەی لە هەموو لا[١]
بۆ غەرق و هیلاکەت لەشەتی ئەشک دەمادەم[٢]
پەیدابووە وا صاحێبی حوسن و یەدی بەیضا[٣]
بۆ میللەتی مووسای ئەڵێ: موعجیزە ڕوومە
خۆی بەچە یەهودێکە عەدووی موسلیم و تەرسا
بازاڕی هەموو گرتووە. وەک یوسفی ثانی[٤]
لافی ئەوەیە زیندە بکا دینی یەهوودا
بەززازە، بەنازە، چ عەجەب سیحر طیرازە[٥]
بۆ (موشتەری) ئەنوێنێ ڕۆخی زوهرەیی زەهرا[٦]
ئەی حەییەکە، بەد بەختەکە، بێ دینەکە کافر![٧]
سوێندت دەدەم ئەمجارە بەئەلهاو و بەمووسا

تۆ و عەشقی(شوعەیب)ی نەبی و حورمەتی (ئیسحاق)[٨]
بۆ خاتری ئوفتادەیی دەر بانی کلێسا[٩]
گوێ مەگرە لە ئەقوالی ڕەقیبی وەکو (هامان)[١٠]
ئیظهاری مەکە فیتنەو و ثابیت مەکە دەعوا
ئاین و وەفا قاعیدەی میهر و نەوازش[١١]
بنوێنە لەگەڵ عاشقی دڵ خەستەی شەیدا
دەم، بەستەیە یا فوندوقە چاوت وەکو بادام[١٢]
ڕوو لالەیی نێو جەننەتە، قەد سەرووی دلارا
زولفت چییە، ڕەشماری دەسی ساحیری میسرە[١٣]
چیهرەت چییە خەزنەی زەڕی (قاڕوونە) لە دنیا[١٤]
سەرخۆش بووە (زێوەر) بەمەیی ناز و مەحەببەت
لەو لەعلی لەبە، بۆ مەزە چەند بۆسە، بڵێ: ها[١٥]

....

* ئەم شیعرە لە لاپەڕە ١٣٠ی کەشکۆڵی (أ) و لاپەڕە ٧–٨ی کەشکۆڵی (ب)دا نووسراوەتەوە. محەمەد عەلی قەرەداغیش لە گۆڤاری بەیانی ژمارە ١٢٧ لاپەڕە ٨٩–٩٠ دا بڵاوی کردووەتەوە، بڕێ جیاوازی لە نێوان سەرچاوەکاندا هەیە.
(١) ئەم نیوە دێرە شیعرە لە بەیانی ژمارە ١٢٧دا بەم جۆرەیە: (ئەم سەڵتەنەت و حیشمەتە تاکەی لە هەموولا)
(٢) لەشەتی: کەشکۆڵ (أ–ب) لە «یەم»ی بەیان.
(٣) یەدی بەیزا: دەستی سپی و شوعلەدەر، مەبەستی دەستی حەزرەتی مووسایە کە موعجیزەی ئەوەبووە وەک چرا دەستی ڕووناکی بەخشیوە.
(٤)ئەم نیوە دێرە ئاماژەیە بۆ فرۆشتن و کڕینی حەزرەتی یوسف کە عەزیزی میسر کڕی.
(٥) تیراز: لە هەموو سەرچاوەکاندا (طەراز) نووسراوە سیحر تیراز: واتە سیحرباز، یان سیحراوی.
(٦) ڕوخ: ڕوو. ڕوخی زوهرەیی: ڕووی گوڵاوی.
(٧) حەییەکە: کوڕە جوولەکەیەک بووە زۆر جوان خاس و شێوە شیرین بووە لەسەر خواستی سەید ئەحمەد ئەفەندی حەمەی دایە مامۆستا زێوەر ئەم هەڵبەستەی لە جوانی و ستایشی کوڕە جوولەکەکەدا داناوە.
(٨) شوعەیب و ئیسحاق: دوو پێغەمبەری خودا بوون.

(٩) ئوفتادەیی: لە (بەیان)ی ١٢٧دا (ئیفتادە) نووسراوە.
(١٠) هامان: ستەمگەر و زۆردارێکی بێ بڕوای سەردەمی حەزرەتی مووسایە. وەزیری فیرعەون بووە.
(١١) ئاین و وەفا: لە بەیانی ١٢٧دا (ئاین وەفا) نووسراوە.
(١٢) فوندوق: فندق: بەعەرەبی پێی دەڵێن: بندق.
(١٣) ئاماژەیە بۆ سیحربازەکانی فیرعەون کە لەگەڵ حەزرەتی مووسادا بەرامبەری و حەنە حەبەشییان کرد.
(١٤) چیهرە: ڕوو، ڕوخسار، قاڕوون: دەوڵەمەندێکی سەردەمی حەزرەتی مووسا بووە، لەسەر بێ باوەڕی و سەرسەختی خۆی بەخۆی و سەرو سامانییەوە خوا ڕووی برد بەزەویدا.
(١٥) لەعەلی لەب: واتە لێوی وەک لەعل سوور. بۆسە: ماچ.

دەماغ ئەمشەو...*

دەماغ ئەمشەو موعەتتەر بوو، صەبا بۆی دولبەری هێنا[1]
حەیاتم تازە بوو، ساقی، شەرابی ئەحمەری هێنا[2]
فیدای چاوی ڕەشی بێ دڵ ئەگەر نەیبا بەپەنهانی
بە قوربانی دوو ئەگریجەم، صەبا لەو عەنبەری هێنا[3]
عەرەق کەوتووەتە سەر ڕوومەت وەکو شەونم لەسەر ڕووی گوڵ
خەیاڵی قەددی تۆی کرد، دڵ موافیق عەرعەری هێنا[4]
ئومێدی ئابی وەصڵم بوو، هەوای کیبرت زیاتر بوو
بەسەر خانەی دڵی سووتاو زەمانە صەرصەری هێنا[5]
بە غەیری من کە مەحروومم لە ماچی لێوی شیرینی
لە دنیا گەر هەبوو مەردێ لە چاهی غەم دەری هێنا[6]
ئومێدی قەتڵی کێی بوو وا منی کێشایە خزمەت خۆی
بە حیلە و مەکر و عەییاری نەسیم ئەسکەندەری هێنا
بەپایەی شیعری ڕەنگاوڕەنگ خەیاڵی تازەگی دێنێ
لە دنیا کێ بەئوستادی خەیاڵی (زێوەر)ی هێنا!

....

* ئەم شیعرە لە کەشکۆڵی نەجمەدین مەلا (أ) ل١٢٧دا نووسراوەتەوە هەروەها لە ل٦ی کەشکۆڵی

(ب)دا دووبارە بووەتەوە.. کاک محەمەد عەلی قەرەداغیش لە گۆڤاری بەیانی ژمارە ١٣٧، ل١٩دا بڵاوی کردووەتەوە.
(١) موعەتتەر، معطر: عەتراوی. سەبا: بای بەری بەیان، لە ئەدەبی کۆندا بەپەیامبەری نێوان یاران و دڵداران دانراوە.
(٢) شەرابی ئەحمەر: شەرابی سوور.
(٣) عەنبەر: گیایەکی بۆن خۆشە، بەمایەیەکی بۆن خۆشیش دەگوترێ کە لە ناوسکی یان ڕیخۆڵەی ماسی دەری دەهێنن.
(٤) عەرعەر: سەرووی کێوی، درەختێکە کەمێک لە سەرووی عادەتی کورتتر و پچووکترە.
(٥) صەرصەر (سەرسەر): بای بەهێز یان بای سارد.
(٦) چاهی غەم: چاڵی غەم و ناڕەحەتی.
شایانی باسە کە ئەم قەصیدە زۆر لە قەصیدەکەی وەفایی شاعیر دەکا کە دەڵێ:

نەسیمی بادی نەورۆزی شەمیمی عەبهەری هێنا
بەریدی عاشقان دیسان پەیامی دولبەری هێنا

تا دەگاتە کۆتایی و دەڵێ:

بەبێ شاباشی سەر بەقسەی (وەفایی) گوڵ چرا نابێ
کە بولبول هەر زمانی هەن هەندە پەروانەش سەری هێنا

(سالم)یش فەرموویەتی- بەڵام کێش جیایە-

ساقی لە پەردە دەرهات جامێ شەرابی هێنا
دڵ خیرە ما لە حیرەت، مەه ئافتابی هێنا

(ئەوڕەحمان بەگی بابان)یش دەڵێ:

شنەی هەوای بەیانی، بۆنی بەهاری هێنا
ئەم بۆنە عەترە بێزە نەشئە و خوماری هێنا

شێتی ڕووتە*

شێتی ڕووتە، بۆیە وا سەر ڕووتە دائیم ئافتاب[1]
شەرمەساری بۆتە، وا مەحجوب و پەنهانە گوڵاب[2]
ماهی نەخشەب سیحربازێ بوو کە شەوقێکی هەبوو[3]
تۆ بەبێ سیحر و دەغەڵ شەو تا سەحەر وەک ماهتاب[4]
من لە کوورەی فیرقەتا ناکەم خەیاڵی غەیری تۆ[5]
ئارەزووی باغی بەهەشتە دائیما ئەهلی عەزاب

ساقی بادەی ئەرغەوانی بێنە، وا خەمڵیوە گوڵ(٦)
شیشەی تۆبەم شکاند تا دەس کەوێ شیشەی شەراب(٧)
گوڵ لەسەر تەختی چەمەن شاهێکە، بولبول موطریبە
باغەبان ئامان دەخیلم، دێم و تۆ نەمدەی جەواب!
زاهیرەن زاهید خەریکی دەس بڕینی عالەمە
بۆیە وەک دز خۆی خزاندە گۆشەی کونجی خەراب
نامەوێ ئابی حەیات و تەخت و جاهی خوسرەوی
گەر مویەسسەر بێ ویصالی دولبەری شیرین خیطاب
بمدەرە بەرتیری تەعنە تۆش وەکو عالەم، ڕەزام
گەر نەبێ میهرەت بەقەهرت شادمانم بێ حیساب
تۆ لە (زێوەر) قەت مەڕەنجێ خاکی دەرگات کا بەسەر
چونکە شێت هەرگیز نەبووەتە مەوریدی تەعنە و عیتاب

....

* ئەم شیعرە لە کەشکۆڵی (أ) ل١٣٤–١٣٥ و کەشکۆڵی (ب) ل١٣. هەروەها ژمارە ١٣٧ی گۆڤاری بەیان ل٢٠دا بڵاو کراوەتەوە.
(١) ئافتاب: ڕۆژ، خۆر.
(٢) بۆتە: سووککراوی (بۆنتە)یە، واتە: شەرمەزاری بۆنی تۆیە. گوڵاب: گوڵاو.
(٣) ماهی نەخشەب: لە پیتی (أ)دا شەرح کراوە سەیری شیعری (لابدە پەردە ئەی گوڵی ڕەعنا...) بکە.
(٤) ماهتاب: ئەوەی وەک مانگ بدرەوشێتەوە.
(٥) کوورەی فیرقەت: ئاگری لێک جودا بوونەوە. واتە من لەکاتی هەرەسهێنانی ئێش و ئازاری دووریی تۆ و سووتان بەئاگر لە تۆ جیابوونەوە هەموو خەیاڵ و هەست و نەستم هەر گەیشتن بەتۆیە، چونکە ژیان لە نزیک تۆ تامی بەهەشتی هەیە دووری لە تۆش ئازاری دۆزەخی هەیە ئەهلی دۆزەخیش هەموو ئاواتێکیان چوونە بەهەشتە.
(٦) بادەی ئەرغەوانی: شەرابی وەک گوڵە ئەرخەوان سوور.
(٧) شیشە: شووشە.

مەحبووسی جەفات کردم*

مەحبووسی جەفات کردم و نەت خستە ڕیعایەت(١)
بێ جونحەو و بێ واسیتەی جورم و جینایەت(٢)
شاهێکی کەلە ماهیی و ماهێکی سوپەهدار
لای کێ بنوێنم وەرەقی زوڵم و شیکایەت
گاهێ بەخەدەنگی مووژە، گاهێ بەنیگاهێ
سەندووتە لە من هۆش و خیرەد،فەهم و دیرایەت(٣)
بەم حوسنە لەسەر عاریضی تۆ عاریضە ئێستا
بێ باکیی و جەورت گەییە ڕوتبەی غایەت
ئەم بەندەیە بەو خەندەیە دڵ زیندووە سادەی
تەجدیدی بکە عومرم، ئەوا هاتە نیهایەت
ئازاری دڵی خۆت مەدە ئەی واعیظی مەجلیس!
فەرقی نییە لای ئێمە چ وەعظ و چ حیکایەت
بێ پەردە لەگەڵ (زێوەر) ئەتۆ هاتییە مەیدان
نەت خستە موعەمماو و دەرت کرد لە کینایەت

....

* ئەم شیعرە لە ل١٣٧ی کەشکۆڵی (أ)دا نووسراوەتەوە هەروەها لە ژمارە ١٢٧ی گۆڤاری (بەیان)دا بڵاو کراوەتەوە.
(١) مەحبووس: بەند کراو. جەفا: لێ دوور کەوتنەوەی خۆشەویست، دەنگ لێ دابڕین، زوڵم و ستەم. ڕیعایەت: چاوەدێری.
(٢) جونحە، جورم، جینایەت: گوناه و کردنی کاری ناڕەوا.
(٣) خیرەد: عەقڵ. فەهم: تێگەیشتن. دیرایەت: زیرەکی.

پەرێشانم*

پەرێشانم بەتاتای کاکۆڵی موشکینی سەر شانت[١]
بریندارم بەتیری غەمزەیی دوو چاوی فەتتانت
هەناسەم ئاسمانی گرتە بەر، بێ طوڕڕەیی لوولت[٢]
سوروشکم لەعلی ڕوممانە بەبێ چیهرەی درەخشانت[٣]
نەسیمی صوبحدەم جارێ، لە عەتری زولفەکەی بێنە[٤]
دەوای هەر دەردە، تەقصیرێ مەکە، جانم بەقوربانت
ئەمن وەک زەڕڕەی بێ جیلوە، تۆ خورشیدی عالەم گیر[٥]
چلۆن دەستم بگاتە خاکی پاکی چاکی دامانت
ئیرادەم وایە تەرکی عالەمی دنیا بکەم یەکجار
ئەگەر نەمخاتەوە داوی هەوای کاکۆڵی ئەفشانت[٦]
بە ئوممێدی سەحابی فەیضی تۆیە گوڵشەنی سینە[٧]
دەروونم لالەسان داغە بەشەوقی بەرقی هیجرانت[٨]
لەدەورەی لەعلی لێوت قافڵەی خەت باری خۆی لێ خست[٩]
بەغەیری (زێوەر)ی بێ دڵ نەما توشنەی زەنەخدانت[١٠]

....

* ئەم شیعرە لە کەشکۆڵی (أ) ل١٣٦ وەرگیراوە.

(١) تاتا: تاڵ تاڵ. موشکین: مووی ڕەشی بۆن خۆش.

(٢) طوڕڕە: مۆری شاهانە: لێرەدا مەبەستی زولفی پێچ پێچ و تێک چرژاوە کە وەکو طوڕڕە وایە.

(٣) لەعل: بەردێکی گرانبەهای سوورە، ڕوممان: هەنار. مەبەستی ئەوەیە بڵێ: فرمێسکەکانم وەکو دەنکە هەنار سوورن. چیهرە: ڕوخسار. درەخشان: ڕەوشەن و ڕووناک.

(٤) نەسیمی صوبحدەم: شنەی بای بەیانی.

(٥) زەڕڕە، ذەڕڕە: ماددەیەکی پچووکە بەشکردن هەڵناگرێ. بێ جیلوە: بێ شۆق و نادیار. خورشید: خۆر.

(٦) کاکۆڵی ئەفشان: زوڵفی بڵاو و بێ تەرتیب و شێواو.

(٧) سەحاب: هەور. فەیض: لێشاوی ڕەحمەت. گوڵشەن: باخ.

(٨) لالەسان: لالە ئاسا، وەک گوڵی لالە. لالە بۆ خۆی گیایەکی پچووکی کێوییە زۆرتر لە شوێنی

تەڕ و شێداردا دەڕوێ لەسەرەتای ناوەڕاستی مانگی بەهاردا پێ ئەگا گوڵێکی سووری هەیە لە ناو گوڵەکەدا خاڵێکی ڕەش هەیە وەکو داخ وایە. شەوق: شۆق و ڕووناکی. بەرق: برووسکە. هیجران: جودابوونەوەی دوو خۆشەویست لە یەکتری.

(٩) لەعل: بەردێکی سووری گرانبەهایە، لەعلی لێوت: واتە لێوی وەک لەعل سوورت. قافڵەی خەت: کاروانی خەت، مەبەستی ئەوەیە کەوا لە دەوری لێوی (گەنەموو) سەری هەڵداوە تیا جێگیربووە. نالیش دەڵێ:

چ شیرینە خوطوطی دەوری لێوت
بەڵێ مەعلوومە خۆش خەططی یاقوت

(١٠) توشنە: تینوو. زەنەخدان: چەناگە.

ئەساسی عەیشی*

ئەساسی عەیشی ئێمەی خستە سەحرا تیرە بارانت[١]
شکستی دا بەتابووری خەیاڵم تیپی موژگانت
ئەتۆ وەک یوسفی و من لە چاهی میحنەتا بەندم[٢]
ئەما من دیم لە خەودا کەوکەبی ڕوخساری ڕەخشانت
بە شمشێری برۆ ئەمرۆ سوپەهـ سالاری خووبانی[٣]
مەگەر ئینسان لە ڕۆحی خۆی ببوورێ بێتە مەیدانت
خوا شەوقێکی وای بەخشی بەدڵ قەت تێر لە تیر نابێ
لە موغناتیس گەلێ جاذیبترە بۆ جەذبی پەیکانت[٤]
ئەگەرچی نائومێدی باغی وەسڵی تۆم ئەما ناڵێم
بە تاراجی خەزانی ئاهی من چێ باغ و بوستانت
شەرابی عەهدی جەم بۆ کەی،دەخیلم هەستە سا، ساقی[٥]
بینای فەقر و غەمم لابە! بەجیلوەی جەور و جەولانت
دڵی (زێوەر) بەغەمزەی چاوەکەت مەشکێنە جێی خۆتە[٦]
تەرەححوم کە لە ڕێگای لوتف و عەهد و شەرتی جارانت

....

* ئەم شیعرە لە ل١٣٥–١٣٦ی کەشکۆڵی (أ) وەرگیراوە.

(١) ئەساسی عەیشی ئێمە: بناغەی دیواری ژیانی ئێمە.

(٢) چاهی میحنەت: چاڵی غەم، لێرەدا مەبەست ماڵی حەزرەتی یەعقووبە کە بەهۆی لێ ونبوونی یوسفەوە یەعقووب تووشی ئەو ناڕەحەتی و خەم و خەفەتە بوو لە سەرووی هەموویانەوە چاویشی کوێر بوو. جا بۆیە لە ئەدەبی کلاسیکیماندا بەماڵی یەعقووب دەگوترێ چاهی میحنەت، یان میحنەتخانە یان بيت الأحزان... هتد. ئیتر ئەو ماوە دوور و درێژە حەزرەتی یەعقووب نە بەخەو و نە بەوەحیی و نە بەزاهیر یوسفی نەدی، بۆیە لێرەدا شاعیر خۆی لە یەعقووب بەختەوەرتر دەزانێ و لە نیوە دێری دووەمی شیعرەکەدا دەڵێ: من لە یەعقووب بەختەوەر ترم، چونکە لە خەودا ئەستێرەی ڕوخساری ڕەخشانتم بینی و تۆزێک بیرۆشیم پێی هات.

(٣) سوپەهـ سالاری خووبان: سەر لەشکری جوانان.

(٤) مەعنای ئەم شیعرە تێکڕا بەم جۆرەیە دەڵێ:

خوا عەشق و سۆزێکی وای خستووەتە دڵمەوە هیچ کاتێ و بەهیچ جۆرێ تێر ناخوا لە تیری موژگانت تا تیری بۆ بهاوێژی ئەو زیاتر شێتگیر دەبێ و زۆرتر هەوەسی تیری تۆی دەبێ، چونکە دڵ بۆ خۆی وەکو موگناتیس وایە تیری موژەشت لە ئاسن دروست کراون و دیارە موگناتیسیش کێشی ئاسن دەکا و بۆ لای خۆی ڕای دەکێشێ.

(٥) عەهدی جەم: سەردەم و ڕۆژگاری جەمشیدی کوڕی تەهمورس چوارەمین پادشای پێشدادیانە، دەڵێن لە سەردەمی ئەودا ئاگر و ئاسن دۆزراوەتەوە هەر لە ڕۆژگاری ئەودا دەستووری کشتوکاڵ دانراوە. واتە شەرابی کۆنی ڕۆژگاری جەمشید بۆ کەی بوو تاکەی هەڵدەگرێ (مەشهوور وایە دەڵێن شەراب تا کۆن بێ باشترە) سا دەخیلت بم ساقی هەستە بۆم بێنە با بەسەریەوە نێم و خەم و خەفەتی پێ بە با دەم.

(٦) غەمزە: چاو هەڵتەکاندن. واتە دڵی زێوەر بەچاو هەڵتەکاندن و ئیشارە مەشکێنە، چونکە ئەو دڵە جێ و مەکانی خۆتە و کەسی تری تێدانییە، جا کەوابێ تۆ بۆ بەخۆڕایی ماڵی خۆت وێران دەکەی!!

شکاندی*

شکاندی شیشەی عەیش و نیشاطم چاوی سەححارت(١)
فڕاندی تاعەت و تەقوا و عیبادەت، زوڵفی زوننارت(٢)
بەقەد سەرووە، بەدەم غونچە، بەچاو نێرگس، بەڕوو وەک گوڵ
سەراپا باغی حوسنی جانفزایی باغ و گوڵزارت(٣)
لە ئەوقاتی تەغافول قیمەتی چینە نیگاهێکت(٤)
خەتایە، نرخی دنیایە نیگاهی چاوی بیمارت(٥)

بە باڵا سەروی، ڕەفتاری وەکو «کەبکی دەری» وایە(٦)
فیدای باڵای بەرزت بم فیدای عینوان و ڕەفتارت
بەڕۆح هاتوونە سەودا، بۆ تەماشای موشتەری ناکەی
لەسایەی شەککەری لێوت عەجائیب گەرمە بازاڕت
بەباڵای بەرز و سوخمەی سەوز و تەرزی دلبەری تاقی
کەوا تاقەی عیراقی، زۆرە وەک یوسف خڕیدارت(٧)
تەشەککور لازمە (زێوەر) لە ئاثاری وەفا و میهری(٨)
عەجەب تەئسیری کردە ئەو دڵە ئەفغان و هاوارت(٩)

---

* ئەم پارچە شیعرە لە کەشکۆڵی (أ) لاپەڕە ١٣٨ وەرگیراوە.

(١) شیشە: شووشە، عەیش و نیشاطم: ژیان و هێز و توانام. چاوی سەححارت، چاوی سیحربازت.

(٢) زوننار: ئەو پشتێنەیە کە جاران پیاوە مەسیحییەکان لە پشتیان دەبەست بۆ ئەوەی لە موسڵمانەکان جوێ بکرێنەوە. مەبەستی ئەوەیە بڵێ: چۆن زوننار لە پشت بەستن نیشانەی ئەوەیە کە ئەوەی لە پشتی بەستووە موسڵمان نییە، بەو شێوە زوڵفی تۆش دین و ئیمانی لە من فڕاندووە و کردوومیە گاور و جوولەکە.

(٣) جانفزا: گیان ژێنەرەوە.

(٤) چینە: مەبەستی وڵاتی (چین)ە.

(٥) خەتایە: مەبەستی وڵاتی (خەتا)یە.

(٦) کەبکی دەری: سوێچکە.

(٧) خڕیدار: موشتەری و کڕیار: ئاماژەیە بۆ کڕینی عەزیزی میسر کە لە بازاڕی میسردا حەزرەتی یوسفی کڕی گوایە لەبەر جوانی ئەوەندە موشتەریی زۆر بووە هەر کەسە لە عاست خۆیەوە چی هەبوو بردی بۆ بازاڕەکە بەهیوای ئەوە یوسف بکڕێ تەنانەت دەڵێن پیرێژنێک دوو گلۆڵە مووی هەبوو ئەویش چووبوو خۆی کردبوو بەکڕیار، لێیان پرسی پیرێژن! کوا بەم دوو گلۆڵە مووە یوسف دەکڕدرێ، لە وەڵامدا پیرێژن وتی: خۆ ئەگەر بۆشم نەکڕدرێ پێم دەڵێن موشتەریی یوسف بووە.

(٨) میهر: خۆشەویستی.

ئەفغان: ناڵە و گریان.

ئەنجومەن ئارایە*

ئەنجومەن ئارایە ڕووی ئەنوەرت[1]
تووتیایە بۆ بەصەر خاکی دەرت[2]
زەمزەمە یا کەوثەرە چاهی زەنەخ[3]
لەعلە یا یاقووتە لێوی ئەحمەرت[4]
کەسبی هاڕووتی ئەکا چاوی ڕەشت[5]
چەندە فەتتانە جەمالی ئەسمەرت
بێ سەبەب لێم زوێر ئەبی لێم دوور ئەبی
جان و دڵ هەردوو بەقوربانی سەرت
حوسنی بێ پەردەت پەسەندی عالەمە
بێ موبالاتی لە زیب و (زێوەر)ت[6]

....

* ئەم شیعرە لە ل١٣٩ی کەشکۆڵی (أ) و ل١٥ی کەشکۆڵی (ب) و گۆڤاری بەیانی ژمارە ١٣٧ ل٢٠دا هەیە.

(١) ئەنجومەنی ئارا: مەجلیس ڕازێنەرەوە. ئەنوەر: ڕووناک.

(٢) توتیا: کل، سورجە. بەصەر: چاو. خاکی دەرت: خاکی بەردەرگات.

(٣) چاهی زەنەخ: چاڵی چەناگە.

(٤) لێوی ئەحمەرت: لێوی سوورت.

(٥) هارووت: یەکێکە لەو دوو فریشتەیە کە لە قورئانا ناویان هەیە و کاتی خۆی خەڵکیان فێری سیحر کردووە دوایی خوا غەزەبی لێ گرتوون و لە بیرێکا لە وڵاتی بابل سەرەوژێر هەڵی واسیون و تا ڕۆژی قیامەت دەمێننەوە بەو شێوەیە بەهەڵواسراوی هەموو کاتێکیش تینوویانە و دەمیشیان ناگاتە ئاوی بنی بیرەکە. ئەم دووە لە ئەدەبی کۆنماندا نموونەی سیحربازی و جادووگەرین.

(٦) زیب: جوان.

چ شیرین جیلوەیەکی گرتووە*

چ شیرین جیلوەیەکی گرتووە سەوزەی کەوا شیرداخ[1]
کەوا شێر داخ ئەکا شوعلەی نیگاهێکی کە بێ گوستاخ[2]
هوجوومی کردە موڵکی دڵ سوپای موژگانی گەڕیاوە
بەمیسلی عەسکەری عوسمانیی و تەسخیرەکەی (سابڵاخ)
سوپاهی حوزن و غەم جەمعن لە لام، ئاهم فەلەک گیرە
بەڵێ بۆ زینەتی لەشکر ئەبێ ئامادەبێ بەیداخ[3]
هەموو دڵ عەکسی تۆی بۆ خۆی بەوەجهی یادگاری گرت
لە نوسخەی موعەتەبەر بێ غایەتە جۆبایی ئیستینساخ[4]
بەیادی شەهدی لێوی دولبەری زەنبوور قەد، دائیم[5]
سەراپا جەرگ و دڵ وا لەت لەتە تێیدایە سەد سۆراخ
کە نەگریم و نەناڵێنم لە دووریی تۆ ئەبێ چ بکەم؟
نسیبی عاشقی بێ چارە شەو گریانە ڕۆژیش ئاخ
ئەگەر ئەهلی کەماڵی ڕوو لە ئارایش مەکە هەرگیز
لە مەعنا تێفکرە، مەنوارە ڕوخسار و سەر و ساچاخ
چ ظاهیر بینن ئەهلی ئەم زەمانە فەرقی کەس ناکەن
(مونەووەر) دڵ پەرێشانە بەشانەی پۆشتە و پەرداخ
لە کەس ناترسێ بۆیە حاڵی (زێوەر) ئێستە ناپرسێ
چ موحتاجە بەمورغی خانە بازو وەحشیی سەرشاخ

....

* ئەم شیعرە لە ل١٤١-١٤٢ی کەشکۆڵی (أ) و ل١٦ی کەشکۆڵی (ب)دا نووسراوەتەوە لە ژمارە ١٣٧ی گۆڤاری بەیان ل٢٠دا بڵاو کراوەتەوە.

(١) جیلوە: دەرکەوتن، شێوە. سەوزە: گەنم ڕەنگ. شیرداخ، جۆرە قوماشێکی خەت خەتاوی سەردەمی شاعیر بووە.

(٢) شوعلە: تروسکە. نیگاه: تیلەی چاو. گۆستاخ: نەترس و پێ پەروا. داخ: بریتییە لە شیشە ئاسنێکی سەرپانی تایبەتی بەئاگر سووردەکرێتەوە هەموو خاوەن ئاژەڵێک گوێی مەڕ و بزن و

حەیواناتی خۆی پێ داخ دەکا بۆ ئەوەی لە هی یەکێکی تر جیابکرێتەوە.

لەنێوان (شیرداخ) و (شێر داخ)دا جیناسی مورەکەب هەیە، چونکە یەکەمیان یەک وشەیە و دووهەمیان دوو وشەی بەیەکەوە بەستراون.

(٣) واتە: لەشکری خەم و خەفەت لە دەورم کۆبوونەتەوە و دووکەڵی هەناسەم بەرزبووەتەوە بۆ عاسمان، دیارە ئەمەش شتێکی سروشتییە، چونکە بۆ ڕازاندنەوەی لەشکر ئاڵا پێویستە. کەوابوو دووکەڵی هەناسە، بووەتە ئاڵای لەشکری خەم و خەفەتم.

(٤) واتە: دڵم وەکو کامێرەیەکی فۆتۆگراف وێنەی تۆی بۆ یادگار گرتووە و بەس، نەک بەو هیوایە کە بیرۆشی بەو وێنەیە بێ و واز لە تۆ بێنێ، چونکە تۆ بۆ خۆت نوسخەی ئەسڵیت و وێنەی دڵم ئیستینساخە دیارە تا نوسخەی ئەسڵی ببێ نوسخەی گیراوە ئیعتیباری پێ ناکرێ، چونکە فەرقی ئەم و ئەو عاسمان و ڕێسمانە.

(٥) شەهد: هەنگوین، شیرینی. زەنبوور قەد: قەدباریک. زەنبوور: زەردەواڵەیە، یان شامە تزینکەیە کە هەردووکیان قەد باریکن، شاعیران بەکاریان هێناوە بۆ ئافرەتی قەد باریک.

کەسێ تەشبیهی باڵای تۆ..*

کەسێ تەشبیهی باڵای تۆ بەسەرووی نەونەمامی کرد
زمانی لازمە ببڕن بڵێن تەرکی کەلامی کرد
لە بەردەم کەعبەیا گەر مەنعە، صەبیادیی لە بەرچی بوو
لەبەر میحرابی ئەبرۆتا دوو چاوت قەتڵی عامی کرد!
بەمەدحی ڕووی و مووی و قامەتی ڕێکت زمان لاڵە
ئەگەرچی دڵ بەپەنهانی خەیاڵێکی تەمامی کرد
ئەتۆی ڕۆژێ کە پێت دانا لە خانەی سینەما دڵ ڕۆی
عەجائیب قەدری میهمانی نەگرت و زوو قیامی کرد
مەڵێن: مورغی دڵت بۆچی گرفتاری نیگارت بوو
بە غەممازیی هەزارێکی وەها مەحبووسی دامی کرد
نیگاهێکی نەکردە قەلبی زارم دولبەرم ئەمڕۆ
وەکو ئاهوو، وەکو تاووس بەبەر چاوما خەرامی کرد
صەبا! گەر تۆ بەکۆی جانانە واصڵ بووی بڵێ: (زێوەر)
لە حەسرەت ئیشتیاقی تۆ بەجارێ تەرکی کامی کرد

....

* ئەم شیعرە لە ل١٤٢-١٤٣ی کە کەشکۆڵی (أ) و ل١٧ی کەشکۆڵی (ب) نووسراوەتەوە، هەروەها لە گۆڤاری بەیان ژمارە ١٣٧ ل٢٠دا بڵاو کراوەتەوە.

مورغ: باڵندە. گرفتار: دووچار. غەمماز: ئەوەی بەچاووبرۆ ئیشارەت دەکا. هەزار: بولبول. ژمارەیەکی دیاریکراویشە. مەحبووس: بەندکراو. دام: داو. قەلبی زار: دڵی ناڕەحەت و بریندار. ئاهو: ئاسک. خەرام: کردەوەیەکە کە لە ڕووی نازەوە بێ کینایەیە لە ڕۆیشتنی بەناز و لارولەنجە. صەبا: شنەبای بەیانی. کۆی جانانە: هەوار و مەندەڵی خۆشەویستان. کام: ئارەزوو.

زاهید وەرە*

زاهید وەرە ئەمجارە بکە تەرکی هەموو کار(١)
بێنە نەزەری دولبەری پڕ دانشی عەییار(٢)
ئەی شێخ و مەلا پیر و جوان ئێوە لەبەرچی
نایێنە تەماشا و نیگەهی ڕۆژی دووسەد جار
شەو ڕۆژە، بەڕۆژ، ڕۆژ ونە، حەیران لە فەلەکدا
وەختێ کە لە ماڵ بێتە دەرێ تورکی ستەمکار(٣)
ڕوومەت گوڵ و موو سونبول و قەد وەکو عەرعەر(٤)
بۆ سەیری ئەوەستن لە سەما سەبعەی سەییار(٥)
میحرابی برۆی جووتە وەکو قەوس و موژەی تیر
تێی کردووە ڕوو، ئەرمەنی و شیعەو و کوففار
ئەی دڵ بەعەبەث ناڵەی بێ فائیدە بۆچی
تەئسیری نییە ناڵەی عاشق لە دڵی یار
زێوەر! بەسە زاری کە لە زاریت هەموو عالەم
بێزارن و غەمبارن و ئەندووە و دڵ ئازار

....

* ئەم شیعرە لە ل١٤٤-١٤٥ی کەشکۆڵی (أ)دا نووسراوەتەوە لە ل١٨ی کەشکۆڵی (ب)یشدا هەیە.

(١) زاهید: صۆفی بەڕواڵەت خواپەرست.

(٢) دانش: عەقڵ و کارەمایی. عەییار: زۆرزان تێهەڵاتوو چاوبەست و پیاو خەڵەتێن.
(٣) تورک: لە ئەدەبی کۆنماندا بەمانا جوان و ڕێکوپێکییە. ستەمکار: زۆردار و زاڵم.
(٤) سونبول: سمڵ، گوڵی سمڵ. عەرعەر: سەرووی کێوی، درەختێکە کەمێک لە سەرووی عادەتی کورت و بچووکترە.
(٥) سەبعەی سەییارە: (السبعه السیاره): حەوت ئەستێرەن: (عطارد، الزهره، الأرض، المریخ، المشتری، زحل، أورانوس). ئەمەیان ساڵی ١٧٨١ زانایەک کە ناوی (هرتسل) بوو دۆزییەوە، دوو ئەستێرەی تریش دۆزراونەوە (نبتۆن و بلوتون) نبتۆن ساڵی ١٨٤٦ی ز (لی فرییە) دۆزییەوە. (بلوتون)یش ساڵی ١٩٣٠ی دۆزرایەوە واتە: وێنە و نیگاری یارم وەکو مێرگ و مێرغوزارێکە هەموو جۆرە شتێکی جوان و بۆنخۆشی لە خۆگرتووە و بەڕوومەتی وەکو گوڵی و کەزیەی بۆن خۆشی و قەدی ڕاستی عەرعەری نەک تەنیا بنیادەم و خاوەن عەقڵ و فامی سەرسام کردوون و بەس، بەڵکو ئەستێرە گەڕۆکەکانیشی هێناونە سەیر و تەماشا کردن.

یەک لەحظەی ویصالت*

یەک لەحظەی ویصالت ئەی ماهی میهر پەروەر(١)
نایدەم بەتەخت و تاجی داراو و موڵکی سەنجەر(٢)
کێ بێ بەڕابەرت بێ، موژگانی خەنجەرینت(٣)
جەوهەر دەبا لە خەنجەر، خەنجەر ئەدا لە جەوهەر(٤)
یارەب حەیاتی ئێمەی بۆ خستە ناو هیلاکەت
دەم چەشمەی حەیاتم مەحبووبی چیهرە ئەسمەر(٥)
هەرکەس بەدەردی عەشقت سووتا دەروونی ڕوونی
بۆ ئاتەشی مەصائیب دەڕوا وەکو سەمەندەر(٦)
ماددەی نیشاطی ئێمە یا هیجرە یا گرینە
بۆ فیعلی عاشقانتا، ئەو شۆخە بووەتە: مەصدەر
مەنوێنە دیدە جانا، بنوێنە ئاینەی ڕوو
تا ڕووی ببێتە بەر بەند ئاینەی سکەندەر(٧)
دەنووکی وەک قوڵنگە بۆ سەطحی صەفحەی گوڵ
بولبول ئەگەر ببینێ یەک دەفعە ڕووی دولبەر(٨)

(زێوەر) لە تەعنی زاهید بێ باک و بێ خەیاڵە(٩)
کەی خەوف ئەکا لە مالووم ڕەند مەشرەبی قەلەندەر(١٠)

....

* ئەم شیعرە لە ل١٤٣-١٤٤ی کەشکۆڵی (أ)دا نووسراوەتەوە.
(١) لەحظە: چاوتروکاندن. ویصال: پێ گەیشتنت. ماهی میهرپەروەر: مانگی ڕۆژپەرست.
(٢) دارا؛ داریوش کودومان: پاشای ئێران بووە ساڵی ٣٣٠-٣٣٥ پ.ز کوڕی داریوشی دووەم بووە. ئەسکەندەری مەکدۆنی ساڵی ٣٣٣پ.ز بەسەریدا زاڵ بوو.
(٣) خەنجەرین: خەنجەر ئاسا، تیژ وەکو خەنجەر.
(٤) (جەوهەر)ی یەکەم: ئەو خاڵ و پەڵەپەڵانەیە کە بەسەر خەنجەری دەبانەوە دەبینرێ بەتایبەتی کاتێ کە مشتومال دەکرێ. (جەوهەر)ی دووەم مەبەستی جوزئی لایەتەجەززایە کە قبووڵی کەرت کردن ناکا، مەبەستی ئەوەیە ئەوەندە تیژە جەوهەر دەپێکێ.
(٥) چەشمە: سەرچاوە. چیهرە: ڕوخسار.
(٦) ئاتەش: ئاگر. سەمەندەر: گیانلەبەرێکە لە شێوەی مارمێلکە لە ناو ئاو و وشکانیشا دەژیا هەر کاتی بگاتە ئاگر ماددەیەک لە لەشی خۆی دەردەکا ئاگرەکەی پێ دەکوژێنێتەوە لەم ڕووەوە گوتوویانە سەمەندەر گیانلەبەرێکە لەناو ئاگرا ناسووتێ.
(٧) ئاینەی سکەندەر: ئاوێنەی ئەسکەندەر، دەڵێن ئەسکەندەری مەکدۆنی ئاوێنەیەکی هەبووە هەموو دنیای تێدا دیار بووە.
(٨) واتە: ئەگەر بێتو بولبول جارێ ڕووی یار ببینێ بێ شک گوڵی پێش چاو دەکەوێ و بەدەندووکی شڕوڕی دەکا و دەیخاتە لاوە.
(٩) تەعن، طەعن: تانە و سەرزەنشت.
(١٠) مالووم: پیاوی ئایینی جوولەکانە. قەلەندەر: دەروێش، کەسێک هیچ شک نەبا دەستی لە دنیا شتبێ.

چاوی وەک بادامی تۆ*

چاوی وەک بادامی تۆ عومری بە با دام ئەی پسەر(١)
ئاگرت بەردایە خەرمانی وجوودم وەک شەرەر(٢)
ظوڵمەتی ئابی حەیاتە گیسووانی عەنبەرین(٣)
یا وەکو «هالە» لە ناوخۆی گرتووە شوعلەی قەمەر(٤)
دەم بەدەم هەر لەحظە، هەر ساتێ ئەناڵێنم بەجۆش
ئەی خوا ساکەی حەبیبم سەر لە ماڵ بێنێتە دەر؟

صەبر و هۆشم چوو بەتاڵان ئەقڵ و فامیشم نەما
لەشکری دەرد و فیراقت حەملەیان هێنامە سەر
بەس ببارێنە سوروشک ئەی دیدە ڕەنجت بوو عەبەث[٥]
بەس بناڵێنە ئەتۆ ئەی دڵ لە یار ناکا ئەثەر
ئیلتیفاتێکی نەماوە گاهـ گاهێ دلبەرم
بۆ نەکەم خاکی هەموو دنیا بەسەر، خاکم بەسەر!
ئینتیخابی کردووە (زێوەر) لە دنیادا یەکێ
دەستی لێ هەڵناگرێ گەر بێتە ڕێی سەد شۆڕوشەڕ

....

* ئەم شیعرە لە ل١٤٥–١٤٦ی کەشکۆڵی (أ) وەرگیراوە.
(١) پسەر: کوڕ. لە نێوان (بادام) و (با، دام)دا ڕەگەزدۆزییەکی جوان هەیە.
(٢) خەرمانی وجوودم: خەرمانی تەمەنم. شەرەر: پڕیشکە ئاگر.
(٣) ظوڵمەت: تاریکی. ئاب: ئاو. گیسووانی عەنبەرین: زوڵفی بۆن خۆش وەک بۆنی عەنبەر. واتە: زوڵفی ڕەش و بۆن خۆشت کەوا دەم و چاوی داپۆشیوی تاریکایی دەورەی ئاوی حەیاتە؟ ئاماژەیە بۆ ئەوەی کە دەڵێن: ئاوی حەیات لە تاریکاییدایە.
(٤) هالە: ئەو شێوەیە کە مانگ خەرمانە دەدا و هەوری ڕەش دەوری دەدەن و تاهەورەکان ڕەش و پڕتر بن شۆقی مانگەشەوەکە جوانترە.
(٥) سوروشک: فرمێسک. عەبەث: بێ هوودە.

صوبحی گوڵشەن*

صوبحی گوڵشەن کەی ئەگاتە لەززەتی لەیلی ویصال[١]
شەمعی مەجلیس کەی بەرابەر بوو لەگەڵ شەوقی جەمال[٢]
پڕتەوی نووری جەبینت لالەیی هەر مەجلیسە[٣]
شەوچرای بەزمی دڵانی، بێیتە مەیدانی خەیاڵ
شاهڕاهی کۆیی تۆ هەروەک طەریقی جەننەتە[٤]
هەر کەسێ ئەو ڕێگە بگرێ هاتە سەر ڕێگەی کەماڵ
دەستی من ناگاتە داوێنت، لە ئەوجی عیززەتی
من گەدای بێ نەوا، تۆ پادشای صاحێب جەلال

دەفعەیێ سا شادمانم کە بەوەعدەی وەصڵی خۆت
تابەکەی عومرم گوزەرکا هەر لە ڕێی هیجر و مەلال
بادیەی غەم بێ دەلیلە دڵ لە ناویا کەوتووە
چاوی لوتفی خۆتی سەرخە، بێ بەسەر چەشمەی زولال[٥]
نەونیهالی ئارەزووی هەر کەس زەڕە گەر بێ زەڕە
ئیعتیباری هەر کەسێکە «زێوەر» ئێستا نەقد و ماڵ

....

* ئەم شیعرە لە ل١٤٨–١٤٩ی کەشکۆڵی (أ) وەرگیراوە.
(١) صوبحی گوڵشەن: سەیر و سەفای ناو باخ دەمەدەمی بەیانی و پێش هەتاو کەوتن کە ئەوکاتە باخ و گوڵزار خۆ بەجوانی دەنوێنن. لەیلی ویصاڵ: شەوی بەیەک گەیشتنی دوو دڵ و دڵخواز و خۆشەویست.
(٢) شەمعی مەجلیس: چرای مەجلیس. شەوقی جەماڵ: شۆقی جوانیی یار.
(٣) پڕتەو: ڕووناکی. جەبین: ناوچاوان، ڕوخسار. لالە: گوڵێکی جوان و بەشۆقە بەزۆری لە جێگای تەڕ و شێداردا دەڕوێ بەعەرەبی (شقائق النعمان)ی پێ دەگوترێ گەلێ جۆری هەیە سێ پەڕ، پێنج پەڕ، ماڵیش و کێویشی هەیە کێوییەکەی پەڕەکانی سوور و بنی پەڕەکانی خاڵێکی ڕەشی پێوەیە.
(٤) شاهراه: شا ڕێ. کۆ: کەژ و کێو
(٥) دەشێ ئەم نیوە دێرەی دووەم بەم جۆرە بێ،(چاوی لوتفی خۆتی سەرخە بیبە سەر چەشمەی زولال).

هەرگیز*

هەرگیز نەبووم بەخۆشیی ئەم کائیناتە مائیل[١]
ئیللا لە گەردنی تۆ دەستم بکەم حەمائیل[٢]
دەریای غەم شەپۆڵی یەلکانی جیسمی هەڵدا[٣]
تێک چوو وجوودی نابوود، کەوتووەتە گێژی هائیل[٤]
ساقی بەعەشقی پیرت چاوم لە دەستی تۆیە[٥]
دەستی کەرەم پەیاپەی مەگرە لە مەردی سائیل[٦]
ئەی عاریفی حەقیقەت، وەی سالیکی تەریقەت[٧]
پیری موغان پەنایە بۆ حەللی هەر مەسائیل[٨]

عـەكـسـی جـەمـاڵی جـانـان شـەوقی لە هـەر دڵێ دا
گـەر كـێـوە زوڵـمـەتی غـەم زوو بوو وجـوودی زائیل
هـەر ناڵە ناڵی دڵمـە وەک قـومـرییـەكی بێ باڵ[٩]
تـاكـەی ببێ بەوەصـڵی ئەو سـەر و قـەددە نـائیل[١٠]
دیسـان ڕەقـیبی وەک سـەگ ڕووی كردە ئاسكی مـاڵی[١١]
كوا صـاحـیبی دیانەت مـەنصووصـە دەفعی صـائیل[١٢]
عـومـدەی مـەرامـی عـاشق جـەلبی دڵی نیگارە
وەک فـەزڵەیە لە لای ئەو، سـیم و زەڕ و فـەضـائیل
چۆن نـامـەیێ بنووسێ وەخـتی فـیـراقی جـانان
(زێوەر) كەوا سـوروشكی وەک سـەددە، بووەتە حـائیل

....

* ئەم شیعرە لە ل١٤٩–١٥٠ی كەشكۆڵی (أ) وەرگیراوە.
(١) مائیل: ئاواتەخواز.
(٢) حـەمـائیل: ئەوەی ڕاست و چەپ لە مل كرابێ وەک فیشـەک لەغ و شـمشـێر و تەسـبیحی دەروێشان و دوعای لە كیف گیراو و شتی وا.
واتە: هەرگیز من بۆ خۆشی و ژیان بەسـەربردن لەم بوونەوەرەدا ئاواتە خواز نەبووم و، نابم مەگەر بۆ ئەوە كە خوا بۆم بڕەخسێنێ دەستم لە گەردنی تۆ لاونیو وەربهێنم و لە ئامێزت بگرم.
(٣) یەلكان: مەنجەنیق.
(٤) هائیل: ترسناک.
(٥) ساقی: گەنجی شەراب گێڕ. پیرت، پیر: مەبەست پیری مەیخانەیە.
(٦) سائیل: سواڵكەر.
(٧) عاریفی حەقیقەت: عارف: بەشێخێكی پێگەیشتوو دەڵێن. سالیک ڕێڕەو. طەریقەت: تەریقەت: ڕێ و شوێن و دابونەریتی صۆفیانە و دەروێشانە.
(٨) پیری موغان: پیری سەر گەورەی موغەكان.
(٩) قومری: باڵدارێكی خاكییە لە كۆتر پچووكترە، جووت جووت بەیەكەوە دەژین.
(١٠) نائیل: بەمراد گەیشتوو.
(١١) ڕەقیب: بەدكار، ئەو كەسەی جاسووسی بەسەر دوو دڵداری عەشقەوە دەكا. ئاسكی ماڵی: مەبەست كچی جوان و تازە پێگەیشتووە.

(١٢) صـائیل: هەڵمەت بەر. مـەنصووصـە دەفعی صـائیل: واتە لە ئاینی ئیسلامدا گێڕانەوە و دەركردنی هەڵمەت هێنەر بۆ سەر گەنج و خەزێنە دەقێكی چەسپێنراو و بنەڕەتییە لە قورئان و حەدیثدا هەیە.

لە گۆشەی حوزنەدا...*

لە گـۆشـەی حـوزنەدا مـاوم، زەلیلی كـونجی هـیـجـرانم
دڵی خـۆم زۆر بەخـۆم سـووتا لە چاوی پڕ لە گـریانم[١]
ئەگـەر حـاڵم ئەپرسی –دوور لە چاوت– كـوێرە بینایی‌م
بەڕەنگی پەرچەمت ئەمـڕۆ سـیـەه ڕۆژ و پەرێشـانم[٢]
هەتاكەی مەستی خوابی غەفڵەتی ئەی بەخت، ئیمدادێ
لە تـەئثـیری منیش یەكـبارە شـێـواون ڕەفـیـقـانم[٣]
قوصـوورم گەر هەیە قوربان وەرە ئەمجارە بمبەخشە
هەچی كـردوومـە، كـردوومـە، پەشـیـمـانم، پەشـیـمـانم[٤]
بە نیـمـە نازەكـەت ڕوحم، بەنیـمـە خـەندە دڵ حـازر
خـەیاڵی خـام نەكـەی هـەرگـیز ئەمن هەر عـەبدی جـارانم[٥]
بەمیـثلی مووری بێ چارە لەبەرپێی هەر كـەسا كـەوتووم
هەتا ڕەنجـیـدە خـاطر بێ لە من شـاهی (سلێـمـانم)[٦]
مـەڵێ (زێوەر) چییـە، بێ جـەوهەرە من تالیب بەئەو نابم
لە بۆ قـەتعی غـەمی قـەلبت وەكـو تیـغی خـوراسـانم

....

* ئەم شـیـعـرە لە ل١٥٢–١٥٣ی كـەشكۆڵی (أ)دا نووسـراوەتەوە هـەروەها لە ل٢٥ی كـەشكۆڵی (ب)یشدا هەیە، لە گۆڤاری (بەیان)ی ژمارە ١٢٧، لاپەڕە ٨٠ شدا بڵاوكراوەتەوە.
(١) كونجی هیجران (كەشكۆڵی أ) دەشتی هیجران سەرچاوەكانی تر.
(٢) سیەه ڕۆژ: ڕۆژی ڕەش.
(٣) خوابی غەفڵەتی: خەوی بێ ئاگایی.
(٤) هەچی: هەرچی.
(٥) خەیاڵی خام: خەیاڵی خاو. عەبد: كۆیلە.
(٦) موور: مێرووله. ڕەنجیدە: زویر، ڕەنجاو. خاطر: دڵ.

له کۆکردنەوەی (موور) و (سولەیمان) و (لەبەرپێ داکەوتن) ئاماژەی بۆ ئەو چیرۆکەی قورئان کردووه که له سوورەتی (نمل)دا دەیگێڕێتەوە: که کاتێ سولەیمان و لەشکرەکەی بەدۆڵێکدا دەڕۆیشتن له شاره مێرووییەک نزیک بوونەوه مێروولەیەک بەمێروولەکانی تری گوت (... یاأیها النمل ادخلو مساکنکم لایحطمنکم سلیمان وجنوده وهم لایشعرون) «سوورەتی نەمل ئایەتی ١٨». واته ئەی کۆمەڵی مێروو هەریەکەتان بچێتەوه شوێنی خۆی با سلێمان و لەشکرەکەی پانتان نەکەنەوه و نەتان پروێنن.

لا بوون له پەیوەندی*

١٩٢٢م

قیمەتی باخی بەهەشتە غونچەیی خەندانی خۆم
حەسرەتی ئاوی حەیاتە قەترەیی گریانی خۆم[١]
تۆبەیەکم کردووه وەک کێوی ئاسن مەحکەمە
تا له دونیادا بمێنم عەشقی چاومەستانی خۆم
نیعمەتی دنیا سەراسەر با له بۆ تۆ بێ ڕەقیب[٢]
بەسمە تەنها فیکری بیکر و جیلوەیی جانانی خۆم[٣]
دەشتی تەنهایی چ خۆشە بۆ منی پڕ غائیله
چونکه تەنها غار ئەکەم هەم ئەسپ خۆم مەیدانی خۆم
تازه تەڵقینم ئەکەی لادەم له عەشقی گوڵڕوخان[٤]
تووخوا لێم لادە واعیظ دینی خۆم ئیمانی خۆم[٥]
من بەسەد ئیسویچرە و چین و خەتای ناگۆڕمەوە[٦]
ئەرخەوانی گردی سەیوان، ئاوی کانی سکانی خۆم[٧]
بۆچی بوختان کەم که شەیتانه گوناهم پێ ئەکا
من چ شەیتانم نییه هەر نەفسمە شەیتانی خۆم
بۆیه زۆر پێم خۆشە پیریی و خەمیدە قامەتی
چونکه دەستم هەر دەگاتە گۆشەیی دامانی خۆم
سەیلی عیصیانم ئەگەر دیجله و فوراته قەترەیه
سەددیی ڕێگەی نەجاتە پاشای گەیلانی خۆم

....

* ئەم شیعره له ل٣٢-٣٤ی سۆزی نیشتماندا چاپ کراوه.

(١) ئاوی حەیات: کانییەکە ئەڵێن هەر کەسێ لێی بخواتەوە نامرێ.

(٢) ڕەقیب: بەدکار، ئەوەی بەدکاریی لەنێوان یاران و دڵداران دەکات.

(٣) فیکری بیکر: بیری ورد و تازە پەی پێ بردووە.

(٤) گوڵڕوخ: بەکەسێ دەوترێ دەم و چاوی وەکو گوڵ سوور و نازک بێ.

(٥) واعیظ، واعظ: ئامۆژگاریکەر.

(٦) ئیسویچرە: سویسرە. خەتا: ناوی کۆنی سەرووی وڵاتی چینە کە بەناوبانگە بەبۆنی خۆشی میسک.

(٧) نەجمەدین مەلا دەڵێ: "لەم نیوە شیعرەدا ئەرخەوانی گردی سەیوان و ئاوی کانی ئاسکان ئەبێ ورد بکرێتەوە. چونکە خۆمان ئەیزانین بەڵام پێویستە خاوەر شوناس موستەشریقێکیش بیزانێ".

ئەرخەوانی گردی سەیوان: گردی سەیوان گۆڕستانی شاری سلێمانییە، ئەرخەوان: درەختێکی بێ بەرە بەگردی سەیوانەوە بەزۆری ڕواندراوە لە بەهاردا گوڵێکی ئاڵ ئەکا زۆر جوانە. کانی ئاسکان گەڕەکێکی سلێمانییە ئاوێکی خۆشی هەیە بەڵام لە شیعرەکەدا «کانی سکان» دەخوێنرێتەوە.

له هیجرا*

له هیجرا ڕوو لەساقی و شیشەیی صەهبا نەکەم چ بکەم
وجوودم گەر بەفەرشی مەیکەدە و مینا نەکەم چ بکەم؟[١]
له ناو طۆفانی ئەفکارا نەهەنگی (لا اله) هەستێ
تەشەببوث گەر بەکەشتیی نووحی (إلا الله) نەکەم چ بکەم؟[٢]
مەتاعی حوسنی ئەو مەحبووبە نەقدی داغ و سەودایە
له بازاڕی موحەببەتدا بەڕۆح سەودا نەکەم چ بکەم[٣]
ئەوا مەحروومی خۆی کردم، دڵی بردم، دەری کردم
به سۆزی دڵ هەموو دەم ڕوو له قاپیی خوا نەکەم چ بکەم
له هەرلا ضەبطی ناکەم موددەعی تا تۆ ڕەئیسم بی
به قانوونی مرووەت گەر ڕەجا ئیجرا نەکەم چ بکەم

بە ڕوتبەی وەصڵی ئەو ناگەم ئەگەر عومرم هەموو دانێم
لە دەست ئەو زاڵمە لەم کارە ئیستیغنا نەکەم چ بکەم[٤]
ئەڵێن: ئەوراقی زوڵمی تۆ تەواو نابێ بەتەحریرات
وەکو (زێوەر) بەتەقریر گەر ئەدای مەعنا نەکەم چ بکەم[٥]

* ئەم شیعرە لە ل١٥١–١٥٢ی کەشکۆڵی (أ) و هەروەها ل٢٥ی کەشکۆڵی (ب)دا نووسراوەتەوە. لە گۆڤاری (بەیان)ی ژمارە ١٢٧ ل ٨٦یش دا بڵاوکراوەتەوە.

(١) هیجر: دووری لە یار. ساقی: مەیگێڕ. شیشە: شووشە. صەبا: مەی. مەیکەدە،: مەیخانە. مینا: شووشە و پیاڵە.

(٢) نەهەنگی (لا اله): مەبەستی کوفر و خوانەناسییە. تەشەببوث: دەستەودامان.

(لا اله) بۆ خۆی نەفییەکی گشتییە ئەگەر بەتەنیا بگوترێ (کوفرە)، چونکە نەفی هەموو پەروەردگارێک دەکا. بەڵام وتنی (الا الله) نەفییە گشتییەکە خاص دەکا، بوون و وجوود بۆ پەروەردگارێکی خاوەن توانای حەق دەچەسپێنێ، کەوابوو (لا اله) بەتەنیا وەکو تۆفان و شەپۆڵی دەریا و نەهەنگی لەناوبەر وایە پێویستی بەکەشتیی ڕزگار بوون هەیە. جا لێرەدا شاعیر دەڵێ: ئەگەر لە نێو تۆفانی فکر و ئەندێشەدا نەهەنگی سامناکی خوا نەناسی و گومڕایی دەوری من بدا، ناعیلاجم دەستەودامێنی وتنی (الا الله) ببم، ئیعتیراف بەبوونی خوایەکی عالم و زانا و خاڵی لە هەموو خەوش بکەم کە ئەم ئیعتیراف و دان پیانانە وەکو کەشتیی نوح وایە، ڕزگارم ئەکا لەو تۆفان و دەردیسەرییە. دەی کە وا نەکەم چی بکەم و چارم چییە؟!

(٣) (سەودا)ی یەکەم بەمانا عەشق و ئەوینە. (سەودا)ی دووەم بەمانا کڕین و فرۆشتنە، لە نێوان دوو وشەی (سەودا) و (سەودا) دا جیناسی چوون یەک هەیە.

(٤) ئیستیغنا (کەشکۆڵی) (أ) ئیستیعفا (بەیان) ئیستیغنا: واز لێهێنان. موحتاج نەبوون.

(٥) گەر (کەشکۆڵی) (أ) ئەر (بەیان).

بەم فیرقەتی تۆ..*

بەم فیرقەتەی تۆ هەروەکو دێوانە دەناڵم
بەرقی غەمی تۆ ئاگری بەرداوەتە ماڵم
پەروانەم و پەروای سەری خۆم نییە بێ تۆ
دێوانەم و سەحرا بووەتە خانەو ماڵم

پەنجەم وەکو تیشە لە فیراقت لە فەرق دا
فەرهادم و کوا ئەرمەنیی دیدە غەزاڵم؟[١]
خاڵی سیەهت کەوتە ئەسەر لەعلی بەدەخشان
بۆ نەیکەمە قوربانی لە بت فیکر و خەیاڵم[٢]
بۆ پەرچەمی پڕ چینی ئەتۆ ڕۆحە فیدای بێ
بۆ قیمەتی ماچێکە دەبەخشم سەر و ماڵم
هەرچەندە کە طوڕڕەی وەکو ڕێحانەیی باغە
پابەندی ئەوێ نیم و ئەسیری خەت و خاڵم[٣]
هیجرانە لە یاران و ڕەفیقان و عەزیزان
مەعلوومە کە وەک قومریی بێ چارە دەناڵم[٤]
دوێنێ کە لە جانیب منەوە تووشی خەفەت بووی
یاڕەببی دەسی من بخەیە کۆتەی زاڵم[٥]
مەشغووڵی خەیاڵی لەبی لەعلی نمەکینە
ساعات و دەقیقە، شەو و ڕۆژ و مەهـ و ساڵم[٦]
ڕەحمت لە دڵا بێت و نیگاهێ بەسە بۆ من
گاهێ بەغەڵەط تۆ خەبەرێ بگرە لە حاڵم
(زێوەر) بەتەمای میهر و وەفای تۆیە ئەگەرچی
نەی دیوە بەجوز یاری جەفا پیشەو و زاڵم[٧]

* ئەم شیعرە لە گۆڤاری (بەیان)ی ژمارە ١٢٧وەرگیراوە.

(١) تیشە: تەشوێ. فیراق: دووری. فەرق: ناوەڕاستی تۆقە سەر. ئەرمەنی: شیرینی ئەرمەن، دڵداری فەرهاد. دیدە غەزال: چاوی وەکو چاوی ئاسک جوان.

(٢) خاڵی سیەهت: خاڵی ڕەشت. لەعل: بەردێکی سووری گرانبەهایە لەکان دەردەهێنرێ. بەدەخشان: ناوی ناوچەیەکە لە تورکستانی ئەفغانستاندا کە کانی لەعلی تێدایە و لەعلەکەشی بەناوبانگە. لێرەدا لەعلی بەدەخشان: مەبەست لێوی ئاڵ و سوورە.

(٣) طوڕڕە: زولفی پێچ پێچ و لوول. پابەند: قاچ بەستراو.

(٤) قومری: باڵدارێکی خاکییە لە کۆتر پچووکترە.

(٥) کۆتە: کۆت و زنجیر.

(٦) لەب لێو. لەبی لەعلی. لێوی سوور وەکو لەعل. نمەکین: پاراو و بەتام و مەزەدار. مەه و سالّم: مانگ و سالّ.

(٧) میهر و وەفا: خۆشەویستی و ئەمەکداری، هەروەها (میهر) و (وەفا) دوو دڵدارن وەکو مەجنوون و لەیلا، شیرین و خەسرەو، شیرین و فەرهاد، وامیق و عەزرا، بەهرام و گوڵەندام، مەنیجە و بێژەن.

چریکەی بولبولی دڵ*

چریکەی بولبولی دڵ، شۆڕشی ئەفغانی پڕ جۆشم
چ خۆشە! گەر بگاتە سەمعی یاری مەست و مەدهۆشم؟!
بە نەشئەی چاوەکەی مەستم، کەوا ئوفتادەیی خاکم(١)
وەگەر نە عالەم دەیزانێ نە بەنگ کێشم نە مەی نۆشم
لە داغی لالەیی چیهرەی ئەڕێژێ دیدە سەیلی خوێن
لە حەسرەت سونبولی زوڵفی وەکو عەبدی سیاپۆشم(٢)
لە هیجری خوسرەوی خووبان و شیرینی زەمان هەرگیز
نەکیسا و باربود ئەم شەو صەدای نایێتە بەر گۆشم(٣)
نەوەک هەر کوشتەیی تەعنەی ڕەقیب و تیری ئەعداتم
ذەلیلی تالیعی خۆم و ئەسیری پەرچەمی تۆشم(٤)
مەڕەنجێ گەر دەهان بەستە و زوبان لاڵم لە خزمەتدا
لە گریە و ناڵە و شێوەن وەکو پەروانە خامۆشم(٥)
چ موحتاجە بە (زێوەر) ئەو کە ماه و شاهی خووبانە
فەریدی عالەمە، بۆیە بەجیلوەی قەددی مەدهۆشم(٦)

* ئەم شیعرە لە کەشکۆڵی (أ) ل١٥٠-١٥١دا نووسراوەتەوە لە گۆڤاری بەیان ژمارە ١٢٧ ل٨٠شدا بڵاو کراوەتەوە.

(١) ئوفتادە: کەوتوو.

(٢) لالە: گوڵی لالە. چیهرە: ڕوخسار. سەیل: لافاو. سونبولی زولفی: واتە زولفی کە وەکو سونبول وایە لە شێوە و شکل و بۆندا. عەبد: کۆیلە. سیا پۆش: ڕەش پۆش.

(٣) خەسرەوی خووبان: پاشای جوانان. لە کۆکردنەوەی (خەسرەو و شیرین)دا ئاماژەی کردووە بۆ چیرۆکی دڵداریی شیرین و خەسرەو. نەکیسا و بار بوو: دوو گۆرانیبێژی سەردەمی خوسرەوی پەروێز بوون، یان دوو ئامێری مۆسیقان.

(٤) تەعنە، طەعنە: تانە و لۆمە. ڕەقیب: بەدکارو ناحەزی نێوان دڵداران. ئەعدا: دوژمن. تالیع = طالیع: بەخت و شانس.

(٥) دەهان: دەم.

(٦) ئەو کە ماه و شاهی خووبانە: ئەو کە مانگ و پاشای جوانانە.

ئەی دولبەری شیرین*

ئەی دولبەری شیرین سوخەنی غونچە دەهانم!
لەو وەصفی دەمی پەستەیەتە، بەستەزوبانم(١)
بێزارم و بێ زاری شەوم نەبووە کە بڕوا
بێ طەلعەتی ئەو شەمسەمە تاریکە ژیانم(٢)
بۆ سەیری ڕوخی ئاتەشیت! بوومە مەجووسی
لەم عەصرە منیش واریثی زەردەشتی زەمانم(٣)
چاوت کە «گەلاوێژ»ە «سووها» ڕەنگە گەلاوێژ
هەر دەربکەوێ لەرزە ئەخاتە دڵ و گیانم(٤)
تەصویری گوڵ و باخچە ئەکەن غەیری گوڵی ڕووت
حەیرانی غەڵەت کردنی ڕەسسامی جیهانم(٥)
ئەو ڕوویی فەرەح ئاوەرە وەک فەجری بەهارە
من لەو ڕووەوە هەرچی بڵێم ڕووتە بەیانم
دوورن لە هونەر هەرچی هەیە صاحێبی دینار
مەمنوونی پەلی پینەچیی و شانی سەپانم

* ئەم شیعرە لە ل١٥٥-١٥٦ی کەشکۆڵی (أ)دا هەیە هەروەها لە ژمارە ١٣٧ی گۆڤاری (بەیان)یشدا بڵاو کراوەتەوە.

(١) دەهان: دەم. سوخەن: قسە و گفتوگۆ. بەستە: بەری دارێکە لە ڕەگەزی گوێز، شاعیران کردوویانە بەنموونەی دەمی پچکۆلە. شایانی باسە جیناسێکی جوانیش لە نێوان (پەستە) و

(بەستە زوبان)دا هەیە.
(٢) بێزارم: نارەحەت و خەمناک. بێ زاریی: بێ گریان و ناڵە. لە نێوان دوو وشەی (بێزار) و (بێ زاری)دا جیناسی تەواو هەیە. طەلعەت: دەرکەوتن. شەمس: خۆر.
(٣) ڕوخ: ڕوخسار: ڕوخی ئاتەشی: واتە ڕوخساری بەشۆق و بەتین و سوور وەک ئاگر.
واریثی زەردەشت: میراتگری زەردەشتی پێغەمبەر کە ئاگری بەشتێکی پیرۆز داناوە.
(٤) سوها: یەکێکە لە ئەستێرە نادیار و بێ شۆقەکانی کۆمەڵی حەوتەوانە (بنات النعش).
(٥) غەڵەت کردنی (کەشکۆڵی أ) – غەڵەط کاریی (بەیان).

وا مەستی مەیی...*

وا مەستی مەیی غەمزەی خوونڕێزی نیگارم
تا ماوە جیهان باقییە مەستیی و خومارم
«وامیق» بەخەیاڵاتی سەری طوڕڕەیی «عەزرا»
وەک من نەبوو سەودازەدەیی پەرچەمی یارم[1]
حەسرەت زەدەیی حوسنی «ئەیاز»ی بەنیگاهێ
صەد «غەزنەوی» ناگاتە مەقامی دڵی زارم[2]
گیرۆدەیی «نەمرود» میزاجێکە دڵی من
بێ بت شکەنی داخڵی ناو کوورەی نارم[3]
غەم عەینی تەمی کۆهی (دەماوەند)ە لەسەر دڵ
ئەمما بەسوروشکم وەکو (ئەڵوەند)ە کەنارم[4]
مەقصوودی دڵم وەصفی بینای (میهر)و(وەفا)یە
بێ (میهر) و (وەفا) زەحمەتە ئارام و قەرارم[5]
وا تێ مەگە «زێوەر» کە بەبێ ڕووی تۆ شادە
بێ تۆ شەوە ڕۆژم، بەخودا ناڵەیە کارم
دوڕڕی عەدەنە طەلعەتی نیکۆیی نیگارم
سەروی چەمەنە قامەتی دڵجۆیی نیگارم[6]
نەخشینە بەنووکی قەڵەمی صونعی ئیلاهی

دنیا ئەگرێ قووەتی بازووی نیگارم
فیکرم هەموو ڕەنگینە لە فەیضی دڵی خوێنین
ئەی من بەفیدای خەنجەری ئەبرۆی نیگارم
ئەستێرەی ڕوخساری، دڵی عالەمی سووتان
بورهانی مونەججیم بوو مەگەر ڕووی نیگارم
بیستوومە بەدام و بەشکار ئاسک ئەگیرێ
ئینسان ئەگرێ دیدەیی ئاهوویی نیگارم
دەعوای شەهادەت ئەکەم و، جەننەت ئەگەر بوو
تاری کەفەنم ڕوشتەی گێسوویی نیگارم
ئەو نیعمەتە پڕ لەذذەتە ڕۆژێ، کە ببینم
دەستی من لەسەر گەردن و ئەستۆی نیگارم
بەدبەختییە ئازادی لە زنجیری مەحەببەت
بەم ڕەنگەیە تا سیلسیلەی مووی نیگارم
(زێوەر) بەحەذەر بە ئەمە ئاشووبە پەیابوو
ئیمان ئەدڕێ قووەتی بازووی نیگارم

....

* ئەم شیعرە لە ل٢٤ی گۆڤاری "بەیان"ی ژمارە ١٣٧ وەرگیراوە. هەروەها لە ل٢٦ی کەشکۆڵی (ب)یشدا هەبوو. وا دیارە ئەوەی بەیان لەم وەرگیراوە.
(١) وامیق و عەزراء: دوو دڵداری بەناوبانگی کۆنن وەکو لەیل و مەجنوون، شیرین و خەسرەو، شیرین و فەرهاد. شاعیری بەناوبانگی ئێرانی (عونصوری) بۆ یەکەم جار داستانی دڵداری و ئەوێنی ئەم دوو قوڕ بەسەرەی نووسیوە لە دەوروبەری ساڵی ١٠٤٩ی زاینی فەسیحیی گورگانی کردوویە بەهۆنراوە.
(٢) ئەیاز، هەیاس: وەزیری سوڵتان مەحموودی غەزنەوی بووە، زۆر عاقڵ و دانا و تێگەیشتوو بووە. غەزنەوی: سوڵتان مەحموودی غەزنەوی. دڵی زارم: دڵی نارەحەتم.
(٣) نەمروود: ئەو پاشایە بوو کە لەگەڵ حەزرەتی ئیبراهیمدا بوو بەکێشە و نیزاعیان، دواییش بەمێشوولە مرد. لە شیعرەکەدا (زێوەر) ئیشارەی بۆ چیرۆکەکەی حەزرەتی ئیبراهیم کردووە، کە چۆن بتەکانی شکاند و دوایی تەورەکەی لەسەر شانی بتە گەورەکەیان دانا و کە لێیان پرسی ئەرێ ئیبراهیم تۆ خواکانی ئێمەت شکاندووە؟ وتی ناوەڵڵا بتە گەورەکە وای لێ

کردوون... دوایی مەنجەنیقیان بۆ داخست و خستیانە ناو ئاگرەوە، بەڵام نەسووتا و بەسەلامەتی ڕزگاری بوو.

(٤) دەماوەند: بەرزترین لووتکەی کێوی ئەلبورزە نزیکی ٦٣٠٠م لە دەریاوە بەرزە.

ئەڵوەند: چەمێکی گەورەیە پێک دێ لە چەند ڕووبارێکی پچکۆلە کە هەڵدەقوڵێن لە کێوەکانی (ئەڵوەند کوه). بەشێکی ئەم ئاوانە بەنێو ئێراندا دێ بەرەو ڕۆژهەڵات، هێندێکیشی بەرەو غەرب دێ لەگەڵ دیجلە تێکەڵاو دەبێ. بەڵام (زێوەر) لێرەدا دەبێ مەبەستی ڕووباری ئەڵوەندی لای خانەقین بێ.

(٥) (میهر) و (وەفا) لە نیوە دێری یەکەمدا بەمانا خۆشەویستی و وەفایە، لە نیوە دێری دووەمدا ناوی دوو دڵداری کۆنن.

(٦) لێرە بەم لاوە واتە نۆ دێرە شیعری کۆتایی قەصیدەکە لەگەڵ ئەو قەصیدەیەی کە بۆ بلەنەخشینی گوتووە، یەکێکن تەنیا جیاوازیی نێوانیان ئەوەیە ئەم لە جیاتی (برایم) وشەی (نیگارم)ی بەکارهێناوە.

بلە نەخشین*

دوڕڕی عەدەنە طەلعەتی نیکۆیی برایم
سەروی چەمەنە قامەتی دڵجۆیی برایم
نەخشینە بەنووکی قەڵەمی صونعی ئیلاهی
دنیا ئەگری قووەتی بازوویی برایم
فیکرم هەموو ڕەنگینە لە فەیضی دڵی خوێنین
ئەی من بەفیدای خەنجەری ئەبرۆیی برایم
ئەستێرەیی ڕوخساری دڵی عالەمی سووتان
بورهانی مونەججیم بوو مەگەر ڕوویی برایم**
بیستوومە بەدام و بەشکار ئاسک ئەگیرێ
ئینسان ئەگرێ دیدەیی ئاهوویی برایم
دەعوای شەهادەت ئەکەم جەننەت ئەگەر بوو
تاری کفنم ڕوشتەی گیسوویی برایم
ئەو نیعمەتە پڕ لەذذەتە ڕۆژێ کە ببینم
دەستی من لەسەر گەردن و ئەستۆیی برایم

بەدبەختییە ئازادی لە زنجیرەی مەحەببەت
بەم ڕەنگەیە تا سیلسیلەیی موویی برایم
(زێوەر) بەحەذەر بە ئەمە ئاشووبە پەیابوو
ئیمان ئەدزێ قووەتی بازوویی برایم

....

* ئەم شیعرە لە ل١٥٦-١٥٧ی کەشکۆڵی (أ)دا هەیە. وەکو دەڵێن بلە نەخشین لە بنەڕەتدا لە ناوچەی بادینانەوە ماڵیان هاتووە بۆ سلێمانی، ئەم کوڕە کە پێ گەیشتووە زۆر گەنجێکی جوان خاس بووە لەبەر جوانی پێیان وتووە بلە نەخشین. بەزۆری ئیشی شاگرد نانەوایی بووە. ئەوەندە جوان بووە جێی سەرنجی هەموو کەسێک بووە کە دیویەتی بۆیە مامۆستا (زێوەر) ئەم شیعرەی بەسەردا هەڵداوە. مامۆستا (بێخود)یش کردوویە بەپێنج خشتەکی. ئەم بلە نەخشینە ساڵی ١٩٨٧ کۆچی دوایی کرد.

** مامۆستا نەجمەدین مەلا دەڵێ: ساڵێک ئەستێرە شوناسێکی خۆرئاوایی بڵاوی کردەوە کەوا لە دوای چەند مانگێک ئەستێرەیەکی کلکدار هەڵدێ خۆی لە زەوی ئەدا هەموو دنیا ئەسووتێنێ کەچی قسەکەی بەدرۆ دەرچوو. ئەمجار بەقسەی مامۆستا (زێوەر) مونەججیم بەئەستێرەی ڕوخساری برایمدا قسەکەی ڕاست دەرچوو.

بەستراوی ڕاوی*

بەستراوی ڕاوی چاوی شۆخێکی نەوجەوانم
گیراوی حەلقەی داوی صەییادی عاشقانم[١]
ذەلیلی لەیلی بێ مەیل، مەجنوونی کۆهـ و دەشتم
بێ یار و کاروبارم، ڕەفیقی وەحشییانم[٢]
تکا، شکا، بەجارێ شەراب و شیشەی دڵ
ئەسراری مەخفییاتم کەوتووەتە سەر زوبانم[٣]
مەنوارە جوستوجۆی من، بنوارە گفتوگۆی من
شیرینە قیل و قالم مەدداحی دولبەرانم[٤]
لە داغی باغی ڕووی وەک عەندەلیب ئەناڵم
تەزەروی سەروی بالای، بێ ئافەتی خەزانم[٥]

من پەستی شەستی دەستی چاوەمستی دیدە شەنگم

موحتاجی باجی ماچی ڕوومەت گوڵی جینانم(٦)

دڵ بۆتە «بۆتە» بۆ تۆ پڕ نار و پڕ حەڕارەت

سووتاوە دڵ ئەمێستا خەریکی حیفظی جانم(٧)

هەمیشە حیلەبازی، جار جارە دڵنەوازی

گاهێ لەسەر زەمینم، گاهێ لە ئاسمانم

(زێوەر) خولامی خۆتە، ئەم جەورە حەیفە خووتە

مەمنوونە گەر بفەرمووی: تۆی عەبدی ئاستانم(٨)

....

* ئەم شیعرە لە ل١٥٥ی کەشکۆڵی (أ)دا نووسراوەتەوە لە ژمارە ١٢٧ی گۆڤاری بەیانیشدا بڵاو کراوەتەوە. پیرەمێردی نەمریش لە ڕۆژنامەی (ژین)ی ژمارە ٩٤٣ی ١٨ی شوباتی ١٩٤٨ی زاینی بڵاوی کردووەتەوە. ئەم پێشەکییە کورتەشی بۆ نووسیوە و دەڵێ: «ئەمڕۆ لە کۆنە کاغەزێکا کۆنە غەزەلێکی کۆنە شاعیرێکم دۆزییەوە با تازەکان بتوانن تەرزی پێ بشکێنن». بەڵام بەتەواوی دەقی شیعرەکە گۆڕاوە لەبەر ئەوە بەپێویستی دەزانم دەقی (ژین)ەکە لێرەدا جارێکی تر بنووسمەوە و بیخەمە پەراوێزەوە. ئەمەش دەقەکەی (ژین)ە:

بەسراوی داوی چاوی شۆخێکی نەو جەوانم

گیراوی تاوی داوی ڕاوکەری عاشقانم

(١) ذەلیلی لەیلی بێ مەیل، مەجنوونی وێڵی دووجەیل

بێ یار و کار و بارم، هاوشانی وەحشییانم

(٢) تکا، شکا، بەجارێ شەراب و شووشەکەی دڵ

دەرکەوت ڕازی نیهانم، گەیشتە سەر زوبانم

(٣) لە داخی باغ و ڕاغی ڕووی بولبوم ئەناڵم

لە دووریی سەروی باڵای منم کە پڕ فوغانم

(٤) مەنوارە گفتوگۆی من، بنوارە جوستوجۆی من

شیرینە شیعر و نەثرم، مەدداحی دولبەرانم

(٥) دڵ بۆ تۆ بۆتە «بۆتە» پڕ ئاگر و بەتاوە

وا دڵ لە دەست چوو ئەمجارە خەریکی پاسی گیانم

(٦) من پەستی شەست و مەستی چاوەمست و عیشوە خەستم

موحتاجی باجی ماچی ڕوومەت گوڵی جینانم

(٧) سەدبارە حیلەبازی، جارجارە دڵنەوازی

گاهێ لەسەر زەمینم، گاهێ لە ئاسمانم

(٨) «زێوەر» غولامی خۆتە، تۆ بێ وەفایی خووتە

جارێک پێی بڵێ: وەرە، تۆی عەبدی ئاستانم

شایانی باسە کە دەقی کەشکۆڵەکە واتە ئەوەی کە ئێمە بەبنەما و ئەسڵمان داناوە لەلایەن "ویصالی"، (سەید موحەممەدی قەرەداغی)یەوە کراوە بەپێنج خشتەکی و لە ل٢١٠–٢١٣ی دیوانی ویصالیدا چاپ کراوە.

(١) حەلقە: ئەڵقە. صەییاد: نێچیروان.

(٢) کۆهـ: کەژ و کێو. وەحشی ئەو گیانلەبەرانەی لە کێو دەژین.

(٣) شیشە: شووشە. ئەسرار کۆی (سیرڕ)ە واتە نهێنی. ئەسراری مەخفیانم: نهێنی دڵم.

(٤) جوستوجۆ: جموجۆڵ. قیل و قال: گفتوگۆ. مەدداح: ستایشکەر.

(٥) عەندەلیب: بولبول.

تەزەرو: جۆرە چۆلەکەیەکە گۆشتی دەخورێ، کلکێکی درێژی هەیە، پەڕوپۆڵی جوانە، لە دارستان و کێڵگەدا ئەژیی، هێلانە لە زەویدا دەکا، بیست و چوار ڕۆژ بەسەر هێلکەکانییەوە هەڵدەنیشێ تا هەڵیان دێنێ، لە نێوان (داغی) و (باغی)دا جیناسی لاحیق هەیە.

(٦) شەست: لێرەدا مەبەست ئەموستیلەیەکە لە کاتی تیر ئەندازیدا کراوەتە پەنجە و ژێی کەوانی پێ گیراوە.

لەنێوان هەر چوار وشەی (پەستی و شەستی و دەستی و مەستی)دا جیناسی لاحیق هەیە، هەروەها لە نێوان (باجی) و (ماچی)دا جیناسی موزدەوەج هەیە.

(٧) بۆتە: فنجانێکی گڵی سوورکراوەیە زێڕی تێدا دەتوێنرێتەوە دەڵێن: (بۆتە) وشەیەکی کوردیی ڕەسەنە عەرەب وەریان گرتووە و کردوویانە بە (بودقە). لە نێوان هەردوو وشەی (بۆتە) و (بۆتە)دا جیناسی چوون یەک هەیە.

(٨) خولام، غولام: کۆیلە و خزمەتکار. جەور: ستەم. حەیفە: جێی داخە. عەبد: کۆیلە. ئاستان: بەردەرگا.

لە نێوان دوو وشەی (خۆتە) و (خووتە)دا بەشێوە نووسینی کۆن جیناسی چوون یەک هەیە. بەشێوەی نووسینی ئێستاش جیناسی (موحەڕڕەف)یان لە نێوان دایە.

بەینێکە*

بەینێکە بەسەرما کە گوزارت نییە قوربان
نەمزانی وەفا و شەرت و قەرارت نییە قوربان
چاو بازەکە،! پڕ نازەکە! غەممازەکەی خۆم
باعیث بەچییە مەیلی شکارت نییە قوربان(١)
بۆچی بەهەموو وەقت و زەمان ئێستە نەناڵم
وەک عەهدی قەدیم بۆس و کەنارت نییە قوربان(٢)
غەمبار و خەفەتبار و دڵ ئازار و حەزینم
لەوساوە لەگەڵ من سەروکارت نییە قوربان
عاجز مەبە ئەم عالەمە گەر طالبی ڕووتن
لەم حوسنی خودا دادییە چارت نییە قوربان
بۆچ دەعوەی سوڵتانیی خووبان نەکەی ئیمڕۆ
بۆچ لەعلی لەب و چاوی خومارت نییە قوربان؟(٣)
وەک بەچچەی ئاسک لە دڵی (زێوەر) ئەکەی ڕەم
ئەمما لە ڕەقیب مەیلی فیرارت نییە قوربان(٤)

....

* ئەم شیعرە لە ل١٦٠–١٦١ی کەشکۆڵی (أ) و ل٣٠ی کەشکۆڵی (ب)دا نووسراوەتەوە. لە گۆڤاری (بەیان)ی ژمارە ١٢٧، ل٨٦یشدا چاپ کراوە.

(١)غەمماز: توانج گر، ئەوەی بەچاووبرۆ ئیشارەت دەکا. باعیث: هۆ. شکار: ڕاو.

(١) عەهدی قەدیم: ڕۆژگاری ڕابردوو. بۆس: ماچ. کەنار: لە باوەش گرتن.

(٣) سوڵتانی خووبان: پاشای جوانان. لەعل: بەردێکی سووری گرانبەهایە. لەب: لێو. لەعلی لەب: مەبەستی لێوی ئاڵ و سوورە. خومار: مەست.

(٤) بەچچەی ئاسک کەشکۆڵی (أ) بەچچەی ئاهو و (بەیان). ڕەم: ڕاکردن و سڵ کردنەوەی ئاسک لە دەست ڕاوکەر. ڕەقیب: بەدکار و ناحەزی نێوان دوو دڵدار.

چ شیرینە چایی...*

چ شیرینە چایی لە فەسڵی بەهاران
لەگەڵ یاری صادق لە گوێ جۆیباران!؟
بە خەندەی نیگاری بەگریەی سەماوەر
زەمین وەک سەمابێ بە بەرق و بەباران
موغەننی بەپەردەی (عێراقی) بخوێنێ(١)
خوا نازی لێ گوم نەکا نازداران
ئەسیری مەحەببەت بی، ئازادی عالەم
نەناسی بەجوز جیلوەی گوڵ عوزاران
ئەگەر وایە بەزمت بەحەقەت بەهەشتە
فیدای بێ هەزار مەجلیسی بادە خۆران
ئەوا بوویتە سوڵتانی ئێران و توران
چڵۆن دێتەوە شەوقی جاران و یاران
بەسی بێ خەیالاتی بێ هوودە (زێوەر)
وەکو شێت مەگەر بگری ڕێی کۆهساران

....

* ئەم شیعرە لە ل١٦١–١٦٢ی کەشکۆڵی (أ) و ل٣٠ی کەشکۆڵی (ب) و ل١٦ی گۆڤاری (بەیان)ی ژمارە ١٤٢دا هەیە.

(١) عیراقی: جۆرە ئاوازێکی مۆسیقایە.

پێم خۆشە*

پێم خۆشە تەماشای قەدت، ئەی سەروی خەرامان
جارێ بەکەرەم سا وەرە ڕابوورە بەلامان
ئەو نەختە خەیالاتە کەوا ماوە لە سەرما
بێ میهری ڕوخت ڕەفعە بەیەک دەفعە لەسەرمان(١)
ناڵێم صەنەمی، کوفرە، ئەما قیبلەی قەلبی
مەنظووری هەموو خەڵقی چ گەبر و چ موسوڵمان(٢)

بەم غەمزە و ناز و نیگەهی چاوی خومارەت
تالانبەری زوهھادی و غارەتگەری ئیمان(٣)
جێ زەخمی موژەت مەرهەمی مەعدوومە لە دنیا
چارم نییە ئەڵبەت بەدووسەد هەروەکو لوقمان
(زێوەر) مەکە ئەمڕۆ بەنیشانی ستەمی خۆت
ئوممێدی بڕاوە لە دەوا و چاری حەکیمان

....

* ئەم شیعرە لە ل١٦٠ی کەشکۆڵی (أ)دا نووسراوەتەوە لە ژمارەی ١٢٧ی گۆڤاری (بەیان)یشدا بڵاوکراوەتەوە.
(١) میهر: خۆر. ڕوخ: ڕوخسار. ڕەفعە: لاچووە، هەڵگیراوە.
(٢) صەنەم: بت. قیبلە: ڕووگە. قەلب: دڵ. مەنظوور: مەبەست و ئامانج. گەبر: گاور.
(٣) نیگەه: تیلەی چاو. خومار: مەست.زوههاد: دنیا نەویستان، خۆ بۆ بەندەیی خوا ئامادەکردوو.
نیوە دێری دووەمی ئەم شیعرە و نیوە دێری یەکەمی شیعری دوایی لە کەشکۆڵی (أ)دا نەبوون.

ئەم دەستە کە لەم شارە*

ئەم دەستە کە لەم شارە هەموو نەوعە غەزالی
هەریەک بەجەمالْ یوسفی با جاه و جەلالن(١)
غیلمان صیفەت سوندوس و ئیستەبرەق ئەپۆشن
صوورەت بەشەرن مەعنا هەموو حوور خیصالن(٢)
هەریەککە بەدۆش کاکۆڵی ئەفشان و بڵاوە
هەر صوبحدەمێ مونتەظیری بادی شەماڵن(٣)
ئەم شارە وەکو بەحر و لە نێویا کە موقیمن
بەعزێ سەدەفی گەوهەر و بەعزێ کە لەئالن
مەقبووڵی شەهەنشاهن و مەطبووعی سەلاطین
مەعلوومی عەوامە کە بەبێ شیبە و میثالن(٤)
صوورەتگەری چین بێتە ئەمێ صەنعەتی نابێ
هەریەک مەلەکێ خاریجی ئیدراک و خەیاڵن(٥)

غەممازن و پڕ نازن و مەحبووبی زەمانن
شەمس و قەمەرن، زوهرەی باهۆش و کەماڵن(٦)
شازادە و بەگزادە، هەموو ئەنجەبی خەڵقن
وەک خونچەی پەروەردەیی ئاوێکی زوڵاڵن
خۆت تووشی بەڵا قەت مەکە (زێوەر) کە ئەزانی
ئافاتی دڵ و دینن و مەنناعی ویصاڵن

....

* ئەم شیعرە لە ل١٥٨ی کەشکۆڵی (أ)دا نووسراوەتەوە. لە ژمارەی ١٢٧ی گۆڤاری (بەیان)یش بڵاو کراوەتەوە.
(١) لەم شارە: دەبێ مەبەستی شاری سلێمانی بێ. نەوعە غەزاڵ: جۆرە ئاسک. با جاه و جەلال: خاوەن ڕێز و شکۆ و پلە و پایە.
(٢) غیلمان: کۆی (غولام)ە مەبەست منداڵی جوان و تازە پێگەیشتووە. سوندوس و ئیستەبرەق: دوو جۆرە کاڵای پۆشاکی جوانن، حوور: حۆریی بەهەشت. خیصاڵ: هەڵسوکەوت.
لە کۆکردنەوەی (غیلمان، سوندوس، ئیستەبرەق، حوور) تیل نیشانێک هەیە بۆ دوو ئایەتی سوورەتی (الانسان)ی قورئانی پیرۆز کە دەفەرمووێ: «ویطوف علیهم ولدان مخلدون اذا رأیتهم حسبتهم لؤلؤا منثورا عالیهم ثیاب سندس خضر واستبرق».
(٣) دۆش: شان و مل. ئەفشان: بڵاو. صوبحدەم: سەرلەبەیانی.
(٤) مەقبوول: پەسەندکراو. مەطبووعی سەلاطین: پەسندکراوی تەبیعەتی پاشایان. شیبە: وێنە. میثال: نموونە.
(٥) صوورەتگەری چین: نیگارکێش و وێنەگری ناوداری چین. مەلەک: فریشتە. ئیدراک: هەست.
(٦) غەمماز: توانج گر. شەمس: خۆر. قەمەر: مانگ. زوهرە: ئەستێرەی زوهرە یەکێکە لە ئەستێرە گەڕۆکەکان، پێشی دەڵێن، زوهرەی ڕەققاص واتە: سەماکەر. باهۆش: خاوەن هۆش و فام.

لە عەشقی دوختەری ڕەز*

لە عەشقی دوختەری ڕەز(١) هەر لە کێوان
بەجارێ بوومە شەیدای باخی مێوان
مەی وەک لالەی نوعمان حەڵاڵە
بەفتوای من بەیادی لەعلی لێوان

لە خەو هەستا بەزوڵفی ڕووی پۆشی
بەیانی کرد بەشەو عوششاقی شێوان
دڵی بێ چارە وەک کۆتر هەڵ ئەفڕێ
لە ترسی چنگی چاوبازی مەریوان
ڕەقیب بای دایەوە بۆ فیتنە بازی
خوا بیخاتە بەر بای دەستی دێوان

---

* ئەم شیعرە لە ل٢٤٦ی کەشکۆڵی (أ)دا هەبووە ئەمەشی لە سەرەتاوە نووسراوە: «نەظیرە لەسەر هەڵبەستێکی نالی کە دەڵێ:

لە دوگمەی سینە دوێنی نوێژی شێوان
بەیانی دا سپیدەی باغی سێوان»

(١) دوختەری ڕەز: کچی مێو، مەی.

موژەت*

موژەت ئوردووی جەنگیزخانە ئەمڕۆ
هەموو موڵکی دڵم وێرانە ئەمڕۆ
لەدەست ئەو پەرچەمی وەک ماری ضوحاک
هەموو طیفلی دڵێ بێ جانە ئەمڕۆ
مەگەر گۆیا هۆلاکۆیە دوو چاوت
لەگەڵ شەوقی کە پڕ فەرمانە ئەمڕۆ
عورووسە یاخۆ تەقیانووسە ئەبرۆت
عەدوویی صاحێبی ئیمانە ئەمڕۆ
موعەللیم دەرسی نازی ڕووتی پێ وت
کەوا چاوت لە ڕووت حەیرانە ئەمڕۆ
عەبەث واعیظ ئەکا مەنعم لە عەشقی
مەگەر دێوانەی دیوانە ئەمڕۆ

لە پەی کێوانە (زێوەر) هەر وەکو شێت
فوغانی واصیلی کەیوانە ئەمڕۆ

---

* ئەم چوار دێرە شیعرە لە ل١٦٥ی کەشکۆڵی (أ)دا نووسراوەتەوە.

دنیا*

دنیا کە لەبەر قافڵەی ئاهم تەمە ئەمڕۆ
شۆڕاوی سوروشکم بەمەسەل زەمزەمە ئەمڕۆ[١]
لێوت کە عەقیقە بووەتە ڕوکنی یەمانی
ماچی کە جەوازی نییە جێی پەنجەمە ئەمڕۆ[٢]
کۆبوونەوە حەججاجی خەیاڵم لە مینای دڵ
شەیتانە ڕەقیب ڕەجمی لە لام ئەلزەمە ئەمڕۆ[٣]
خاڵت حەجەرول ئەسوەدە، بەرناکەوێ ماچی
دەستم کە بگاتێ سەبەبی ڕوتبەمە ئەمڕۆ[٤]
جان و دڵی من بووەتە (صەفا و مەروە) لە بۆ تۆ
ڕاکەی لە دڵا جانە! کە جێی مەقدەمە ئەمڕۆ[٥]
شەو تا بەسەحەر موزدەلیفەی حوجرەیە جێگام
ئەمما عەرەفەی کۆیی ئەتۆ جێگەمە ئەمڕۆ[٦]
مەحفووظە لە بۆسە و لە دەسی عاشقی غەمبار
دوو ڕوکنیی شامیی و ئەڵێی پەرچەمە ئەمڕۆ[٧]
«لَبَّيكَ و سَعْدَيْك» ئەڵێم: لەحظە بەلەحظە
یەعنی لە حوزوورت قەدەمم مەحکەمە ئەمڕۆ[٨]
(زێوەر) وەکو حاجی لە طەوافایە هەمیشە
ئەم طەوفی ویداعی نییە لەو بێ غەمە ئەمڕۆ[٩]

---

* ئەم شیعرە لە ل١٦٤ی کەشکۆڵی (أ) و ل٣٢ی کەشکۆڵی (ب)دا نووسراوەتەوە.

هەروەها لە ل٢٠ دەستنووسی شاعیریشدا هەیە. بەڵام دوو دێرە شیعری دووەم و هەشتەمی تێدانییە.

(١) قافڵە: کاروان. ئاهم: ئاخ و ئۆف و هەناسەی ساردم. سروشک: فرمێسک. زەمزەم: ئاوی زەمزەم.

(٢) بۆ ڕوونکردنەوەی مانای ئەم دێرە شیعرە، دەبێ ئەوە بزانرێ کە «کەعبە» چوارگۆشەی هەیە هەر گۆشەیەکی بەڕوکنێک ناو ئەبرێ (روکنی «حجر الأسود»، ڕوکنی شامی، ڕوکنی عیراقی، ڕوکنی یەمانی.) جا ڕوکنی عیراقی و شامی نە ماچ دەکرێن و نەئیشارەتیشیان بۆ دەکرێ، ڕوکنی (حجر الأسود) = بەردەڕەش سوننەتە ماچ بکرێ، ڕوکنی یەمانی ماچکردنی دروست نییە، بەڵام کە گەیشتییە عاستی، بەدەست ئیشارەی بۆ دەکا و حاجی دەست و پەنجەکەی خۆی ماچ دەکا کەواتە مانای ئەم دێرە شیعرە بەم شێوەیە کە دەڵێ:

لێوت کە ئاڵ و سوورە وەکو عەقیق وایە، لێم بووەتە ڕوکنی یەمانیی کەعبە، لەوەدا کە ماچکردنی دروست نییە تەنیا بەپەنجە ئیشارەتی بۆ دەکرێ و دوایی پەنجەکە ماچ دەکرێ.

(٣) مینا: دەشتی مینا کە حاجی دوای ڕاوەستانی کێوی عەرەفە ماوەیەک لێی دەمێننەوە. ئەلزەمە = ألزم: واتە پێویستە.

(٤) ئاماژە بۆ ئەوە کە (بەردەڕەشە)ی کەعبە سوننەتە ماچ بکرێ، جا لەبەر ئەوە قەرەباڵغی زۆر لەسەرە و ماچکردنی زۆر بەزەحمەت بەردەکەوێ جا ئەگەر ماچکردنەکەی جێبەجێ نەبوو، سوننەتە دەستی لێ بدرێ و دەستەکە ماچ بکرێ.

(٥) صەفا و مەروە: دوو شوێنی مەیلەو بەرزن لە بەینیاندا نزمایییەک هەیە لە نزیک کەعبەوەن حاجی بەگورگەلۆقە حەوت جار لە صەفاوە بۆ مەروە و لە مەروەوە بۆ صەفا ڕادەکا، هەر حەوت جار بەیەک صەفا و مەروە حیسابە.

(٦) موزدەلیفە: شوێنێکە لە خوار مەککەوە حاجی دوای کێوی عەرەفە پێش ئەوەی بچن بۆ شەیتان ڕەجم کردن ماوەیەک لێی دەمێننەوە. عەرەفە: مەبەستی کێوی عەرەفەیە.

(٧) دوو ڕوکنی شامی: مەبەستی ڕوکنی شامی و عیراقییە کە نە ماچ دەکرێن و نەدەستیشیان لێ دەدرێ.

(٨) لبیک: وتنی دوعای لبیک أللهم لبیک... هتد.

(٩) طەوفی ویداع: واتە طەوافی خوا حافیزی، لە کەعبە کاتێ حاجی مەککە بەجێ دەهێڵن حەوت جار بەدەوری کەعبەدا دەسووڕێنەوە.

نەوبەهاری باخی حوسنم*

نەوبەهاری باخی حوسنم! مات و غەمگینم، مەڕۆ
بۆ نەمامی قەددی لەطیفت چاوپڕ ئەسرینم مەڕۆ
مەنبەعی عەیش و صەفای صاحیب دڵانی چاوەکەم
تەڵخە عەیشی ئێمە بێ تۆ، ڕۆحی شیرینم مەڕۆ
زیندەگانی، شادمانی، واسیتەی هەردوو ئەتۆی
مەمکوژە –قوربان– بەهیجرت قووەتی دینم! مەڕۆ
صەفحەیی دیدە بەخەتت و خاڵی تۆ ڕەنگین بووە
کۆڵەوارم سا مەکە ئەی –ئاسکی چینم!– مەڕۆ
من حەیاتی عارییەم تەسلیمی غەمزەی چاوتە
تاقەتی دووریم نەماوە – باعیثی ژینم! – مەڕۆ
نەشئەیی (زێوەر) بەپیاڵەی چاوی تۆوە باقییە
سا بەقصوودی ڕەقیبان –دیدە شاهینم!– مەڕۆ

* ئەم شیعرە لە ل١٦٢-١٦٣ی کەشکۆڵی (أ) و ل٣١ی کەشکۆڵی (ب) وەرگیراوە لە گۆڤاری بەیانی ژمارە (١٤٢ ل١٦)یشدا چاپ کراوە.

گوڵبوونی قەد*

گوڵبوونی قەد، بولبولی طبع ئیختیاری کردووە(١)
دڵ دیسان مەیلی هەوای نەو بەهاری کردووە
ئاهووی صاحێب خەت و خاڵ هاتە مەیدانی دەروون
بازی دڵ بۆیە خەیاڵاتی شکاری کردووە
گەر ئەپرسی ڕۆژ ئەمەند بۆ چ دێتە دەر ئاوا ئەبێ
شەوقی ڕوخساری نیگارە بێ قەراری کردووە
دوێنێ چوومە سەیری گوڵشەن شیبهی ڕووی تۆم دی گوڵێ
گوڵ کە پێی زانی: هەزار جار ئیفتیخاری کردووە

موژدەبێ بای وەعدە ئەنگووت، پێشڕەوی هات عەندەلیب
حەسرەتا هاو تەبعی یارم (دەی) فیراری کردووە[٢]
مەکتەبی «روشدیە»ی سینەم تیایە کەسبی غەم[٣]
ئەی دریغ! گوڵشەن لەجێی گوڵ بەرگی خاری کردووە
بەس دوعا کاری ڕەقیب بە(زێوەر)ا خۆی کەوتە غەم
ئەو بەشێکە ڕۆژی قیسمەت حەق دوچاری کردووە

....

* ئەم شیعرە لە ل١٨٢ی کەشکۆڵی (أ) و ل٤٣ی کەشکۆڵی (ب)دا هەیە لە گۆڤاری (بەیان)ی ژمارە ١٤٢، ل١٨دا چاپ کراوە.

(١) گوڵبون، یا گوڵبن: بەدرەختی پچووکی گوڵدار دەڵێن، بەچەپکە گوڵیش دەگوترێ.

(٢) (دەی): مانگی یەکەمی زستانە.

(٣) مەکتەبی (روشدیە) ئاماژەی تێدایە بۆ قوتابخانەی ڕوشدیەی عەسکەری کە ئەو کاتە قوتابخانەیەکی میری بووە لە سلێمانی و شوێنی تریش هەبووە.

مەیتەری عەقڵم*

مەیتەری عەقڵم کومەیتی نەفسی زنجیر کردووە[١]
وەرنە جووتەی نەحسی بۆ جەبهەی فەلەک گیر کردووە[٢]
عومری من وا زۆر نییە ئێستە زەمانی عەیشمە
دەردی عەشقی نەوجەوانێ وا منی پیر کردووە
ڕەنگی سوورم بوو بەزەرد و قەلبی ساغم بوو بەداغ[٣]
ساحیرێکە ظاهیر و پەنهانی تەغییر کردووە
قەت لە خۆمدا من گومان نابەم قەباحەت زەڕڕەیێ
موقتەضای تەبعییە ناحەق کە خۆی زویر کردووە
کافرێکە دەفعەیێ جوابی سەلامێکی نەبوو
سەد کەڕەت نامەم بەخوێنی دیدە تەحریر کردووە
کەس لەگەڵ (زێوەر) ڕەفاقەت ناگرێ ئەو ناعیلاج
خۆی بەوێڵداشی دەسیسە و مەکر و تەزویر کردووە

....

* ئەم شیعرە لە ل١٨٣ی کەشکۆڵی (أ) و ل٤٤ی کەشکۆڵی (ب)دا هەیە لە گۆڤاری (بەیان)ی ژمارە ١٢٧، ل٩١دا بڵاوکراوەتەوە.

(١) مەیتەر: خزمەتچی، ئەو کەسەی سەرپەرشتیی وڵاخ دەکا، هەڵدەستی بەئالیک و لەوەڕدانیان. کومەیت = کمیت: ئەسپێکە ڕەنگی لە بەینی ڕەش و سوور دابێ.

(٢)نەحس: شووم و نەگبەتی. جەبهە: شەڕ و جەنگ.

(٣) بوو بە زەرد و «کەشکۆڵی ب، بەیان» بۆیە زەرد و «کەشکۆڵی (أ)»

خۆراک و خەو*

خۆراک و خەو بەبێ تۆ یەکسەر لە من حەرامە
هاودەم ناڵینی گەرمە، غەم هاوپشت و برامە
بام بولبول هیچ نەخوێنێ با غونچە خۆی نەنوێنێ
ئەفشان نەکا گوڵ بێنی، دنیام توونی حەمامە[١]
شەو کە ئەچمە ناو جێگا، ئەڵێی ئەمخەنە جێگا[٢]
لێم تێکچوو جێ، و ڕێگا صوبحم تاریکی شامە[٣]
وڵاتێکی بێ سەردار ئاگری تێ بەربێ یەک جار
بۆچی بڵێم، بەهار بێت دنیا کە بێ مەرامە
هەر خەم دەخۆم دەماودەم بێ گریانێکی سەردەم
بۆ ئەم هیجرانی تۆیە فرمێسکی ناتەمامە
دووریت سورووری لابرد، وەڵڵاهی نووری لابرد[٤]
ڕوخساری پاکی، بێ شک، چرایی خاص و عامە

....

* ئەم شیعرە لە ل١٨٥ی کەشکۆڵی (أ) و ل٤٦ی کەشکۆڵی (ب)دا نووسراوەتەوە لە گۆڤاری (بەیان)ی ژمارە ١٤٢، ل ١٧–١٨دا بڵاوکراوەتەوە.

(١) ئەفشان: بڵاوکردنەوە. بێنی: بۆنی.

(٢) (جێگا)ی یەکەم واتە شوێنی نووستن (جێگا)ی دووەم واتە گۆڕ. ئەشگونجێ مەبەستی جێی (گا) بێ واتە تەویلە، گەوڕ، بەڵام ئەو کاتە دەبێ بە (جێی گا) بنووسرێ.

(٣) شام: ئێوارە.

(٤) سوروور، سروور: کەیفخۆشی. وەڵلاهی: (کەشکۆڵی أ) – نەوەڵڵا (سەرچاوەکانی تر).

بۆ ڕوویی تۆ*

بۆ ڕوویی تۆ ئەی شاهی زەمین، ماهی زەمانە[1]
دەردی دڵەکەم خاریجی تەصویر و بەیانە[2]
مومکین نییە هەر دڵ کە کەمێ عەشقی تێدابێ
بۆ تیری موژەی تۆ نەبووبێ ئەو بەنیشانە[3]
وەک خەنجەری جەللادە دوو ئەبرۆی هیلالیت[4]
خوونڕێژ و دڵ ئازاری هەموو پیر و جەوانە
تیری نیگەهت نیعمەتە بۆ عاشق ئەبارێ[5]
ئەم گونجی غەمەی من هەمە، گوڵزاری جینانە[6]
ئاشووبی دڵی عالەمی، جیلوە مەنوێنە[7]
بەم قەددی لەطیفەت کە ئەڵێی سەروی چەمانە
مەیلت هەیە (زێوەر) کە کەمێ صەبری بمێنێ
پەخشانی مەکە طوڕڕەیی شاهانە بەشانە[8]

....

* ئەم شیعرە لە ل٢٨١ی کەشکۆڵی مەلا فەتاحی کاگردەڵی نووسراوەتەوە لە ل١٨٠-١٨١ی کەشکۆڵی (أ) و ل٤٢ی کەشکۆڵی (ب)شدا هەیە هەروەها لە گۆڤاری (بەیان)ی ژمارە ١٤٢، ل١٨شدا بڵاوکراوەتەوە. ئێمە دەقی کەشکۆڵی کاگردەڵیمان بەلاوە پەسندتر بوو، کردمان بەبنچینە و ئاماژەی جیاوازییەکانی تریش لە پەراوێزدا دەکەین.

(١) شاهی زەمین زەمانە کەشکۆڵی کاگر دەڵی:
ماهی زەمین شاهی زەمانە کەشکۆڵی أ،ب، بەیان.

(٢) تەصویر «کاگر دەڵی» تەقریر (کەشکۆڵی (أ،ب)، بەیان)

(٣) نەبووبی ئەو بەنیشانە (کاگر دەڵی)، کە نەبووبی بەنیشانە (کەشکۆڵی أ.ب، بەیان)

(٤) هیلالیت «کاگر دەڵی» هیلالی (کەشکۆڵی (أ،ب)، بەیان)

(٥) نیگەهت «کاگر دەڵی» ستەمت (کەشکۆڵی (أ،ب)، بەیان)

(٦) گوڵزاری جینان: گوڵزاری بەهەشت.

(٧) جیلوە: ورشە و تیشک و ڕووناکی.

(٨) طوڕڕەیی شاهانە: مۆری طوغرای شاهانە، مەبەستی زولفی پێچ پێچ و تێکچڕژاوە کە وەکو مۆری طوغڕا دەچێ.

واتە: ئەگەر دەتەوێ زێوەر کەمێک صەبر و ئارامی لە لا بمێنێ زولفی پێچ پێچ و لوولت کە لە مۆری طوغرا دەکا، چیتر بە شانە دای مەهێنە و پەخشانی مەکە، چونکە تا تۆ زولف بەشانە دابهێنی و تاڵ تاڵی کەی صەبر و ئارام لەلام کات بەکات سات بەسات کەم دەکا و نامێنێ.

لە بەختی من*

لە بەختی من ستەمکار و لەئیمە
لەلای خەڵقی وەفادار و کەریمە
چ حاجەت من بڵێم، سەودا زەدەی تۆم
بە حاڵی عاشقانی خۆی حەکیمە
نیشانگای تیری ئاهم وەقتی دووری
سەری کورسی و پێی عەرشی عەظیمە
لەگەڵ ئەو مەهـ جەبینەی من ڕەقیبم[1]
دەڵێی طاووس و شەیتانی ڕەجیمە[2]
چراغی شادمانیی من هەمیشە
لە ئەطرافی شیمالی غەم موقیمە
بەهەشت و کەوثەری من وەصڵی تۆیە
ئەما دووری لە تۆ ناری جەحیمە
چلۆن لادەم لە ڕێگای عەشقبازی؟
بە فەتوای من (صراط المستقیم)ە
لەگەڵ (زێوەر) وەفاداری لەطیفە
کە چونکە جان فیدایەکی قەدیمە

....

* ئەم شیعرە لە ژمارە ١٢٧ی گۆڤاری بەیان وەرگیراوە.

(١) مەهـ جەبین: ئەوەی ڕوخساری وەک مانگ بێ. ڕەقیب: ئەوەی بەدکاری لەنێوان دڵداراندا دەکا.

(٢) طاووس: ناوی شەیتان بووە پێش ئەوەی سەرپێچی بکا لە کڕنووش بردن.

من له سایەی حوسنی تۆ*

من لەسایەی حوسنی تۆ قەلبێکی پڕ شادم هەیە
گەرچی هەر ساتێ لەلای تۆ ظوڵمی بێ دادم هەیە[١]
سواری ئەسپی کیبر و نازی، ناتگەمێ هەرچەند بڕۆم[٢]
ناعیلاجم وەک جەرەس ئەفغان و فەریادم هەیە
ماهی عەشقت موشکیل و، وەصڵت لەڕێی هاتو نەهات
بێ شکە جەولانی بێشکە و شەوقی دامادم هەیە[٣]
ئەمری حەربم بێتە سەر بەم ئەشکە سەددی ڕێت ئەکەم
تورکی موژگانت هەیە، من چاوم ئیمدادم هەیە[٤]
چونکە قەت ناگەم بەکۆی تۆ وەک نەسیمی صوبحدەم
هەر سەحەر گاهێ تەمەنای نیعمەتی بادم هەیە
ئەی خوا ڕەحمەت ببێ واپێم ئەڵێ خەوفت ببێ
شیری ئەڵماسی برۆ و چاوێکی جەللادم هەیە
من وتم (زێوەر) بەخەندەی لێوی (شیرین) مردووە
پێی وتم: مەجنوونە، وەک تۆ چەندە فەرهادم هەیە

* ئەم شیعرە لە کەشکۆڵی (أ)، ل١٨٠ و ل٤١-٤٢ی کەشکۆڵی (ب)دا هەیە لە گۆڤاری (بەیان)ی ژمارە ١٢٧، ل٨٦دا بڵاوکراوەتەوە.
(١) زوڵم: جەور و ستەم. بێداد: زۆر و زەبەندە.
ظوڵمی بێداد (کەشکۆڵی، أ) – ظوڵم و بێداد (سەرچاوەکانی تر)
(٢) کیبر: لە خۆ ڕازی بوون.
(٣) داماد: زاوا. لە نێوان (بێ شکە) و (بێشکە)دا جیناسی موڕەککەب هەیە.
(٤) چاوم (کەشکۆڵی، أ) – چاوی (سەچاوەکانی تر)
تورکی: تورک لە ئەدەبیاتی کۆندا کینایەیە لە یاری شۆخ و شەنگ.

قوربان!*

قوربان! لە تەمی ئاهی دڵی خەستە حەذەر کە[١]
عیسا نەفەسی، هەستە بەلای ئێمە گوزەر کە[٢]
ئەی چیهرە مەلەک حەیفە ڕەقیب بۆتە ئەنیست[٣]
لەو جەننەت و فیردەوسە ئەو ئیبلیسە بەدەرکە[٤]
وا جەژنە خەلایق هەموو پڕ زەوقن و شەوقن
بەو خەندەی شیرینە جیهان پڕ لە شەکەر کە
جەژنانەی من ماچی دەمی تۆیە کە بیدەی
طیفلی دڵی من غەرقی حەنای خوێنە، نەظەر کە[٥]
ڕەغمەن لە حەسوودانی من و دوژمنی باڵات[٦]
ئەم جەژنە وەرە! ئەم غەزەلە تازە لەبەر کە[٧]
ئەو دلبەرە، ڕەنگینە کە سەنگین دڵە دایم
ئەی ناڵەی ناری لە دڵی خەستە ئەثەرکە
دڵ کون کونە (زێوەر) بەخەدەنگی موژە دایم
لادە لە دڵی، ڕۆحی ڕەوانی بەسوپەرکە

* ئەم شیعرە لە لاپەڕە ١٧٥-١٦٧ی کەشکۆڵی (أ) و لاپەڕە ٣٨-٣٩ی کەشکۆڵی (ب)دا نووسراوەتەوە لە گۆڤاری (بەیان)ی ژمارە ١٢٧، لاپەڕە ٨٨دا چاپ کراوە.
(١) حەذەر کە: ترست ببێ.
(٢) عیسا نەفەسی: واتە وەکو حەزرەتی عیسا دەم و دوعات کاریگەرە و نەفەست پاکە، مەشهوورە کە موعجیزەی حەزرەتی عیسا ئەوە بووە کە بەدوعا و پاڕانەوە لە خوا مردووی زیندوو کردۆتەوە و نەخۆشی چاک کردۆتەوە.
(٣) چیهرە: ڕوخسار. مەلەک: فریشتە. ڕەقیب: بەدکار. ئەنیس: هاونشین، هاودەم
(٤) جەننەت: بەهەشت. فیردەوس: ناوە بۆ ئەو بەهەشتەی کە حەزرەتی ئادەم تیابوو تا تووشی گوناهی خواردنی گەنم بوو. ئیبلیس: شەیتان.
(٥) حەنا: خەنە. نەظەرکە: واتە بڕوانە و سەیر بکە.
(٦) ڕەغمەن = رغماً: بەکوێرایی چاوی.

(٧) غەزەل: پارچە شیعر: یان جۆرە قوماشێکی گرانبەهایە واتە بەکوێرایی چاوی ناحەزانی من و دوژمنی بالا بەرز و ڕێکوپێکەکەی خۆت، وەرە ئەم چەژنە ئەم پارچە شیعرە کە لە وەصف و ثەنای بالاکەتدا دام ناوە بیخوێنەوە و لەبەری بکە چونکە بەوە ناحەزانمان دەتەقن و تووشی هەزار دەرد و ناخۆشی دێن. یاخۆ (زێوەر) هاتووە پارچە شیعرەکەی شوبهاندووە بەقوماشی غەزەل، خوێندنەوەی غەزەلەکەش کە هەر لە پێداهەڵدانی بالای یار دایە شوبهاندوویەتی بەوە کە یار قوماشی غەزەل بکاتە بەر.

مامۆستا (نالی)یش دەفەرموێ:

قوربان! وەرە با ئەم غەزەلە تازە لە بەرکەین
عیزز و شەرەفی (نالی)یە تەشریفی قەدی تۆ

بەدوو زولفی*

بەدوو زولفی تەناف بازت ئەڵێن دوو بەچچە عەییارە(١)
بەدانەی خاڵەکەی سەر ڕوو ئەڵێن: هیندوویی گوڵزارە(٢)
بەچاوی مەست و خوونڕێزت ئەڵێن یابازە یا شاهین(٣)
ئەڵێن: ئەو تیپی موژگانە سوپای ماچین و تاتارە
بەجیلوەی قەددی مەوزوونت ئەڵێن وەک تاوسی باخی
لەبەر شیرینیی نوتقت ئەڵێن لێوت شەکەربارە

....

* ئەم شیعرە لە لاپەڕە ١٧٩ی کەشکۆڵی (أ) و لاپەڕە ٤١ی کەشکۆڵی (ب)دا هەیە لە بەیانی ژمارە ١٢٧ ، لاپەڕە ٨٢شدا بڵاوکراوەتەوە.

(١) طەناف = تەناف بازت: وەک تەناف. بەچچە: بەچکەی پیری موغان، لە ئەدەبی کلاسیک کینایەیە لە یار.

(٢) هیندو: خەڵکی هیند، زۆر لە شاعیرانی کۆنمان خاڵی ڕەش و بسک و زولفی یاری خۆیانیان بەهیندو شوبهاندووە، لەو ڕووەوە کە هیندو کافرن، کافریش بەڕەنگی ڕەش کە نووری ئیمانی تێدا نییە ناسراوە.

(٣) باز و شاهین: دوو پەلەوەری ڕاو پێکردنن، شاعیران چاوی یاری خۆیانیان پێ شوبهاندوون، لەبەر توانایان بۆ ڕاو پێ کردنی دڵی دڵداران.

چۆن ڕەحمی ئەبێ؟*

چۆن ڕەحمی ئەبێ ئەو دڵە ڕەق هەر وەکو سەنگە؟
کەی نوتقی ئەبێ ئەو دەمە وەک غونچەیی تەنگە
ئەو چاوە بەشەڕ عاشقە، من تالیبی سوڵحم
گەر سوڵحە وەگەر جەنگە دەسا فەرموو درەنگە
کاروانی سوروشکم کە لەگەڵ ناڵە ڕەوانە
عەیبی نییە تەزیینی ڕەهی قافڵە زەنگە
ئەو کافرە ئیسلامی هەموو خستە هیلاکەت
ڕەنگە کە بزانێ هەموو جێ دەشتی فەڕەنگە
ئەو نەشئە کەوا ساغیری چاوی بەدڵی دا
ئوستادی هەزار کووپە مەی و نێرگەلە بەنگە
لایق نییە هەر موردە بڵێ زیندە بەعەشقم
دەریای مەحەببەت بەخوا بەحری نەهەنگە
گەه جادووە، گەه ئاهووە، گەه تاوسی مەستە
(زێوەر) چییە ئەو شۆخە لەسەد هەیئەت و ڕەنگە

....

* ئەم شیعرە لە ل١٧٧ی کەشکۆڵی (أ)دا نووسراوەتەوە

حەواسم*

حەواسم هەر وەکو زوڵفت چلۆن شێواوە، شێواوە(١)
دڵم وەک خاڵی ڕوخسارت چلۆن سووتاوە، سووتاوە(٢)
ئەگەر تۆ سەیری سەرچاوە و گوڵستانت هەوەس دێنێ
سوروشکم ڕەنگی گوڵزارە. وەرە سەرچاوە، سەرچاوە(٣)
لە بەختی من ڕەقیب یارەببی چەندە شووم و بەدبەختە
بەرەو ڕوو هەم شەرم ناکا؛ ئەڵێ: بەولاوە، بەولاوە

بەمەحزی خاکساریی دەفعی کینەی ناکرێ هەرچەند[٤]
سـەرم وەک ئاسـمـان ئەرزی لەڕێی داناوە، داناوە[٥]
ئومێدی چیم بەدنیا بێ هەتاکەی مەستی غەفڵەت بم؟
زەمـانی تۆبەیە، تا شـیـشـەی پڕ بادە نەشکاوە[٦]
فـەلەک ئاش و زەمین بەرداش و ئینسان دانەیە، یاخۆ
ئەجـەل باز و بەدەن «کـەبک»ە سـەدای هاڕاوە، هاڕاوە[٧]
ئەلا ئەی باغـەبان بۆ بۆنی گـوڵ سـەودازە دەم ئەمـڕۆ[٨]
کـە هەم بۆی یارە، وا (زێوەر) لەدەردا مـاوە، دامـاوە

....

* ئەم شیعرە لە لاپەڕە ١٧٨–١٧٩ی کەشکۆڵی (أ) و لاپەڕە ٤٠ی کەشکۆڵی (ب)دا نووسراوەتەوە لە گۆڤاری بەیانی ژمارە ١٢٧، لاپەڕە ٨٠ بڵاوکراوەتەوە.

(١) حەواسم: کۆی (حاس□ە)یە، ئامێری هەستکردن؛ ئامێری بیستن و دیتن و بۆنکردن و تامکردن و لێخشان.

(٢) تەشبیهەکە لەوەدایە خاڵ ڕەشە شتیش کە سووتا ڕەش دەبێ.

(٣) سوروشکم: فرمێسکم. واتە ئەگەر تۆ ئارەزووت لێیە سەرچاوە و گوڵزار ببینی وەرە سەیری کانیاوی فرمێسکم بکە هەمووی وەکو ڕەنگی گوڵ سوور و خوێنینە.

(٤) مەحز، مەحض: تایبەتی و خصوصی. خاکساری: خۆڵاوی ئەوەی لە ناو خۆڵا بتلێتەوە و خۆی خۆڵاوی بکا. خاکی، مرۆڤی بێ هێز، خۆ بەزل نەزان.

(٥) واتە هەرچەندە سەرم بەرزە و گەیشتووەتە کەشکەشانی فەلەک کەچی کردوومەتە گڵ و خۆڵی ژێر پێی یار و وەکو ئەرز کەوتوومەتە ژێر پێی.

(٦) شیشەی پڕ بادە: مەبەستی (دڵ)ە، تەشبیهی دڵی خۆی کردووە بەشووشەی پڕ لە مەی، لێرەدا ئیستیعارەیەکی موصەڕڕەحە پێک هاتووە، چونکە شکان بۆ شووشە دەبێ.

(٧)کەبک: کەو. هاڕاوە: دوو وشەیە (ها + ڕاو) (ها)ی دەنگدان و فرمان پێ کردن لەگەڵ وشەی (ڕاو)، واتە ها! کوڕینە! یاڵڵا کاتی ڕاو و نێچیر گرتنە. بەهێنانی وشەی (هاڕاو) لەپاش (ئاش) و (بەرداش) و (دانە) هاڕاوی باراشیش دەگەیەنێ.

(٨) سەودازە: دووچار و نەخۆش، عاشق، شێواو.

تکاندی ئابڕووی*

تکاندی ئابڕووی چەمـەن بەڕووی ئابدارەوە
شکاندی نرخی نەستەرەن بەزوڵفی موشک بارەوە
چمە لە مەی لە نەی لە جام، ئەگەر بەلەنجە بێتە لام
بەڕووی تابدارەوە، بەچاوی پڕ خـومـارەوە
عەرەق نییە لە عالەما، کە لابەرێ لە دڵ غەما
جگە لە قەترە ئارەقێ لە ڕووت کە دێتە خوارەوە
نیشاطی من جەماڵی تۆ، بەراتی من ویساڵی تۆ
خەیاڵی من لە خاڵی تۆ بەعیشوە لێم مەشارەوە
عەزیزەکەی حەبیبی من، نیگارەکەی طەبیبی من
کە شەق بەرێ ڕەقیبی من، وەرە بەسەد ویقارەوە
فیدای خەدد و قەددی تۆ چەمەن بەفەوجی گوڵیەوە
بە بولبول و بەچڵیەوە، بەقومری و هوزارەوە
فەرەنگ ڕووی زەنگ موو، عەجەم سیاق و ڕووس خوو
ئەناسرێ کە کوردە زوو بەپێچی لار و خوارەوە
نیساری زوڵفی عەنبەری هەموو وڵاتی «گوڵ عومەر»[١]
بەعەرد و بەرد و دارەوە، بەئاوی سەرچنارەوە
ئەمن گەیاندمە (ئەنوەری) فنوونی شیعر و شاعیری
ئەتۆ گەیانتە (سامیری) بەچاوی سیحرکارەوە

....

* ئەم شیعرە ناوازەی زێوەر لە ل١٧٣ی کەشکۆڵی (أ) و ل٣٧ی کەشکۆڵی (ب)دا نووسراوەتەوە، سێ دێر شیعری سەرەتاشی لە گۆڤاری گەلاوێژی ژمارە (١)ی ١٩٨٤ی ز ل٤٨ بڵاوکراوەتەوە. تەواوی قەسیدەکەش لە ل٤٩١–٤٩٢ی کتێبی مێژووی ئەدەبی کوردی مامۆستا عەلائەدین سەججادی دا چاپ کراوە.

(١) گوڵ عومەر، گوڵ عونبەر، گوڵ عەنبەر، ناوێکی دێرینی شاری خورماڵە کە بەهێندێ ڕای مێژوویی لەسەر شوێنەواری شاری شارەزوور بنیات نراوە.

دەمێکە*

دەمێکە شاعیران هەموو بەشیعری ئابدارەوە
ئەسیری دەستی دولبەرن بەزوڵفی تابدارەوە
دەمێکە وەصفی مەی دەکەن، غەزەل بەمانا تەی دەکەن
بە جارێ مەدحی نەی دەکەن، کە دێتە بەزمی یارەوە
دەمێکە صەرفی عومر دەبێ، لە نەعتی ئاوی خۆشی گوڵ
بە بولبولی چەمەن خوصووص بەسەروی جۆیبارەوە

....

* ئەم پارچە شیعرە لە ڕۆژنامەی (ژیان)ی ژمارە (٤١٤)ی ساڵی ١٩٣٥دا بڵاوکراوەتەوە جا نازانم ئایا ئەم سێ دێرە شیعرە لەگەڵ شیعرە ناوازەکەی تری (تکانی ئابڕووی چەمەن، بەڕووی ئابدارەوە) یەکێکن یان ئەمە سەربەخۆ بۆ خۆی پارچەیەکی ترە.

تابی هیجرانم نەماوە*

تابی هیجرانم نەماوە، نووری چاوانم وەرە[١]
ساکینی بەیتول حەزەن بووم ماهی کەنعانم وەرە[٢]
وام لەنێو ظوڵماتی غەمدا هەر طەڕەف ڕێگام نییە
تاڕەمەق ماوە لە عومرم شەمسی تابانم وەرە[٣]
شەهسەواری موڵکی حوسنی، من پیادەی بەردەست
ئەسپی نازت وەرمەگێڕە، شاهی خووبانم وەرە[٤]
کەوکەبی بەختم غورووبی کرد و بێ کەس مامەوە
زوو بە دەرخە شەوقی ڕووت شەمعی شەبوستانم وەرە[٥]
من نەتریاکی و نە بەنگیم. مەستی نەشئەی چاوی تۆم[٦]
چاوەڕێی دەردی خومارم صوبحی ڕەخشانم وەرە[٧]

....

* ئەم شیعرە لە لاپەڕە ١٦٨-١٦٩ی کەشکۆڵی (أ) و لاپەڕە٣٤ی کەشکۆڵی (ب)دا نووسراوەتەوە لە گۆڤاری (بەیان)ی ژمارە ١٤٢، لاپەڕە ١٧دا بڵاوکراوەتەوە.

(١) تاب: هێز و توانا. هیجران: دوورکەوتنەوە لە خۆشەویست.

(٢)بەیتول حەزەن = بیت الحزن: خانووی خەم و خەفەت و ئاماژەیە بۆ ماڵەکەی حەزرەتی یەعقووب پێغەمبەر کە یوسفی کوڕی لێ ون بوو ئیتر کەنەفت کەوت و کوێرایی داهات و دنیای لێ تاریک بوو. شاعیرانی ئەدەبی کلاسیکی ئەم خانووەی یەعقووبیان کردووە بەڕەمز بۆ خەم و ناخۆشی.

ماهی کەنعان: مانگی وڵاتی کەنعان، مەبەستی حەزرەتی (یوسف)ە کە براکانی خستیانە بیری کەنعانەوە، دوایی کاروانێک دۆزییانەوە و بردیان لە میسر فرۆشتیان و پاشان حەزرەتی یوسف لە میسردا پلە و پایەی وەرگرت و براکانی هاتن بۆ لای و بەواندا کراسەکەی بۆ باوکی ناردەوە و چاوەکانی چاک بوونەوە پاش ماوەیەک هەموویان هاتن بۆ لای یوسف بەیەکتری شادبوونەوە.

(٣) شەمسی تابان: خۆری تیشکدەرەوە و ڕووناکی بەخش.

(٤) شاهی خووبان: پاشای جوانان.

(٥) شەمعی شەبوستان: بەو چرایە دەڵێن کە لەسەر ئارامگا و مزگەوتەکاندا بەشەو هەڵدەگیرسێندرێ. یان بەو مۆمە دەگوترێ کە لە حەرەمسەرای شاهاندا یا لەسەر تەختی نووسینیان هەڵدەکرێ.

(٦) تریاک: تلیاک بەعەرەبی پێی دەگوترێ: (ترياق)

(٧) صوبحی ڕەخشان: بەیانی ڕووناک.

تا زولفی لەسەر چیهرە*

تا زولفی لەسەر چیهرە پەریشانی صەبایە[١]
ئاشوفتەگیی و تیرەگیی بەختی سیایە[٢]
ڕووی و لەب و مووی هەمدەم و ئامیزشی یەک بوون[٣]
غونچەی چەمەن و بەردی یەمەن، موشکی خەتایە[٤]
شمشادی قەدی سەروی خەرامانە ڕەوانە
جێ گیری دڵی پادشەهـ و شاهـ و گەدایە
چاوی کە وەکو دیدەیی بازێکە شکاری
دڵ وەک کەوی بێ چارە گرفتاری بەڵایە
(زێوەر) نییە دۆستێ کە ڕەقیب تووشی بەڵا کا
مەعلوومە ثەوابی ئەمە وەک حەجج و غەزایە

....

* ئەم شیعرە لە لاپەڕە ١٧٤ی کەشکۆڵی (أ) و لاپەڕە ٣٧ی کەشکۆڵی (ب)دا هەیە. لە گۆڤاری

(بەیان)ی ژمارە ١٤٢، لاپەڕە ١٩دا چاپ کراوە.

(١) چیهرە: ڕوخسار. صەبا: بای صەبا، شنەبای بەیانی.

(٢) ئاشوفتە: تێکچوو، حاڵ شێواو. تیرگی: تاڵی و ناخۆشی.

(٣) لەب: لێو. ئامیزش: باوەش تێک وەرهێنان.

(٤) بەردی یەمەن: بەردێکی سووری بەقیمەتە، ئاقیقی پێ دەگوترێ. میشکی خەتا: میسکی وڵاتی خەتا. ئەڵێن جۆرە ئاسکێک هەیە لە وڵاتی تورکمانستان کە لە ئەنجامی هەڵاتن و ماندووبوونی زۆرەوە خوێن لە ناوکی دەنرێ و خوێنەکە ڕەش هەڵدەگەڕێ و وشک دەبێتەوە وەک لە ناو کیسەیەک دابێ بەناوکییەوە تەکە تەکی دێ و لەدواییدا لە غاردانا لێی دەکەوێت، ئەو خوێنە وشک هەڵاتووە عەترێکی زۆر بۆنخۆشی لێ پەیدا دەبێ. شایانی باسە کە شاعیر لەم دێرە شیعرەدا (لەف و نەشرێکی) بەلاغیی بەکارهێناوە، چونکە لە نیوە دێری یەکەمدا (ڕوو لەب و مووی) هێناوە لە نیوە دێری دووەمیشا بەرامبەر ئەم سێ شتە (غونچەی چەمەن و بەردی یەمەن و موشکی خەتای) هێناوە ڕووی بەرامبەر غونچە، لێوی بەرامبەر بەردی یەمەن، مووی بەرامبەر میشکی خەتا، کردوون.

شایانی باسە کە کاک (محەمەد عەلی قەرەداغی) کاتێ ئەم شیعرەی لە بەیان دا بڵاوکردووەتەوە لە جیاتی (بەردی یەمەن) کە بەردێکی سووری بەقیمەتە لە دەریای یەمەن دەردەهێنرێ. (بوردی یەمەنی) نووسیوە.

دڵ*

دڵ کە غەیری شکەنی زوڵفی تۆ ئەفکاری نییە
تووشی سەودا بووە تا ڕۆژی ئەزەل چاری نییە(١)
زاهید! ئەر دیدەیی تەڕ ئەشکی هەمەڕەنگی نەبێ(٢)
لێی گەڕێن مەنعی مەکەن میحنەتی دڵداری نییە
نیشی زەخمی موژەیی دولبەری کەم دیوە مەگەر(٣)
هەر کەسێ تا بەسەحەر ناڵەو و هاواری نییە
هەر کەسێ فەیضی قەدەم بۆ سیی ئەتۆی بەرنەکەوێ
لە قیامی عەرەصاتا ئەحەدێ یاری نییە(٤)
بۆیە پەردەی لەسەر و ڕووی فڕێ داوە نیگار
تا بڵێن خۆی چەمەنە حاجەتی دیواری نییە(٥)

تا لەمن دوورە هەوای کاکۆڵی موشکین، دڵەکەم(٦)
سەیری باغ و هەوەسی دیدەنی گوڵزاری نییە
(زێوەر)ی دەربەدەر ئەمڕۆ لە فیراقت نەفەسێ
غەیری غەم خواردن و گریانی حەزین کاری نییە

....

* ئەم شیعرە لە لاپەڕە ١٨٣–١٨٤ی کەشکۆڵی (أ) و لاپەڕە ٤٤ی کەشکۆڵی (ب)دا نووسراوەتەوە. لە ژمارە ١٢٧ی گۆڤاری (بەیان)یش بڵاوکراوەتەوە.

(١) شکەن: پێچ و لوول. ئەفکار: کۆی (فکر)ە بەمانا ئەندێشەیە. دەشگونجێ وشەکە (ئەفگار) بێ واتە: بریندار و دووچار. سەودا: عەشق، سەرەخولە، تووش هاتوو. (ئەزەل = أزل) ڕابووردوەکی کۆن کە سەرەتای نەبێ. وابزانم وشەکە (ئەبەد = أبد) بوایە جوانتر بوو.

(٢) زاهید! ئەر: بۆ وەزنی شیعر ئەم وشەیە دەبێ بە (زاهیدەر) بخوێنرێتەوە.

(٣) لە گۆڤاری (بەیان)دا ئەم نیوە دێرە شیعرە بەم شێوە بڵاوکراوەتەوە (نیش و زەخمی موژەیی دلبەری کەم دیوە ئەگەر).

(٤) فەیض: لێشاوی ڕەحمەت. قەدەم بۆسی: قاچ ماچکردن. قیامی عەرەصات: زیندووبوونەوە و هەستانی دەشتی مەحشەر.

(٥) فڕێداوە: هەموو سەرچاوەکانی جگە لە کەشکۆڵی (أ) کە لەوێدا نووسراوە: لاداوە. چەمەن: باخ و گوڵزار.

(٦) کاکۆڵی موشکین: زوڵفی بۆنخۆش و ڕەشی وەکو میشک.

چاوەکەت بۆ من*

چاوەکەت بۆ من لە باتی نێرگسی شەهلا بەسە(١)
سەیری ڕوخسارت لە باتی لالەیی حەمرا بەسە(٢)
ڕۆیین و دانیشتن و هەستان و وەستانێکی تۆ
بۆ منی بێ دڵ لەجیاتی سینەمای بەغدا بەسە
ڕادیۆم ناوێ کە گوێ بگرم لە دەنگی ساز و نەی
لەو دەمی پڕ شەککەرەت جوێن دانی بێ مەعنا بەسە
چیم لە باسی لەشکری ئینگلیز و ئەڵمانی هەیە
لەشکری موژگانی تۆ بۆ حەملەو و دەعوا بەسە

بێمە وەصفی قامەتت فیکرم ئەوەندە بەرز ئەبێ
بانگ ئەکەن -تەییارەچی!- جەولانی بۆ بالاّ بەسە[٣]
مەطلەعی شیعرم صەریحە من کەوا شیعەی (عەلی)م
حوببی ئالی ئەو لەباتی نیعمەتی دنیا بەسە
گەه عومەر!؟ گاهێ عەلی!! (زێوەر!) ئەباتێکت نییە
بەسیە دوو ڕەنگی و ڕیایی مەسرەفی بۆیا بەسە

---

* ئەم شیعرە لە لاپەڕە ١٦٦-١٦٧ی سۆزی نیشتمان چاپ کراوە. لە ڕۆژنامەی (ژین)ی ژمارە ٦٠٨ی ساڵی ١٩٤٠ی ز لەژێر ناونیشانی (هەڵبەستی زێوەر) بڵاوکراوەتەوە هەروەها لە گۆڤاری (بەیان)ی ژمارە ١٤٢ی ساڵی ١٩٨٨ی ز لاپەڕە ١٧ جارێکی تر بڵاوکراوەتەوە.

(١) شەهلا: بەچاوێک دەڵێن کە ڕەشییەکەی مەیلەو شین بێ. لەم دێرەدا موعەممایەکی تێدایە بۆ ناوی ئیمامی عەلی لە موعەمماکەش بەم جۆرەیە (چاو = عین = ع بۆ من = لی) واتە (علی).

(٢) لالەی حەمرا: گوڵە لالەی سوور. پێویستە ئەوە بگوترێ کە (لالە) گوڵێکی جوان و قەشەنگە لە جێگای تەڕ و شێدار و قەراخ ئاودا دەڕوێ بەعەرەبی پێی دەڵێن: (شقائق النعمان) گەلێ جۆری هەیە هی وا هەیە سێ پەڕە، هەشە پێنج پەڕە. لە کەژ و کێویش دەبێ و لە باخچەی ماڵانیشدا دەیروێنن ئەوەی لە کێو دەڕوێ پەڕەکانی سوور و بنی پەڕەکانی لەککەیەکی ڕەشی پێوەیە. شاعیران گوڵە لالەیان کردووە بەڕەمز و میثالی کوڵم و ڕوخساری جوان.

(٣) جەولانی بۆ (کەشکۆڵ و بەیان) - سەرکەوتنی (ژین)

دڵی من*

دڵی من دەرحەقی تۆ هێندە صافە
وەکو زاهید خەریکی ئیعتیکافە[١]
مەکە باوەڕ بەقەولی دوشمنانم
قسەی دوشمن هەموو لاف و گەزافە[٢]
دوو زولفت موو بەموو هاتوون بەیەکدا
لە بۆ ئەم گەردنە تەوق و تەنافە[٣]
لەگەڵ وەصڵم بەتۆ بوو ڕۆحم ئەڕوا
وەکو (نوون)ی (مثنی) لای ئیضافە[٤]

وەرە (زێوەر) نەصیحەت بگرە گوێ، خۆت
لە ئەم ڕێگایە لادە ڕێی خیلافە

---

* ئەم شیعرە لە ل٩٢ی گۆڤاری بەیانی ژمارە ١٢٧ وەرگیراوە.

(١) ئیعتیکاف: ئەوەیە ماوەیەک لە مزگەوت بمێنییەوە بۆ خواپەرستی و عیبادەت، نییەتی ئیعتیکاف (مانەوە) بێنی و بەرەو قیبلە دابنیشی.

(٢) لاف و گەزاف: درۆ و دەلەسە.

(٣) طەوقو طەناف: مەبەستی ئەوەیە کە زولفەکانی برێکیان لە گەردنی ئاڵاون و بوون بەتۆق. برێکیشیان تەناف ئاسا بەلاشانیدا هاتوونە خوارێ.

(٤) (نوون)ی (مثنی) و ئیضافە: دوو زاراوەی عیلمی نەحوون واتە ئیسمێک ئەگەر تەثنیە بوو وەکو، (طالبان، طالبین) ئەگەر ئیزافە کرا و پاڵی درا بەئیسمێکی ترەوە وەکو (المدرسە) دەگوترێ: (طالبا المدرسە). پیتی (ن)ەکە لادەبرێ و نامێنێ.

شاعیریش دەڵێ ڕۆحم وەکو نوونی موثەننا وایە لەگەڵ گەیشتم بەتۆ، وەصڵی تۆم بۆ هەڵکەوت ئیتر ڕۆحم نامێنی و گیانم دەردەچێ.

تالیبی ڕووتم*

تالیبی ڕووتم بەئەگریجەت پەرێشانم مەکە
من کە ئیسلامم حەواڵەی کافرستانم مەکە
کونجی عوزلەت ئیختیارم کردووە مەمهێننە دەر[١]
عاشقم دێوانە نیم سا بەردە بارانم مەکە
نەقشی بەست حوببت لە دڵما، ئاسمان نایباتە دەر
سا کەمێ مەیلی منت بێ دڵ پەرێشانم مەکە[٢]
دێمە بەردەرگانەکەت تەنها بەبێ یار و ڕەفیق
جار بەجار بمخوێنەوە داخڵ بەنیسیانم مەکە
چاوی مەستت شێخ و مەللا هەردوو حەیرانی ئەبن[٣]
وا بەغەمزە ئەقڵ و دینت برد لە ئیمانم مەکە
بێستوون کەی وەک دڵی من تیشەکاریی لێ کرا؟
بۆ تەحەممول وێنەی سامی نەریمانم مەکە[**]

طەبعی (مێرڕیخ)ت هەیە بەو طەلعەتی وەک (زوهرە)یە[٤]
(موشتەری)ی تۆم طالیبم، مەهتووکی یارانم مەکە[٥]
(زێوەر)ە هەرجان فیدابێ، دڵ فیدابێ سەر فیدا
مەمخەرە دەرد و موصیبەت تووشی هیجرانم مەکە

....

* ئەم شیعرە لە لاپەڕە ١٧٤-١٧٥ی کەشکۆڵی (أ) و لاپەڕە ٣٨ی کەشکۆڵی (ب)دا نووسراوەتەوە. لە گۆڤاری (بەیان)ی ژمارە ١٢٧، لاپەڕە ٨٩ دا بڵاوکراوەتەوە.

(١) کونجی عوزلەت (کەشکۆڵی أ) گەنجی عوزلەت (سەرچاوەکانی تر).

(٢) سا کەمێ (کەشکۆڵی أ) تۆش کەمێ (سەرچاوەکانی تر).

(٣) شێخ و مەلا (کەشکۆڵی أ) لە سەرچاوەکانی تردا ئەم نیوە دێرە بەم جۆرەیە (چاوی مەستت شاه و سوڵطان هەردوو قوربانی دەبن).

** ئەم دێرە شیعرە تەنیا لە (کەشکۆڵی أ)دا هەبوو.

(٤) مێرڕیخ ئەستێرەیەکی گەڕۆکە لە هەموو ئەستێرەکانی تر نزیکترە لە خۆرەوە. زوهرە: ئەستێرەیەکی گەڕۆکە موعەددەل (١٠٨) ملیۆن کیلۆمەتر لە خۆرەوە دوورە، کاتی هەڵهاتن و دەرکەوتنی دەگۆڕێ وەختی وا هەیە سەر لە ئێوارە هەڵدێ کاتی واش هەیە دەمەو بەیان بەدەر دەکەوێ. لەبەر بەشۆقی و ورشەی لە کۆنا بەخوای جوانییان داناوە پێیان گوتوە (آلهة الجمال) بڕێکیش لە عەرەبەکان پێش هاتنی ئیسلام پەرستوویانە.

(٥) موشتەری: کڕیار، ئاماژەشی تێدا بۆ ئەستێرەی موشتەری کە ئەویش یەکێکە لە ئەستێرە گەڕۆکەکان.

ساقی بەجیلوە هەستە*

ساقی بەجیلوە هەستە بۆم پڕکە یەک قەڕابە
ئەم شەو بەیادی چاوت مەیلم لەسەر شەڕابە
من نامەوێ (حیجاز) و (ڕاست) و (نەوا)ی عیراقی
(شۆر) و (قەتار) و (حەیران) بۆ من بڵێن ثەوابە[١]
ڕووی دلبەرێکی کوردی نادەم بە (میسر) و (طائیف)
یەک بەیتی وردی نالی نادەم بەسەد (عەتابە)[٢]
دڵ دەردەداری یارە، بیمار و بێ قەرارە
بەینێکە ئینتیظارە، ئەحواڵەکەی خەراپە[٣]

مەنعم مەکە لە ناڵین ئەی شۆخی دیدە شاهێن
بۆ چاوەکانی مەستت، جەرگم ئەڵێی کەبابە[٤]
مەوجوود نەبێ ئەمانە، یا ئەو برۆ کەمانە
(زێوەر) بەتیری میحنەت دووچاری سەد عەزابە

....

* ئەم شیعرە لە لاپەڕە ١٧٠-١٧١ی کەشکۆڵی (أ)دا و لاپەڕە ٣٥ی کەشکۆڵی (ب) نووسراوەتەوە بەڵام بەجیاوازییەوە ئێمە (کەشکۆڵی (أ))مان کرد بەبنچینە و لە پەراوێزدا ئاماژە بۆ جیاوازییەکان دەکەین.

(١) حیجاز و ڕاست و نەوا: ناوی گۆرانیی عەرەبین. شۆر و قەتار و حەیران: ناوی گۆرانی کوردین، وشەی (ثەوابە) لە کەشکۆڵی (أ) (سەوابە) نووسراوە، لە کەشکۆڵی (ب)دا (ثەوابە) نووسراوە هەردووکیان گونجاون دەشگونجێ وشەکە (صەوابە) بێ. لە کەشکۆڵی(ب)دا پێش ئەم دێرە شیعرە ئەم دێرە شیعرەش هەیە:

موطریب دەسا بهێنە ئالاتی کۆن و تازە
قانوون و چاڵغیی و نەی عوود و دەف و ڕوبابە

(٢ ، ٣) لە کەشکۆڵی (ب)دا ئەم دوو دێرە شیعرە پاش و پێشن. خەراپە: بە (خەرابە) دەخوێندرێتەوە لەبەر (قافیەکە).

(٤) ئەم دێرە شیعرە لە کەشکۆڵی (ب)دا نەبوو. دیدە شاهێن: ئەوەی چاوی وەک چاوی شاهێن بێ... شاهێن: پەلەوەرێکی ڕاو پێ کردنە لە شێوەی هەڵۆ، شاعیران چاوی یاری پێ دەشوبهێنن لەبەر هێز و توانای بۆ ڕاوکردنی دڵی دڵداران.

ئەمڕۆ*

ئەمڕۆ بەدووسەد غوصصەوە دڵ خەستە دووچارە[١]
بۆ هەجری ئەتۆ دەردی دڵم بووەتە شەرارە[٢]
ساڵ ساڵ غەمی هیجرانی ئەتۆ زیاتر ئەبینم
ئەمساڵ دڵی من طالیبی ڕووی عوشرەتی پارە
بێ ڕەحمی و، بێ مەیلی و، ناپرسی لە حاڵم
لافاوی سروشکم کە دەڵێی سەیلی بەهارە[٣]
قوربان سەبەبی قەتلی منە صوحبەتی ئەغیار[٤]
بنوارە دەروونم کە وەکو کوورەی نارە

بۆ عاجز ئەبم هەمدەمی ئەغیار و ڕەقیبی[٥]
گوڵ ڕەنگیی و، گوڵ دیارە کە هەم صوحبەتی خارە[٦]
چۆن سینەی من مەرکەزی دینار و درەم بێ
لەعلی لەبی تۆم بێ کە بەهای چین و تەتارە؟[٧]
گەر عاجز و، گەر زویر و، ئەگەر خوڕڕەم و شادی[٨]
بمبەخشە لە ڕێی نەشئەی ئەو چاوە خومارە[٩]
دڵ بوو بەئەسیری شەهی ئیقلیمی نەزاکەت[١٠]
یاڕەببی بەتای پەرچەمی بیدەی لە قەنارە[١١]
گەر (زێوەر) ئەڵێن بۆچی نەکەوتە سەری کێوان؟
دیوانە گەلێ طالیبی نێو کووچەی شارە[١٢]

....

* ئەم شیعرە لە ژمارە ١٢٧ی گۆڤاری "بەیان" وەرگیراوە.

(١) غوصصە: غەم و ناڕەحەتی. خەستە: نەخۆش و دەردەدار.

(٢) بۆ هەجری ئەتۆ: لەبەر دووركەوتنەوەی تۆ. شەرارە: پڕیشكە ئاگر.

(٣) ئەشک: فرمێسک. سەیل: لافاو.

(٤) صوحبەتی ئەغیار: هاوڕێیەتیی بێگانە.

(٥) ڕەقیب: ناحەز و بەدکاری نێوان یاران و دڵداران.

(٦) خار: دڕک.

(٧) لەعل: بەردێکی سووری گرانبەهایە لە کان دەردەهێنرێ، شاعیران لێوی یاریان پێ شوبهاندووە لە ئاڵی و سووریدا. چین و تەتار: دوو وڵاتن.

(٨) خوڕڕەم: تازە و تێراو و کەیف خۆش.

(٩) نەشئە: حاڵەتێکی نیمچە بێ ئاگایی و نیمچە سەرخۆشییە.

(١٠) شەه: پاشا. ئیقلیم: وڵات.

(١١) بەتای پەرچەمی: بەتاڵی مووی زولفی.

(١٢) لەم دێرە شیعرەدا جوانی بایس (حسن التعلیل) هەیە.

سەبەب*

سەبەب مەهجووری دیداری یارە[١]
دڵم پڕ خوێن و چاوم ئەشکبارە[٢]
تەماشای عالەمم حەصرە لەسەر ڕووی
بە دڵدا بێ خەیاڵێ، ڕووی نیگارە
لە حەسرەت ڕووی نیگارینی هەمیشە[٣]
دەروونم پڕ لە ڕەنج و پڕ لە نارە
نەسیمی گوڵشەنم بادی سەمومە[٤]
بڵێ: گوڵ، بێ گوڵی ڕووت عەینی خارە
مەزاقم دەردی هیجرانی ئەتۆی دی
ئیتر شەککەر لەکن من زەهری مارە
مەکەن لۆمەم ئەگەر صەحرا نەوەردم[٥]
مەکانی ئاهووان و جێ شکارە[٦]
بەهاری عوشرەتم زستانە بێ تۆ[٧]
بەبێ من تۆ خەزانت وەک بەهارە
نەوەک هەر من گرفتاری نیگارم[٨]
هەزارێکی وەکو من ئینتیظارە[٩]
عەزیزان! باعیثی هیجرانە (زێوەر)[١٠]
بەدایم سینە چاک و بێ قەرارە[١١]

....

* ئەم شیعرە لە ژمارە ١٢٧ی گۆڤاری "بەیان" وەرگیراوە.

(١) مەهجوور: دوورخراوە، واز لێهێنراو.

(٢) ئەشكبار: فرمێسكاوی.

(٣) نیگارین: وەک وێنە جوان.

(٤) گوڵشەن: باخ و گوڵزار. بادی سەمووم: بایەکی گەرم گڕاوی و ناهەموار و ژەهراوی.

(٥) صەحرانەوەرد: ئەوەی بەدەشت و بیاباندا دەگەڕێ و لەوێ دەژی.

(٦) ئاهووان: کۆی (ئاهو)وە واتە ئاسک. شکار: ڕاو.
(٧) عوشرەت: ڕابواردن.
(٨) نیگار: کینایەیە بۆ ئافرەتێ وەکو وێنە جوان بێ.
(٩) هەزار: ژمارەیەکی ئاشکرایە. هەروەها بەعەرەبی ناوە بۆ بولبول.
(١٠) باعیثی هیجران: هۆی دوورکەوتنەوە لە یار و دڵدار.
(١١) سینە چاک: سینە لەت کراو.

هەموو دەم*

هەموو دەم ئێستە موشتاقم کە نایێ دولبەرم یادێ[١]
ئەما ئەو ڕەنگە سەد ساڵیش لە حاڵی من نەکا یادێ
هەتا شیرینی دەوران و موقیمی ڕوتبەیی نازی[٢]
بە ناڵە و شۆڕش و غەوغا هەموو کەس بووەتە فەرهادێ
تەحەییور ماوم –ئەی یاران!– لەفەننی نازو خودبازی[٣]
چلۆن فێربوو کە منداڵیشە، بێ تەعلیمی ئوستادێ!؟!
گەلێکم وت بەدڵ: دانیشە دنیا پڕ لە ئاشووبە
هەتاکو عاقیبەت گرتی کەمەندی زولفی صەییادێ[٤]
دڵم وەک بولبولی گوڵزاری کشمیر و سەمەرقەندە[٥]
لەسەد ئاواز ئەخوێنێ بۆ گوڵێ گەر لێی بدا بادێ[٦]
بەوێنەی کۆهکەن ضایع بوو ناڵە و شیوەن و شینم[٧]
کە ڕحمێکی نەکرد ئەو کافرە جارێ بەفەرهادێ[٨]
مەڵێن (زێوەر) بەخۆڕایی ئەناڵێنێ و ئەکا شیوەن
گرفتارە، برینداره، بەتیغی چاوی جەللادێ

---

* ئەم شیعرە لە ل١٩٣ی کەشکۆڵی (أ) و ل٥٣ی کەشکۆڵی (ب)دا هەیە. لە گۆڤاری (بەیان)ی ژمارە ١٢٧، ل٨٠ بڵاو کراوەتەوە.
(١) نایێ (کەشکۆڵ) ناوی (بەیان)
(٢) ڕوتبەیی نازی (کەشکۆڵ)، ڕوتبەیی نازە (بەیان).
(٣) خودبازی: بەکەسێک دەگوترێ لەخۆوە یاری و سەما بکا.

(٤) زولفی صەییادی (کەشکۆڵ) داوی صەییادی بەیان واتە: گەلێکم بەدڵ گوت دانیشە، ئەوەندە سەرەڕۆ مەبە وازی نەهێنا و بەقسەی نەکردم تا یار –بەزولفی وەک کەمەندی– گرتی و تێکییەوە پێچا و تازە ڕزگاربوونی نابێ. چونکە نێچیرەوان کە نێچیری گرت تازە زەحمەتە بەرەڵای بکا.
(٥) کشمیر: وڵاتێکی زەراعیی گرینگە کەوتووەتە نێوان شیمالی هیند و پاکستانی غەربییەوە.
سەمەرقەند: شارێکە کەوتووەتە ناوەڕاستی کۆماری ئوزبەکستانەوە، جەنگیزخان ڕووخاندی دوایی تەیمووری لەنگ داگیری کرد و کردی بەپایتەختی خۆی قەبرەکەشی لەوێیە.
(٦) (لەسەد ئاواز ئەخوێنێ) دەبی (بەسەد ئاوازە خوێنێ) بخوێندرێتەوە شایانی باسە لە کەشکۆڵی (أ)دا (سەر ئاواز) نووسراوە.
(٧) کۆهکەن: کێو هەڵکەن، مەبەستی فەرهادە.
(٨) بەفەرهادێ: لە کەشکۆڵی (أ)دا (بەفەریادێ) نووسراوە.

گرتوومە لە عالەم صەنەمێ*

گرتوومە لە عالەم صەنەمێ، لالە عوزارێ
شیرین خەت و خاڵی چ عەجەب دیدە خومارێ![١]
سەد دلبەری چینی بەفیدای نیمە نیگاهی[٢]
سەد حوور و پەری بێ بەفیدای عیشوەیی جارێ
باری غەمی دڵ سەهلە بەتای پەرچەمی لاچێ
بیکا بەکەمەندی دڵی میحنەت زەدە بارێ[٣]
کاکۆڵی سیا لازمە بۆ گەردنی زیوین
گەنجێ کە ببێ لازمە بۆ حارسی، مارێ[٤]
مومکین نییە بێ ڕەنجی عەدوو گەنجی ویصالت
وەصڵی گوڵ ئەگەر بێ نییە، بێ ئافەتی خارێ[٥]
ڕیشەی دڵی هەڵکەندووە ڕیشووی ڕەشی مشکی
گەر هۆشی بە ڕیشوەت نەدەمێ زەحمەتە چارێ
کامی دڵ ئەگەر بێتو ڕەوابێ لە لەبی ئەو[٦]
تا ڕۆژی قیامەت لە لەبم شەککەر ئەبارێ

سەر کۆهی خەفەت کەوتووە (زێوەر) بەتەماشا

لەو کۆهی غەم و میحنەتە ئەو نایەتە خوارێ[٧]

....

* ئەم شیعرە لە ل١٨٧–١٨٨ی کەشکۆڵی (أ) و ل٤٩ی کەشکۆڵی (ب)دا هەیە لە گۆڤاری (بەیان)ی ژمارە١٢٧، ل٨١دا بڵاو کراوەتەوە.

(١) صەنەم: بت، هەیکەلی پەرستراو. لالەعوزار: گۆنا سوور وەک گوڵی لالە. دیدە خومار: چاو مەست.

(٢) نیم: نیوە. نیگاه: بەتیلەی چاو لەلاوە سەیرکردن.

(٣) میحنەت زەدە: خەم و خەفەتبار. بارێ: جارێک.

(٤) کاکۆڵی سیا: زولفی ڕەش.

شاعیر نیوە دێری دووەمی کردووە بە (حسن التعلیل) بۆ نیوە دێری یەکەم. ئەوەتا دەڵێ: بۆیە زولفی ڕەشی لە دەوری گەردنی زیوینی ئاڵاوە، چونکە ئەو گەردنە گەنجی زێڕ و زیوە گەنج و خەزینەش پێویستی بەحەرەس و چاودێریکەر هەیە، کەوا بوو زولفی وەکو ڕەشمار بووەتە حەرەس و نایەڵێ کەس دەستی بۆ بەری یان لێی نزیک بێتەوە.

(٥) ویصال: گەیشتن بەمراد. خار: چقڵ و دڕک. ئەگەر بێ: ئەگەر ببێ لە نێوان (بێ) و (بێ) جیناسی تەواو هەیە. لێرەشدا نیوە دێری دووەم بووەتە (حسن التعلیل) بۆ نیوە دێری یەکەم.

(٦) کام: ئارەزوو.

(٧) کۆه: کێو، کەژ. نیوە دێری دووەمی ئەم تاکە شیعرە لە (بەیان)دا بەم جۆرەیە:

(پێی خۆشە ئەگەر لەم غەمە بیهێننە خوارێ).

نیگارا!*

نیگارا! تۆ لە هەر جێگە دیاری

لە ڕووتا گوڵ ئەکێشی شەرمەساری

بە چاو نێرگس، بەدەم غونچە، بەڕوو گوڵ

هەمیشە صاحێبی حوسنی بەهاری

لە پەندی ئەهلی دانش گوێم گرانە[١]

کە مەنعم کا لە زاریی یا لە زاری[٢]

لە وەسفی نازکیتا دەستە ئەژنۆن

هەزارێکی وەکو نالیی و ناری[٣]

نەهاتیمە کە وەعدت دا نەهاتی

سپی بوو، کوێر بوو چاوی ئینتیظاری[٤]

قەسەم بەو خاکی بەرپێی تۆیە قوربان!

بەشم هەر زیللەتە و هەر خاکساری

ئەگەر تۆ بێیتە لام سەر وا لە ڕێتا

ئەگەر من بێم ئەکەم هۆشم بەدیاری

ئەزانی، بۆچ عەزیزی تۆ لەلای من

کە پەروەردەی هەوای ناو شاخ و داری

کە نەتبێ عەشقی باد و ئاب و خاکت

لە لام هەر ناری گەردانەی هەناری[٥]

....

* ئەم شیعرە لە لاپەڕە ١٨٩–١٩٠ی کەشکۆڵی (أ) و لاپەڕە ٥٠ی کەشکۆڵی (ب)دا نووسراوەتەوە لە گۆڤاری (بەیان)ی ژمارە ١٤٢، لاپەڕە ١٩دا بڵاوکراوەتەوە.

(١) ئەهلی دانش: خاوەن عەقڵ و زانست.

(٢) زاریی: گریان و هاوار. زاری: دەم. لەنێوان (زاریی) و (زاری) جیناسی چون یەک هەیە.

(٣) هەزار: ژمارەیەکی ئاشکرایە یا بەمانا بولبولە هەردوو ماناکان بۆ ئێرە دەگونجێن. نالی: مەلا خدری شارەزووری شاعیری گەورەی کورد و مامۆستای شیعری کلاسیکی بەشێوەی کرمانجی خواروو.

ناری: مەلا کاکە حەمەی بێلو. لە کۆکردنەوەی (هەزار)ی بەمانا بولبول لەگەڵ وشەی (نالی) کە لە ناڵینەوە هاتبی تەناسوبێکی جوان هەیە.

(٤) (نەهاتی) یەکەم بەمانا بێ شانس و ئیقباڵی، (نەهاتی) دووەم بەمانا پێچەوانەی هاتن و حازربوونە. لە نێوان (نەهاتی) و (نەهاتی) جیناسی موڕەککەب هەیە. چونکە (نەهاتی) دووەم پێکهاتووە لە (نە) ئامرازی نەفی+(هاتی).

(٥) هەر ناری: هەر ئاگری لە نێوان (هەرناری) و (هەناری)دا جۆرە جیناسێکی جوان هەیە.

کەوتمە داوی*

کەوتمە داوی نیگارێ، مەه جەبینێ، دولبەرێ
ئیختیارم لا نییە گەر دین و ئیمانم بەرێ(١)
سونبولی تەڕ ڕائیحەی کەی نەوعی زولفەینت ئەبێ
نافەیی ئاهوویی چین باجەکە ئەیخاتە دەرێ(٢)
هەر سەحەر گاهان ئیفاقەی بێ زەمانی دەردەکەم
لەش بریندارم بەتیغی دولبەرێ، قەد عەرعەرێ(٣)
پێم بڵێ: بۆ حەلقە حەلقە پەرچەمت کەوتوەتە مل؟
خۆ بەقانوون و نیظام زنجیر لە گەردن ناکرێ(٤)
ئارەقی سەر ڕوومەتت ئابی حەیاتە، زەمزەمە(٥)
هەر کەسێ نۆشی بکا تا ڕۆژی مەحشەر نامرێ
سینە کووره، دڵ کەباب و، باوەشینی ناڵەیە
ئاوی وەصڵی ئەو نەبێ ئەم ئاگرە دانامرێ(٦)
بۆ بەخۆڕایی ئەتۆ (زێوەر) ئەڵێی من موخلیصم
کوا ڕەفیقێ؟ کوا شەفیقێ؟ تا جەوابت بۆ بەرێ

---

* ئەم شیعرە لە ل١٩٢ی کەشکۆڵی (أ)دا هەیە.

(١) نیگار: وێنە، خۆشەویست. مەه جەبین: ڕوخسار وەک مانگ.

(٢) سونبول: جۆرە گوڵێکی بۆنخۆشە لە گوڵدانا دەنێژرێ بۆ نەورۆز ئامادە دەکرێ زەنگوڵ زەنگوڵ شۆڕ دەبێتەوە. نافە: مووی بۆنخۆشی بن ناوکی ئاسکە.

(٣) سەحەر گاهان: بەرەبەیان.

(٤) مامۆستا (زێوەر) ئەم دێرە شیعرەی لە دێرە شیعرەکەی وەفایی دەچێ کە دەڵێ:
پێم: بڵێ وەجهی چییە زولفت موقیمی ڕوومەتە
خۆ بەشەرعی موصطەفا جەننەت بەکافر نادرێ

(٥) ئابی حەیات: ئاوی ژین. دەڵێن کانیاوێکە لە تاریکیدایە، هەر کەسێ بیدۆزێتەوە و لێی بخواتەوە تا ڕۆژی قیامەت نامرێ.

(٦) ئەم شیعرەی (زێوەر) لە دێرە شیعرێکی ناری دەکا کە دەڵێ:
ڕوومەت وەکو ئاتەش موژەت وەک شیشە ئەبرۆت قیمەکێش
میروەحەت زولف و کەبابت جەرگی پارەی (ناری)یە

لە غەیرە خاڵییە*

لە غەیرە خاڵییە مەجلیس نیگاری مەه جەبین بابێ
سوراحی گەردەنێ، چاوپیاڵە، یاری نازەنین بابێ(١)
لە زاهید دڵ بەئازارم لە سەیری سۆفی بێزارم
لەنێو دەیری موغانا موغبەچەی بێ دەئب و دین بابێ(٢)
بە ناسۆر کەوتووە، زەخمی دڵم بەو زوڵفە موشکینە(٣)
بە خەندەی لێوی شەککەر باری مەرهەم بۆ برین بابێ
لە ڕێگای دیدەوە موڵکی دڵی خستووەتە ژێر حوکمی
ئەمیری بەحر و بەڕ، سەرداری خووبانی زەمین بابێ(٤)
خەزانی فیرقەتی هاتوو گوڵستان مایەوە بێ گوڵ
لە سینەی بولبولی بێ خان و مان ناڵەی حەزین بابێ(٥)
بە ئەشکی ئاڵ و زەرد و سووری من ڕەنگینە کاشانە
عەجائیب مێرغوزارێکە غەزاڵەی دەشتی چین بابێ(٦)

---

* ئەم شیعرە لە ل١٨٨–١٨٩ی کەشکۆڵی (أ) و ل٤٩–٥٠)ی کەشکۆڵی (ب)دا نووسراوەتەوە.

(١) مەه جەبین: ڕوخسار وەک مانگ.

(٢) زاهید: ئەو کەسەی کە لەبەر قیامەت وازی لە دنیا هێناوە. دەیر: کلیسا. موغبەچە: بەچکە مەلای زەردەشتی، بریتییە لە شاگردی مەیخانە.

(٣) زوڵفی موشکین: زوڵفی بۆنخۆش وەکو بۆنی میشکی خەتا و خوتەن.

(٤) خووبانی زەمین: جوانانی دنیا.

(٥)خەزان: پاییز. فیرقەت: جودابوونەوە. خان و مان: جێگەو ڕێگە، ماڵ و مەڵبەند.

(٦) ئەشک: فرمێسک. کاشانە: خانووبەرە و بەردەرگا. غەزاڵەی دەشتی چین: ئاسکۆڵەی دەشتی چین.

با نەچێتە لای ڕەقیبان*

با نەچێتە لای ڕەقیبان یار ئەنیسی خانە بێ
لازمە ئەو ئاسکە لەو لا نەبێ، لەولا نەبێ
دیدە وەختێ تۆی لەلا حازر نەبێ وا حەز ئەکا
بۆ نەظەر لەعل و دوڕی یەکتانەبێ، یەک تا نەبێ
عاریفی حەق بین چ باکی زینەت و ئارایشە
وای ئەوێ ناو شار و ناو دێ وا نەبێ، دێوانە بێ
دۆستی و خزمی نەماوە بۆ ڕەفیقی خۆی فەلاح
حەز ئەکا بەو شەرتە گەر بێ گا نەبێ بێگانە بێ
هەر کەسێ بۆ تەرکی دلبەر دێ نەسیحەتمان ئەکا
ئەم دوعایەی لێ ئەکەم: یاخوا نەبێ، یا(خوانە) بێ
شەمعی ڕووتە بۆتە باعیث (زێوەر) ئێستا دائیما
گەر لە خاتریا کەمێ پەروا، نەبێ، پەروانە بێ

....

* ئەم شیعرە لە ل١٩٧ی کەشکۆڵی (أ) و ل٥٦ی کەشکۆڵی (ب)دا هەیە لە گۆڤاری بەیانی ژمارە ١٢٧، ل٩١یشدا چاپ کراوە. شایانی باسە کە شاعیر لە سەرلەبەری دێری دووەمی شیعری ئەم قەصیدەدا جیناسی جوان جوانی بەکارهێناوە کەچی سنعەتە لەفظییەکە و وشەسازییەکە هیچ کارێکی سەلبیی نەکردووەتە سەر ڕەوانی و نازکیی شیعرەکە.

بەئێشی نێشی...*

بەئێشی نێشی تیرت دڵ لەتە، کەی بێ دەوایێ بێ؟
بەسەر چین چینی زولفی تۆ سەحەر بادی صەبایێ بێ[١]
پیادەی دڵ لە سەطحی ڕێگەتا پێچ و پەنای ناوێ
بە(روخ) ماتی مەکە خەوفت لەحوکم و ئەمری (شا) یێ بێ[٢]
بەدوو چاو و دوو ئەبرۆ و خەتت و خاڵی شەشدەری لێم گرت[٣]
لە بنیا داشی دڵ گرژاوە، سا ڕەببی گوشایێ بێ

بەجان و دڵ، سەروماڵ، دین و ئیمان هاتمە کۆیی تۆ
بەڕەسمی دوشمنی لاوە، خودا تووشی بەڵایێ بێ
لەدڵما زەهری هیجرانت بەسەد پیاڵەی شەراب ناڕوا
چ نەفعی بۆ منە موطریب بەسەد ساز و نەوایێ بێ؟
لەبەختی من دوو ئەبرۆت هەروەکو شمشێری بوڕانە
بە من چی بۆ ڕەقیبان گەر وەکو باڵی هومایێ بێ
دەڵێ (زێوەر): هەتا ماوم لە وەصڵت نائومێد نابم
ئومێدم هەر هەیە جارێ کە تەئثیری دوعایێ بێ

....

* ئەم شیعرە لە ژمارە ١٢٧ی گۆڤاری بەیان وەرگیراوە.
(١) بادی صەبایێ: شنە بایەکی بەیانی.
(٢) پیادە، سەطح، ڕوخ، مات. شا: ئامرازی شەترەنجن، دیارە زێوەر یاری شەترەنجیشی زانیوە.
(٣) شەشدەر: زاراوەیەکی یاری کردنە بریتییە لەوە یەکێک لە یاری کەرەکان بەردەمی پۆلەکانی بەرامبەرەکەی گرتبێ و نەهێڵێ زارەکەی هەڵدا، هەروەها کینایەشە لە سەر لێشێواوی.

شوعاعی شەمس*

شوعاعی شەمس وشەوقی‌شەمع و لەمعەی بەدر ئەبێ ون بێ[١]
لە جێگایێ کە ڕوخساری نیگاری دولبەری من بێ
بەدوو ڕەشماری سەرشانی دەڵێی ضەحاکی سەففاکە[٢]
لەقەتلی کەس قوصوور ناکا ئەگەر ئینس و ئەگەر جین بێ
ئەوا مردم بەسم سا تیرە باران کە بەموژگانت
لەسەرتا بۆ بەخۆڕایی هەموو ئەخلاقی (بەهمەن) بێ[٣]
لە ڕێگای عەشقی تۆدا تووشی زیندان بم لەلام خۆشە
چییە باطالیعی سستی منیش وەک بەختی (بێژەن) بێ[٤]
هەتا عیشقم لەسەردا بێت و هیجرانم لە ڕێ دا بێ
لە کوللی ساعەتێکا هەر دەبێ چاوم لە مردن بێ

که چاوی مەست و خوێنڕێژی بەغەمزە مەیلی عاشق کا
دەبێ پیاڵەی شەرابی لەعلی ڕوممانیی سەر و بن بێ(٥)
ئەگەر (زێوەر) لە حوببی تۆ سەعاتێ قەلبی خاڵی بێ
ئیلاهی! ئەو دڵەی دەردەم نیشانەی تیری دوشمن بێ

.....

* ئەم شیعرە لە ژمارە ١٢٧ی گۆڤاری بەیان وەرگیراوە.
(١) (بەدر ئەبی) دەبێ بە (بەدرە بێ) بخوێنرێتەوە.
(٢) ضەحاک: زوحاک. سەففاک: خوێنڕێژ.
(٣) بەهمەن: ئەردەشیری کوڕی ئەسفەندیاری کوڕی گۆشتاسیبە یەکێکە لە ناودارەکانی کۆنی ئێرانی.
(٤) بێژەن: کوڕی گیوە، کوڕە پاشا و بەناوبانگی ئێرانییە. عاشق و شەیدای مەنیژەی کچی ئەفراسیاب بووە، لە هەل و فرسەتێکدا ئەفراسیاب شەو لە ماڵی خۆیدا گرتوویەتی و زیندانیی کردووە.
(٥) شەرابی لەعلی ڕوممانی: واتە شەرابی ڕەنگ سووری شێوە کاڵی وەک ڕەنگێکی کە پێک هاتبێ لە تێکەڵکردنی ڕەنگی لەعل و ڕەنگی هەنار.

بەهاری*

بنوارە ئەو بەهار و هەوای تەراوەتی(١)
نووساندی پێکەوە لەبی غونچە حەلاوەتی(٢)
هێنایە شەوق و زەمزەمە طەیرانی سەر زەمین(٣)
سەرما بڕایەوە هەموو توندی و صەلابەتی
هەورە برووسکە بووەتە سەقا ئاوڕشین ئەکا(٤)
تا، سەبزە زاری ئەرزی موجەللا بێ صەفوەتی(٥)
ئەم عەردە مردووە هەموو ڕۆحی کرایە بەر
گۆڕاوە سەر بەسەر هەموو دنیا قیافەتی
بادی صەبا بەجیلوە قەدی گوڵبونی لەران(٦)
گوڵ زاری کردەوە کە بکا شوکری نیعمەتی

.....

* ئەم شیعرە لە ل١٩٢-١٩٣ی کەشکۆڵی (أ)دا هەیە لە گۆڤاری (بەیان)ی ژمارە ١٤٢ش بڵاو

کراوەتەوە.
(١) تەراوەتی: طەڕاوەتی: تەڕوبڕی و شێداری.
(٢) لەب: لێو. حەلاوەتی: شیرینی.
(٣) زەمزەمە: گۆرانی و هەراوهۆریا. طەیران: باڵندە و پەلەوەر.
(٤) برووسکە کەشکۆڵی (أ) تریشقە: گۆڤاری (بەیان). سەقا: ئاودێر.
(٥) سەبزە زار: سەوزایی، بەشوێنێک دەوترێ گژوگیا و سەوزایی زۆری لێ بێ. موجەللا: پاک و بێ تۆز و گەرد.
(٦) بادی صەبا: شنەبای بەیانی. گوڵبون: دارگوڵ. بەڕاستی (زێوەر) لەم دێرە شیعرەی کۆتاییدا تابلۆیەکی جوان و مانایەکی ناسکی خستووەتە نێو ئەم وشانەوە. چونکە وەکو ئاشکرایە غونچەی گوڵ کاتێ با لێی دەدا دەپشکوێ وە ئەمە شتێکی سروشتییە بەڵام (زێوەر) هۆی پشکووتنەکە دەباتەوە بۆ شتێکی تر و دەڵێ غونچەکە با لێی دەدا بۆیە دەپشکوێ چونکە دەم دەکاتەوە سوپاسی بای صەبا بکا.

وەک قەدەح چاوم*

وەک قەدەح چاوم لەسەر دەست دائەنێم نانووم شەوێ
شەست پەڕی ڕووت تا لە ناو باخی زەمانا سەرکەوێ
ئەنجوومی ڕووی زەمین مەحون بەنووری طەلعەتت(١)
وەک ستارەی ئاسمان مەحون شەفەق گەر دەرکەوێ(٢)
موتتەصیل تا صوبحدەم غەرقی خەیاڵی ڕوویی تۆم
عاجزە، تۆراوە لێم، خۆ هەر نزیکم ناکەوێ(٣)
عاشقان هەریەک لە پێشتر خۆ بەقوربانت ئەکەن
ڕەبی قڕیان تێ کەوێ نۆبەم کە هەر بەرناکەوێ
گەرچی دەرمانە نیگاهت بۆ برینی نێو دڵان
طەبعی ناسازە دڵی من ئەم دەوای پێ ناکەوێ
کافر و ئیسلام موقابیل بوون لە شاری حوسنی تۆ
باعیثی چی بێ کە ئیسلام دەفعەیێ سەر ناکەوێ!(٤)
(زێوەر)ی دڵ پڕ موصیبەت بەندە بۆ خزمەتگوزار
مەیکوژە ئێجگارەکی عەبدی وەهات دەس ناکەوێ

* ئەم شیعرە لە ل١٩١ی کەشکۆڵی (أ)دا هەبوو.
(١) ئەنجووم: أنجم: کۆی نەجمە، واتە: ئەستێرەکان. طەلعەت: ڕوخسارت.
(٢) ستارە: ئەستێرە. شەفەق: ڕووناکی پێش هەتاو کەوتنە.
(٣) صوبحدەم: دەمەوبەیانی.
(٤) مەبەستی بەکافر زولفەکانی یارە. چونکە زولف ڕەشە، شاعیران وشەی کافریان کردووە بەکینایە بۆی. هەروەها وشەی ئیسلامیشیان کردووە بەکینایە بۆ ڕوخسار.
جا لێرەدا شاعیر دەڵێ: زولفی ڕەش و ڕوخساری پڕشنگدار لە شاری حوسن و جوانیتدا کۆبوونەوە و بەرامبەر یەک وەستاون بەڵام هەموو دەم زولفەکانت زاڵن و سەرکەوتوون تێ ناگەم، بۆچی جارێک ڕوخسارت سەر ناکەوێ و زولفت لاناچێ؟!!!
(وەفایی)یش لەم بارەوە گوتوویەتی:

پێم بڵێ وەجهی چییە زولفت موقیمی ڕوومەتە؟
خۆ بە شەرعی موصطەفا جەننەت بەکافر نادرێ

حەکیمی دەردی من*

حەکیمی دەردی من ئەو چاوەیە قەت دوختەرم ناوێ(١)
لە ڕێگای عەشقی تۆدا گوم ببم یەک ڕەهبەرم ناوێ
تەماشای زولفی ئاڵۆزاو و سەرمینایی گەردن کەم
لە صەحنی گوڵشەنا هیچ سەیری عوود و عەنبەرم ناوێ(٢)
سەعاتێ هەم نشینی تۆ ببم ئەقصای ئامالە(٣)
ئیتر حوور و قوصوور و لەحمی طەیر و کەوثەرم ناوێ
بە وەعظی واعیظ ئەمڕۆ چونکە عالەم حاڵی گۆڕاوە(٤)
هەتا مشکیی عەلیخانی بوەستێ مێزەرم ناوێ(٥)
ئەگەر دوو سێوەی زیوینی لە باخی سینەدا دەرخا
هەتاکو ڕۆژی مردن شەرتە تەختی سەنجەرم ناوێ(٦)
ئەسیری حوسنی تۆم، ئازادی تەعنەی عالەمم بیللا
لە باتی خاکی بەر دەرگانەکەت سیم و زەڕم ناوێ
تەقەی دەف، حەلقەی دەروێش، ئەڵێی نانێکی بێ خوێیە
کە نووری مەعریفەت گوم کەم چراغی ئەختەرم ناوێ(٧)

لەڕێی طۆفانی زیللەتدا حەیاتی عارییەت مەرگە(٨)
لەگەڵ بێ حورمەتیدا بارەگاهی قەیسەرم ناوێ

* ئەم شیعرە لەژێر عینوانی (زێوەر ئەڵێت)دا لە گۆڤاری گەلاوێژی ژمارە ٦ی ساڵی ٩ی ١٩٤٨ز بڵاو کراوەتەوە، لە کەشکۆڵی (ب) ل٥٦-٥٧دا نووسراوەتەوە و (محەمەد عەلی قەرەداغی)یش لە گۆڤاری (بەیان)ی ژمارە ١٤٢ ل٢٠ جارێکی کە بڵاوی کردووەتەوە. لە ل١٩٨ی کەشکۆڵی (أ)یش نووسراوەتەوە.
(١) دوختەرم (گەلاوێژ) دوکتەرم (کەشکۆڵ و بەیان)
(٢) صەحنی گوڵشەن: مەبەستی ناو باغ و گوڵزارە.
(٣) ئەقصای ئامالە: ئەوپەڕی ئاواتە.
(٤) بەوەعضی واعیظ (گەلاوێژ) لە وەعظی واعیظ (کەشکۆڵ و بەیان).
(٥) مشکی و عەلیخانی: دوو جۆرە شەدەن. لە کەشکۆڵ و بەیاندا نووسراوە (مشکیی عەلی خانی...) واتە شەدەی عەلی خانی.
(٦) سەنجەر: دەبێ مەبەستی سەنجەری کوڕی عەبدوڵڵا جاولی بێ کە لە دیاربەکر لە ٦٥٣ک ١٢٥٥ز. لە دایک بووە، بووەتە، یەکێک لە بڕوا پێکراوانی (ظاهر بیبرس) میسری، دوایی بووەتە والی و لێپرسراوی وڵاتی غەززە، ئەمیرێکی عادل و خێرخواز و زانست پەروەر بووە، ساڵی ٧٤٥ک ١٣٤٥ز لە قاهیرە لە دنیا دەرچووە. النجوم الزاهرە، بەرگی ١٠/١٠٩.
(٧) چراغی ئەختەر: چرای وەکو ئەستێرە ڕووناک.
(٨) حەیاتی عارییەت: واتە ژیانی بەئەمانەت و بەردەوام نەبوو.

ئەو دلبەرە*

ئەو دلبەرە نەورەستە کە ڕەنگی بنوێنێ
ڕەنگە لە فەلەک جەمعی مەلائیک بنوێنێ(١)
تیغی خەمی ئەبرۆی ئەگەر بێتە بزووتن
زنجیری ئەمەل، ڕشتەی ئیمان ئەپسێنێ
هەر لەحزە بەشوعلە و ڕوخی گوڵ ئاتەشیی خۆی
لەم (بۆتە)ی سینە مسی قەلبم ئەتوێنێ(٢)
بونیادی خەیاڵم کە ئەشوبها بەدەماوەند
هەر لەحزە بەتیرێکی موژەی دای ئەڕووخێنێ(٣)

وا صووره‌تی وا سیره‌تی هه‌ر عه‌ینی که‌ماله
جار جاره به‌شه‌رمێکه‌وه عاشق ئه‌دوێنێ[٤]
خه‌رمانی وجوودی به‌خوا دووره له ئافات
هه‌ر که‌س له دڵا توخمی وه‌فای ئه‌و بڕوێنێ
ئیعجازی مه‌سیحا له له‌بی پڕ شه‌که‌رایه
سه‌د مورده ئه‌کا زینده و زینده ئه‌مرێنێ[٥]
ڕوحت که به‌های عیشوه و نازی ئه‌وه (زێوه‌ر)
له‌و کافره خۆت لاده که دینت ئه‌فڕێنێ.

....

* ئه‌م شیعره له ل١٩٠–١٩١ی که‌شکۆڵی (أ)دا هه‌بوو.

(١) (بنوێنێ)ی یه‌که‌م واته ڕای بنوێنێ به‌ده‌ری بخا، (بنوێنێ)ی دووه‌م، واته خه‌وی لێ بخا بیانخه‌وێنێ. له نێوان هه‌ردوو وشه‌ی (بنوێنێ)دا جیناسی ته‌واو هه‌یه.

(٢) له‌حزه: له‌حظه: کات. شوعله: تیشک. گوڵ ئاته‌شی: گوڵی وه‌ک ئاگر سوور.

بووه‌ته: فنجانێکی گڵێنه‌ی سوور کراوه‌یه، زێڕی تێدا ده‌توێننه‌وه، ئه‌م وشه کوردییه‌کی په‌تییه عه‌ره‌ب وه‌ریان گرتووه و کردوویانه به (بودقه).

(٣) بونیاد: بناغه.

ده‌ماوه‌ند: به‌رزترین لووتکه‌ی کێوی ئه‌لبورزه له ئێران ٦٣٠٠ مه‌تر به‌رزه، یه‌که‌م که‌س گه‌یشتووه‌ته لووتکه‌که‌ی له ئه‌وروپایی (ئولیڤیه) بووه. ده‌ماوه‌ند: لووتکه‌ی کێوی ئه‌لبورزه که که‌وتووه‌ته که‌ناری ده‌ریای خه‌زه‌ر، له‌لای جنوبییه‌وه بڵندییه‌که‌ی شه‌ش هه‌زار مه‌تره و یه‌کێک له بڵندترین لووتکه‌کانی ئێرانه (ن.م).

(٤) صووره‌ت: شێوه و سه‌روسه‌کوت. سیره‌ت: ژینامه و هه‌ڵسوکه‌وتی ڕۆژانه.

(٥) ئیعجاز: موعجیزه، کردنی کارێکی نائاسایی له عاده‌ت به‌ده‌ر له‌گه‌ڵ داوای پێغه‌مبه‌ریه‌تیدا.

مورده: مردوو. ئاماژه‌یه بۆ چیرۆکی حه‌زره‌تی عیسا که به‌دوعا و پاڕانه‌وه له خوا مردووی زیندوو کردووه‌ته‌وه و مردوو زیندووکردنه‌وه یه‌کێک بووه له موعجیزه‌کانی.

چاوت شه‌هه‌نشه‌هێکه*

چاوت شه‌هه‌نشه‌هێکه، ئه‌برۆت وه‌کو وه‌زیری
بۆ قه‌تلی عاشقانت موختارییی و ئه‌میری
به‌تیغی ناز و حوسنی جانم شکافته‌یی بوو
جه‌رگم بووه نیشانه‌ی هوجوومی ده‌سته تیری
ده‌سته و نه‌زه‌ر ئه‌وه‌ستن تابووری عاشقانت
موشتاقی حوکم و ئه‌مرن له نوطقی وه‌ک موشیری
ئه‌م ده‌ردی عه‌شقه هه‌رگا ڕێگه‌ی به‌جێگه‌یێ برد
مردن نه‌بێ که لای با! ناڕوا به‌ده‌ردی پیری
هه‌رگیز له ده‌ردی عه‌شقی (زێوه‌ر)! نه‌که‌ی شکایه‌ت
ئێستا ته‌قه‌ڕوبت بوو به‌واسیطه‌ی ئه‌سیری

....

* ئه‌م شیعره له ل١٩٦–١٩٧ی که‌شکۆڵی (أ) و ل٥٥ی که‌شکۆڵی (ب)دا هه‌یه، له گۆڤاری (به‌یان)ی ژماره ١٤٢، ل١٩دا بڵاو کراوه‌ته‌وه.

یارێکی دڵ ئازارده‌ر*

یارێکی دڵ ئازارده‌ری شۆخێکی به‌کینی
ئافاتی دڵی عاله‌م و ئاشووبی زه‌مینی
من تابی هوجوومی صه‌فی موژگانی ئه‌تۆم کوا؟
دایم به‌که‌مانی خه‌می ئه‌برۆ له که‌مینی[١]
تۆ هه‌ر نه‌وه‌کو دوزدی مه‌تاعی خیره‌دی و هۆش
سه‌رقافڵه‌ی جه‌رده‌یی بارخانه‌ی دینی[٢]
وێنه‌ت ئه‌که‌م و نایکه‌م و ده‌یڵێم و ده‌ناڵم
تۆ یا په‌ریی بێ په‌ڕی یا ئاهوویی چینی[٣]
مه‌قصوودی و مه‌رغووبی و مه‌حبووبی قولووبی
شیرینی و ڕه‌نگینی و خه‌نده نمه‌کینی[٤]

هێند خـــەندەی ئابدار و لەطیـــفـــە بەتەراوەت
خـــەوفم هەیە بتـــوێتـــەوە لێـــوی شـــەکـــەرینی
شـامی غـەمی هیـجـر و ئەلەمم دێتـە نیــهـایەت
گەر دەربکەوێ ڕووی شـەفـەق و صـوبحی جـەبینی[٥]
گەر (ڕافضی) و (شیعە)و گەر (گەبر) و (یەهوودە)
هـەرچی هـەیە وەڵڵاهـی منم تـابیـــــعـی دینی!!
مـوددێکە کـە دووربووم و جـەفـا دیدەو و ڕەنجـوور
نەت پرسـی: کـە کـوا (زێوەر)و ئەشعـاری مـەتینی؟[٦]

....

* ئەم شـیـعـرە لە ل١٩٤ی کـەشکۆڵی (أ) و ل٥٣ی کـەشکۆڵی (ب) نووسـراوەتـەوە لە گـۆڤـاری (بەیان)ی ژمارە (١٢٧، ل٨٧)یشدا بڵاو کراوەتەوە.

(١) تاب: هێز و توانا، تین و تاقەت. خەم: چەمیو، لوول.

(٢) دوزد: دز. مەتاعی خیرەد: کاڵای عەقڵ.

(٣) ئاهوو: ئاسک. چین: وڵاتی چین کە بەئاسک ناوبانگی لەشیعردا زۆرە.

(٤) مەقصوود: مەبەست. مەرغووب: دڵگیر. مەحبووب: خۆشەویست. نمەکین: خوێیاوی، کینایە لە خۆشی و بەتامی.

(٥) شام: ئێوارە. غەمی هیجر و ئەلەم: خەفەتی دووری و ئازار. شەفەق: پاشماوەی ڕووناکیی خۆر و سـوورایەتی لە سـەرەتای شـەودا واتە ئەو سـوورایییـە دەبینرێ لە نێـوان نوێژی شـێـوان و خـەوتناندا لە ڕۆژئاوا. صـوبحی جـەبین: واتە ناو چاوانێک کـە وەکـو ڕووناکیی بەیانی دنیـا ڕووناک دەکاتەوە.

(٦) ئەشعاری مەتین: شیعری بەهێز و ڕەوان و ئەفسووناویی.

بەقامەت*

بەقـامـەت سـەروی بۆسـتـانی بەطەلعـەت مـاهی تابانی
لـە بـەینی مـــــاهڕوویانا وەکـــو بەدری نومـــایانی[١]
لە پێـشـا مـــەدرەســـە و، دیر و خـــەراباتم لە لایەک بوو
دوو مـیـحـرابی برۆت کـێشـامـیـیـە دینی مـوسـڵـمـانی[٢]
لەحوزنا پیری کەنعانم، عـەجـەب صـەبری جـەمیلم بوو!
بەدڵ مـوشـتـاقـی بۆی وەصـڵـم ئەلا ئەی یوسـفی ثانی![٣]

بەدەفـعی سـیـحـری چاوانت یەدی بەیضـام هەیە ئەمما
لە ئەشکی خـــۆمـــدا غـــەرقم بەســـەیری ڕووی تابانـی[٤]
بەشـەر مەیلی بەشـەڕ زۆرە جەفات گەر کەم ئەبوو ئەموت
لە بەینی عـالـەمی ڕۆحـانیـیـان مـەئمـووری ڕەحـمـانی[٥]
بەڵێ ڕۆژی بەعـیـدی تۆ بە عـیـدی غـەیر ئەشـوبـهـێنم
حـەنایی پەنجـەی و بەرگم لە سـایەی ئەشکی ڕوممانی[٦]
چ حاجـەت تیری موژگانی لە مندا صـەرف ئەکا ناحەق
کـە مـن بۆ خـۆم گـرفـتـارم بـەتای زولفی پەرێشـانی؟
کـەلامی شـەککـەرین (زێوەر) وەکـو ئیـعـجـازێ ئەنوێنێ
قـەمـەر دوو کـەرت ئەکا هـەر گا کە مـەیلی بێ بەئاسانی

....

* ئەم شـیـعـرە لە ل١٩٥ی کـەشکۆڵی (أ) و (٥٤)ی کـەشکۆڵی (ب)دا هـەیە، لە گـۆڤـاری (بەیان)ی ژمارە (١٢٧، ل٨٦)یشدا بڵاو کراوەتەوە.

(١) مـاهی تابان: مـانگی تیشکدەرەوە و ڕووناکی. ماهڕوویان: ئەوانەی ڕوخسـاریان وەکو مـانگ جوانە. بەدر: مانگی شەوی چوارە.

(٢) مەدرەسە: فێرگە و حوجرە. دەیر: کلیسا. خەرابات: وێرانە و کاول.

(٣) بۆی وەصڵم (کەشکۆڵی أ) کۆی وصڵم (سەرچاوەکانی تر).

پیری کـەنعـان: حـەزرەتی یەعقووب پێغـەمبـەر باوکی حـەزرەتی یوسف کـە بەهۆی لێـونبـوونی یوسـفـەوە تووشی ئەو هـەمـوو خـەفـەتە بوو، تەنانەت لـە تاوانا چاویشی کـوێر بـوو. صـەبری جـەمیل: ئەوەیە مـرۆڤ کـە تووشی بەڵا و مـوصیـبـەت بوو هاوار و فـغـان نەکـا، ئیشی خـۆی حـەواڵەی خـوا بکـا. ئامـاژەشـە بۆ قـسـەی یەعـقـووب کـە لەو کـاتەدا پێـیـان گـوت کـە کـوڕە بچکۆڵەشی لە میسر گیراوە وتی:« قال بل سولت لکم أنفسکم أمرا□ فصبر جمیل عسىٰ الله أن یأتینی بهم جـمـیـعـا□ انـه هـو العلیـم الحکیم» «سـورەتی یوسف ٨٣». بـۆی وەصـڵـم: بۆنی بەیەک گـەیشتن. ئامـاژەیە بـۆ ئەوەی کە حـەزرەتی یـوسف لە مـیـسـرەوە کراسـەکـەی بۆ باوکی ناردەوە هـەر لەگـەڵ کـاروانەکـە لە شـار دەرچوو یەعـقـووب وتـی: «انی لأجد ریـح یوسف لولا أن تفند□ون» «یوسف ٩٤» واتە من بۆنی یوسف دەکەم ئەگەر پێم نەڵێن: شێت بووە و خـەرەفاوە.

(٤) لەم دێرە شـیـعـرەدا (زێوەر) ئیشـارەتی کـردووە بۆ سـیـحـری جـادووگـەرانی فـیـرعـەون و بۆ موعجیـزەی حـەزرەتی موسا کە دەستی لە باخـەڵی خۆی دەردێنا وەکو چرا ڕووناکی دەدا وە بۆ خنکانی فیرعەون و کۆمەڵەکەی لە دەریادا.

(٥) لە نێوان (بەشەر) و (بە شەڕ)دا جیناسی تەرکیب هەیە.

(٦) بەعید: دوور. عید: جەژن. حەنا: خەنە. ئەشکی روممانی: فرمێسکی ئاڵ وەک ڕەنگی هەنار. لە نێوان (بەعید) و (بە عید)دا جیناسی تەرکیب هەیە.

مووچەم غەمە*

مووچەم غەمە ئەمساڵ لە جەزای خزمەتی جانی
مایەم دوڕی ئەشکە لە بەهای لەعلی لەبانی[١]
قومری صیفەتم نالە کونان شام و سەحەرگاه
تا دوورە لە من قامەتی وەک سەروی ڕەوانی[٢]
وا بەستەی یەک بوون و حەریفی شەو و ڕۆژن
زولفی لە ڕوخا، ڕوخ لە دلا، دڵ لە میانی
کەس باعیثی قەتڵم نییە لەم عالەمە ئیللا
چاوی ڕەشی، تیری موژەی، ئەبرۆی کەمانی
ڕوخسار و دوو ئەبرۆی و لەبی غونچە میثالی
وەک شەمعی شەو و ماهی نەو و لەعلی یەمانی[٣]
باوەڕ بکە هەرچی کە بڵێم، شەرحی فیراقت
ڕەنگ زەرد و نەفەس ماندە وەکو شەمعی بەیانی[٤]
تەصدیقی غەمی (زێوەر)ی بێ چارە کە ناکەی
جارێ وەرە خۆت بگرە بەئەحواڵی ئەزانی

....

* ئەم شیعرە لە ل١٩٥-١٩٦ی کەشکۆڵی (أ) و لە ٥٥ی کەشکۆڵی (ب)دا نووسراوەتەوە، لە گۆڤاری (بەیان)ی ژمارە ١٤٢، ل١٩-٢٠دا بڵاو کراوەتەوە.

(١) دوڕی ئەشک: فرمێسکی وەکو مرواری. لەعل: بەردێکی سووری گرانبەهایە. لێرە مەبەستی لێوی سوورە. لەعلی لەبان: لێوی سوور وەکو لەعل.

(٢) قومری: باڵدارێکی خاکییە لە کۆتر پچووکترە. نالە کونان: ناڵەکەران. شام: ئێوارە. سەحەر گاه: بەرەبەیان.

(٣) دوو ئەبرۆی و (کەشکۆڵی أ) – دو ئەبروو (گۆڤاری بەیان). شەمع: چرا. ماهی نەو: مانگی یەکشەوە، مانگی تازە. (زێوەر) لەم دێرە شیعرەدا (لەفف و نەشری مورەتتەب)ی بەکارهێناوە

ئەوە لە نیوە دێری یەکەمدا سێ شتی ڕیز کردووە، (ڕوخسار، ئەبرۆ، لێو) لەنیوە دێری دووەمدا بەرامبەر (ڕوخسار) شەمعی داناوە لە بەرامبەر (ئەبرۆ) ماهی نەوی داناوە، لە بەرامبەر (لەب) لەعلی داناوە.

(٤) شەمعی بەیانی: چرای بەیانی. شەمعی بەیانی کە بەڕەنگ زەرد و زەعیف دێتە بەرچاو یا لەبەر ئەوەیە کە چراکە چونکە بەدرێژایی شەو سووتاوە دەمەو بەیان نەوتی تێدا نامێنێ و بەرەو کزی دەڕوا یا لەبەر ئەوەی شۆقی خۆر ڕووناکیی چراکە ناهێڵێ و بەزەرد و زەعیف دێتە بەرچاو.

گۆرانی و سروودە نیشتمانییەکان

ئەی کوردینە

گۆرانی لەسەر کێشی* (أنقرەنک داشنەباق)

ئەی کوردینە ئەی مەردینە
با دەست لەناو دەست کەین هەموو
بۆ بەرزییەتیی خاکی وەتەن
بۆ یەکیەتی بچین هەموو کوردین هەموو
بێ کەس نییە دایکی وەتەن
ئێمە فیداکاری ئەوین
تا کورد لە عالەم دەرکەوێ
بۆ یەکیەتی بچین هەموو کوردین هەموو
ئەجدادمان شێری زەمان
حورِ بوون و سەربەستی جیهان
باکمان نییە ئێمەیش لەکەس
بۆ یەکیەتی بچین هەموو کوردین هەموو

....

* ئەم شیعرە لە ل١١٠ی سۆزی نیشمان وەرگیراوە لە پەراوێزدا نووسراوە کە (هەر نیوە شیعرێکی ئەم گۆرانییە دوو جار ئەوترێ). هەروەها لە ژمارەی (١)ی گۆڤاری گەلاوێژی ساڵی (١٠)ی ١٩٤٩دا لەگەڵ ژینامە و لێکۆڵینەوەیەکدا بڵاو کراوەتەوە.

گۆرانیی هیوا*

تا دەست لەمل هیوا نەکەم شەرتە نەنیشم قەت بەتاڵ[1]
بۆ لاوی تازەی قەومی کورد ببمە نموونەی بێ میثال
تا دەست لەمل هیوا نەکەم شەرتە نەنیشم قەت بەتاڵ
بووەتە شیعار و کردەوەم سەربەستی و ئازادیی وەتەن
لەم ڕێگوزارەش بم زەبوون، نابینم ئاثاری مەلال
تا دەست لەمل هیوا نەکەم شەرتە نەنیشم قەت بەتاڵ

هەوڵ و کۆششم لازمە، بۆ خزمەتی هاو میللەتم[2]
ڕۆحێ لە ڕێگای میللەتا، نەیبەخشم ئەینێمە چاڵ
تا دەست لەمل هیوا نەکەم شەرتە نەنیشم قەت بەتاڵ
بۆ لاوی تازەی قەومی کورد ببمە نموونەی بێ میثال

....

* ئەم شیعرە بەناوونیشانی سەرەوە لە ژمارە (٢)ی گەلاوێژی ساڵی (٥)ی ١٩٤٦ی ز بڵاوکراوەتەوە لە پێشەوەی نووسراوە: «ئەم گۆرانییە هی زێوەرە و ڕەفیق چالاک بەمەقامێکی تایبەتی ئاوازی بۆ داناوە کە لەسەری ئەوترێ». لە کتێبی «سۆزی نیشتمان»دا ل١١٩ چاپ کراوە ئەم عینوانەشی بۆ دانراوە (گۆرانی لەسەر کێشی: هیابنا نحو الأمام). ئێمە دەقی گەلاوێژەکەمان بەلاوە وێچووتربوو، ئەومان چەسپاند.

(١) هیوا (گەلاوێژ) مەقسەد (سۆزی نیشتمان)

(٢) هەوڵ و کۆششم (گەلاوێژ) سەعی و تەلاشم (سۆزی نیشتمان)

گۆرانیی لەسەر کێشی

(ئەی وەتەن ئەی ام مشفق شاد و خەندان أول بوگون)[1]

وا وەتەن خەملیوە وەک گوڵ نەوبەهاری میللەتە
شادمانیی قەومی کوردە وەختی لوتف و ڕەحمەتە
زەڕڕەیەک خاکی وەتەن نادەم بەقەسری قەیسەری
جوملە ئەنهاری وەکو کەوسەر هەوای وەک جەننەتە
میللەتی کورد موڵکی سەربەستیشی خستە دەستی خۆی
جان نیساری گەر نەکا هەر کەس، بەشی ئەو لەعنەتە

....

(١) سۆزی نیشتمان ل١١٣.

گۆرانی لەسەر کێشی
ببلادی اتباهی لیتنی کنت فداها*

فەخرە بۆ ئێمە کوردستان
شاخ و دەشتی وەک گوڵستان
مەعدەنە بۆ عیلم و عیرفان
بێشەیە بۆ شێر و مەردان
جان نیسارین فیداکارین
بەچە شێری وەتەنین
ئێمە شووڕای وەتەنمانین
قەڵای وەتەن و دینمانین
هەموو کوردین یەک زمانین
سەنگەری ڕووی دوشمنانین
جان نیسارین فیداکارین
بەچە شێری وەتەنین
میللەتی ساحێب مەتانەت
بە سوباتە و بەئیرادەت
لە ڕێی وەتەندا شەهادەت
بۆ ئێمە فەخرە و سەعادەت
جان نیسارین فیداکارین
بەچە شێری وەتەنین
چەندە ڕەنگینە وڵاتم
خەزێنەی ڕزق و بەراتم
زیکرمە تاکو مەماتم
بەفیدای بێ سەد حەیاتم

جان نیسارین فیداکارین
بەچە شیری وەتەنین

---

* ئەم شیعرە لە ل١١٤-١١٥ی سۆزی نیشتماندا چاپ کراوە.

گۆرانیی نیشتمانی*

ئەی وەتەن! چەند خۆشەویستی ڕۆحی شیرینی منی
مەزرەعەی توخمی نیشات و باعیسی ژینی منی
بێتو گەر من کۆهکەن بم وەصڵی شیرینم ببێ(١)
تیشەیێ نادەم لەبەردت تۆی کە شیرینی منی(٢)
گەرچی ئەرزی، هێند بڵندی وەختە لای من بچیە عەرش(٣)
واسیتەی سەربەستیی و ئیجرایی ئایینی منی
ئیفتیخاری میللەتی، تۆی مادەرێکی میهرەبان(٤)
خوا هیلالیشی بەتۆ دا ماه و پەروینی منی(٥)
نەو بەهاران بەو هەوای زۆر سافەوە وەک جەننەتی
فەسڵی زستانیش سەراسەر باخی نەسرینی منی
بۆچی نەقدی جیسم و جانی خۆم بەشاباشت نەکەم(٦)
خاکی ڕاهی حوکمڕانی عیزز و تەمکینی منی(٧)
ئارەزووی فیکری سیاحەت ناکەم ئیتر ئەی وەتەن!
تۆ لە جێگەی (قاهیرە) و (تاران) و (بەرلینی) منی

---

* مامۆستا زێوەر ئەم شیعرەی ساڵی ١٩٢٢ی ز گوتووە، لە ژمارە (٩)ی ڕۆژنامەی (بانگی کوردستان) ساڵی (١) ١٩٢٢ی ز بڵاو کراوەتەوە. لە گۆڤاری گەلاوێژ ژمارە (٧)ی ساڵی (١٠)ی ١٩٤٩دا بڵاو کراوەتەوە. لە ل٤١ی سۆزی نیشتمانیشدا چاپ کراوە.

(١) کۆهکەن: کێو هەڵکەن، ئاماژەشە بۆ فەرهاد.

(٢) تیشە: تەشوێ، پاچ.

(٣) واتە ئەی وەتەن! هەرچەندە ئەرز و خاک و خۆڵی و لە ژێر پێ دای، بەڵام لای من ئەوەندە بەرز و خاوەن شان و شکۆی وەختە بگەیتە عەرشی کردگار.

(٤) مادەر: دایک. میهرەبان: دڵنەرم و بەبەزەیی.
(٥) ماه: مانگ. پەروین: کۆمەڵە ئەستێرەی کۆ.
(٦) واتە: وەکو چۆن پارە دەبەخشرێتەوە و دەکرێ بەشاباش، ئەی بۆ منیش جیسم و بەدەن و ڕوحم نەکەم بەشاباشی تۆ؟
(٧) خاکی ڕاهی: خاکی ڕێگەی.

گۆرانیی وەتەنی من کوردستانە

لەسەر کێشی (طونە نەهری)*

وەتەنی من کـوردسـتـانـە، یادگـاری ئەجـدادمـانـە
بەهەشتی ڕووی سەرزەمینە، خاکی پاکی کوردستانە
با هەمـوومـان وەک برا بین ڕەفـیـقی دین و دنـیـا بین
با لە وەحشـەت تەوەللابین نۆبەتی عـیلم و عـیرفـانە
کورد میللەتێکی ناسـراوە، لە مەعاریف بەجێ ماوە
ڕۆژی سەعی و تێکۆشینە، بۆ ئەو کەسەی کورد زمانە
کورد میللەتێکی قەدیمە، ساحێبی تەبعی سەلیمە
شاهیدی ئەم موددەعایە، (سەلاحەدین)ی سوڵتانە

* ئەم سرووده لە ل١١٨–١١٩ی سۆزی نیشتماند، چاپ کراوە.

گۆرانیی کوردستان وەتەنمانە

لەسەر کێشی (شاشیردی گیر دوشمن ارسلان یاتاغنە)*

کـوردسـتـان وەتەنمانە جـێگای شـێـری بابانە
جـێگای ئابا و ئەجـداد و هەم جـێگای شـێـرانە
هەر بژی ئەم وەتەنەمان
بۆ وەتەن جانفیدا بین وا خۆشە تیا فەنا بین
لە ڕێی ئەتۆ ئەی چاومان یەکە یەکە قوربانی تۆ بین
بەرە بەرە حەیرانی تۆ بین

شاخ و دەشتی کوردستان وەک جەننەت وەهایە
گشتی دەشتی وەک سەحرای ماچین و خەتایە
هەر بژی ئەم وڵاتەمان
هێلانەی حەیاتمان، ئاشیانەی سەعادەتمان
بانگ ئەکەین بۆ وەتەنمان یەکە یەکە قوربانی تۆ بین
دەستە دەستە حەیرانی تۆ بین
بەعیلم و مەعریفەت ئاوابێ سلێمانی
هەموو شاری کوردان سنە و سابڵاخ و وانی
نوورانی و جوانی بێ وەتەن
وەتەنەکەی کوردان! جێگای شێر و مەردان
لە ڕێی ئەتۆ ئەی چاومان یەکە یەکە قوربانی تۆ بین
بەرە بەرە حەیرانی تۆ بین

* ئەم سرووده لە ل١١١–١١٢ی سۆزی نیشتماندا چاپ کراوە.

گۆرانیی بولبول بە نەغمە

لەسەر کێشی (قافقاسیا داغلری چیچکلر ئاچار)*
لە شیعری (سمعت شعرا للعندلیب) وەرگیراوە

بولبول بەنەغمەی دڵکێش و خۆشی
گوڵزاری پڕ کرد دەنگ و خرۆشی
بانگی کرد خەڵقە سەربەست خوڵقاوم
لەم باخ و دەشتە ڕووناکە چاوم
بەشەوق و خۆشی لەم گوڵ بۆ ئەو گوڵ
بە هەوەس ئەچم لەم چڵ بۆ ئەو چڵ
لەناو درەختا ئەکەم هێلانە
سەرم سێبەرە و فەرشم گوڵانە

که بای سەحەری ئەشنێتەوە
لقی گوڵەکان ئەلەرێتەوە
چەندم پێ خۆشە نەغمەی ئازادی
بۆ خۆم ئەخوێنم بەشەوق و شادی
ئەگەر حەز ئەکەن دڵشادم بکەن
لە بەندی قەفەز ئازادم بکەن
گەر لاتان خۆشە ئەمن بدوێنن
بەرەڵلام بکەن وازم لێ بێنن!!

....

* ئەم سرووده لە ل١١٩–١٢٠ی سۆزی نیشتماندا چاپ کراوە.

گۆرانیی بۆ قوتابیان*

لەسەر کێشی گۆرانییەکی فارسی (ماکه اطفال این دبیستانیم)

ئێمە کە منداڵ و نەو جوانین
هەموو بەقوربانی کوردستانین
چونکە حوببی وەتەن لە ئیمانە
بە مەحەببەتە ساحێب ئیمانین
سا ئەی رەفیقان لە رێی وەتەندا
زۆر تێ نەکۆشین زۆر بێ ویجدانین
چونکە وەتەنمان کە وەک بەهەشتە
ئێمەیش لە ناویا وەکو غیلمانین
هەر بەهەواکەی کوردستان ئەژین
لەم باغەدا بولبولی خۆش خوانین

....

* ئەم شیعرە بەقەوانی غرامەخون لای مامۆستا باکوری هەیە بەگۆرانی.
* ئەم شیعرە لە ل١٠٩–١١٠ی سۆزی نیشتماندا چاپ کراوە.

گۆرانی لەسەر کێشی
تیشیتردی شووطنه یوللادی ئاننەم بنی*

ئەساسی ئەم مەدرەسەیە ئینشائەڵڵا مەسەڕڕەتە
بۆ ئەم وەتەنە وێرانە بۆ ئەم قەومە بەدبەختە
وەتەن موحتاجی ئێمەیە ئێمەیش موحتاجی علووم
حەیفە هەروا بێ سەمەر بێ ئەم باخ و ئەم جەننەتە
لە پەنای عیلم و مەعاریف ئێمە ئەکەین ڕەجایێ
وەک میللەتانی سەر زەمین سەربەرز بێ ئەم میللەتە
خار و خاشاکی کوردستان نایدەم بەمولکی جیهان
ڕەببی دەرنەچێ لە دەستمان جێی سونبول و گوڵزاران
ئەی شاگردانی مەدرەسە، ڕاحەتی ئیتر بەسە
ڕۆژی غیرەت هەوەسە بێینە ڕیزی شاران

....

* سۆزی نیشتمان ل١١٨.

گۆرانیی شاگرد*

زەمانی تیفلیی تێپەڕ بوو سەلامەت
لەجێی هات وەختی سەعیی زۆر بەقیمەت
بەڵێ حەوت ساڵەگیم ڕابوورد و ڕۆیی
گەیشتمە ڕیزی لاوانی بەهیممەت
لە ڕێگای خوێندنا وا تێ دەکۆشم
کە بچمە مەرتەبەی ژوورووی زەعامەت
بەسەعیی من دڵی خۆشە موعەللیم
ئەپۆشم بەرگی ئەربابی کەرامەت
لە دەرسا هۆش و گۆش حازر ئەکەم بۆی
هەتاکو تێ بگەم دەرسم تەمامەت

کە جوابێکم بڵێم وەختێ دەپرسێ
ڕەزا بوونی (تەبەسسوم)یە عەلامەت![1]

* ئەم هەڵبەستە سرووود ئامێزە لە لاپەڕە ٨٨ی کتێبی سۆزی نیشتماندا چاپ کراوە.
(١) تەبەسسوم: زەردەخەنە

گۆرانیی لەسەر کێشی (روم ایلنیک داغلری وار)*

ئەی شاگردانی وەتەن ڕۆژی فەزڵ و هونەرە
لەم وەخت و لەم زەمانەدا دانیشتنمان زەرەرە
نەو نەمامی ناو وەتەنین زیندەگیمان بۆ چییە
بێ شەوقی عیلم و مەعاریف جووڵانمان بێ سەمەرە
دەس لە مل یەکتری کەین باوەک برا بین هەموو
چاوی لە دەستی ئێمەیە ئەم دایکە قوڕ بەسەرە
مەکتەب شوورەی قەڵامانە بۆ حیفزی دین و دنیا
ئینسان کە نەخوێندەوار بێ کەم قەدر و بێ جەوهەرە
کوردستانمان بۆ بێبەش بێ لە ئەنواری مەعریفەت
ئاووهەوای وەک بەهەشتە داروبەردی گەوهەرە

* ئەم سروودە لە ل١١٧ی سۆزی نیشتماندا چاپ کراوە.

گۆرانیی لەسەر کێشی ئەرێ هۆشل*

سەرکەوە کوردە وەڵڵا سەرکەل گوڵزارە
ناو شیو و ناو دەشت بەخوا جێی مووروومارە
بە غیرەت بە، نەوەی شێری، زۆر دلێری
بۆچی لەم عەسرە ڕۆڵە هەر تۆ ئەسیری
ئەگەر سەرکەوی بەخوا سەرکەل بەهارە
هەموو شاخانی وەڵڵا دنیات لێ دیارە

بە هیممەت بە، بەقیمەت بە، تۆ پڵنگی
بۆچی لەم دەورە کوردە هەر تۆ دڵ تەنگی
سەرکەوتن وەڵڵا ئەمڕۆ هەر بەخوێندنە
میللەتی جاهیل وەڵڵا چاری مردنە
بە غیرەت بە، نەوەی شێری، زۆر دلێری
بۆچی لەم عەسرە ڕۆڵە هەر تۆ ئەسیری

* ئەم هەڵبەستە لە ل١٢١ی سۆزی نیشتماندا چاپ کراوە.

گۆرانیی لەسەر کێشی ئوردومز ایتدی یمین

(سەلاحەدین) سوڵتان، (کەریم خان) شاهی ئێران
نادر شاهی حوکمڕان، هاتەوە یادی کوردان
ئازادیمان داوا کرد، سەربەستیمان پەیا کرد
ئۆردووی کوردمان ئینشا کرد
ئۆردووی خاکی کوردستان، هەر یەکە شێری مەیدان
پڵنگی دەشت و کێوان لە حیمایەی خودا دان
ئازادیمان داوا کرد، سەربەستیمان بەرپاکرد
ئۆردووی کوردمان ئینشا کرد
بۆداق بەگی شێر ئەفگەن، سەلیم بەگی ڕووبیتەن
دلێرانی سەف شکەن، هاتەوە یادی وەتەن
ئازادیمان داوا کرد، سەربەستیمان بەرپا کرد
ئۆردووی کوردمان ئینشا کرد

* ئەم شیعرە سرووود ئامێزە لە ل١١٢-١١٣ی سۆزی نیشتماندا چاپ کراوە.

گۆرانی لەسەر کێشی
أعدای وەتەن حملەی شێرانە مزی طانیور*

سندوقچەیی نەقدی بەدەنی باوک و برا و عەزیزان
خاکی وەتەنە بیکەین بەکلی چاوان
باخی وەتەنە باسی کەین بەدڵ و گیان
ئەی شێر نەژادان هەموومان لە مەیدان بەغیرەت بوەستین
پشتێنی حەمیەت بەتەواو ببەستین
بۆ فیداکاری لە ناو دۆشەکا هەستین
ئەی ئەبنای وەتەن! ئێمە هەموو مەردین بەعەزم و سەبات
لای میللەتی کورد قەدری نەماوە حەیات
پێش زیللەتی خۆیان ئەخەن دەردی مەمات
ئەی تازە جوان لە نەسلی ئەوانین شەرتە فیداکاری
بۆ دەفعی عەدوی خاکی وەتەن بێداری
دەست لە ئێمە نەسرەت لە جەنابی باری

....

* ئەم شیعرە لە ل١١٥ی سۆزی نیشتماندا چاپ کراوە.

گۆرانیی لەسەر کێشی
(ئەی وەتەن ئەی ئوممی موشفیق)*

ڕەونەقی باخی حەیاتی میللەتە عیلم و فنوون
میللەتی بێ عیلم و دانش هەر ذەلیلە و هەر زەبوون(١)
قەومی کورد موحتاجی ڕەحمە چونکە مەحوی کردووە
زللەیی دەستی حەوادیس لەقەقەیی دنیای دوون(٢)
هەر لەناو چاهی مەزەللەتدا ئەمێنی دائیما
تاکو ئەلطافی حکوومەتمان ئەبێتە ڕەهنموون(٣)

هەر بژی عەدلی حکوومەت واسیتەی ڕاهی نەجات
عەدل و ئیحسانی حکوومەت، لا ئەبا داخی دەروون(٤)
بێ مەعاریف ئێمە ناژین ڕێی تەرەققی ناگرین
هەربژی حامیی مەعاریف، زیندە بێ عیلم و فنوون(٥)

....

* ئەم شیعرە لە ل١١٥–١١٦ی سۆزی نیشتماندا چاپ کراوە.
(١) دانش: زانست.
(٢) حەوادیس: کارەسات. دوون: پەست.
(٣) چاه: چاڵ. مەزەللەت: ژێر دەستەیی و زەلیلی. ئەلطاف: کۆی (لُطف)ە، بەزەیی و دڵ پێ سووتان. ڕەهنموون: ڕێنمایی.
(٤) ڕاهی نەجات: ڕێگەی ڕزگاری.
(٥) تەرەققی = ترقی: بەرزبوونەوە و پێشکەوتن.

بۆ قوتابیان*

ئەی گوڵی گوڵزاری دین، ئەی نەو جەوانانی وەتەن!
ئەی لە مەعنادا بەقیمەت یەک بەیەک دوڕڕی عەدەن
ئەی نەوەی باز و شەهین بۆ تۆ جەلادەت فیطرییە(١)
سەیری ئەطرافت بکە یەکبارە ڕاوی تۆ ئەکەن
دەرسی سەتحی قەت مەخوێنن هۆش و فکرێکتان ببێ
دەرسی «تاریخ»تان کە خوێند «جوغرافیا» دیققەت بکەن
ئەندەلوس، تونس و جەزائیر، فاس و قوبروس و قرم(٢)
تا دەگاتە خیططەیی بەڵخ و بوخاراو و دەکەن(٣)
مەنبەعی عیلم و هونەر بوو، جێی موسوڵمان بوو هەموو
پێت بڵێم: بۆچی لەدەست چوو کەوتە دەستی ئەهریمەن(٤)
زوڵمەتی جەهل و عەداوەت نووری ئیسلامی نەهێشت
فرصەتی دەستکەوت عەدوو نەیخستە لەفزی (لا)و(لن)(٥)

تۆیش ئەگەر فرصەت لەدەست دەی ئەبیە مەملووکی کەسێ
شـــەوچرا هەڵگر ئـەبی ڕۆژیش ئەشـــۆی جـــام و لەگـــەن

....

* ئەم شیعرە لە ل١٣ی سۆزی نیشتماندا چاپ کراوە، ئەوەش دەگەیەنێ کە زێوەر ئەم شیعرەی ساڵی ١٩٢٥ز بۆ قوتابییانی قوتابخانە وتووە. هەروەها لە (ژین)ی ژمارە ١٠٤٨ی ساڵی ١٩٥١دا بڵاوبووەتەوە.

(١) جەلادەت: پیاوەتی و ئازایەتی.

(٢) ئەندەلوس: ئەمڕۆ بەناوچەیەکی باشووری ئیسپانیا دەگوترێ کە لە هەشت قەزا پێک هاتووە. بەڵام لە کۆنا چەند جار گۆڕان بەسەر مەساحەکەیدا هاتووە. تونس: پایتەختی کۆماری تونسە. جەزائیر: پایتەختی کۆماری جەزائیرە. فاس: شارێکە لە شانشینی مەغریب، پایتەختی عیلم و زانیاریی ئاینی بووە. چۆمی فاس کردوویەتی بەدوو بەشەوە. قوبروس، قبرص: دورگەیەکە کەوتووەتە ڕۆژهەڵاتی دەریای ناوەڕاست لە نێوان تورکیا و سووریا. قرم: شیبهە جەزیرەیەکە کەوتووەتە نێوان بەحری ڕەش و بەحری ئازوفە و بەشێکە لە کۆماری ئۆکرانیا.

(٣) خیططە: واتە سنوور یان پارچە زەویەکی دیاریکراو. بەڵخ: شارێکی گرنگی مێژوویی بووە، ئێستا بریتییە لە گوندێک لە ئەفغانستان. بوخارا: شارێکە لە باشووری ڕۆژئاوای یەکێتی سۆڤیەتی پێشوو، شێخی بوخاری محەمەدی کوڕی ئیسماعیل خەڵکی ئەوێیە. دەکەن = دککەن: ناوچەیەکی شاخاوییە لە باشووری هیندستان ساڵی ١٢٩٤ی زاینی موسڵمان بوون. ئەم هەرێمە مەڵبەندێکی گرنگ و بەپیتە گرنگترین شاری (حەیدەر ئابادە).

(٤) ئەهریمەن: شەیتان، کانگەی شەڕ و تاریکی و ناخۆشی.

(٥) (لا) و (لن)، لا وەلەن: مەبەستی دوو وشەی عەرەبین (لا)ی نافیە و (لن)ی ناصبە. کە ئینسان شتێکی دێتە پێش و لێی دوو دڵە و دەیەوێ نەیکا. ئیتر بەعەرەبی وشەی (لا) یان (لن) دەخاتە سەر فیعلێک. بۆ نموونە دەڵێ: «لا أذهب» یان «لن أذهب... الخ».
ئاماژەشە بۆ دوو هەڵوێستی بەنی ئیسرائیلی کە لە ژیاندا سەرپێچیی گەورەی خۆیان کردووە و تێ شکاون. یەکەمیان کاتی "طالوت" فرمانی پێ کردن کە شەڕ بکەن لەگەڵ دوژمنەکانیان، سەرپێچییان کرد و وتیان «لا طاقە لنا، بجالوت وجنودە...» بقرە/٢٤٩.
دووەمیان کاتێ حەزرەتی مووسا فرمانی پێ کردن کە بچنە ناو گوندێکەوە و شەڕ لەگەڵ دانیشتووەکانی بکەن بۆ خۆیان تێیدا دانیشن، وتیان «قالو یا موسی انّا لن ندخلها ما داموا فیها فاذهب أنت وربك فقاتلا انّا ههنا قاعدون» النساء ٢٤.

قسەی شاگردێک*

هەمـــوو بەیانی کـــە لـە خـــەو هەســـتم
پاک ئەیشـۆم چاو و ڕوومـەت و دەسـتم
بـەفـــر و با نـەبێ ســــەریشم ئەشــــۆم
یەک دوو پارچە نان بەچاوە ئەخـــــۆم
جلی شـــــەونوستن لە خــــۆم لا ئەبەم
بە جلی مــەکـتــەب بەدەن ڕێک ئەخـەم
ئەمـجا هـەڵدەستم بۆ چوونە مـەکتـەب
ئـەڕۆم بەڕێـوە بـەحـــــــەیا و ئـەدەب
دەفــتــەر و کــتـێب قـەڵەم هەڵدەگـرم
بە وردە وردە ڕێی مــەکــتــەب ئەگــرم
لە ڕێگا لەگـــەڵ کـــەس هەرا ناکـــەم
بە بەردەفـڕکێ خـــۆم ڕیسـوا ناکـــەم
ئەچمـە ناو مـەکـتـەب لەگـەڵ ڕەفیقـان
گـــۆرانی ئەڵێم یارییش ئەکـەم جـوان
کە وەختی دەرس بوو ئەچمە دەرسخانە
لەلام خـــۆشـــــترە لە ســـەد چاخـــانە
گـــوێ لە دەرس ئەگـــرم ئەیکەمـــە بەرم
ئەیشـــینووســـــەوە لەناو دەفـــتـــەرم
ئاوابێ مـــەکـــتـــەب جـێگای خـــوێندنە
جـــێگای تـەربیـــە و هونـەر ســـەندنە

....

* زێوەر ئەم شیعرە نەسیحەت ئامێزەی بەزمانی قوتابییەکی قوتابخانەوە وتووە لە ل٨٦–٨٧ی سۆزی نیشتماندا چاپ کراوە. هەر لەم هەڵبەستە جارێکی تر دوو دێری گوێزراوەتەوە بۆ گۆڤاری (کاروان)ی ژمارە ٦١ی ساڵی ١٩٨٧ی ز ل٨.

بۆ منالانی قوتابخانه*

من مندالّی بچووکم، مەکتەبە ڕۆح و سەرم
بەسەعی و خۆشی خۆشی، دەرسم ئەکەمە بەرم
سەعی گەر ماندووم ئەکا شادم دەرسم ڕەوانە
مندالّێ کە تەمەڵ بێ خوێڕی ناو کۆلانانە
دنیا چاوی ڕۆشن بوو بەسایەی عیلم و فەن بوو
ئەی ڕەفیقانی مەکتەب ڕۆژی عیلم و عیرفانە

....

* ئەم سێ دێرە شیعرە نەسیحەت ئامێزە پەروەردەیییە لە ل٨٦ی سۆزی نیشتماندا چاپ کراوە. هەمان هەڵبەست لە هەمان سەرچاوەوە گوێزراوەتەوە بۆ گۆڤاری (کاروان)ی ژمارە ٦١ی ساڵی ١٩٨٧ی ز ل٨.

بالۆرەی کچە کوردێک*

کیژۆڵەی کوردستانم
بە ڕەزای سەر بەردانم
کەنیشرەی ناو شاخانم
لە خواوەیە من جوانم
**
ئەی ئەو کەسەی بێ دینە
تۆ وەرە من ببینە
کاری خوا چەند شیرینە
لە خواوەیە من جوانم
**
نە وەک ڕۆمی و فەرهەنگم
بە دەرمان جوان بێ ڕەنگم

کچێکی شۆخ و شەنگم
لە خواوەیە من جوانم
**
نەسۆدانی و حەبەشم
نە لچ زل و ڕوو ڕەشم
هەمیشە وەک گوڵ گەشم
لە خواوەیە من جوانم
**
کەنیشرەی شاخ و دەشتم
وەک گیابەنی بەهەشتم
ڕیحانەیە سروشتم
لە خواوەیە من جوانم
**
من بازی دارەستانم
چاو شەهێنی کوێستانم
ئاوا بێ کوردستانم
لە خواوەیە من جوانە

....

* ئەم شیعرە لە ل١١ی سۆزی نیشتمان وەرگیراوە.

گۆرانیی لەسەر کێشی
یا بلادی، یا بلادی یاضیاء البلدان*

ئەی عێراق ئەی عێراقم ئەی نووری چاوان!
چەندە جوانی لە نەزەردا بوویتە گوڵشەنمان
لە شیمال و لە جنووبا مەنزەرەی فەتتان
دانیشتوانت وەک برامن، وەک برای هاوجان

شاخەکانت دەشتەکانت ڕۆح ئەبەخشێ پێم
ئاوی سافت جێی تەوافت لادەبا ئەحزان
ئاگری عەشقت لە دڵدا ڕۆشنە بۆمان
تۆ حەیاتی جێی بەراتی مەنبەعی ئیمان
....
....

....
* سۆزی نیشتمان ل١٢١–١٢٢.

گۆرانی لەسەر کێشی اطەلر ساحلندە بکلیورم*

خاکی (بەرزنجە) چەندە دڵگیرە
جێگەیی قوتب و ئەولیا و پیرە(١)
ڕەببی ئەم جێگە خۆشە ئاوابێ
مەنبەعی عیلم و فەیزی مەولابێ(٢)
**
شاخەکانی بەرامبەر و (خەشنۆ)
خۆشترن سەد لە (لاهیجان) و(شنۆ)(٣)
وەتەنێکی عەزیزە بۆ من و تۆ
مەسکەنی کوردە، ڕەببی ئاوابێ
**
کوڕە کاژاو و شاخی مایاوە(٤)
سەیری دەشتی، هەموو جەلای چاوە
جەننەتە خوا بەئێمەی داوە
وەتەنم خۆشەویستە ئاوابێ
**
زەردەیی ڕۆژ ئەدا لەسەر شاخی
سوور ئەبێ بەفری وەک گوڵی باخی

سپیی و زەرد و سوورە بەیداخی
ڕەببی ئەم جێگە خۆشە ئاوابێ
**
مەنزەرەی بارشی بەهارانی
هاژەی ئاوی بەفری شاخانی
شاخی لوبنان ئەکەم بەقوربانی
ڕەببی ئەم خاکە پاکە ئاوابێ(٥)

....
* ئەم شیعرە لە ل١٢٠ –١٢١ی سۆزی نیشتماندا چاپ کراوە.
(١) (قوتب = قوطب) و (ئەولیا) و(پیر) پلەی مەعنەوی پیاو چاکانن.
(٢) فەیز = فیض: لێشاوی ڕەحمەت. مەولا: پەروەردگار.
(٣) خەشنو: شیوێکە لە ڕۆژهەڵاتی بەرزنجە.
(لاهیجان) و (شنۆ) دوو ناوچەن لە کوردستانی ئەودیو.
(٤) کوڕە کاژاو و مایاوە: دوو کێوی بەرز و خاوەن ئاوی ساردن لە شارباژێڕ.
(٥) ئەم پارچە شیعرە بۆ قوتابییانی بەرزنجە وتراوە بەسروود بیڵێن.

دەستەی مامۆستایانی قوتابخانەی نموونەی سەعادەت لەسەردەمی شێخ مەحموودا ساڵی ١٩٢٠
١– مامۆستا زێوەر ٢– مامۆستا مەلا سەعیدە ئەفەندی کابان ٣– خواجە ئەفەندی ٤– ڕەشید
کابان ٥–عەبدوڵڵا سەبری ٦– شێخ ئەوڕەحمان (نەسیب) ٧– ئەحمەدی عەزیز ئاغا

قسەی قوتابییەک*

ئێمە مناڵین: وەتەن ماڵمانە
مامۆستا باوک، مەکتەب دایکمانە
قوتابی هەموو وەک برامانە
کوردی خۆشەویست نووری چاومانە
ئەبێ تێ کۆشین ئەمرۆ مەردانە
چونکو وەتەنمان چاوی لێمانە

* ئەم سرووده لە ل٩٥ی سۆزی نیشتمان وەرگیراوە.

گۆرانیی لەسەر کێشی

بەهاران چ مەحزوونی ئەناڵێنێ بولبول*

بناڵێنە بولبول کە وەقتی فوغانە
لەسەر چڵ نەما گوڵ نیشانەی خەزانە
دەربەدەربە خاک بەسەربە
تاکو ماوی بێ زەرەر بە
وەتەن بانگی کردم بەئاوازی مەحزوون
کەوا ئەووەڵی سوبحە هەستە بەیانە
خوێندنت بێ غیرەتت بێ
تا لە دونیا حورمەتت بێ

* ئەم گۆرانییە لە ل١١٩ی سۆزی نیشتمان وەرگیراوە.

گۆرانی لەسەر کێشی دائماً نمشي للأمام*

ئێمە وا دائیما بەدڵ و گیان
سەعی ئەکەین هەوڵ ئەدەین بۆ تەرەقیمان
تاکو خزمەت بکەین بۆ وڵاتمان
بۆ تەعالی بۆ تەرەقی فەرزە ئیجتیهاد
بێ ئەزییەت بێ حەمییەت ناگەینە مراد
شەرتە بۆ میللەتی بێ عیلم و بێ کەس
شەو و ڕۆژ تێ کۆشی نەفەس بەنەفەس
لەگەڵ هاو قەومدا دەس بخاتە دەس
بۆ تەعالی بۆ تورەقی فەرزە ئیجتیهاد
بێ ئەزییەت بێ حەمییەت ناگەینە مراد

* ئەم شیعرە گۆرانی ئامێزە لە ل١١٥-١١٦ی سۆزی نیشتماندا چاپ کراوە.

گۆرانیی لەسەر کێشی
گڵدی بەهاری دڵ گوشا*

عەسر و زەمانی خوێندنە، مەکتەب حەیاتی عالەمە
گەر شەو لەسەر ڕۆژ دابنێین، بۆ قەومی کورد هێشتا کەمە
جەهد و حەمییەت لازمە، عیرفان و هیممەت لازمە
شاران شەویشیان بووەتە ڕۆژ، ئەمرۆ لە سایەی عیلمەوە
ئەترافی کورد هەر زوڵمەتە، دەوری سەریشمان هەر تەمە
جەهد و حەمییەت لازمە عیرفان و هیممەت لازمە

* ئەم سرووده لە ل١١٥-١١٦ی سۆزی نیشتماندا چاپ کراوە.

گۆرانی*

خاکی عێراقم سەر بەسەر، پڕ مەعدەن و دوڕ و گەوهەر
جێی عیلم و جێی فەزڵ و هونەر، باخاتی پڕ میوە و ثەمەر
کەوسەر بەناویا جارییە، دڵ عاشقی ئەنهارییە
بەحریشی پڕ مروارییە، شاخی هەموو پڕ سیم و زەڕ
بنوارە شاخ و کێو و دەشت، وەک سەبزە زاری ناو بەهەشت
هەر لایقە بۆ سەیر و گەشت، ئایا بەشام، ئایا سەحەر
شیرین وەتەنمانە عیراق، ڕۆحی ڕەوانمانە عیراق
ڕەنگین چەمەنمانە عیراق، تۆزی هەموو سورمەی نەزەر

---

* ئەم هەڵبەستە لە لاپەڕە ١٤ی دەستنووسی شاعیر وەرگیراوە لە لاپەڕە ٩٨-٩٩ی سۆزی نیشتمانیشدا چاپ کراوە.

جوگرافیای عیراق

(بۆ منداڵە پچکۆڵەکانی مەکتەب)

بەسێ مەنتیقە عیراق بەش کرا
شیمال و وەسەت جنووب ناونرا
هەموو شارێکی پێی ئەڵێن لیوا
چواردە لیوایە بینرانە هەروا
چوار لەم شارانە کەوتووەتە شیمال
سلێمانییە و کەرکووکی خۆشحاڵ
هەولێر و مووصڵ شاری مەشهوورن
بە زراعەت و صەنعەت مەسروورن
منطقەی وەسەط هەمووی شەش شارە
یەکێ بەغدایە ئەڵێی گوڵزارە

دیالە و دلێم، حللە و کەربەلا
شاری کوتیشە دوور بن لە بەڵا
منطقەی جنووب ئەویش چوار شارە
شاری بەصرەیە لەگەڵ عیمارە
سێیەم مونتەفک چوارەم دیوانی
لازمە ناوی هەمووی بزانی
لیوای دیالە مەرکەزی زۆر جوان
لەم ئاخرەدا بووەتە شارەبان
لیواکەی دلێم شاری ڕومادی
بووەتە مەرکەزی لە دەشت و وادی
لیوای مونتەفک ناصریەیە
شارێکی تازە و بەقاعیدەیە

حدود و چوار تەرەفی عیراق

حدودی عیراق شەرقی ئیرانە
غەربی سووریە هەر بیابانە
هەموو شیمالی هی تورکیایە
شیمال شەرقی ئیرانی تیایە
جنووبی خەلیج، ئیمارات و کوێت
صەحرای نەجدیشە مەعلووم ببێ لێت

ئیدارەی عیراق

ئیدارەی عیراق بووەتە مەشرووطە
حکوومەتێکی جوان و مەضبوطە
بەغدا پایتەختە مەلیک نشینە
لەگەڵ وەزیران ئیدارە بینە
مەجلیسیّ میللت مەجلیسیّ ئەعیان
قانوون ڕێک ئەخەن بەدڵ و بەگیان
لەگەڵ ڕێک خرا قانوون و نیظام
تەطبیقی ئەکەن وەزیران تەمام

نەهرەکانی عیراق

نەهری ناو عیراق دیجلە و فوراتن
ئەڵێی کەوثەر و ئاوی حەیاتن
خێر و نەفعیان ناکریّ ژمارە
دروستە بڵێی قەطرەی دینارە
تێکەڵاو ئەبن لای قورنە هەردوو
ئەمجا گوم ئەکەن ناوەکەی پێشوو
بە شەط ئەلعەرەب شوهرت وەرئەگریّ
بە هەموو نەوعیّ ئاوی لیّ ئەبریّ
سەرچاوەی دیجلە خواری گۆڵی وان
بەلیوای مووصڵ دێتە وڵاتمان
فورات لەناو تورک دێتە سووریە
لە دێر بۆ عیراق وەستانی نییە
هەروەک عاشقی مەجنوون و موشتاق
هەردووکیان خۆیان ئەکوتن بۆ عیراق

تجارەتی عیراق

صادرە

تجاری عیراق تجارەت ئەکا
دراوسێکانی زیارەت ئەکا
ئەچینە نەجد و کوێت و ئیران
فەلەستین و ئەردەن، سووریە، لوبنان
بۆ هندستان و ئەوروپاش ئەڕوا
لەو ماڵەی عیراق کە ئەیبیّ ئەیبا
ئەنواعی خورما ئەنواعی خەلە
حەیوانی ناڵدار، سمدار بەگەلە
کەتیرە و مازوو و بنیشت و خوری
هەتا هێلکەی زۆر لەگەڵ مامری
لە ساڵی هەزار و نۆ صەد و سی و چوار
لە مووصڵەوە ڕۆیی مامر صەد هەزار
صەد و سی هەزار بزن لەگەڵ مەڕ
ڕۆیی بۆ سووریە بەڕێی چۆل و بەر
پێنج هەزار صەندوق هێلکەش نێررا
یاخوا ئاوابیّ مەملەکەتی وا

وارده

ئەوەی بۆ عیراق دیّ لە دەرەوە
قاوە و چایی بەشەکرەوە
کوتاڵی زۆر و ماڵی عەطاری
عیراقی پڕ کرد لای سەرووخواری
نەوعی عەطریات قیسمی مەسکرات
پول و پارەیان بڕی لە وڵات

نفووسی عیراق

چوار ملیۆن ئەبێ نفووسی عیراق
ڕووی لە زیادییە بەئەمری خەللاق

لە کتێبی "سیر الأطفال" حیکایەتی منداڵان و هێندێ کتێبی (قرائة)م تەرجەمە کردووە بەکوردی بۆ هەموو منداڵانی مەکتەب، لازمە ئەم شیعرانە لەبەر بکەن، چونکە نەصیحەت و ئەخلاق تەئسیر لە ڕۆحیش ئەکا و گەورەش ببی ئەو تەئسیرە هەر ئەمێنێ (ومن الله التوفیق).

خوا ناسین

هەر خوایە (جَلّ شأنە) صاحێبی صیفاتی باقییە
خوای خەلق عەرد و ئاسمان خوای بەحر و ئاوی جارییە
گوێی لێیە هەرچی تۆ بڵێی گەر ئاشکرا و پەنهانییە
مێروولەیەک بڕوا بەشەو لای ئەو وەکو ڕۆژ دیارییە
زۆر نیعمەتی وای داوە پێت خارج لەفکری عالییە
دانا و توانایە بەحەق ذاتی لە نقصان خالییە
ترست ببێ لەو خالیقە
قەهری نەصیبی عاصیە

باوک

ئەی بابە ئەی نووری نەظەر
زۆر حەقی تۆم کەوتووەتە سەر
هەرتۆی کە داوتە تەربییەم
دائیم بەصەد خوێنی جگەر
خۆراکی پاک و بەرگی جوان
پەیدا ئەکەی بۆم ئەی پدەر

وەختێ ئەزیەتێکم ببێ
لات تاڵ ئەبێ شەهد و شەکەر
خۆت ڕائەکەی بۆ لای حەکیم
خەرجی ئەکەی چەند زیو و زەڕ
ڕێی خوێندنت بۆ کردمەوە
چونکە بەخوێندن ئەچمە سەر
بۆ حاڵ و ئیستقبالی من
کۆشش ئەکەی تۆ بێ کەدەر
چاکەت ژمارە ناکرێ
ئەی سرووری عالی گەوهەر
قەرضت لەسەرمە بابە گیان
ئاخر نەمامت دێتە بەر

دایک

کێیە ناساغ بم بکا شین و گرین؟
وەختی ساغیم بێتە خۆشی و پێکەنین
خۆشەویستی خۆمە دایکی نازەنین
کێیە ڕەحمی هەر لەسەر من بێ تەواو
هەر خەریکی خزمەتی من بێ بەچاو
خۆشەویستی خۆمە دایکی نازەنین
وەختی پیریت دایە ئەی ئارامی گیان
کێیە قەدر و حورمەتت بگرێ بەگیان
دایەلێی خۆمم خودا یار بێ و مەعین

قوتابییەک نەصیحەتی ڕەفیقانی ئەکا

لاوانی وەطەن غیرەت بکەن
دەی لە خەو هەڵسن وا بەسەرچو شەو
نەما زەمانی جەهل و نەزانی
ئەمڕۆ فرصەتە ڕۆژی هیممەتە
بە عیلم و صنعەت بەرز ئەبێ میللەت
عالەم هەمیشە خەریکی ئیشە
ئیش کەن بەمەردی بەدەستوبردی
یەک دڵ و دەم بن تا ڕۆژی مردن

گۆرانی فەلاح

من فەلاحێکی وڵاتم
ئەی کەم بەئاڵتوون زراعاتم
لەناو دەشت و شاخ و بەردا
لێم گوم نابێ دەستەڵاتم
لە میوەکەم ئەخورێ ترێ
باغم سێو و هەرمێ ئەگرێ
تووتنیشم تا بەصرە ئەبرێ
هەر زیرە لۆکەم ئەگرێ
خوریی مەڕ و ڕوونی مانگا
مەرەز ئاوریشمە لەڕەنگا
لەم نیعمەتە هەمە ئێستا
نەفعێکی زۆرتان پێ ئەگا
بەڕەنج و قوەتی گاجووت
ئەمن ئەیهێنمە دەستم قووت

هەتا ئەمنێنە ناو تابووت
ئەبێ خدمەت بکەم مضبوط

گۆرانیی کەشافە

کەشافەم و صاحێب هونەر، لام شادییە وەختی خەطەر ئەستوونی قەوم موعتەبەر، هوردووی شەڕەف نەسلی ظەفەر کردار و ئەخلاقی جوان گرتم لە ئەهلی پێشووان بیر و خەیاڵم هەر زەمان بۆ خدمەتی بەستم کەمەر دوورم لە بێ ناموسەکان ناکەم درۆ غەدر و زیان هەر کەس دراوسێم بێ بەجان پێڵاوی دێنمە تەوقی سەر هەرچەندە منداڵین هەموو عالی نەژاد و بێ ضەرەر ئەمڕۆ بەسەعی و غیرەتم، صبحەینێ بەرزە حرسەتم ناو سەختی چووەتە صەنعەتم، لام وەک حەضەر وایە سەفەر نەفسێ کەوا پڕ هیممەتە بەخشینی لام بێ قیمەتە سەرفی علووم و میللەتە بۆ ڕاهی حەق ئەیکەم هەدەر دەشت و بیابان ڕێگەمان، جار جارە بەحرە جێگەمان ئەشچینە قوبەی ئاسمان سەر کەوکەب و شەمس و قەمەر

قوتابی صەنعەتکار

کە ڕۆژ بێتەوە من صەنعەتکارم
صاحێبی ڕەند و تەشووی و مشارم
کە شەوم لێ هات ئەمن قوتابیم
قەلەم و کاغەز کتێبە یارم
بە ڕۆژ صەنعەتکار بەشەو خوێندەوار
بێ هوودە نییە من هەموو کارم

وەک ئەهلی عیلم زۆر بەحورمەتە
ئەهلی صەنعەتیش قەدری دیارە

حەکیم

من حەکیمێکی چاک و بەهوشم
دائیم خەریکی کاری نەخۆشم
چاری دەرد ئەکەم بەدەرمانی باش
هەتا شیفای دێ بەفکر و هۆشم
چاکبوونی نەخۆش حەقدەستی منە
چاو لە ئوجرەت و حەقی ئەپۆشم
حقووقیان هەیە خەلق بەسەرمەوە
لام یەکە غەیر و هاودینی خۆشم
چونکە ئینتیهای عیلم هەر نییە
بە هەموو نەوعێ من تێ ئەکۆشم
بۆ هەموو دەردێ دەرمانێ هەیە
وەقتی عیبادەت بۆیە ڕووخۆشم

سەعات

سەعاتەکەی من جوان و بەکارە
ڕۆیینی وەقتان ئەکا ژمارە
کە دەورەی شەو و ڕۆژی تەواو بوو
دووبارە سازی ئەکەم زوو بەزوو
پاش و پێش ناکا بەیەک دەقیقە
زۆرم خۆش ئەوێ وەکو ڕەفیقە
هەر کارم بێ بەوی ڕێک ئەکەم
بە تەرتیبێکی زۆر باش و مەحکەم

هەر کەس بەتەرتیب ڕێک نەکا کاری
ڕێکوپێک نابێ هەموو کرداری

تۆپی پێ

ئەی تۆپەکە فووت بۆڵەکە من دێم لە دەستم ڕامەکە
تۆ تۆپی یاری کردنی وەک کوولەکەی ڕۆحی منی
وەختێ کە چوویتە ئاسمان بانگ کە لەگەڵ من یەک زبان
خۆش بێ وەتەن خۆش بێ وەتەن بەزربێ وەتەن بەعیلم و فەن

شاگردێ تەشویقی ڕەفیقانی ئەکا بۆ خزمەتی وەتەن

ئەی لاوی وەتەن ئەی صاحێب زەکا
گوێ بگرن وەتەن چۆنتان بانگ ئەکا
بانگ ئەکا ئێوەش ئیتر هەستن
بۆ ڕێی پێشکەوتن کەمەر ببەستن
بە عەزمی خۆتان کەبێ نقصانە
دەفعی کەن لای بەن بەلای زەمانە
کارخانەجاتی لۆکە و سجادە
لە هەموو لایەک بکەن ئامادە
ڕێی ئاوەدانی قوتابخانەیە
بۆ بەرزیی وەتەن ئەو نیشانەیە
بە سەعی و عەمەل بەعیلم و بەفەن
بڵندی بکەن بەیداخی وەتەن

دوو ڕێوی تەمەعکار

دوو ڕێوی زۆرزان هەردوو تەمەعکار
لە تاو برسێتی بوون بەسەگی هار
بیاندیایە ئەگەر کاڵە کوون
وایان ئەزانی گۆشتە و هیزە ڕوون
هەوڵیان ئەدا بەدەشت و دەردا
مەشکە کۆنێکیان هات بەنەزەردا
تاویان لێ دا کەوتنە سەما
وایان ئەزانی خوانێکە یەغما
یەکێکیان پێش کەوت قەپی لێ دا زوو
ڕێوییەکەی دواوە سواری کۆڵی بوو
مەشکەی فڕێ دا ئازا وەرگەڕا
پەردەی دۆستی و نامووسیان دڕا
بەر بوونە یەکتر بەچنگ و بەدەم
هەریەکێ ئەی وت بەشی تۆ نادەم
خەریکی شەڕ بوون داڵێ لە هەوا
روو هات مەشکەی برد بێ شەڕ و دەعوا
ئەمجا ڕێوییەکان کە ئەمەیان دی
لەیەک بوونەوە بەنائومێدی
نەتیجەی حیرس و نارێکی داوا
هەر مەئیووسییە لە هەردوو دنیا

پشیلەی ڕیاکار

بە زەردەخەنە برز و هات بەتاو
بەدەستیەوە بۆ دەورەیەک پلاو
بەدەستەکەی تر کولێرەیەک بوو
لە هەردوو دیوی ڕوون تێ هەڵسوواو
بۆنی چێشتەکە و کولێرە چەورە
پشیلەی کێشا وەک ماسی ناو ئاو
لەبەردەم برزو و پشیلە بەڵەک
نەختێ یاریی کرد لەگەڵ میاوە میاو
کلکی بڵند کرد پشتی دانەواند
وەک مەراییکەر دەستی لەسەرچاو
برزو و زیرەک بوو سەری بۆ گوێی برد
وتی ئەی ڕەفیق سەد جار لێت سەڵاو
ئەم مەراییە ئەم مەحەببەتە
من لێت ناگرم بەنانی سووتاو

تەمثیل

تەمثیلە فەن عالییە ئەحواڵی پێشووانە
نەقلی ئەکا ممثل بۆ ئەهلی ئەم زەمانە
تەمثیلچی دێتە مەیدان ئەچێتە جێگەی خۆی
دانیشتوو بۆ تەماشا هەم پیر و هەم جوانە
گەه پێکەنین و شادی گاهێ گرین و زاری
گفتار وکاری یەک یەک وەک سیحری ساحیرانە
یاری و گەمەی ممثل سەیر و سرووره ظاهر
ئەما پڕە لە حیکمەت بۆ هەرچی کارزانە

ژمارە

یەک، دوو، سێ، چوار، ئاسانە
تۆ بیژمێرە و بیزانە
پێنج و شەش کوا گرانە؟
ژمارەی زۆر ئاسانە
حەوت و، هەشت و، نۆ و، دە
هەر کەس بیزانێ مەردە
کێ نایزانێ ژماردن
مەنعە لەیاری کردن
خۆ من فێر بووم حیساب
ئەی گەورەی عالی جەناب

ناوی ڕۆژەکان

بەخێر هاتی ئەی شەمە
لە پاش تۆ یەک شەمە
ئەی موبارەک دوو شەمە
دوای تۆوە دێ سێ شەمە
چوار شەمە موبارەکە
پێنج شەمە تەدارەکە
جومعە ئەچینە گەڕان
بۆ زیارەت و سەیران

بۆ کچان

کرمەک و گوارە و لاگیرە و قاپ و قورئانم
دەرسی دینییە و ئەخلاقە لەگەڵ ئیمانم
عەصمەت و عیفەت و نامووس و حەیا زینەتمە
ئەدەب تەربییەیە لازمەی ئیمانم
قیمەت و قەدری کچان شەرم و حەیا و ئەدەبە
ڕێی ئەدەب عیلمە منیش شەفتەی عیرفانم
صەنعەتی ئیشی دەس و مەعریفەتێکم کە نەبێ
تیغ بێ جەوهەر و نەقش ڕەفە و هەیوانم
خدمەتی دایکم و باوکم وەکو نوێژ فەرزە لەلام
خاکی سەر ڕێگەکەیان سورمەیە بۆ چاوانم

لە مەقامی مصر العزیزە لی وطن

شاری سلێمانی لەلام وەک جەننەتە بۆ خاص و عام
نایدەم بەمولکی مصر و شام ئاوابێ وەک دار السلام
صەحرای صەفا بەخشی دڵە داوێنی شاخی پڕ گوڵە
کەبکی لە شاخان بلبلە شارێکە صاحیب ئیحترام
لای غەربی چەشمەی سەرچنار لای شەرقی گۆیژەی نازدار
پشتی بەئەزمەر ئیستیوار پێشی چیای عالی مەقام
ئەم شارە خۆشەی من هەمە هەرچەندە مەدحی کەم کەمە
بانگی ئەکەم پڕ زەمزەمە ئاوا بێ وەک دار السلام

خلدونیە

قیرە قیرِی بۆق بەشەو
حەرامی کردووە لێم خەو
داد لەدەس بۆقی ناو ئاو
نایەڵێ خەو بێتە چاو

گۆرانیی بەیداخ

ئەی عەلەمی بەرز و بڵندی وەتەن
خاکی قەدەمتە سەری دوور لە بەدەن
ئەی عەلەمی سوور و سپی وسەوز و ڕەش
دیدەیی میللەت بەتەماشاتە گەش
ئەی عەلەمی خاص عیراقی عەزیز
لەنجەی تۆ جیلوەی تۆیە تەمیز
ڕوحی منە حەرەسە بۆ سێبەرت
باڵی مەلایک بووەتە ئەفسەرت
تۆی شەڕەفی میللەت و هوردووی عیراق
نەصرەتی حەق یارتە بالاتفاق
لازمە بۆ ئێمە لە ڕووتا سەلام
یا عَلَمَ النصر لك الاحترام

لە مابەینی زەنبەق و گوڵە باخ

ڕاستی کردەوە زەنبەق بەیداخی
وتی هیچ گوڵێک لێم نەبی یاخی
من پادشاهی هەموو گوڵانم
زیاد لە هەموویان تەڕ و جوانم

لەمە پێکەنی قاقا گوڵەباخ
زۆر گاڵتەی پێ کرد بەکەیف و دەماخ
بە سوسەنی وت ئەم پیرەمێردە
لە ڕاستی مندا قسەی بڵندە
قسەی گرتەوە زەنبەق بەناچار
ڕووی کردە گوڵان وا هاتە گوفتار
سەیری من ئەکەن لەشکر وەک بەندە
بە پیریەتی من گوڵ ئەکا خەندە

هاودەم

هاودەمی ئینسانی بەدکردار و دار
قەت مەکە تا ماوی ئانێ ئیختیار
قەد لەبەرخۆ ناکرێ چاکەی ئومێد
چۆن ئومێدی مەرحەمەت ئەکرێ لە مار
هەرکەسێ سووکیی بوێ بۆ نەفسی خۆی
یا طەلەب کا مەدح و ناو و ئیعتبار
ناوی لائەبرێ لەسەر لەوحەی شەڕەف
هەقی نامێنێ لەسەر عیزز و ویقار

ئاشتیی دوو دۆست

لەیەکەم ڕۆژی میهرەبانیمان
بیهێنە خاتری خۆش براییمان
بیپێچینەوە قسەی ڕابردوو
ئەوەی کە بووە لەواتەی هەردوو
ئەگەر لە بەینا ڕووی دابی عیتاب
بیگۆڕینەوە بەچاکە و سەواب

هەرچی بێژراوە بۆ من یا بۆ تۆ
گوێ نەگرین ئیتر لە قسەی بەدگۆ
جوانە ئاشتی بەسیدق و ئولفەت
بچینەوە سەر عەهدی مەحەببەت

نیشانەی زانین

بۆ کرداری جوان بۆ عیلم و ئەدەب
منالی خۆتان بنێرنە مەکتەب
منالتان ئەگەر کچ بێ یاخو کوڕ
بە خوێندن ئەبێ بەدانەیی دوڕ
لەناو دنیادا ئەوەی نایابە
عیلم چاکتری هەموو ئەسبابە
عیلم سەرمایەی فەقیرە ئەگەر
بچێتە غوربەت بەبێ سیم و زەر
جاهیل و نەزان بێ فیکر و تەدبیر
وەکو شەڕکەرە بەبێ شیر و تیر
سەیری میللەتان بکە سەراسەر
وەختە بگەنە لای کوورەی قەمەر
سواری با ئەبن بۆ گەشت و گوزار
بە ئارەزوویان ئەیهێننە کار
بەسەنعەت کەشتی ئەکەن وەکو شاخ
بەناو دەریادا ئەڕوا بەدەماخ
دۆزییانەوە ماددەی کارەبا
غەواسە ئەڕوا تا بنی دەریا
دار و ئاسنی بێ گوێ و بێ زوبان
ئەخاتە قسە هەروەکو ئینسان

فائیدەی زانین تەعریف ناکرێ
ئاسار ئەمێنێ زانا نامرێ
هەر نەزانینە واسیتەی پەستی
هەر عیلمە مایەی بەرزی و سەربەستی

هەنگ

مەلێکە بچووک وا لەبەر چاوە
هەمووی لە ئەخلاق دروست کراوە
چەند بچووکە موڵک و خانووەکەی
چەندە ئەفکاری بەرز و بڵاوە
ئەگەر لێی پرسی ئەی هەنگی زەعیف
تۆ بەچ عەقڵێ پەنات داناوە
جواب ئەداتەوە هەر بەکرداری
کە وەک جەوهەری عەقڵ وەستاوە
ئەویش بەهێزی عەقڵ و فیکر ئەکرێ
لە هێزی ئەخلاق کەوتووەتە دواوە
خوا بەرزیی ئەدا بەخاوەن ئەخلاق
گەر حەشەرات بێ یا ژن یا پیاوە
ئایا لە موڵکی هەنگی بچووکدا
تێفکرین نییە بۆ قەومی و دواوە
بە غیرەتێک و هیممەتی بڵند
بینای موڵکیان مەحکەم کراوە
ئەگەر بگەڕێی لەناو ئەو موڵکە
تەممەڵ نەماوە بێ ئیش فەوتاوە
هەرچی تەممەڵ و یاخود بێ ئیش بێ
بە قانوون نەفییە وەیان کوژراوە

ورچی خەتیب و مەیموون

لەناو دڕندە و گیانداری وەحشی
نێرە ورچێکیان چووە سەر کورسی
خوتبەی دەست پێ کرد بۆ تێگەیاندن
ئیشارەی ئەکرد بەدەست جوولاندن
بەڕاست و چەپدا خۆی هەڵئەسووڕان
بە دەنگێکی زل وەک گا ئەیبۆڕان
ئەی وت لە وەختی خەشم و غەزەبا
خۆتان لامەدەن لە ڕێی ئەدەبا
عیلم سیفەتی خوای بێ هاوتایە
ڕق خواردنەوە ئەمری خودایە
لەناو وەحشییان مەیموونی زۆرزان
لاسای ورچی کردەوە زۆر جوان
خۆی ڕائەوەشان دەستی ئەجووڵان
کەوتنە پێکەنین مەجلیس هەموویان
کە ورچە بینی کردەوەی مەیموون
دڵی تواوە هەر بوو بەمەجنوون
هەڵمەتی بردە سەر مەیموون بەقین
کردی بەماتەم خۆشی و پێکەنین
کۆمەڵی وەحشی بڵاو بوونەوە
بۆ جێگە و لانەی خۆیان چوونەوە
ئەیان وت ئێمە لەشەڕ دوور ئەکا
کەچی لەشەڕا خۆی ڕەنجەڕۆ ئەکا

کۆتر و ڕاوکەر*

کۆترێک لەناو گۆشەی هێلانە
ئەمین بوو لەدەست غەدری زەمانە
ڕاوکەرێک ڕۆژێک بۆ ڕاو لە صەحرا
بە دەوری باغدا تا توانیی گەڕا
زۆر گەڕا سایەی تەیریشی نەدی
عاجز بوو، گەڕاوە، بۆ مەقصەدی
کۆتر خۆی دەرخست لەناو هێلانە
ئەحمەقی دەردی بە بێ دەرمانە
لە ئاخری خۆی نەزان بوو لەوێ
بانگی ئینسان! ئەتۆ چیت دەوێ
ڕاوکەر گەڕاوە ڕووی کردە لای دەنگ
لە ڕووی صاحیب دەنگ بۆی ڕاگرت تفەنگ
بە تەقەی تفەنگ سەر بەرەو خوار بوو
کەوتە ژێر دەمی کێرد و چەقۆ زوو
وای وت – کە کەوتە ئەو موصیبەتە:
«زمان بوەستێ سەر بە ڕەحمەتە»

....

* ئەم چیرۆکە شیعرییە لە ل٦١ی سۆزی نیشتمان دا چاپ کراوە.
شایانی باسە ئەمە لە کتێبی عەرەبی قوتابخانەدا بوو لەم سروودە عەرەبییە کە دەڵێ:
حمامة كانت بأعلى الشجرة
واقفة في عشها مستمرة
فأقبل الصياد ذات يوم...الخ
وەرگیراوە

هەموو شتێ قسە ئەکا

لەو شتانەی کە دێتە بەرچاومان
وەکو ئێمە قسە ئەکەن بە عەیان
قسەیان کورتە نەک درێژ بەتوول
تێی ئەگەن ئەهلی دانش و عیرفان
قەلەڕەش بانگ ئەکا دەڵێ (غاق غاق)
یەعنی هەستە لە خەو کە بوو بە بەیان
وەکو من هەر کەسێ کە زوو هەستێ
لە فەقیری بە دوور ئەبێ لە جیهان

**

چۆلەکەش هەر لەگەڵ ظهووری سەحەر
دێتە سەر نەغمەی جریوە جریو
ئاشکرا بانگ ئەکا ئەڵێ پێمان
حەز ئەکەن ببنە خاوەنی زەڕ و زیو
سەعی و کۆشش بکەن لە دنیادا
دێتە بەردەستی ئێوە ڕزقی نەدیو
قیرە قیرەی دەنگی بۆقی ناو زەلکاو
بانگمان لێ ئەکا بە هێزی تەواو
ڕاستی باشە فەخر ئەدا بەژیان
هەر درۆزن ئەبێ دووچاری زبان

خوا

وەرە بنوارە ئەو درەختە کەوا
لقی سەوزی سەما ئەکا لە هەوا
هەر لە یەک دانە چۆن وەها زل بوو
چۆن بووە ئەم درەختە؟ چۆن بوو ڕوا؟
لێی بپرسە بڵێ مەگەر کێیە؟
بەری لێ دەردەخا بەبێ پەروا
وەرە بنوارە جورمی ڕۆژ وەک گۆ
خڕە ڕەنگیشی وێنەی پشکۆ
گەرمی و شەوقی نوور و ڕووناکی
بۆ هەموو کائیناتە نەک بۆ من و تۆ
گەر ئەپرسی کە کێ دروستی کرد
پێت بڵێم وەک کەسێکی زۆر حەق گۆ
ئەوە هەر زاتی پاکی (اللە) یە
سەیری شەو کە کە مانگی تیا دیارە
هەروەکو لۆکس پڕ ئەنوارە
جوان بووە بەمانگ و ئەستێرە
زۆری وەستاوە هێندێ سەیارە
تێ بفکرە لە هەوری ڕووی سەما
کێیە بارانی لێ ئەکا پەیدا
ئەردی یەک پارە پێ دەکا بە بەهەشت
بە گوڵ ڕەنگ و سەوزەگیا

**

سەیری ئینسان کە لێی بپرسە مەگەر
کێیە بەخشیوە چاو و هێزی نەزەر

کێیە ئینسانی وا جوان ڕێک خست
بە توانای علیم و فیکر و هونەر
**
ئەوە هەر زاتی پاکی (ئەڵڵایە)
خوایە، ئیحسانی ئاوی دەریایە
خاوەنی حیکمەتی مهیایە
لە هەموو کاردا بە توانایە

تاووس

لە خۆی بایی بوو تاووسی ڕەنگین
ئیفتیخاری کرد بە جوانی و تەزیین
تەماشاکەری هەموو شێت ئەبێ
لە جوانی سەر و باڵێکی نەخشین
لەپڕ چۆلەکە لێی هاتە سەر پێ
لای دانیشتووان زەمی کرد بەقین
**
وتی ئەی تاووس تۆ قاچت ڕووتە
بێ پەڕ و تووکە چۆن ئەکرێی تەحسین
لەولاوە، مەلێک زوو ڕاستەوە بوو
بە هەردووکی وت قسەی ناشیرین
هەر کەس عەیبی خۆی بۆچی نابینێ
هەردووکتان بۆچی لە خۆتان ڕازین

ستایش و پیاهەڵدان

ستایشی پێغەمبەر(د)*

خەیاڵی باطلە بۆ تۆ هەوای دەوڵەت و تاج
ویصاڵی زائیلە ئەفکاری جەمعی باج و خەراج
نەعیمی هەردوو جیهان پێت بڵێم بەتۆ کە چییە؟
گەدایی دەری سوڵتانی صاحێبی میعراج
موحەممەدی قورەیشی سەییدی جەمیعی ڕوسول
کە خاکی دەرگەهی بۆ دەردی هەر دڵێکە عیلاج
لە خوممی حوببی ئەوا ڕۆح و دڵ مولەووەن کە
ئیتر چ حاجەتە ڕەنگ کەی جلت بەخومم و زاج
ئەگەرچی غەرقی ڕەهی زوڵمەتە دڵی (زێوەر)
کە بووەتە ئوممەتی ئەو زاتە دەسیەگاتە سیراج

....

* ئەم شیعرە لە ل١٤٠-١٤١ی کەشکۆڵی (أ) و ل١٦ی کەشکۆڵی (ب) و (بەیان)ی ژمارە (١٣٧) ل٢٠دا هەیە.

بۆ جەژنی مەولوود*

لە هەر چوار گۆشەی دنیاوە ئەمڕۆ جەژنی مەولوودە
چ مەولوودێ؟ ظهووری حەزرەتی مەحبووبی مەعبوودە[١]
چ مەحبووبێ کە نووری چاوی جوملە ئەهلی تەوحیدە
چ مەحبووبێ سەراسەر مەخزەنی عیلم و وەفا و جوودە[٢]
خوا لەم مانگەدا ئەو نوورە پاکەی خستە سەر دنیا
لەسەرمان ئیحتیرامی مانگی وا مەطلووب و مەقصوودە
کە ئەحکامی مونیری نووری شەرعی خستە ناو عالەم
هەچی ئەحکامە مەنسووخە هەچی ئەغیارە مەطروودە[٣]

شەوی پاکی ویلادەت صوبحی ئیقبالی موسوڵمانە
دەری ڕەحمەت کراوە، دەرگەهی ئیدبارە مەسدوودە[٤]

....

* ئەم شیعرە لە ل١٨٧ی کەشکۆڵی (أ) وەرگیراوە.
(١) ظهوور: دەرکەوتن، لەدایکبوون. مەحبووب: خۆشەویست. مەعبوود: خوای پەروەردگار.
(٢) جوملە: کۆمەڵ. ئەهلی تەوحید: ئەوانەی خوا بەیەک ئەناسن. جوود: سەخا و بەخشایندە.
(٣) مەنسووخ: هەڵوەشێراوە. ئەغیار: بێگانە. مەطروود: دەرکراو.
(٤) دەری ڕەحمەت: لە کەشکۆڵەکەدا نووسراوە (دەری زەحمەت). دەرگەهی ئیدبار: دەرگای بەدبەختی. مەسدوود: داخراو.

بۆ جەژنی مەولوود*

ماهی ڕەبیعول ئەووەلە ماهی مەسەڕڕەتە[١]
ماهی طلووعی کەوکەبی چەرخی فتووەتە[٢]
ماهی ظهووری گەوهەری بەحری مەعاریفە
ماهیغورووبیکەوکەبیمەنحووسی وەحشەتە[٣]
ماهی هیدایەتە بەرەکەتڕێز و فەیض خێز[٤]
فەخری مووەححیدینە کە ماهی وەلادەتە[٥]
ماهی وەلادەتی شەه و سوڵتانەکان نییە
ماهی ویلادەتی شەهی ئیقلیمی حیکمەتە
ماهی برووزی مەقدەمی پاکی (محەمەد)ە
جەژنی مووەححیدینە نیشانەی سەعادەتە
ئەو ماهی ڕۆژوو نییە دەم حەبس ئەکا لە نان
ئەم مانگی نای و نۆش و مەهی عەیش و عوشرەتە
عود و بوخوور و صەدریی و چەمپار واجبە
تەهلیل و زیکر و هەلهەلەیە زیکری ئوممەتە
یاڕەب قودوومی خێر و شەڕەف بێ لە بۆ هەموو
ڕەحمێ پەیا بکا ئەوی ئەربابی ثەروەتە

* ئەم سرووده ئاینییه که زێوەر بەبۆنەی جەژنی لەدایکبوونی پێغەمبەرەوه گوتوویەتی له ل١٦٧–١٦٨ی سۆزی نیشتماندا چاپ کراوه، هەروەها له ڕۆژنامەی پێشکەوتن، ژماره ١٨، ساڵی ٢ی ١٩٢١دا بڵاوکراوەتەوه.

(١) ماه: مانگ. مەسەڕڕەت = مسرّت: کەیفخۆشی.

(٢) طلووع: دەرکەوتن، هەڵاتن. کەوکەب: ئەستێره. فتووەت = پیاوەتی، جوان چاکی، مێرخاسی.

(٣) غورووب = غروب: ئاوابوون. مەنحووس: بەدبەخت و چارەڕەشی.

(٤) فەیض خێز: ئەوەی بەخشش و خێر و بەرەکەتی لێ پەیدا ببێ.

(٥) مووەحیدین: موحدین: ئەوانەی که خوا بەیەک ئەناسن.

جەژنی ڕەمەزان*

جەژنی ڕەمەزان هاتەوه ئەییامی سورووره(١)
هەر جێگه که من سەیری ئەکەم مەجمەعی نووره
لایێ بەنەوای عوود و نەی و چەنگ و چەغانه(٢)
بازاڕ و دەر و کووچه ئەڵێی (وادیی طوور)ه(٣)
واعیظ دەمی بەسراوه وەکو فوندەق و بادام(٤)
یار بەسته دەهەن موحیی ئەمواتی قوبووره(٥)
زاهید سەری کز کردووه، بازاڕی کەسانه(٦)
شاهید غەمی دەرکردووه، خۆی شەمعی حوزووره(٧)
بەم شاره بڵێم جەننەته تەصدیقی ئەکەن زوو
لایێ هەموو غیلمانه، لەلایێ هەموو حووره(٨)
لەم جەژنه کەوا مەنبەعی سەد ڕەحمەت و لوتفه
ئەو شۆخه لەگەڵ ئێمه بەعینوان و غرووره
بۆ کوشتنی من کیسوەتی جەللادی لەبەر کرد(٩)
باڵای سەراپا که دەڵێی ئاگری سووره
جەمعییەتی خەڵقی هەموو وەک جەمعی صەحیحه
شادی له دڵی ئێمه وەکو جەزری کوسووره

(زێوەر) چییه تۆ بیخەیه بەر تیری مەلامەت؟(١٠)
تۆ شاهی (سولەیمان)ی و ئەو هەروەکو مووره(١١)

* ئەم شیعره له ل١٧٧–١٧٨ی کەشکۆڵی (أ) و ل٤٠ی کەشکۆڵی (ب)دا نووسراوەتەوه، له کتێبی گوڵ دەستەی شوعەرای هاوعەسرم ل٢٤–٢٦دا چاپ کراوه، له گۆڤاری (بەیان)ی ژماره ١٢٧، ل٨٨ یشدا بڵاو کراوەتەوه. چوار دێری له گۆڤاری گەلاوێژی ژماره ٨ی ساڵی چوار، لەلایەن مامۆستا ڕەفیق حیلمییەوه بڵاو کراوەتەوه.

(١) ئەییامی سورووره: ڕۆژانی شادی و خۆشی.

(٢) عوود (کەشکۆڵی أ) – ڕود (سەرچاوەکانی تر) (عوود) و (نەی) و(چەنگ) و (چەغان) ئامێری مۆسیقان.

(٣) وادیی طوور = وادی طور: شیوی طوور، دۆڵێکه له ئەرزی سینا حەزرەتی موسا نووری خوای تیا بینی، شاعیرانی کلاسیکی بەکینایه بەکاری دەهێنن بۆ شوێنی بەیەک گەیشتنی دۆست و دڵدار و جێگای سەفا و خۆشی.

(٤) فوندەق: بەعەرەبی پێی دەڵێن: (بندق) وەکو پسته وایه.

(٥) بەسته دەهەن: دەم نووقاو. موحیی ئەمواتی قوبووره: واته: زیندووکەرەوەی مردووانی گۆڕستانەکانه.

(٦) زاهید: صۆفیکه، ئەوەی که بەڕواڵەت وازی له دنیا هێناوه.

(٧) حوزوور، حضور: شەمعی حضور: چرای مەجلیس.

(٨) غلیمان: کۆی (غلام)ه ئەو کوڕه گەنجه جوانانەی له بەهەشتا خزمەت دەکەن. حوور: کۆی (حۆری)یه ئەو کچه تازه پێگەییشتووانەی له بەهەشتا خزمەت دەکەن.

(٩) کیسوەتی جەللادی: بەرگی سوور و خوێناوی.

(١٠) مەلامەت: لۆمه و سەرزەنشت.

(١١) شاهی سولەیمان: حەزرەتی سولەیمان پێغەمبەر. موور: مێرووله، ئاماژەیه بۆ چیرۆکی حەزرەتی سلێمان و مێروولەکه که له کاتێکا سلێمان بەخۆی و لەشکرەکەیەوه بەشوێنێکا ڕۆیی مێروولەیەک هاته زبان و بەڕەفیقەکانی خۆی گوت: هەریەکەتان بچێته ناو مەڵبەند و شوێنی خۆیەوه، با سولەیمان و لەشکرەکەی نەتان پروێنن.

ستایشی حەزرەتی غەوثی گەیلانی*

منم گەدایی دەری بارەگاهی حەزرەتی غەوث[(١)]
نواڵە جۆیی سەخای فەیز بەخشی نیعمەتی غەوث
ڕەئیسی طائیفەی ئەولیایە گەیلانی
گەیشتە هیندوحەبەش شەوقی نووری تەلعەتی غەوث[(٢)]
دەلیلی سالیکی هالیک، چراغی گوم گەشتە[(٣)]
سیراجی زومرەی ئەقطابی دەهرە هیممەتی غەوث[(٤)]
نەژادی حەزرەتی زەهرا و نووری چەشمی (حسین)[(٥)]
طەریقی ئەسهەلە بۆ مەعریفەت طەریقەتی غەوث[(٦)]
بەسیم و زەڕ مەکە تەشبیهی خاکی دامانی
کە تاجی فەرقی ئەمیرانە خاکی توربەتی غەوث[(٧)]
تەصەڕڕوفاتی حەیات و مەماتی یەکسانە[(٨)]
تەبەددولاتی نەبوو فەیزی نووری شەوکەتی غەوث[(٩)]
دەروونی (زێوەر) و دەریا، گەلێ لەیەک دوورن
لەفیکری ئەو بەدەرە، مەدحی جاه و حەشمەتی غەوث

....

* ئەم شیعرە لە ل١٣٩–١٤٠ی کەشکۆڵی (أ) ل١٥ی کەشکۆڵی (ب) و گۆڤاری (بەیان)ی ژمارە ١٣٧ ل٢٠دا هەیە.

(١) غەوث = غوث: وشەیەکی عەرەبییە، چاوگی فیعلی (غاث – یغوث) بەمانا یاریدەدان و فریاکەوتنە لە کاتی تەنگوچەڵەمەدا. ئیتر ئەم وشەی (غەوث)ە کراوە بەنازناوی شێخ عبدالقادری گەیلانی ١١٦٥ – ١٠٧٨ی ز کە وترا (غەوث) مەبەست ئەوە.

(٢) ئاماژەیە بۆ ئەوە کە طەریقە و ڕێبازی غەوثی گەیلانی دنیای گرتووەتەوە.

(٣) دەلیل: ڕێ پیشاندەر. سالیکی هالیک: ڕێبواری ڕێگای خەتەر و ترسناک. چراغ: چرا. گوم گەشتە: ڕێی لێ ونبوو، سەر لێ شێواو.

(٤) سیراج = سراج: چرا. زومرە = زمرە: کۆمەڵە و تاقم. ئەقطاب: کۆی (قوطب)ە زاراوەیەکی سۆفیانەیە و بەشێخێک دەگوترێ (قطب) کە گەیشتبێتە پلە و پایەیەکی تایبەتی.

(٥) زەهراء: نازناوی فاطیمەی کچی پێغەمبەرە (د). چەشم: چاو.

(٦) طەریق: ڕێگا. ئەسهەلە = أسهل: ئاسان، ئاسانتر. بۆ مەعریفەت: مەبەست (معرفە اللە)یە

خوا ناسی و گەیشتن بەخوا بەدابونەریتی دەروێش و سۆفییەکان.

(٧) تاجی فەرقی ئەمیران: تاجی سەری پاشایان. توربەت: گڵ.

(٨) تەصەڕڕوفات = تصرفات: مەبەست کارتێکردن و کێشکردنی دڵی خەڵکییە. حەیات: ژیان. مەمات: مردن.

(٩) تەبەددولات = تبدلات: گۆڕان. فەیز = فیض: لێشاو. شەوکەت: شان و شکۆ.

کاک ئەحمەدی شێخ*

هەر هیممەتی کاک ئەحمەدە وا بووەتە جیهانگیر
هەر خاکی دەری مەرقەدی ئەو پیرەیە ئیکسیر[(١)]
نووری ئەوە جاری بووە وەک شوعلەی خورشید[(٢)]
فەیضی ئەوە ڕۆم و عەجەمی کردووە تەسخیر
کاک ئەحمەدە شەهبازی تەریقەت بەحەقیقەت[(٣)]
ئەو بوو کە عەصا بوو چ لە بۆ جوان و چ بۆ پیر
ئەو زاتە مەلەک خەسڵەتە بوو ڕووی لەخوا بوو[(٤)]
کاک ئەحمەدە ئەوسافی هەموو نایەتە تەحریر
ئەی مونکیری جاه و شەڕەف و فەیض و کەرامات
خۆت لادە کە نیشتووی لە بەرابەر دەمی شەست تیر
مەحبووبی هەموو عالەم و مەجزووبی ئیلاهی
شێخی قەرە چێوارە کە شەیتانی ئەکرد زویر[(٥)]
ئاثاری فویووضاتی دڵی شێخ کەریمە
خستوویەتە ناو قەلبی هەموو کوردەوە تەئثیر
«کانی کەوە» دێڵێژە، مەقامی «گڵە زەردە»[(٦)]
شێرانی زەمانە ئەخەنە حەڵقەی زنجیر
ئەی تالبی دین، عاشقی حەق، سالیکی عاریف
بۆ خزمەتی ئەم تائیفە لازم نییە تەئخیر
بۆچی نەبمە بەندە و دەروێشی ئەمانە
مەربووطی ئیلاهین چ بەتەهلیل و چ تەکبیر[(٧)]

دەروێشە کە ماریان لە دەسا عەینی خەیارە
دەروێشە کە شێری نەڕ ئەکا بەستە و زنجیر
دەروێشە بەزیکر و بەدەف و شەوق و سەماعە
دەروێشە کە دنیا لە نەزەریایە وەکو بیر
(زێوەر)! وەرە دەروێش بە بەدڵ نەک بەسەر و پرچ
وەک مونکیری بێ دین بەهەوەس ڕووت مەکەرە قیر

....

* ئەم شیعرە لە ل١٤٦ – ١٤٧ی کەشکۆڵی (أ) و کەشکۆڵی (ب) ل١٧ نووسراوەتەوە لە گۆڤاری بەیان، ژمارە ١٣٧/ل٢٠دا بڵاوکراوەتەوە. جارێکی تریش شێخ ئیسماعیلی دێڵێژەیی ئەم قەصیدەیەی لەسەر دوو پەڕە نووسیوەتەوە دوایی لەگەڵ کەشکۆڵی (أ) جزوبەند کراوە. هەروەها لە ل٢٠ دەستنووسی شاعیریشدا هەبووە ئێمە ئەممان کرد بەبنەما.

(١) دەری: دەرگای. مەرقەد: ئارامگا. ئیکسیر: بەقسەی پێشینان و نووسراوی کۆن گوایە ماددەیەکە کە تێکەڵ مس بکرێ دەیکا بەزێڕ، تێکەڵ بەجیوە بکرێ دەیکا بەزیو.

(٢) خورشید: خۆر.

(٣) شەهبازی تەریقەت: شاباز و شێخی شارەزا بۆ ڕێ و شوێنی خوا پەرستی.

(٤) مەلەک، خەسڵەت: ئەوەی ڕەوشتی وەک فریشتە وابێ.

(٥) شێخی قەرەچێوار: مەبەستی شێخ حەسەنی قەرەچێوارە، ئەم زاتە کوڕی شێخ عەبدولکەریمی کوڕی شێخ مەحموودی کوڕی شێخ ئیسماعیلی وە لیانییە. ساڵی ١٢٦١ی ک لە دایک بووە. پیاوێکی خواناس و زاهیدێکی ڕاستەقینە بووە، لە قەرەچێوار و قەڵا مکاییل و قادر کەرەم تەکییەی هەبووە. ساڵی ١٣٢٤ی ک لە قادر کەرەم لە دنیا دەرچووە.

(٦) کانی کەوە و دێڵێژە و گڵەزەردە: سێ گوندن تەکیە و ئارامگای شێخانی بەرزنجەییان لێیە.

(٧) مەربووطی ئیلاهین: سەر بەپێری خوداین. تەهلیل و تەکبیر: دوو جۆرە ویرد و ذیکری دەروێشانە.

ستایشی شێخ عەلائەدینی بیارە*

بام عەهدی جوانی بگەڕێتەوە
هۆشی ڕۆیشتوو بڵێن بێتەوە
ئەقڵت نەمابێ ئەگەر لەسەردا
لە بیارەدا عەقڵت دێتەوە
ئەیان وت قەبزە ناو دێی بیارە
چوومە خانەقا دڵ ئەکرێتەوە
تەئثیراتێکی مەعنەویم تیادی
غەم وەکو بەفر تیا ئەتوێتەوە
لایێک تەدریسی عیلم و شەریعەت
لایەک دەروازەی فەیض ئەکرێتەوە
لای خوابگاهی شێخ (ضیاءالدین)[١]
بۆی لیحیەی شەریف ئەپەخشێتەوە[٢]
مەحاسینی پاک سەییدی عالەم
مەلەک بۆ طەوفی ئەڕوا و دێتەوە
لە سایەی صیدقی شێخ عەلائوددین
تا ڕۆژ لە مەغریب ئەگەڕێتەوە
خانەقا هەروا پڕ لە فەیض ئەبێ
چرای ئیرشادی قەت ناکوژێتەوە
شێخ (علاءالدین)، (صانه المعين)
وەصفی خێراتی ئەو نابڕێتەوە
شێخ (علاءالدین) فەخری زەمانە
ئەمثالی ئیتر قەت نابێتەوە
بوبەکر خەسڵەت عومەر مەعدەلەت
شەیتان لە ناوی ئەسڵەمێتەوە

خادمی دین و عیلم و فوقەرا

خوا ئەم زاتەمان نەشارێتەوە

....

* ئەم شیعرە لە ل٢٢٦–٢٢٧ی کەشکۆڵی (أ) وەرگیراوە.
شێخ علاءالدین کوڕی شێخ عومەری (ضیاءالدین)ە ساڵی ١٢٨٠ی کۆچی هاتووەتە دنیاوە، هەر بەمنداڵی خراوەتە بەر خوێندن و لای مەلا حامیدی کاتب قورئان و کتێبە سەرەتاییەکانی خوێندووە، دوایی وەکو فەقێکانی ئەو سەردەمە نەحو و صەرفی عارەبی و هێندێ کتێبی شەرعیشی خوێندووە. لە تەمەنی دوازدە ساڵیشدا تەریقەتی وەرگرتووە، دوایی دەستی کردووە بەئیرشاد و ئامۆژگاری لەسەر ڕێ و شوێنی باوک و باپیری خۆی. زۆر بەلێبووردنیشەوە خزمەتی عیلم و ثەقافەی ئیسلامیی کردووە تا لە ساڵی ١٣٧٣ی کۆچی لە بیارە لە دنیا دەرچووە و هەزار ڕەحمەت لە گۆڕی. بۆ زیادە مەعلومات لە ژیان و بەسەرهاتی ئەم زاتە سەیری کتێبی یادی مەردان بەرگی دووەم ل٣٠٨–٣١٧ دانراوی مامۆستا مەلا عەبدولکەریمی مودەڕیس دەکرێ.

(١) خوا بگاه: ئارامگاە. (ضیاءالدین): مەبەستی شێخ عومەری کوڕی شێخ عوسمانی سیراجوددینە و (ضیاءالدین) نازناویەتی. ئەم زاتە موبارەکە ساڵی ١٢٥٥ی کۆچی لە بیارە چاوی بەجیهان هەڵهێناوە، ساڵی ١٣١٨ی کۆچیش لە دنیا دەرچووە. یەکێکە لە پیاوچاکانی سەردەمی خۆی، ژینامە و باسی ئەم زاتە زۆری دەوێ و لێرە جێگای نابێتەوە هەر کەسێ دەیەوێ بەتەواوی لەم بارەوە ئاگاداربێ سەیری یادی مەردان (ج٢/١٤٩–٢٧٣) بکا.

(٢) لیحیەی شەریف: مەبەستی ئەو چەند تاڵە مووەی پێغەمبەرە (د.خ) کە لە خانەقای (بیارە) لە شووشەیەکدا پارێزراون.

لە ستایشی شێخ (مستەفای نەقیب)

هاتە خەوم*

هاتە خەوم دلبەری سیمین بەدەن، گوڵ عوزار(١)

زینەت و ئارایشی دابوو وەکوو نەوبەهار

ڕۆینی «کەبکی دوری» عیشوەو و جیلوەی پەری(٢)

ئەبرۆی وەک خەنجەری قەلبی ئەکرد زەخمدار

غەنج و عیتابێکی بوو، ناز و حیجابێکی بوو(٣)

مەیلی کەبابێکی بوو وەک دڵی عوششاقی زار(٤)

هاتە تەکەللوم وتی عاشقی و دڵ لەتی

مائیلی ڕووی عوشرەتی، بێنە مەیی خۆش گەوار(٥)

وەختی شەراب و مەیە بەربەط و چەنگ و نەیە

مەجلیسی شاهی (کەی)یە وەعدەیی بۆس و کەنار

هاتمە جوانی حەبیب، ئەی بەهەموو دەرد طەبیب

بێتو بزانێ (نەقیب) هەردوو ئەبین شەرمەسار

ڕوو لە جەفامان ئەکا، تەرکی حەیامان ئەکا

تووشی بەلامان ئەکا، وێڵی دیارە و دیار

ناوی (نەقیب)ی کە بیست بەحثی صیفاتی ئەویست

لاڵە لە وەصفی زمان جامیعی فەزل و ویقار

(ابن مزید)ە و (حەتەم)، دەرگەهی (بیت الحرم)

صاحیبی جاه و حەشەم دێنە دەری شار بەشار

حوببی لەگەڵ عالمان، بوغزی لەگەڵ زاڵمان

موعتەبەری حاکمان صاحێبی جاه و ویقار

ڕۆژی وەغاو و قیتال حەملەی شێران میثال

صاحێبی فەڕ و جەلال مونتەخەبی ڕۆژگار

ئەهلی زەمین و زەمان جوملە موتیعن بەجان
حوکمی بەسەر دوژمنان (جاری)یە وەک (ذو الفقار)
نحمدك ربّنا! مثلة أعطیتنا
ذلك فخر لنا فوق جمیع الدیار
سەییدی ئەعلا نەسەب شێرە لە وەختی غەزەب
جامیعی حوکم و ئەدەب بەندەیی پەروەردگار
ڕەببی لەبەر خاتری سەییدی (فخر الأنام)
قەت لە نزوولا نەبێ زاتی سەعادەت شیعار
خاکی قەدەمگاهی ئەو تاجی سەری زێوەرە
داروویی دەردی سەرە مەرهەمی دڵ زەخمدار

* ئەم شیعرە لە ل٢٢٤–٢٢٦ی کەشکۆڵی (أ)دا هەیە لە سەرەتاشییەوە نووسراوە «لە ستایشی خوالێخۆشبوو شێخ مصطەفای نەقیب دا فەرموویەتی»

(١) سیمین بەدەن: زیوین بەدەن، ئەو ئافرەتەی سپی و ناسک بێ.

(٢) کەپکی دووری: سوێچکە، شاعیران لارو لەنجەی ئافرەتیان بەڕۆیینی سوێچکە شوبهاندووە.

(٣) غەنج: ناز و دەلال. عیتاب: لۆمە و سەرزەنشت. حیجاب: پەردە.

(٤) عوششاق: کۆی (عاشق)ە. زار: ناڕەحەت و پەراگەندە.

(٥) گەوار: قوت چوو زولال و ڕەوان و صاف.

ستایشی شێخ (عبدالقادری سۆڵە)*

بنازم شوعلەی عەشقی کە ڕۆشن کا موسوڵمانی
بنازم شۆڕشی زەوقی مەلەک بێ بۆ ثەناخوانی
بنازم بارەگاهی شێخ حسێن و نەسلی مەحبووبی
تەریقەی قادری ڕوون بوو بە (عبدالقادر)ی ثانی
چ (عبدالقادرێ) فەیضی لە بۆ خاس و لە بۆ عامە
وەکو هەوری بەهاران ڕەحمەتە ئەلطاف و ئیحسانی
حوسەینی نیسبەتە والا حەسەب (شێخ قادری سۆڵە)
لە فەیضی قیسمی نەفسانی موبەددەل بوو بەڕۆحانی
مەداری ئیفتیخاری میللەتی کوردانە بۆ دنیا
بە ئیطعامی طەعام و خزمەتی ئەهلی فەقیرانی
چراغی بەزمی ئیرشادە، عەدوویی ئەهلی ئیفسادە
لە بوغز و کینە ئازادە، بەقەلبی پاک و نوورانی
جەبینی لامیع و ئەنوەر، کەفی وەک کانی زیو و زەڕ
دڵی عەرشی خوای ئەکبەر، موطیعی حوکمی قورئانی
بەقەمچیی دەستی تەئدیبی هەوا خواهانی نەفسی کرد
عەصای دەستی وەکو گۆچانە بۆ حیفظی موریدانی
خوا ئەم بارەگاه و تەکیە ئاواکا بەئیقباڵی
بژی بۆ خزمەتی میللەت وەکیلی غەوثی گەیلانی

* ئەم شیعرە لە ل٢٢٧–٢٢٨ی کەشکۆڵی (أ)دا هەبوو شێخ عەبدولقادری سۆڵە (قەمچی ڕەش).

بۆ صالّح زەکی صاحێبقران*

گـەلێ هـەیە کـە خـەیاڵاتی خـواب و خـوردەن ئەکـا
وەیا هـەوای دەرودەشت و گـەشـتی گـوڵشـەن ئەکـا
بە لەهجـەیەکی ئەدیبـانە دێتـە بەسطی کـەلام
بە ڕەنگی واعـیظی دانا قـسـەی مـوعـەنعـەن ئەکـا
ڕیجـالی خــەڵکی مــەحـــەللەی تەواوی ناناسێ
قــسـە لە ڕووس و لـە ژاپۆن و چین و مــەقـدەن ئەکـا
دەقــیــقــەیەکی ژیانی بـەڕووی زەمین نادا
لە ڕێی تەڕەقــقـیی مـیللەت خـەیاڵی مـردن ئەکـا
گـەلێکی وایش هەیە بێ دەنگ و حـازم و فـەعـال
فـەلەک لە کـردەوەیان ئافـەرین و ئەحـسـەن ئەکـا
میـثالی قـیـسـمی دووەم چەند کەسێکی مـەحدوودە
وەکو مـەعالی (زەکی بەگ) قـسـەم مـوعـەییـەن ئەکا[1]
بە حـیلم و عـیلم و بـەصـیـدق و ثـەبات و دینداری
بە نووری فـیکری شـەوی تار و تیـرە ڕەوشـەن ئەکـا
سـەعــادەتی مــوتەصــەڕڕیف زەکی بەگی ثانی
ئەویش بەفــیکری بڵندی وەتـەن مــوزەییــەن ئەکــا
لەناو وڵاتـەکــــەیا گـــەر دزێ هـەبوو گـــوم بوو
ئەوی تەریدە بوو ناچار، ڕوو لە مــەئمـــەن ئەکـــا
سەلەف بەلوتف و بەعونف و خەلەف بەعەزم و بەحەزم
لیــوا حــەیاتی پەیاکــرد لە شــاری لەندەن ئەکــا
زەکی بـەگ ئاوی حـــــەیاتی بەدەم وڵاتا کـــــرد
هەمـوو مـەعـاهیـدی عیلمی لە باخ و گـوڵشـەن ئەکا
بە عــەدل و کــردەوە ویجـدانی پاکی مــەعلوومــە
موساعـەدەی عـەرەب و کورد و تورک و ئەرمـەن ئەکا

بە عــیلم و عــەمــەلی خـــزمــەتی لە بۆ مــیللەت
لە گـەورە گـەورە فـیـداکـارەکـانی جـەرمـەن ئەکـا
بژی – ئیـلاهی – ئەوانە کـە نەفـعی خـەڵقی ئەوێ
لە پێی ڕوفـاهی بەشـەر تەرکی عـەیش و نوستن ئەکـا

....

* ئەم شیعرە لە ل٢٢٣–٢٢٤ی کەشکۆڵی (أ)دا هەیە.
ساڵی ١٩٣٥ی ز صالّح زەکی بەگی صاحێبقران موتەصەڕڕیفی سلێمانی بووە، زێوەر ئەم شیعرەی بۆ ئەو گوتووە.
(١) ئەم زەکی بەگەیان مەبەستی محەمەد ئەمین زەکییە چونکە مەعالی بەوەزیر ئەوترا.

ستایشی (ئەفراسیاب بەگ)*

چ کـەس نەگـەیوە لە دنیـا بەمـەقـسـەد و کـامی[1]
زەمـانە طەبعی کـەچە، بەد مـیزاجـە ئەنجـامی
هـەزار نامـــەوەری نامـــداری خـــســـتـــە بەڵا
لە خـۆی نـەگـرتووە هێـشـتـا کـە ناوی بـەدنامی[2]
هـەزار بێـژەنی مـەردی ئەسـیـری زیندان کـرد[3]
هـەزار ڕەخنە ئەخـاتە شـیـعـاری ئیـسـلامی
ئومێد ئەکەم کە بەسی بێ کە شاکەشی دەوران
ئەوی کــە مــاوە نەیخــاتە حــەڵقــەیی دامی
یەکێ لەوانەیە ئەفــراســیــابی ڕۆســتــەم بەگ
بژی بـەنەصـــرەتەوە بۆ عـــەدوویی دین خـــامی
ئەڵێن شـەجیع بووە ئەفراسیابی تورکی قـەدیم
نەگــەیوەتە قــولی ئەفــراســیــابی هـەورامی
هـەمیـشـە ئەو لەدەس ئێران هـەر فـیراری ئەکرد
وەلێ ئەم ئێسـتـە کە ئێران ئەخاتە سـەرسامی

....

* ئەم شیعرە لە ل٢٢٨–٢٢٩ی کەشکۆڵی (أ)دا هەبوو.

(١) مەقسەد = مقصد: مەرام. کام: ئارەزوو.
(٢) بەدنامی: بەدناوی.
(٣) بیژەن کوڕی گیوە، تووشی ئەوینی مەنیژەی کچی ئەفراسیاب بووە و شێت و شەیدای بووە و زۆر هەوڵی داوە دەستی بگاتێ ئەفراسیاب شەو لە ماڵی خۆیاندا گرتوویەتی و زیندانیی کردووە.

لە ستایشی فەتاح خانی کوڕی حاجی ئەحمەدی سۆفی*

عەشقی صەنەمێ شۆڕشی خستووەتە دڵ و جان
لەنجەی ئەشکێنی قەدەمی کەبکی خەرامان[١]
مومتازە بەنازە، مەهی گەردوونە لە حوسنا
غەددارە دڵ ئازارە، چ شۆخێکە بەعینوان؟!
کافر مووە، ئیسلام ڕووە، خاڵ هیندووە، دڵ ڕەق
ئیمان بەرە، قەد عەرعەرە، دەم خونچەیی خەندان[٢]
لەو ساوە کە سەودای بەچە عەططارە لە سەرما
وەک عەطرە هەناسەم کە دەکا ڕائیحە ئەفشان[٣]
شمشێری برۆی خەم بووە بۆ قەتلی خەلایق
عەططارە بەکردار و بەطەلعەت گوڵی نیسان[٤]
سەر دەفتەری خووبانی سلێمانییە ئەلحەق
شای ئاهوویی چین و خوتەنە چاوی (فەتاح خان)[٥]
من نیمە مەتاعێ لەبەهای خەندەی لێوی
ئەقڵێک و خەیاڵێ هەبوو زوو بردی بەتاڵان
تا ڕایەتی حوسنی لەسەر ئەم شارە بڵندە
بەسراوی خەمی حوکمی ئەوون ئاقڵ و نادان
نازدارە وەکو شیعری تەڕ و تازەی (زێوەر)
نایابە لە بازاڕی جیهان وەک مەهی کەنعان

....

* ئەم شیعرە لە ل١٥٩ی کەشکۆڵی (أ)دا نووسراوەتەوە هەروەها لە گۆڤاری بەیانیشدا لە ژمارە

١٢٧دا بڵاو کراوەتەوە.
(١) صەنەم: بت. کەبک: کەو.
(٢) کافر مووە: واتە مووی ڕەشە. ئیسلام ڕووە: واتە ڕوخساری ڕووناک و سپی و جوانە. خاڵ هیندووە: واتە خاڵی ڕەشە.
(٣) ڕائیحە ئەفشان: بۆن بڵاو کردنەوە. شایانی باسە کە ئەم دێرە شیعرە لە کەشکۆڵی (أ)دا نەبوو لە گۆڤاری بەیان وەرگیراوە.
(٤) خەم بووە: واتە لار بووەتەوە وەک کەوان.
(٥) ئاهو: ئاسک. چین: وڵاتی چین. خوتەن: وڵاتی خوتەن: ئەم دوو وڵاتە بەئاسک بەناوبانگن.
فەتاح خان: لە تافی خۆیدا کوڕێکی ئازا و شۆخ و شەنگ و شیرینی سلێمانی بووە. (ن.م)

لە ستایشی سەید عەلی کوڕی حاجی شێخ مستەفا
ئەی دڵ*

ئەی دڵ! وەرە تۆ خادیمی دەربانی (عەلی) بە[١]
هەر عاشقی لەعلی لەبی خەندانی (عەلی) بە[٢]
عومری (خضر)ت گەر هەوەسە تاکو قیامەت[٣]
ڕۆژێ وەرە سەد دەفعە بەقوربانی (عەلی) بە
خەوفت نە لە تیر بێ نە لە خەنجەر نە لە شمشێر
مەجرووح و جەریح خەستەی موژگانی(عەلی) بە[٤]
بۆ نازیلەیی قودرەت و بۆ تیری قەزایی[٥]
هەر لەحظە موهەییابە!! بەقەڵغانی (عەلی) بە
دنیا کە لە ڕووی ئەو، بەمەسەل جەننەتە ئەمڕۆ
لەم گوڵشەنەدا بولبولی خۆشخوانی (عەلی) بە[٦]
خاڵی مەکە سینەت لەهەموو عەشق و مەحەببەت
دائیم وەکو (نەی) سینە پڕ ئەفغانی(عەلی)بە
دائیم لە بەدەل طاعەت و ئەورادی سەحەر گاه
وەک بولبولی ناو باخچە ثەنا خوانی (عەلی) بە

هەرچەندە کە پەروەردەی ناو (سوننی)یی (زێوەر)
وەک ئەهلی تەشەییوع بەفیدای جانی(عەلی) بە

....

* ئەم شیعرە لە ل١٦٩–١٧٠ی کەشکۆڵی (أ) و ل٥٣ی کەشکۆڵی (ب) هەیە. لە گۆڤاری بەیانی ژمارە ١٢٧، ل٣٥دا بڵاو کراوەتەوە.
وەک مامۆستا نەجمەدین مەلا دەڵێ: زێوەر ئەم شیعرەی لە ستایشی جوانی و لاوچاکیی سەیید عەلی کوڕی حاجی شێخ مستەفای قازیدا گوتووە.
(١) دەربان: بەردەرگا.
(٢) لەعل: بەردێکی سووری گرانبەهایە شاعیران بۆ لێوی یار لەشیعردا بەکاریان هێناوە. لەب: لێو.
(٣) خضر: خدری زیندە، دەڵێن گوایە ئاوی حەیاتی خواردووەتەوە تا ڕۆژی قیامەت نامرێ.
(٤) مەجرووح: بریندار (جەریح)یش هەر بەمانا (مەجرووح)ە و بۆ وەزنی شیعر ڕاپێچ کراوە. خەستە: نەخۆش.
(٥) نازیلەی قودرەت: بەڵا و مسیبەتی ئاسمانی.
(٦) ئەم دێرە شیعرە و شیعرەکەی دواییشی تەنیا لە کەشکۆڵی (أ)دا هەبووە.

بۆ موفتی پێنجوینی (مەلا عەبدوڵڵا)*

(بارک اللە) لە موفتیی پێنجوین[١]
شیعرەکانی بەتامن و ڕەنگین
هەروەکو موفتیی فەلەستینی[٢]
بووەتە خەم خواری میللەتی میسکین
وەکو بەعزێ سەری نەکردووە بەگۆ
بۆ شەقی لاوەکانی ڕووسیمین
فیکری ئەو دێری کۆنە ئەم بیکرە
فیکری موفتی موافیقە بۆ دین
یا طەلەبکاری عیلمی کیژانە
یا بەکەسب و عەمەل ئەکاتە تەڵقین
گەرچی موفتی لە ڕوتبەیی شیعرا
نەیگەیاندووەتە شاعیری دێرین

غایەتی چونکە باشە مەوزووعی
لای هەموو بووەتە مەزهەری تەحسین
موفتیی شارەکەی سلێمانیش
وەکو بیستوومە گەیوەتە سەبعین**
ئافەرین بۆ ئەویش کەوا مەردە
فیکری بیکری نەبردە ژێری زەمین***

....

* ئەم شیعرە لە ل٢٣٠–٢٣١ کەشکۆڵی (أ)دا هەبووە.
(١) موفتی پێنجوینی: ناوی مەلا عەبدوڵڵایە کوڕی مەلا کەریمە، نازناوی موفتی پێنجوینی، ساڵی ١٨٨١ی زاینی هاتووەتە کۆڕی ژیانەوە لەحوجرە و مزگەوتەکانی کوردستان خوێندوویەتی، شاعیرێکی ڕیالیزمی شۆڕشگێڕ بووە. بەیەکێک لە قوتابییانی حاجی قادر دەناسرێ، زۆربەی شیعرەکانی لە ڕۆژنامەکانی سەردەمی خۆیدا بەتایبەتی ڕۆژنامەی ژیان و ژین- بڵاو کراونەتەوە تا ئێستا دیوانەکەی بەتەواوی چاپ نەکراوە، ساڵی ١٩٥٢ی زاینی لە دنیا دەرچووە. هەزار ڕەحمەت لە گۆڕی.
(٢) موفتی فەلەستینی: مەبەستی حاجی ئەمینی حوسەینییە کە سەردەمێک ڕابەری گەلی فەلەستین بوو.
** لەم شیعرەدا مەبەستی مەلا عەبدولعەزیزی موفتییە کە ئەو کاتە تەمەنی گەیشتووەتە حەفتا ساڵ.
*** دووبارە لەم شیعرەدا هەر مەبەستی مەلا عەبدولعەزیزە کە لەو تەمەنەدا کچێکی هەژدە ساڵی مارە کردووە. (م.ن)

لە ستایشی باخی مزگەوت*

مەدحی ئەم باخە بکەم ڕاست و حەقە
پڕ لە جۆری گوڵی ئاڵتوون تەبەقە
شەست پەڕ و (لالە عەباس) و (گوڵەناز)
وەکو ئەستێرە و ڕۆژ و شەفەقە
(تەرخوون)و(مەسکی)و(نەعنا) جوێ جوێ
خوار و ژوورن تەبەقەن عەن تەبەقە[١]

بەریی قەددی (چنار) و بییەکەی
هەروەکو قامەتی (عووجی عەنەقە)![2]
باسی مینایی شەرابی چ بڵێم؟[3]
داخی مینایی شەڕاب و عەرەقە
وەسفی ئەم سڵقە لە کەرکووک بکرێ
سەد (کەمال زادە) لەوێ حاڵی شەقە
هەر کەسێ هاتە تەماشای و وتی:
«ماشاء اللّه لمن قد خَلَقَ»

....

* ئەم شیعرە لە ل١٧٦ی کەشکۆڵی (أ) و ل٣٩ی (ب) نووسراوەتەوە لە گۆڤاری (بەیان)ی ژمارە ١٤٢، ل١٧ بڵاو کراوەتەوە. دیارە شیعرەکە لە ستایش و مەدحی باخی مزگەوتی (بن تەبەقی عیرفان)دا وتراوە کە کەوتووەتە پشت مزگەوتی گەورەوە، مزگەوتێکی تریش لە پشت سەراوە نزیک مزگەوتی شێخ عەلی پەڕۆ هەیە پێی دەڵێن (بن تەبەقی هەرمەنی).

(١) بەعەرەبی ئەم سێ وشە بەم شێوە دەنووسرێن (طبقاً عن طبق) واتە: پلە پلەو توێ توێ.

(٢) عووجی عەنەق: زەلامێکی ئەفسانەییە دەنگی هەیە و ڕەنگی نییە، دەڵێن: باڵای ئەوەندە بەرزە بەدەستێکی ماسی لە بنی دەریا دەردەهێنا و، بەدەستەکەی تریشی لە خۆری نزیک کردووەتەوە و برژاندوویەتی و خواردوویەتی.

(٣) باسی (کەشکۆڵی أ) بەحتی (سەرچاوەکانی تر).

خێرت قوبووڵە*

کەسێ موطیعی خوا و ڕەسوولە
لە ڕێگەی دیندا لیرەی لا پوولە
«انما یعمّر مساجد اللە»
لەبۆ ئەمثالی حاجی ڕەسوولە
هاتفێ بانگی لێ کرد ئەی حاجی
ساڵی تەئریخی: «خێرت قبووڵە»[1]

....

* زێوەر ئەم سێ دێرە شیعرەی بەبۆنەی ئاوەدانکردنەوەی مزگەوتێکی شاری (پێنجوین)ەوە

گوتووە کە بەمزگەوتی حاجی ڕەسووڵ بەناوبانگ بوو.

(١) ڕستەی «خێرت قبووڵە» بەحیسابی ئەبجەد مێژووی ئاوەدان کردنەوەکە دەردەخا کە ساڵی ١٣٥٣ی کۆچی دەگرێتەوە شیکردنەوەکەشی بەم شێوەیە:
[خ =٦٠٠+ ی =١٠+ ر =٢٠٠+ ت =٤٠٠ + ق =١٠٠ + ب = ٢+ و = ٦+ ل =٣٠+ ه = ٥ = ١٣٥٣ی ک.]

ستایشی شاری بەغدا*

چ خۆشە مەنزەرەی جوانی شارەکەی بەغدا
کە شێخ و زاهید و صۆفی ئەخاتە سەر سەودا
حەدیقەکانی نموونەی بەهەشتە بۆ خۆشی
دروستە ناوی بنێی عەدن و (جنّة المأوی)[1]
ئەچیتە سەیر و تەماشای حەدیقەی غازی[2]
پڕە لە بازی شکاری و ئاسکی سەحرا
لەسەر ئەریکە بەڕێکی کە چوویت و دانیشتی[3]
هەزار حوور و پەری دێن و دەڕۆن بە بەردەمتا
نەمامی مەم وەکو دوو سێوی ئاڵ و لیمۆی زەرد
دەسی ئەخاتە دەسی، دیدە نێرگسی شەهلا
نیگاهی شاریعی غازی و ڕەشید و ئەمسالی
لە شانزە لیزەی پارس زیاترن بەصەفا[4]
کەناری جاددە درەختانی ڕێک و مونتەظەمی
میثالی قەددی حەبیبانی نازک و ڕەعنا
کە بچیتە سەیری قوصوور و دەوائیری ڕەسمی
بە جازیبەی فەرەحی دڵ دەخاتە ڕەقس و سەما
بچیتە کەرخی ڕەیاحین و گوڵ لەژێر ئەشجار
چ ئابدار و چ شیرینە ڕیزی دارخورما
بە پرتەقاڵ و کەبات و ترنج و لیمۆنی
کە بۆنی خۆش بە هەموو شاریعا ئەکەن ئیفشا[5]

هەوا موعەتتەرە عالەم موعەنبەرە بێ شک[٦]
سەدای قومری و بولبول بەسە لەباتی غینا[٧]
بەشەو ئەبینی لەسەر ئەرز ئاسمانی یەکەم
ئەلەکتریکە کەواکیب کە شەوق ئەدا بەهەوا
کە سەیری دیجلە ئەکەی دێ بەسەد هەزار عەظەمەت
خوڕەو وڕەی نییە ئەڕوا بەبێ هەرا و سەدا
دەماری جیسمی بڵند باعیثی حەیاتی وڵات
ئەوە، کە زینەتی داوە بەباغ و قەسر و سەرا
مەحەللی عیلم و مەنافیع و مەنابیعی ثەروەت
هەموو لە عاصیمەی ناو عیراق ئەبێ پەیدا
حەقیقەتەن ئەوە پایتەختی ظاهیر و باطین
پڕە لە شاه و وەزیرانی عالەمی ئوخرا
جونەید و سیرڕی و بەهلوول و بیشر و کەرخی هەموو[٨]
موجاویرن لە حوزووری شاهی دین ئیمام مووسا
ئەتۆ نەظەر مەکە ئەو قەسر و گونبەدی ظاهیر
لە بۆ تەوافی مەلەک بارەگاهی وا لە سەما
غوباری قەبری کلی چاوی جەعفەری و سوننی
نیگاهی مەرقەدی شادیی دڵی غەنی و گەدا
لە پاش ئیمامی زەمان مەرتەبەی کە باڵایە
جەنابی غەوثی زەمانە ڕەئیسی ئەهلی هودا
مەصافی تۆ نییە ئەم ساحە واسیعە (زێوەر)
لە بەحری ئەتڵەسی بۆ تۆ مەحاڵە بێیتە شەنا
لە باتی مەدحی بخوێنە (علیهم الرضوان)
«علیه الف صلاه ورحمه ورضا»

* ئەم پارچەیە لە ل١٣٢-١٣٤ی کەشکۆڵی (أ) وەرگیراوە.

(١) عەدن و جنه المأوى: دووباغی بەهەشتن.
(٢) حەدیقەی غازی: لە شوێنی (باب الشرقی) ئێستا بووە.
(٣) ئەریکە: کورسی.
(٤) شانزە لیزە: مەبەستی شەقامی شانزیلیزێی شاری پاریسە.
(٥) ئیفشا: بڵاوکردنەوە
(٦) موعەتتەر = معطر = عەتراوی. موعەنبەر، معنبر: بۆنی عەنبەری لێ بێ.
(٧) قومری: باڵدارێکی خاکییە لە کۆتر پچوکترە جووت جووت بەیەکەوە دەژین
(٨) جونەید: کوڕی محەمەدی کوڕی جونەیدی بەغدایییە، ساڵی لە دایکبوونی دیار نییە. صۆفی و خواناسێکی بەناوبانگ بووە لە بەغدا هاتووە دنیاوە هەر لەوێش ساڵی ٢٩٧ی کۆچی ٩١٠ ز. لە دنیا دەرچووە. حلیه الأولیاء ج١٠/٢٥٥.

سیرڕی: مەبەستی (السری السقطی)یە ئەمیش کوڕی موغەلەسی سەقەطییە ساڵی لەدایکبوونی دیار نییە صۆفی و زانا و مامۆستایەکی پایە بەرزی بەغدای ئەو سەردەمە بووە خاڵی جونەیدی بەغدایی بووە. ساڵی ٢٥٣ی کۆچی ٨٦٧ی زاینی لە دنیا دەرچووە. (الطبقات الصوفیه) ل٤٨-٥٥.

بەهلوول: کوڕی عەمری صەیرەفییە، ساڵی لەدایکبوونی نەزانراوە لە شاری کووفە لەدایک بووە و پێ گەیشتووە. دانا و قسەزان بووە (هارون الرشید) هێناویەتی بۆ بەغدا و زۆر قسەکانی پێ خۆش بوون بەڵام دوایی تووشی وەسوەسە و فکرکردنەوە بوو. بەشێت و بێ عەقڵیان لە قەڵەم داوە. ساڵی ١٩٠ی کۆچی ٨٠٦ی زاینی لە دنیا دەرچووە.

بیشر: بیشری حافی کوڕی (الحارث)ی کوڕی عەلی کوڕی (عبدالرحمن)ی خەڵکی (مەرو)ە، پیاوێکی خواناس و صۆفییەکی مەشهوور و حەدیث زانێکی بەناوبانگ بووە. لە بنەڕەتا خەڵکی (مەرو) بووە بەڵام لە بەغدا دانیشتووە هەر لەوێش لە دنیا دەرچووە. (روضات الجنان) (ج١/٩٠).

مەعرووفی کەرخی کوڕی فەیروزی کەرخییە، یەکێکە لەهەرە پیاوە بەناوبانگەکانی پیاوانی صۆفی و دوعاگۆی سەردەمی خۆی. ساڵی لەدایکبوونی نازانرێ ساڵی ٢٠٠ی کۆچی ٨١٥ی زاینی لە دنیا دەرچووە (طبقات الصوفیه) ل٨٣-٩٠.

ستایشی بەرزنجە*

پابەندی...

پابەندی بەنی کاڵەو و پڕ سیرمە کلاشم[۱]
پەروەردەیی چەنگ سووتەکە و ساوەر و ماشم[۲]
من چیمە لە فاسۆنی فەڕەنگ، چۆغەیی لیوی
تا شاڵی مەرەز یانە خوری بێ بەقوماشم
دانیشتنی سەرچاوەیی ئاوانی چیاکەم
نایدەم بەهەموو موڵکی جیهان گەرچی گەداشم
بۆ سەیری گوڵ و مێرگی نزاران لەبەهارا
چاوم وەکو نێرگس گەشە، مەفتوونی هەواشم
بۆ نیکوی بەدی عالەمی دنیا، لە کەنارم
بۆ دینی خەڵک بێ زەرەرم نیوە مەلاشم
داخم ئەوەیە هاو وەتەنم زۆری نەزانە
بەم دەردەوە ئەتلێمەوە، ئاو کەوتووە ئاشم
هەرچەندە لە شار دوور و لە(دێ)ش دەربەدەرێکم
پێم خۆشە کە کەوتوومە مەحەللی بەنی هاشم[۳]

....

* ئەم شیعرە لە ل۳۸–۳۹ی سۆزی نیشتماندا چاپ کراوە، ئەمەشی لە پێشەوە نووسراوە: ساڵی ۱۹۳۹ی ز کە مامۆستا زێوەر مودیری قوتابخانەی بەرزنجە بووە وتوویەتی.

(۱) کاڵە: بریتییە لە پارچە چەرمێک قەراغەکانی کون دەکران و شریتی قایمی تێ هەڵدەکێشرا، خەڵکی لە جیاتی کلاش لە پێیان دەکرد.

(۲) چەنگ سووتەکە: چێشتێکە لە ترخێنەی وشک و ساوەر یا برنج دروست دەکرێ.

(۳) بەنی هاشم: مەبەستی بەرزنجەییەکانە. کە ئەو کاتە زێوەر لە گوندی بەرزنجە مودیری قوتابخانە بووە وەکو باسمان کرد. وردە ئیشارەتێکی ناسکیشی تێدایە بۆ سەخاوەت و نان بدەیی بەرزنجەییەکان، ئیشارەتەکە لەمەوە هەڵدەستی کە وشەی (هاشم) لە مەعنادا بەو کەسە دەگوترێ کە خواردەمەنی بۆ میوان ئامادە بکا، تێگوشاو (تشریب) پێشکەش بەمیوان بکا.

بۆ عەلی کەمال بەگ

بەیانی حەقیقەت*

طەبیعەتم کە هەڵ ئەنگووتووە لە وەضعی زەمان
خەیاڵی شیعر و غەزەل لێم پەڕیوەتە سەربان
کە سەیری حاڵەتی میللەت ئەکەم پەرێشانە
منیش لە بەحری غەما ئەبمە ماسیی مەلەوان
کەسێکی وا نییە غەمخواری قەومی بێ کەس بێ
ئەگەرچی زۆر هەیە ئەربابی ثەروەت و سامان
کە خوێندمەوە غەزەتەی (ژین) عەلی کەمالم دی
کە (شا) بەیتی قەصیدەی سەخایە بۆ کوردان
دڵم گەشایەوە، طەبعم کرایەوە دەردەم
لە شوکری هیممەتی ئەو زاتە پڕ شەکر بوو زوبان
وتم: حاتەم بەمەڕێ یا بە وشترە پیرێ
سەخای ئەکرد کە ئەویش تایبەتی بوو بۆ میوان
سەخای حەتەم کە لە دەرماڵی خۆی بوو جەبری بوو
لە عەشرەتی (تەی)ەوە نەیگەیاندە ناو شەیبان
عەلی کەماڵە کە دوور و نزیکی گرتووتەوە
بەفەضڵ و جوود و کەرامەت، بەجورئەت و ویجدان
ئەمە کە نیعمەتی بێ (مەنن) و بێ (ئەذی) ئەڕێژێ
بەسەر ڕەفیق و فەقیر و هەژاری سەرگەردان
عەلی کەماڵە بەمەردی و بەهیممەت و بەکەماڵ
مەحەللی مەفخەرەتە، ڕەببی هەر بژی بۆمان
قسەش لە(لوطفی)ئەکەم بێ دریغە لوطفی ئەویش[۱]
بە خۆی و خزمەوە خزمەت ئەکەن نیهان و عەیان[۲]

....

* زێوەر ئەم شیعرەی بۆ عەلی کەمال گوتووە کە دەوڵەمەندێکی خاوەن بەخشش و دڵفراوان و

خزمەتگوزاری کوردە و ئێستا لە لەندەن دادەنیشێ. مزگەوتی عەلی کەمال لە سلێمانی ئەو دروستی کردووە.

ئەم شیعرە لە (ژین)ی ژمارە ٦٩٦ی ساڵی ١٩٤٣دا بەناوونیشانی سەرەوە بڵاو کراوەتەوە.

(١) مەبەستی عەبدوڵڵا لوطفی کوڕی حاجی فەتحوڵڵا ئاغایە کە ئەمیش دەوڵەمەندێکی پیاوی شاری سلێمانی بووە زۆر یارمەتیی فەقیر و هەژارانی داوە، مزگەوتی عەبدوڵڵا لوطفی کە لە گەڕەکی چوارباخە، لەسەر ئەرکی ئەم دروست کراوە، لەگەڵ خەستەخانەی مناڵ بوون هەر لەو گەڕەکەدا.

(٢) نیهان و عەیان: نهێنی و ئاشکرا.

شارێکی کوردستان (خانەقین)*

جەننەتە بێ شوبهە شاری خانەقین
ئاوی ئەڵوەندیشی وەک مائی مەعین
دیمەنی سەر پرد و سەیری ئاوەکەی
صۆفیی وشکیش ئەخاتە هەڵپەڕین
گەر لەسەر پرد هەر تەماشای ئاو بکەی
قەت خەفەت ناخۆی دڵت نابێ حەزین
وێنەی وا کەم لە دونیادا هەیە
باغی جوان ئاوی ڕەوان ئەهلی بەدین
ئەهلەکەی کورد وغەریب ودۆست و نەجیب
ڕوو گوشاد، دڵ شاد و ئازاد و ئەمین
سەیری ئەو شارە ئەکەن ئەهلی فەلەک
داغ و حەسرەتیانە وەک ئەو ئەهلە نین
گەر تەماشای کۆشک و خانوویان بکەی
وا ئەزانی لەندەنە یاخۆ پەکین
داری خورما داری لیمۆ و پرتەقاڵ
داری نارنج و کەباتی چین بەچین

زینەتی داوە بەشار و جادەکەی
ئاسمان حەسرەت کەشە بۆ سەرزەمین
قەیسەریی وەک کۆشکی قەیسەر عالییە
کاسبی ڕووخۆش و دەم پڕ پێکەنین
مەعهەدی دینییە ناو مزگەوتەکان
پڕ لە ئیسلامی حەقیقی دوور لە کین
هەر حەدیقەی بۆی بچی چاو ڕوون ئەکا
سەوزە و گوڵزارە زەرد و سوور و شین
قووەتی گیان، قووەی نووری نەظەر
مەظهەری ئاثاری (ربّ العالمین)
جادەکانی مونتەزەم ڕێک و ڕەوان
پڕ لە ئایندە و ڕەوەندی نازەنین
بانگ ئەکەن بۆ ئەهلی سەر عەردی مەلەک
ئەو بەهەشتە (فادخلوها خالدین)

* ئەم سروشت ئامێزە لە ژمارە ٦ی گۆڤاری گەلاوێژی ساڵی ٥ی ١٩٤٤ی ز لەگەڵ پێشەکییەکی کورت و پڕدا بڵاوبووەتەوە.

بۆ ناجی بەگی هورمزی

ساڵی ١٩٣٨ی ز ناجی بەگ هورمزی قایمقامی مەرکەزی سلێمانی بوو، مامۆستا (زێوەر) ئەم شیعرەی خوارەوەی بۆ ئەو گوتووە*.

قال الوطن العاجز لي أين علاجي؟
قلت لە: بشراك لقد جاءك ناجي(١)
ئەم جارە بەکوردی وتی: ئەو زاتە بڵندە
تەعریفی تەواوی بکە بۆم چۆنە میزاجی؟
پێم وت شەڕەف و فەضڵی لەگەڵ عیلمی تەواوە
وەک لیرەی ئینگلیزە لە هەر جێگە ڕەواجی

فەیز و شەرەفی کەعبەت ئەبێ تۆ لە نەظەردا
ئەولادی ئەتۆ دەورەت ئەدەن هەروەکو حاجی
مەجمووعی لیواکە، هەڵ ئەکا ڕایەتی ئیقباڵ
ئەمجا لە پەنای مەعدەلەتی حەزرەتی (ناجی)

....

* ئەم شیعرە لە ل٢٢٢ی کەشکۆڵی (أ)دا هەبوو.

(١) واتە: وڵاتی نەخۆش و پەڕاگەندە پێی گوتم نەخۆشم و بێ هێزم، کوا چارێکم بکە؟
وتم: مزگێنیت لێ وا ناجی بەگ بوو بەکاربەدەست و لێپرسراوت، چاری هەموو دەرد و ئازارێکت دەکا.

چۆنیەتی ڕابوردووی شاری سلێمانی*

ئەوا مەنعی لە جەردە و دز کرا شاری سلێمانی
لەدەست (باڕەش) چ تەدبیرێ ئەکەن مەئمووری عوسمانی
بەهەر نەوعێ هەبوو سەددێ کرا بۆ باڕەش و تۆزی
لە تاو قوڕ چی ئەکەن؟ کەر قووت ئەدا بازاڕ و کۆڵانی
بە شۆسە و وشکەسی، ئێمە ئەوا چاری قوڕیشمان کرد
عیلاجێ چۆن ئەکەن؟ بۆ کۆمەڵی کێچی بەهارانی
بە تەنظیفات و تەرتیباتی خانەش کێچ ئەوا کەم بوو
مەحەببەت چۆن ئەخرێتە دڵی ئەصناف و شێخانی

....

* ئەم شیعرە لە ل٤٥ی سۆزی نیشتماندا چاپ کراوە. زێوەر لەم چەند دێرە شیعرەی سەرەوەدا بەسەر پێیەکەوە بارودۆخی ئاوەدانی و کۆمەڵایەتی شاری سلێمانیمان لە ئاخرو ئۆخری دەسەڵاتداری عوسمانییەکاندا بۆ دەردەخا.

لە ستایشی باخ*

چ گوڵزار و چ باخێکە؟ چ ڕەنگین و چ نەخشینە؟
بەهارستانی کیشمیر و نیگارستانی ماچینە(١)
گوڵی (شەست پەڕ)، گوڵی (جووری)، گوڵی (لاولاوی) خونکاری
یەکێ زەرد و یەکێ سوور و یەکێ ئاڵ و یەکێ شینە
بە ئەنواعی عەجائیب خۆی نومایان کرد لەبەرچاوم
کە صەف صەف گوڵ لەسەر گوڵ چین لەسەر چینە
مەگەر هیجرانی یاری دیوە ڕیحانەی سیا پۆشە(٢)
وەیاخۆ عەکسی ڕەنگی پەرچەمی مەفتووڵ و موشکینە(٣)
لەسەر یەک پێ گوڵی (سۆسەن) ئەڵێی خۆی ساقییێی باخە
بە جیلوە ئینتیظاری ئەمری شاهی پڕ لە تەمکینە(٤)
ئەوەند سوڵتان و شاهەنشاهی صاحیب ڕاییحەی تیایە
عەبیر بێزار ئەکەن لێرە وەکو من میسک و میسکینە(٥)
لەبەرگی گوڵ تەماشاکە بەمیثلی سوندوس ئەنوێنێ
بەڵێ غیلمانی فیردەوسە گوڵی بەم ڕەنگ و ئایینە(٦)
هەتا چاو بڕ ئەکا لالە عەباسی ئەصفەر و سوورە
هەتا دیقەت ئەکەی لاولاوی وەک نیلۆفەڕی شینە
بە شێوەی چاوی مەخمووری گوڵی لاولاوەکەی مەستە
بە ڕەنگی چیهرەیی زەردم گوڵی شەست پەڕ چ شیرینە(٧)
ئەڵێی شوببانی ئەولادی حوسەینە ڕەنگی پەرژینی(٨)
کەوا سەرتا بەپا سەوزە نموونەی دەشتەکەی چینە
بڵێن بەو مەه جەبینەی لالە ڕوخسارە: ئەویش بابێ
هەتا خەڵقی بڵێن: ئەم جێگە جەمعی ماه و پەروینە(٩)
بڵێن: بەو زاهیدی خەڵوەت نشینی غافڵی عەشقە
کە بێ لەم جێگە ساکن بێ ئەگەر ئەو تالیبی دینە

دەخیلم ساقی ئەمڕۆ بێ مەیی وەک لێوی خوت بێنە[10]
دڵت عاجز نەبێ جێی عوشرەتە نەک عوسرەت و قینە
دەخیل ئەی بادی شەبگیری لە هەرجێ تووشی بولبول بووی
بڵێ: (زێوەر) بەتەنها مایەوە مەشغووڵی ناڵینە

....

* ئەم شیعرە لە ل١٨٤–١٨٥ی کەشکۆڵی (أ) و ل٥٤ی کەشکۆڵی (ب)دا هەیە لە گۆڤاری (بەیان)، ژمارە ٩٠–٩١دا بڵاو کراوەتەوە.

(١) کیشمیر: ناوچەیەکە نێوان شیمالی هیند و پاکستان، وڵاتێکی زەراعی و بەپیت و بەرەکەتە، بەهاری لە جوانیدا بەناوبانگە. ماچین: وڵاتی چین کە بەپەیکەرتاشی و وێنەگەری بەناوبانگە.

(٢) ڕەیحانەی (کەشکۆڵی أ) – ڕیحانی سەرچاوەکانی تر.

(٣) مەفتوول: پێچ پێچ و لوول. موشکینە: وەکو میسک بۆن خۆشە.

(٤) جیلوە: ورشە و تیشک.

(٥) عەبیر: بۆنێکی خۆشە لە چەند بۆن پێکهاتووە.

(٦) غیلمان: کۆی (غلام)ە، ئەو کوڕە گەنجانەی خزمەتچیی ئەهلی بەهەشتن. فیردەوس: ئەو بەهەشتەی حەزرەتی ئادەم تیا بوو تا دەرکرا.

(٧) مەخموور: مەست. چیهرە: ڕوخسار

(٨) شوبباک: پەنجەرە، شیش بەند، چوارچێوەیەکی ئاسنی تانوپۆی کون کونە سەر بەرەڵڵایە بەسەر قەبری پیاو چاکانەوە دای دەمەزرێنن.

(٩) مەه جەبین: مانگ ڕوو. لالە ڕوخسار: ڕوومەت سوور. ماه: مانگ. پەروین: کۆمەڵە ئەستێرەی (کۆ).

(١٠) وەک لێوی (کەشکۆڵی أ) – وەک لەعلی (سەرچاوەکانی تر).

ناخوونی جەوری فەلەک*

ناخوونی جەوری فەلەک، دەستی جەفایی ڕۆژگار
دای دڕی ناگەه گریبانی هەموو ئەهلی ویقار
خەنجەری خوونڕیزی دەوران جەرگی ئیسلامی بڕی
تیغی دەستی مووسڵی بوو کافری کرد شەرمەسار
ڕۆژی طوغیانی وەلادەن کەوتە یادی ئەهلی دین
واقیعەی قەتلی حوسەین و فاجیعەی ڕۆژی شومار

غەم وەکو طۆفانی نوح ئافاقی یەک سەر گرتەبەر
کەشتیی عەدل و سیاسەت کوا تیا بگرین قەرار
خوێنی ئالی (موصطەفا) صەحرای گوڵگوون کردەوە
دا ڕووخا قەصری مرووەت، گوم بوو مایەی ئیفتیخار
نەسلی کاک ئەحمەد شەهیدی دەستی مەلعوونان ئەبێ
ماتی کردم ئەم خەمە نەمما قەرار و ئیختیار
کەوتمە صەحرای بێ هۆشی، لە عالەم بێ خەبەر
هاتە بەر دیدەی خەیاڵم سوورەتێکی نازدار
تێ فکریم خوێنین کەفەن، شیرین سوخەن، زار و زەعیف
پێی وتم زۆر عاجز و مەحزوونم و خاتر فوگار
هەر کەسێ بۆ حەزرەتی شێخ مەرثیەی دانا بەدڵ
بۆچی من بێ بەش ئەکەن ئەی شاعیری شوهرەت شیعار
تۆ بەخوێنی دڵ بنووسە ئەحمەدە ناحەق شەهید
نامراد و نەوجەوان و نەوگوڵی ئالی کیبار
قاتیلی جەد کووفەیی بوو، قاتیلی من مووسڵی
قاتیلی ئەو بوو یەزید، هیی من یەزیدی نابەکار
کووفەیی وەک ئەهلی مەککە وان لە نیسبەت مووسڵا
ڕەببی وێران بێ بە بادی فیتنەو و تەزویری نار
میللەتی وا تووشی زیللەت بێ لە دنیا و ئاخیرەت
بوو بەدەشتی کەربەلا (باب السرا) بۆ ئینتیحار
مەلعەنەت کار و شەیاتین خەسڵەت و ئیبلیس خوو
کافر و جوو مەشرەبن، بێ مەزهەبن هەم نابەکار
عوومەریی وەک خوێنی عومەریان سەند لەئەولادی عەلی
دەک خەجاڵەت بن لە مەحشەردا لە خزمەت کردگار
من عەلی ئەکبەر ڕەفیقم بێ چ باکم کوشتنە
ئیرثە بۆ ئێمە شەهادەت عیززەتێکە خاکسار

غـەم مـەخـۆن بۆم شـێخ هەتا تـەنهـا نەبێ لـەم غـوربـەتە
من لـە خــزمــەتيــا ئـەبم خــزمــەت ئـەكـەم لـەيل و نـەهار
زێوەرا خــۆم داى ئـەنێم تـەئريخـى ڕاست و مــوعـتــەبـەر
(غــيــر حـق بو) ســالّـى قــەتلم بينووســە بۆ يادگــار[١]

....

* زێوەر ئەم شيعرەى بەهۆى شەهيدبوونى شێخ سـەعيد و شێخ ئەحمەدى كوڕى شێخ سـەعيدى حـەفيدەوە، كـە لە مووسڵ سالّى ١٣٢٦ى ك. شـەهيد كران وتووە، لە ل٢١٦–٢١٨ى كەشكۆڵى (أ)دا هـەبوو.

(١) (غيرحق بو) ١٣٢٦

***

ئەم (تقريض)ە بۆ خوالێخۆشبوو مامۆستا مەلا سەعيد ئەفەندى كابان وتراوە بۆ دەستخۆشى لێ كردن بەبۆنەى لە چاپدان و دانانى يەكەم قەواعيدى زمانى كوردى*.

تەماشـا و ديقـقـەتم لێ كرد ئەكـەم تەحسينى ئەفكارت
مــوبارەك بێ لە مــيللـەت ئەى ڕەفــيــقم تازە ئاثارت
حـەقيـقـەت باغـەبانيت كرد لە صرف و نەحوى كورديدا
هـەمــوو ئـەهلى هـونەر تـەقــدير ئەكــەن ئاثارى نازدارت
لە تأريخى هـەزار و سێسـەد و سى و هـەشتى هيجريدا
مـەتاعى قـاعـيـدەى كـورديت نيـشـان دا بۆ خـريدارت

....

* ژين، ژمارە ١٣٨٩، پێنج شەممە ١٠/٤/١٩٥٨.

بۆ خدمەتى ميرى ڕەوشەن ضەمير مەعەلى بەگ زادە حەسەن فەهمى بەگ تەقديم

لە پاش عەرزى ئيحتيرام، غياباً ئيخلاصى جەنابتانم بووە، چونكە مادە و شەوكەت و چيشمـەتى ئەجدادى تۆم ديوە و، مـعنى ئاثارى خـەيريـەى باپيرشت لە سـەعـديـە ديققەتم كردووە. ئەوقاف و مزگەوت و خـەيراتى دائيمى مەرحوومى پاشا نومايانە. زۆر خۆشحالّم كە زانيومە لەو گولّزارە گولّى وجوودى ئێوە باقى و سەردارە. (بناءً عليە) لە ئەثەرى خەرافات لابەرى خۆم بۆ يادگار نوسخـەيەكم تەقديم كرد ئەزانم كە جـەنابتـان تێگەيشتووى پێگەيشتوون و چەند شـيعريشم كـردە ڕەفـيقى كـەبايـنى حـەقيقەتم كردووە، بۆ ئێوە قەترە بەدەريايە وەكو لە ئاخرى شيعرەكان گوتوومە لە صـەد نەوەد و نۆى نوقصانە. ئەم ڕجاى خوصووصيـيەم لە خزمـەتدا ئەوەندەيە نە عـەريضـەكەم بەعـەريضـەى طەلەب بناسە و نە كتێبـەكە لە ضيمنى هيچ مـەطلەبێكا تەقديم كراوە و بەئومێدى هيچ جائيزە و موكافات نە نێرراوە. ڕجا ئەكەم كە ئەويش هـەر بەمەحەببەت و يادگارى قوبووڵى بفەرموون. بێخود كە تەشريفى لە خدمەت دايە ئەزانێ و شـارەزايە تـا عـومـرم گـەيشـتووەتە ئەم وەقتـە شـيـعـر فرۆشيم نەكردووە و ئێوەش هـەر واى بزانن بەگم.

موخليستان

زێوەر ١٠/١٢/٩٤٦

دوو حەسەن ئيبنى عەلى شوهرەتيان تاقافە

(هـاشــمـى النسب) ئەووەل، ئـەوى ئاخــر جــافــە
جـەددى ئەو دانەرى ئەحكام و شـەريعـەت بوو هـەمـوو
جــەددى ئەم تـابيــعـى ئايات و حـــەديثى ئەو بـوو
ئەو ئيـمـامى دووەمين بوو، بەشـەڕەف بوو بـەمـەقـام
وا ئـەمـيش ناوى ئەوى گرتەوە، نـەى كردووە حـەرام
نـاوى بەگـــزادەى جـــاف تاكـــو لە مـــەيدانا بێ

باسی ساسانی لەناو گۆشەی نیسیانا بێ
ئەم لە سامانییەکان کەم نییە طەبع و هونەری
فەخرە بۆ میللەتی، بۆ عەشرەتی سەعی و ثەمەری
نەوەد و نۆی کەمە ئەم مەدحە لە صەد بۆ ئێوە
جارێ بام هێندەبێ، هەر باسی جنۆکە و خێوە

لەلایەن محەمەدی مەلا کەریمەوە بەشێوەی نوێ نووسراوەتەوە، زێوەر خۆی بەشێوەی کۆنی فارسی ئامێز نووسیویە، دیارییەکەشی کە بۆی ناردووە، (چیرۆکی خێوی ناو مزگەوت و سۆفی کەریمی چەرچییە).

دەقی ئەو نووسراوەی خوالێخۆشبوو حەسەن بەگی عەلی مەحموود پاشای جاف کە لە کەشکۆڵی باپیریا نووسیویەتەوە، کە لەلایەن مامۆستا زێوەرەوە بۆی هاتووە.

حەسەن فەهمی بەگ ئەڵێت:

جەنابی شاعیری مەشوور زێوەر ئەفەندی کە لام وایە تامی جەنابی بێخود ئەدا.
ئەم شیعرانەی لە ڕووی لطفەوە لەگەڵ کاغەزێکی شیرینی و پڕ لە مەرحەمەتدا بۆ ناردبووم زۆر سوپاسی لطف و مەرحەمەتی ئەم زاتە بەقیمەتە ئەکەم کە بەبێ ئەوەی قطعاً بەخزمەتی گەیشتبم وا بەمەرحەمەت منی یاد فەرموو بوو.

کتێبێکی ئەم زاتە تألیف کردووە موفادەکەی ئەمەتە: کە منداڵانتان بەباسی جنۆکە و دێو و غۆل ترس مەخەنە دڵیانەوە.

١٤/ کانون اول ٩٤٦

حەسەن فەهمی جاف

دوعای خالیسانەم*

بمێنێ موئەبەد خودایە ئیلاهی
بە شەوکەت بەحورمەت مەلیک نام و جاهی
لەسەر تەختی عالی نەبینم زەوالی
بڵندبێ جەلالی ئیلاهی ئیلاهی
لە هەرچی بەلابێ بەدڵخۆشی لابێ
ببێتە گوڵستان ڕێی جاهی ڕاهی
عەدوویی جاهی دووچاری چاهی بەلابێ
هەمیشە موزەفەر بمێنێ سپاهی
مەلیک خەسڵەت تۆی حەصاری هەموو کورد
حەقیقەت لە بۆ میللەت خۆت پەناهی
لە تەعجیزی میللەت و لەعصیانی یەک یەک
مەڕەنجێ ببەخشە گوناهکار گوناهی
لە یەک ڕەنگ نەخولقاوە گوڵزاری عالەم
گوڵی زەرد و سوورە جەلایە گیاهی
عەدووت شەرمەزارە چ موسلیم و چ کافر
لە ڕووتا بەدەس تاکو نەکرێ کلاهی
حقوقت نەپرسن ئەگەر ئەوروپایی
بسووتێ بینای مەحکەمەی صولحی لاهی
دەمێ بوو بەئومێدی ئەم ڕۆژە بووم من
ببینم بەکوردی ئەوامر و نەواهی
شوکور دیم ئەوی ویستم ئەمما تەواوی
ببینم لە بۆ کورد تەواوی ڕەفاهی

* ئومێدی ئیستیقلال ساڵی ١ ژمارە ١٨ لاپەڕە ٣، ١ی شەعبان ٣٤٢، ٦ی مارت ١٣٤٠.

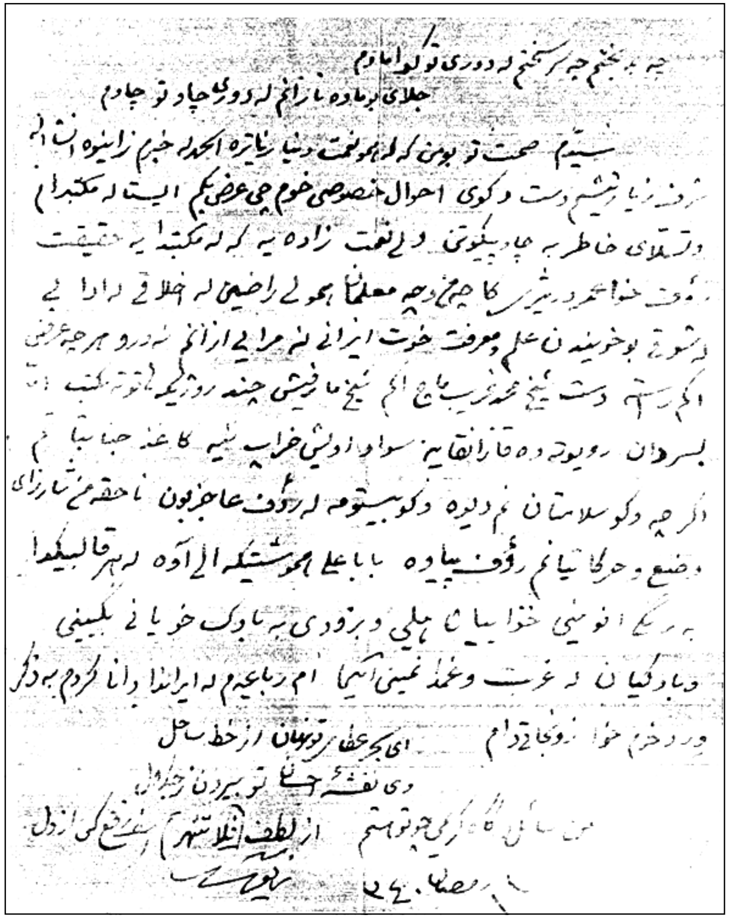

سالّی ۱۹۲۰ی ز. کە شێخ مەحموود لە هیندستان دیل بووە مامۆستا زێوەر ئەم هەڵبەستەی خوارەوەی بۆ ناردووە*

چ بەدبەخت چ سەر سەختم لە دووریی تۆ کەوا ماوم
جەلای چۆن ماوە نازانم؟ لە دووریی چاوی تۆ چاوم
چ بێ ڕەنگم چ دڵ تەنگم؟ لەناو جەمعی خەلائیقدا
وەکو غونچەی نەپشکووتوو لە گوڵبون دوورو داماوم(۱)
چ خامۆشم؟ چ بێ هۆشم لە بادەی ساقی یی دەوران
لە مەجلیسدا لە مەحبەسدا بەوێنەی بەردی بن ئاوم

چ دەروێشێکی بێ پیرم چ عەبدێکی بەبێ میرم(۲)
وەکو کەللە دەفێکی بێ زریزە و خاوەن و خاوم
چ ساڵێکە؟ چ حاڵێکە تەرەققیم بووەتە مەعکووسی
غەمم سەد قاتە شادیم ماتە هەر شەو مانگی گیراوم
چ بێ عارم؟ چ غەددارم وەفام خستووەتە ژێر پێتان
وەها ثابیت قەدەم ماوم ئەڵێی سووتاوە هەنگاوم
لە کوێتە (زێوەر)، ئەم دەردە حەکیمی لوطفی مەولایە
پەرێشان دێم دەچم، دەبزووم وەکو صەیدێکی ناو داوم

---

* ئەم شیعرە لە ل۲۳۱-۲۳۲ی کەشکۆڵی (أ)دا هەبوو ئەو زانیارییەی سەرەوەشی لە پێشەوە نووسراوە، واتە ئەو کاتە شێخ مەحموود لە هیندستان بووە، کەچی نەجمەدین مەلا لەنیوە دێری شیعری کۆتایی لە وشەی (کوێتە) سەرنجی بۆ ئەوە چووە کە (کوێتە) مەبەستی کوێت بووبێ بۆیە لە پەراوێزی ل۲۳۲ی کەشکۆڵەکە نووسیویەتی «هەرچەندە ناوونیشانی ئەم هەڵبەستە ئەڵێ هەڵبەستەکە نێرراوە بۆ هیندوستان، بەڵام بەوەدا کە ئەڵێ: (لە کوێتە زێوەر) ئەبێ شێخ مەحموود لە دیلی ڕزگاری بووبێ وە هاتبێتەوە ئەمارەتی کوێت» بەڵام وابزانم بۆچوونەکەی (نەجمەدین مەلا) لە شوێنی خۆی نییە و (لە کوێتە) مەبەستی ئەوە بێ تو هێشتا جارێ لە کوێتە و چت دیوە!!.

(۱) گوڵبون: درەختی گوڵ یان چەپکە گوڵ.

(۲) پیر: مەبەستی (شێخ)ە. عەبد: کۆیلە.

موژدە بێ*

موژدەبێ یاران کە شاهی دیدە مەستان هاتەوە
ساقی یی بەزمی طەرەب بۆ مەی پەرستان هاتەوە[1]
با، بەنەغمەی دڵ گوشا بولبول لەگەڵ قومری بڵێن:[2]
غونچەیی خۆش بۆی باغ و سەروی بۆستان هاتەوە[3]
ساقی و موطریب، مەی و نەی بیننە جەولان و جۆش[4]
شاهی صەدری مەجلیس و شەمعی شەبوستان هاتەوە[5]
ئافتابی چاوی مەستی کەوتووەتە ژێر قەوسی برۆ[6]
با گەدایان قورِ بەسەربن فەسڵی زستان هاتەوە
دیدە عەبهەر، قەد سنەوبەر، ڕوو قەمەر، موو عەنبەرە[7]
چەندە ڕەنگینە! بەهاری گوڵ بەدەستان هاتەوە
دیدە حەیران بوو لە نەظظارە و تەماشاکردنی
شاهی (ئەسکەندەر) لە ئاوی تاریکستان هاتەوە[8]
(زێوەر) ئەمجا بەس بەیان کە شەکوەیی ئەحواڵی خۆت
وا موعینی بێ نەوا و بەخت سستان هاتەوە

....

* ئەم شیعرە لە ل١٨١–١٨٢ کەشکۆڵی (أ) و ل٤٣ی کەشکۆڵی (ب)دا هەیە لە گۆڤاری (بەیان)ی ژمارە ١٤٢ ل١٨دا بڵاو کراوەتەوە.
نەجمەدین مەلا لە کەشکۆڵی (أ) دەڵێ: زێوەر ئەم شیعرەی بۆ خۆشەویستێکی کە لە ڕێگای دوورەوە هاتووەتەوە نووسیوە، (دیارە شێخ مەحموودی حەفید بووە.)

(١) بەزمی طەرەب: بەزمی خۆشی و ڕابواردن.

(٢) قومری: باڵدارێکی خاکییە لە کۆتر پچووکترە، جووت جووت بەیەکەوە دەژین.

(٢) خۆش بۆ: بۆن خۆش.

(٤) ساقی: شەڕاب گێڕ. موطریب: گۆرانیبێژ.

(٥) صەدری مەجلیس: پێشەوا و پیاوماقووڵی مەجلیس. شەمعی شەبیستان: لە کوردەواری دەگوترێ (شەمعی شەبوستان).

(٦) ئافتاب: خۆر.

(٧) عەبهەر: نێرگس. عەنبەر: گیایەکی بۆن خۆشە، هەروەها عەنبەر بەمایەیەکی بۆن خۆشیش دەڵێن کە لە ناوسک یان ڕیخۆڵەی جۆرە ماسییەک دەری دەهێنن.

(٨) ئەسکەندەر: ئەسکەندەری مەکدۆنی کە لەلای هەولێر لەشکری دارای ئێرانی شکاند و وڵاتەکەی داگیر کرد. دەڵێن: ئەسکەندەر زۆر بەشوێن ئاوی حەیاتدا گەڕاوە و بەڵام نەیدۆزیوەتەوە، گوایە کانیاوی ئاوی حەیات لە تاریکیدایە تەنیا خدری زیندە دۆزیویەتییەوە و لێی خواردووەتەوە بۆیە تا ڕۆژی قیامەت نامرێ.

ڕۆژی جەژن*

ڕۆژی جەژن ئەطفالی وردە پوولی جەژنانەی ئەوێ
هەریەکە لای باب و مامی ڕوپیە یا ئانەی ئەوێ
دوختەری نەورستە بۆ زیادیی جوانی و زینەتی[1]
وسمە بۆ ئەگریجە، بۆ پرچی خەنە و شانەی ئەوێ
هەرزەکار و کوچە گەرد و خوێڕیانی ناو گەڕەک
هەندێ زوڕنا و هەڵپەڕین، هەندێکی مەیخانەی ئەوێ
تاجیرانی موعتەبەر بۆ خزمەتی میوانیان
نوقڵی بەمباو ڕاحە و و حەڵوای گەزۆی بانەی ئەوێ
شێخ (عصام الدین) و ئەمثالی لە دەروێش و مرید
شەککەر و گیسک و برنج و ڕۆنی شێخانەی ئەوێ
بۆ مەعاشی خۆی و ئەم خەڵکە ڕەئیسی ماڵیات
دەفتەری ئەعشاری تازە و قەیدی بزنانەی ئەوێ
سواری ئەسپی خۆی ئەبێ لای نوختەکان سووری ئەدا
(عەبدول ئاغای) ئاشناشم باجی بارانەی ئەوێ
بێینە سەر باسی ڕەئیسی داخیلیەی مەملەکەت
خەلعەتی خاصی مەلیک، ئینعامی شاهانەی ئەوێ
نەسلی پاکی شێری یەزدان شێری حەق زاتی مەلیک
حەزرەتی شێرانە و ئاثاری مەردانەی ئەوێ

(زێوەر)یش لەم ڕۆژەدا چون دوعا مەقبووڵ ئەبێ
هەر دەوامی ڕیفعەتی تاجی ملووکانەی ئەوێ
بەرقەرار و پایەدار و نامداری کەی خوا!!
تا فەلەک بۆ زیب و زینەت ئەم ستارانەی ئەوێ

....

* ئەم شیعرە لە ل٢٣٤-٢٣٥ی کەشکۆڵی (أ)دا هەیە، لە سەرەتای شیعرەکەشەوە نووسراوە (مامۆستا زێوەر ڕۆژێک لە پێش جەژندا ساڵی ١٩٢٣ی ز کە شێخ مەحموود حوکمدار بووە، ئەم هەڵبەستەی وتووە و بۆی ناردووە).
(١) دوختەری نەوڕستە: کچی تازە پێگەیشتوو.

نزا*

دەخیل ئەی نوور بەخش ئەی شێخ عیسا(١)
جگەر گۆشەی بەڕاستیت وا لە حەپسا
پەناهی عالەمێکی، نوور بەخشی(٢)
تکای شێخی جیهان سوودی نەبەخشی
تکای تۆ با لە دەرگاهی خوا بێ
کە شێخ مەحموود بەئاسانی ڕەها بێ(٣)

....

* ئەم سێ دێرە شیعرە لە ل٢٤٧ی کەشکۆڵی (أ)دا هەبوو دیارە کاتێک گوتراوە کە شێخ مەحموودی نەمر لە حەپسخانە بووە.
(١) نوور بەخش: مەبەستی سەیید محەممەدی نوور بەخشە کە کوڕی بابا عەلی هەمەدانییە و برای شێخ عیسا و شێخ موسایە، وەکو لە مێژوودا نووسراوە گوایە سەیید محەممەد و شێخ عیسا و شێخ موسا لە حەج گەڕاونەوە، ویستوویانە بچنەوە بۆ هەمەدان، لە بەرزنجە شێخ عیسا و شێخ موسا ماونەتەوە و بەرزنجەیان ئاوەدان کردووەتەوە، بەڵام سەیید محەممەدی نوور بەخش ڕۆیشتووەتەوە بۆ هەمەدان، بناغەدانەری طەریقەی (نوور بەخشی)ش هەر ئەم بووە.
(٢) نوور بەخشی: وەکو طەریقەیەکی صۆفیگەری و خوا پەرستی بووە هەروەها نازناوی شیعریی شێخ مەحموودی نەمریش بووە.
(٣) ڕەهابێ: ڕزگاربێ.

کێ شێخە*

لە بۆ جەڕڕی مەنافیع لای هەموو پیر و جوان شێخە
لە بۆ دەفعی مەناهی گۆشەگیر و بێ زمان شێخە
لە بۆ تەفرەی خەلایق هەروەکو تەییارە سەییارە(١)
بەتەسبیح و بەتەهلیل و بەڕیش و تەیلەسان شێخە(٢)
ئەگەر شێخت ئەوێ لادە لە ڕێگای خانەقا و تەکیە(٣)
ئەتۆ ئەقڵ و کەماڵت بێ، بێ بزانە: کێ بەشان شێخە
جونەید و شێخی سیڕ و (غەوثی بەغدا) شێخی میحرابن(٤)
عەیاز و خالید و تاریق، ئەمیر نەورۆزمان شێخە(٥)
مەڵێ: شێخ زۆر کەمن بێ دەستەڵاتن چونکە عەشرەت نین
ئەتۆ ئیعلانی خواردن کە لە ئەرز تا ئاسمان شێخە
یەکێکە سەد هەزار دێنێ، کەلامێکی چ مەقبووڵە؟!
لە ئەولادی عەلی تەنهایە شێخ مەحموودیان شێخە(٦)
چراغی مولکی کوردستانە نووری چاوی ئیسلامە
خوا حیفزی بکا بۆ حیفزی نام و خانەدان شێخە

....

* ئەم شیعرە لە ل١٠٥-١٠٦ی سۆزی نیشتماندا چاپ کراوە.
(١) سەییارە = سیّارة: خۆشڕەو، خێراڕەو (مەبەستی ئەوەیە کە کۆڵکە شێخ بۆ هەڵخەڵەتاندنی خەڵکی لێزان و کارامەیە).
(٢) تەیلەسان = طیلسان: بەرگێکی سەوزە هەندێ کەس لە شێخ و دوعاگۆ لەبەری دەکەن.
(٣) خانەقا: جێگای خواپەرستی پەیڕەوای تەریقەتی نەقشەبەندی. تەکییە: جێگای خواپەرستی پەیڕەوانی تەریقەتی قادرییە.
(٤) جونەید (ابو القاسم الخزاز) صۆفییەکی بەناوبانگی بەغدایییە، دەڵێن: سێ جار چووە بۆ حەج بەبێ ئەوەی سواری وەڵاخ بێ، دامەزرێنەری ڕێبازی تەریقەتی جونەیدییە ساڵی ٩١٠ی زاینی لە دنیا دەرچووە.
سیڕ: مەبەستی سەڕی سەقەطییە (سری بن المفلس) صۆفییەکی مەشهوورە ساڵی ٨٧٠ی زاینی لە بەغدا لە دنیا دەرچووە.

غەوث: مەبەست شێخ عەبدولقادری گەیلانییە ١٠٧٨-١١٦٥ زاینی.

(٦) مەبەستی شێخ مەحموودی نەمرە کە ئەو کاتە یەکە پیاوی کوردستان بووە ئاڵای شۆڕش و ئازادیخوازیی هەڵکردووە و دژی داگیرکەری ئینگلیزی جەنگاوە زیاد لەوەش شێخاتی و ڕێوشوێنی باوک و باپیرانی خۆشی بەجێ هێناوە.

بۆ خزمەت شێخ مەحموود*

مـەیلت هـەیە ببـینی ئەگـەر خـالیـدی وەلیـد
هەستە بچۆرە زیارەتی مەحموودی شێخ سەعید
من ناگـەمـە حـوزووری کـە دامـانی مـاچ بکەم
توخـوا وەکـالـەتم بکەن ئەی بەرق و ئەی بەرید
عـەرزی بکەن کـە بەندەی تازە و قـەدیمی خـۆت
زێوەر دوعـای نەجـات و حـەیاتت ئەکا مـەدید
بۆ دائیـمی شـەرافـەت و مـەجـدت لە عـالەمـا
ئەورادی مـونحـەصیر بووەتە ذیکری یا مـەجید
ئـازادەگی لە بـەندەگی ناکـــا طـەڵەب ئەبەد
تۆ خـۆش بی بابمێنێ لەناو دائیـرەی عـەبید

....

* ئەم شیعرە لە ل٢٣٦ی کەشکۆڵی (أ)دا هەبوو هەروەها لە ل١٢ی دەستنووسی شاعیریش هەبوو هیچ جیاوازی لە نێوانیاندا بەرچاو ناکەوێ.

دیسان بۆ خزمەتی شێخ مەحموود*

لە شـوکری نیـعمـەتی تۆ و خـالقم هەتا مـاوم
هـەرچی بلّـێم و بنووسم بزانە خــەڵەفــاوم
(علیك الف ســلام) یا وەلی نیــعـــمــەت
غـوباری پاکی ڕەهـی تۆیە سـورمــەیی چاوم
وەها مـەزانە کـە زۆر نانووسم عـەریزەی حـاڵ
لە حوببی ئەصڵی یو زاتی کە بوومـە شێواوم
فــیــدایی لوطف و وەفــا و دیانـەتی ئێــوەم
منیش ئـەناسی کە ئیـسـلامی ضیـدی ئیسـڵاوم(١)
مــونافــیــقی و ڕیا و درۆم لـەلا کــوفــرە
هـەمـیـشـە مـات و پەرێشـانی مـانگی گیـراوم

....

* ئەم شیعرە لە ل٢٣٦ی کەشکۆڵی (أ) وەرگیراوە.
(١) ئیسلاو: مەبەست قەومی سلافە کە بریتییە لە قەومی ڕووس و یۆغۆسلافیا.

بۆ خزمەتی شێخ مەحموود

بەحـەپسی یوسـفی ثانی دڵـی عالەم مـوکـەددەر بوو
دڵـی زیـندان بـەتالـع بۆ بـەدیداری مـــونـەووەر بـوو
لە تەشتی سینە و جامی سـەرا سـەد پەنجە ئەشکێنم
هـەتاکـو مـژدەیەکم دێتـە گـوێ ئەو مـانگە وابەر بوو

بۆ ڕۆژنامە و گۆڤارەکان

ئەی خوێندەوارەکان*

ئەی خـوێندەوارەکـان و ئـەدیبـانی مـوحتـەرەم
دایم بەهێزی خـۆمـەوە هـەر شـوکـرتان ئەکـەم
ئاثاری جـوود و جەهد و جەوانمەردیی ئێوەیە
ســاڵی یەکـــەم تـەواو بووە و کـــەوتمە دووەم
تا ئێـوە قـەدر و حـورمـەتی منتـان لـەلا هـەبێ
شـەوقم ئەگاتە مـەملەکەتی تورکیا و عـەجـەم
ئیـمـداد و لوطفی ئێـوە ئەگـەر ڕوو نەکاتە من
بێ شـوبـهە من ئەکـەومە بوخار و غوبار و تەم
ئەوسـا نە دەنگ و ڕەنگم ئەمێنێ نە شـوهرەتم
نە خزمـەتم، نە ڕەونەقی ئەفکاری مـوحتـەشـەم

....

* مامـۆستا زێوەر ئەم کۆپلە شیعرەی بەناوی گۆڤاری گەلاوێژەوە وتووە. لەیەکەم لاپەڕەی گۆڤاری ناوبراو ژمـارە ١-٢ی سـاڵی ٢ کـانوونی دووەم و شـوباتی ١٩٤١ی ز دا بڵاو کـراوەتەوە. لەسەرەتاوە لێی نووسراوە «بەناوی گەلاوێژەوە» لە کۆتایی کۆپلەکەشدا زێوەر نووسراوە.

بۆ گۆڤاری گەلاوێژ*

گـــەلاوێژم ئـەوێ وەک مـــانگی چواردە
کـە شـــەوقی ڕوو بکاتـە شـاخ و هـەردە
گـــەلاوێژم ئـەوێ وەک مـــانگی تابان
کــــە ئاوازەی بگاتـە غـــەرب و یابان

گەلاوێژم ئەوێ کانی ئەدەب بێ
لە بۆ ئەهلی ئەدەب مایەی طەرەب بێ
ببێتە فێنکی بەخشی دڵی گەرم
لەسەر ڕێگای حەقیقەتدا نەکا شەرم
گەلاوێژم ئەوێ هەروەک موحامی
بە قووەت بێ، بەقیمەت بێ کەلامی
گەلاوێژم ئەوێ بۆ میللەتی خۆی
وەها نەدوێ کە ببڕێ نان لەگەڵ دۆی
لە بۆ پێشکەوتنی ئەهلی وڵاتی
زەرەر ناکا بکا صەرفی حەیاتی
ببێتە باخچەیەکی عیلم و ئەخلاق
بڵاوکا بۆنی خۆشی بۆ سەر ئافاق
ئەگەر وابێ ئەمینم من لە دوایی
ئەبێتە ڕەهبەری، تەوفیفی خوایی

* زێوەر ئەم شیعرەی بۆ گۆڤاری گەلاوێژ گوتووە.

ئەمڕۆ*

ئەمڕۆ بەناوی میللەتی کوردی بەدڵ بەگیان
تەبریک ئەکەم (ژیانەوە)مان ناونرا (ژیان)
فەئلێکی خەیری میللەتە یەعنی کە قەومی کورد
صوبحی حەیاتی ڕەوشەنە پێشڕەویەتی ژیان
پەروەردەیی حیمایەی لوطفی حوکوومەتە
بۆیە بەسام و نامە وەکو شێرەکەی ژیان
فیکری موخالەفاتی وەطەن مەحو ئەکاتەوە
ئەهلی مەعاریفی بەقسەی خۆشی خۆی ژیان

یارەب! دەوامی خزمەتی ئەم ڕۆحی میللەتە
لای تو طەلەب ئەکەم بە سەعادەت بەبێ زیان

* زێوەر ئەم شیعرەی بەهۆی گۆڕینی ناوی ڕۆژنامەی ژیانەوە بە ژیان وتووە. لە ل٤٧–٤٨ی سۆزی نیشتماندا بڵاوبووەتەوە.

بۆ گۆڤاری ڕۆژی کورد*

چەندە شیرین زبانی ڕۆژی کورد
شەکەر ئەفسانە دەهانی ڕۆژی کورد
مەظهەری تەقدیری ئەربابی دڵە
ئەهلی دەرکە مەدح خوانی ڕۆژی کورد
دوور لە هەور و صاعیقە و تۆز و غوبار
جورمی صافە ئاسمانی ڕۆژی کورد
خەم بووە بۆ جەلبی قەلبی عالەمێ
ئافەرین بۆ ئەبرووانی ڕۆژی کورد
گوڵشەنێکە پڕ لە نووری مەعریفەت
دەستی نەڕزێ باغەبانی ڕۆژی کورد
لەفظ و مەعنای مەعدەنی هەر حیکمەتە
ڕەببی باقی بێ بەیانی ڕۆژی کورد

* گۆڤاری «ڕۆژی کورد»، ئەستەموول، ژمارە ٤، ٣٠ ئاغستۆس ١٣٢٩ ڕۆمی (١٩١٣).

بۆ بانگی کوردستان*

(بانگی کوردستان) نیشانەی هوشیاریی میللەتە
بۆ ئەسەر خوانی مەعاریف تەذکەرەی سەر دەعوەتە[١]
دەورەی ئیقباڵە دەورەی بانگی کوردستانمان
بانگی صوبحی صادیقە، بەم دەنگە هەستین فرصەتە[٢]

سایەی باڵی هومایە بازی زەڕڕین شاپەڕە[٣]
چوونە ژێر سایەی نیشانەی بەختیاری و دەوڵەتە
باخچەیەکی پڕ گوڵە دەریاچەیی پڕ گەوهەرە
ڕەنگ و دەنگی فەیض ڕێژە نیعمەتی بێ مینئەتە[٤]
بۆ تەرەقی قەومی کورد و داد خواهیی حاڵییە[٥]
تەرجومانی حاڵی زاری میللەتی کەم قودرەتە
بانگی کوردستان لە خارا و حەریر لایق ترە[٦]
دەک موبارەک بێ بەباڵای قەومی کورد ئەم خەلعەتە[٧]
ئاسمانێکە سەراسەر مەطلەعی نەجمی وەفا[٨]
گوڵستانێکە سەراپا مەظهەری سەد ڕەحمەتە
ئەم جەریدە تازەیە جەردەی جەهالەت لا ئەبا
سێ زوبان، سێ تیری دەستە واسیطەی سەد نەصرەتە[٩]
ڕەببی بۆمان هەر بمێنێ خادیمی موڵک و وەطەن
ئەم لە بۆ پێشکەوتن ئەمڕۆ پشتیوان و قووەتە

....

* زێوەر ئەم شیعرەی بەبۆنەی دەرچوونی ڕۆژنامەی «بانگی کوردستان»ەوە گوتووە و لە ٢ی ئەغستۆسی ساڵی ١٩٢٢ی ز لە ژمارە ١ی هەمان ڕۆژنامەدا بەعینوانی (موبارەک بادی) و بەناوی زێوەر بلاو بۆتەوە.
لە ل٤٨-٤٩ی سۆزی نیشتیمانیشدا چاپ کراوە.
(١) خوانی مەعاریف: سفرە و خوانی زانستی.
(٢) بانگی صوبحی صادق: بانگی بەیانی کە لەگەڵ دەرکەوتنی صوبحی صادقدا وەختی دێ.
(٣) هوما: باڵندەیەکی ئەفسانەییە.
(٤) فەیض: بەرەکەت
(٥) داد خواهی: داواکردنی عەدالەت و دادپەروەری.
(٦) خاراو حەریر: دوو جۆر قوماشن.
(٧) خەلعەت: خەڵات و بەرگ و پۆشاک.
(٨) مەطلەعی: شوێنی هەڵاتنی ئەستێرە و مانگ و ڕۆژ.
نەجم: ئەستێرە
(٩) ئاماژەیە بۆ ئەوە کە ڕۆژنامەی «بانگی کوردستان» بەکوردی و فارسی و تورکی دەرئەچوو لەبەر ئەوە ئەڵێ: سێ زووبان سێ تیری دەستە.

چیرۆکە شیعر

سەرگوزەشتە*

تەحصیل دیدەیێ صاحێب شەهادات[١]
لەگەڵ ڕەفیقی کەوتە بەیانات
تەعریفی حاڵ و ئەحواڵی ئەکرد
بۆ زۆر پێشکەوتن خەیاڵی ئەکرد
وتی: ئەی ڕەفیق! ئێشمان زۆر چاکە
سەیری جاددە کە ئێستا چەند پاکە
لە پێشکەوتنا بووینە ئەوروپا
نوقصانمان نییە ئیللا فابریقا[٢]
ئەنواعی یاری و قومار ئەزانین
سمێڵ ئەتاشین هەروەک ئەڵمانین
لە فەننی فتبۆڵ وەکو ئینگلیزین
لە بیلاردۆدا ئوستادی ڕێزین
شێخ و مەلا و صۆفیمان پەشمە
ئینسانی وشک قابیلی خەشمە
ئیتاڵیا چۆنە دەرحەقی پاپا
ئێمەیش هەروایNە دەرحەق عولەما
جاران بەسیڕڕی لە ناو جوولەکان
عەرەقمان ئەخوارد، لە ترسی ئەوان
ئێستا سەربەستین لە کووچە و بازاڕ
عەرەق و شەراب ئەکڕین بێ ئازار
مەعاشمان ببێ بەدووسەد دینار
فلسێکی نادەین قەت بەکەس و کار
ئیقتیصاد فێربوون فەننێکی باشە
با کەسێ نەڵێ: مەعاش بەلاشە

شەو لە سینەما و لەناو تیاترۆ
یا لە چاخانە و یاریی بیلاردۆ
سەد شکسپیر و هۆگۆمان هەیە[٣]
هەزار ڕەجاڵی (تۆکیۆ)مان هەیە
لە سایەی ڕادیۆ ئەحواڵی عالەم
لێمان گوم نییە نە زۆر و نە کەم
ئەوا توتنیش بوو بەئینحیصار
ئەویش قازانجی فەقیر و هەژار
پەکیان ناکەوێ توجاری توتن
کەتیرە و مازوو خوری و ڕۆن ئەکڕن
توخوا خۆش نییە لەلات ئەم دەورە
نە غەدر ماوە نە وەختی جەورە
ڕەفیقیش وتی: هەر ئەمە، ڕێت بێ
هیچ عاجز مەبە «باڕۆستەم شێت بێ»[٤]

....

* ئەم شیعرە لە ل٥٦–٥٧ی سۆزی نیشتماندا چاپ کراوە. لە (ژین)ی ژمارە ١٢٣٦ی ١٠/٢/١٩٥٥دا لە گۆشەی (شیعر و شاعیرەکانمان)دا بەعینوانی (سەرزەنشت) لەگەڵ کورتەیەک ژیانی شاعیر بڵاو کراوەتەوە بەڵام بەدەست لێدانێکی زۆرەوە. بەپێویستمان نەزانی بەراوردێ لە نێوانیان بکەین.

(١) تەحصیل دیدە: خوێندەوار.

(٢) فابربقا: کارگەیەکە کە بەزۆری شتی تیا دروست بکرێ.

(٣) شەکسپیر: ئەدیب و شاعیر و چیرۆکنووسێکی ئینگلیزی بەناوبانگە، ساڵی ١٥٦٤ی ز لەدایک بووە ساڵی ١٦١٦ لەدنیادا دەرچووە، نووسراوەکانی بوونە ئەدەبی جیهانی بۆ زۆر زمان وەرگێڕراون.

هۆگۆ = «ڤیکتور هۆگۆ»: شاعیر و نووسەرێکی بەناوبانگی فەرەنسییە، ساڵی ١٨٠٢ی ز لە دایک بووە ساڵی ١٨٨٥ی ز لە دنیا دەرچووە، یەکێکە لە شۆڕە سوارانی حەرەکەی ڕۆمانتیکی.

(٤) با ڕۆستەم شێت بێ: ئاماژەیە بۆ چیرۆکێک وەکو مامۆستا نەجمەدین مەلا دەڵێ، گوایە (جارێک زێوەر تەماشا ئەکا کۆمەڵێک منالّ شوێن کابرایەک کەوتوون، کە کابراکە شێت ئەبێ

ئەویش منالّەکانی لێ دەرئەکا و دووریان ئەخاتەوە ئەمجا کابرای شێت دێتە بەردەم مامۆستا زێوەر سەرمەوقولاتێک ئەدا ئەڵێ: (با ڕۆستەم شێت بێ).

چیرۆک*

پیاوێ بوو زۆر فەقیر بوو
سەرەڕای فەقیریی پیر بوو
خاوەنی ماڵ و منداڵ
نەیبوو نانێ لەناو ماڵ
بە ئارەقی ناو چەوان
بە قووەتی بازووان
لە شاخ چیلکەی ئەهانی
بۆ نانی منداڵانی
چیلکەی ئەدا بەپارە
ئەیدا بەنان بێ چارە
هەموو ڕۆژێ بەیانیان
ئەچوو بۆ شاخ و کێوان
ئەوەندەی خۆی ئەیتوانی
چیلکەی ئەنا لە شانی
ڕۆژێ لەژێر کۆڵەدار
لە گیانی بوو بوو بێزار
لەشی پڕ بوو لە ئارەق
دوو چاوی بووبوو ئەبڵەق
داری دا بەسەر بەردا
بەردی دا بەسەر عەردا
کۆڵەکەی کەوتە عەردی
زاهیر بوو ئاوی سەردی

بانگی کرد یا عیزرائیل
تۆ وەرە لام بەتەعجیل
ڕۆحم ناوێ بەم حاڵە
چی بکەم لەم عومرە تاڵە
قسەی لەناو دەما بوو
عیزرائیل لێی پەیدا بوو
وتی: منت بۆ چییە
ئەم هاوارەت لە چییە
پیرە لە ترسی گیانی
جوابی قسەی نەزانی
لەپاش نەختێ مامەی پیر
وتی: هەر تۆی دەستگیر
لەژێر کۆڵی گرانام
لەناو ئاه و فوغانام
بۆیە هاواری تۆم کرد
فریام کەوی دەستوبرد
هەتا هەڵدەسمە سەرپێیان
لەنگەری بگرە قوربان
عیزرائیلی بەهەشتی
کۆڵی نایە سەرپشتی
ئەمجا پیرە بەیەک غار
کۆڵی فڕاندە ناو شار

....

* ئەم شیعرە چیرۆکییە کاتی خۆی لامارتین ١٧٩٠–١٨٦٩ز کە شاعیرێکی بەناوبانگی فەرەنسییە و مامۆستای قوتابخانەی ڕۆمانتیکی بووە، بەفەرەنسی گوتوویەتی «موعەللیم ناجی» کردوویە بەتورکی. مامۆستا زێوەریش لە تورکییەوە وەریگێڕاوەتە سەر زمانی کوردی لە ل٨٢–٨٣ی سۆزی نیشتماندا چاپ کراوە.

چیرۆک - سێ هاوڕێی چاو برسی*

سێ ڕەفیق هەبوون برادەری گیانی
وەیس و ئەلیاس و نالە بۆکانی
هەرسێ بێ کار و ناتەواو و فەقیر
وەیس و نالە جوان و ئەلیاس پیر
نانی گاڵیان لە لا شەکرلەمە بوو
چای شیرینیان بەگوێز لەمە بوو
ڕووت و قووت و بێ نەواو و بێ جلوبەرگ
هەر سێ ئاواتە خوازی ساعەتی مەرگ
ڕۆژێ کۆبوونەوە بەپەنهانی
تا بکەن چاری دەردی بێ نانی
وەیس وتی: چاری ئەم خەم و دەردە
کە ببینە دز و سەگ و جەردە
وتیان پێی فیکرەکەت بەنانەلەتێ
دایکی دز سینگ ئەخوات و سینگ ئەکوتێ
لای نەصارا و جوولەکە و ئیسلام
پیاوی دز حورمەتی نییە و بەدنام
مامە پیرە وتی: لە ماڵەو ماڵ
دەوڵەتێکی بێ ئەزییەتە، سواڵ
وتیان عەیب و عارە سواڵکردن
سەد کەڕەت خۆشترە، لە سواڵ مردن
نالە هاتە زمان وتی: یاران
لازمە ڕوو بکەینە ڕێی شاران
ئێمە لەم شارە بام بکەین هیجرەت
حەرەکەت قەت نەبووە بێ بەرەکەت

فیکری ناله قبووڵ کرا دەردەم
کەوتنە ڕێگە سێ کەسی هاوخەم
پاش دوو ساعەت گەیشتنە هەوراز
شاخی زۆر سەختی پڕ لە ورچ و بەراز
پارچە هەورێ لە ئاسمان دەرکەوت
وتیان: بام بچینە ناو ئەشکەوت
هەورەکە زیادی کرد برووسکەی دا
لە پڕا قەترە قەترەیەک دای دا
زیادی کرد قەترە قەترەی باران
شەقە شەق کەوتە ناو گەڵای داران
کەوتنە گێژی میحنەت و سەرما
لە هەموو وشکی یا ددانیان ما
بە هەزار دەرد چوونە دەم غارێ
سەیریان کرد لە ناویە ڕەش مارێ
ماریان دی گەڕانەوە پڕ خۆف
دەستیان کرد بەئاه و ئاخ و ئۆف
وتیان: ئەی خوای زەمین و زەمان
عالمی خۆت بەکاری ڕاز و نیهان
برسیەتی و بارش و هەوای سەرما
ئەژدەهایشمان ئەهێنیە سەر ڕێگا
یا ئیلاهی چییە قەباحەتمان
دەم بەدەم زیادە ئەکا موصیبەتمان
لەم موناجاتەدا بەدڵ گریان
لوطفی حەق کەوتە ظاهیری بۆیان
ئەژدەهاکە کشایەوە ناو کونی خۆی
لەو مەکانە کە بوو بەبێ دەنگ ڕۆی

چوونە ژوورێ ڕەفیقەکانی سەفەر
هەموو دڵ پڕ لە ئاگر و لەشی تەڕ
نیو سەعاتێ لە پاش وچان، هەستان
بۆ مڵ و مووش بەغاردا ئەگەڕان
سەیریان کرد لە تاریکیی ئەشکەوت
یەک هەمانە لە جێگە مار دەرکەوت
هەر بەغار چوونە سەر هەمانە ڕزیو
سەیریان کرد پڕە لە زێڕ و لە زیو
شوکری حەقیان بەجێ هێنا یەک یەک
وتیان یا ئیلاهی (حمداً لك)
مامە پیرە وتی: قسەی ناوێ
جارێ وەیس با بداتە شار تاوێ
دوور نەکەوتووینەوە تەواویی لە شار
نان و پێخۆر لەوێوە بینێ بەغار
وەیسە زوو کەوتە ڕێ دراوی برد
بە دڵی خۆش نیازی شاری کرد
جار بەجار ڕای ئەکرد و جارێ ڕەوت
هۆشی دابووە هەمانەکەی ئەشکەوت
وتی: بۆچی هەمانەیەک ئاڵتوون
بیدەمە دوو ڕەفیقی خوار و زەبوون
زەهریان بۆ ئەنێمە ناو پێخۆر
هەردوو بمرن بەبێ هەراو شەڕ و شۆڕ
خۆم بەجارێ ئەبم بەخاوەن ماڵ
خاوەنی کۆشک و باخ و جاه و جەلال
ڕۆیی تەرتیبی زەهر و نانی کرد
ڕووی لە یارانی ناتەوانی کرد

بێینه سەر باسی ناله و ئەلیاس
کەوتنه بەحری غائیله و وەسواس
نووری ئیمانیان لە دڵ لابرد
قەصدی قەتلی ڕەفیقی خۆیان کرد
ناله هاته زمان وتی ئەی یار
ئەم هەموو زێڕە بۆ چ بکەین بەنیشار
ئەم هەمانه بکەین بەدوو تەقسیم
وەیسی سەگباب بچێته ناری جەحیم
پیره پێی خۆش بوو فیکرەکەی ناله
زۆر بەچاک هاته قەلبی ئەم فاله
ئەم قسانه تەواو نەبوو وەیسی
هاتەوه ماندوو و مردوو و زک برسی
نان و پێخۆرەکەی لە شان لابرد
وەکو سەگ ناله حەملەی بۆ برد
دای بەئەرزا سواری سینگی بوو
مامه پیرەیش بە یاریدەدانی چوو
وەیسی ماندوو هیلاک و بێ قووەت
کەوته ژێر چنگی دوو سەگی پێ پەت
هەر بەدوو سێ دەقیقه خنکانیان
زوو فرۆشتیان بەپاره ئیمانیان
ناله نەیهێشت کە پیره بگرێ وچان
زوو بەزوو مامه پیرەشی خنکان
کە لەمانه نەجاتی بوو ناله
وتی بۆ من زەمانی ئیقباله
نانی خۆم با بخۆم بەکەیف و صەفا
وا نەجات بوو لە فەقر و ڕەنج و جەفا

قۆڵی هەڵکرد و نانەکەی هێنا
ڕووبەڕووی خۆی هەمانەکەی دانا
تاکو توانی لە نان و گۆشتی خوارد
ئارەزووکەی چووە سەر ئاوی سارد
هاتە سەرپێ کەوا بچێ بۆ ئاو
بە لەپا کەوتە سەر هەمانە دڕاو
زەهرەکە کاری کردە ناو جەرگی
تیژڕەویی دا بەهاتنی مەرگی
ناله زوو بوو بەفاسقی مەحرووم
کەوتە شوێن دوو ڕەفیقەکەی مەشئووم
ئەمەیە ئاخریی طەمەعکاری
لە طەمەع لادە گەر تۆ هۆشیاری

* ئەم چیرۆکە شیعرییە لە ل٧٤-٨٠ی سۆزی نیشتماندا چاپ کراوە.

چیرۆکی کۆمەڵایەتی*

دیم لە خەودا شەوێ خەوێکی خراپ
کە نە قورئان ئەزانم و نە کیتاب
چوومە خزمەت مەلایەکی عەصەبی[1]
وتم ئەی واریثی عولوومی نەبی
ئەمەوێ فێری خوێندن و خەت بم
لە شەطی عیلمدا وەکو «بەط» بم[2]
وتی فێربوون -بەگەورەیی- بەپلاو
پاروو بۆ لووت ئەبەی وە یا بۆ چاو
ئەحمەقی، تۆ نەزانی، نایزانی
چۆن ئەبی تۆ بە(بەط) بەئاسانی

وتم ئەی نووری دیدەیی ئیسلام!
کاشیفی حیکمەتی حەلاڵ و حەرام[٣]
نائومێدم مەکە حەق و ئوجرەت
نەقدی گیانم ئەهێنمە خزمەت
لەم قسە ئەندەکێ سەری لەرزان[٤]
وتی لێم لادە جاهیلی زۆرزان!
ئەتەوێ پێت بڵێم- ئەگەر – قورئان
ئەمەوێ مانگی ئوجرەتی دە قڕان
کەوشەکەیشم دڕاوە پینەی ئەوێ
بێنە چاکی بکە نەگاتە شەوێ
کەوشەکانی مەلام لەسەر سەر نا
چوومە لای پینەدۆز بەشەوق و غینا
سەیری وەستام کە کرد چ کاری نەبوو
ظاهیرەن تاقەت و قەراری نەبوو
وتم ئەی مامە پیری صەنعەتکار
چاوەڕێی لوطفی تۆم لە ناو بازاڕ
جووتێ کەوشم هەیە مەحەللی ئەسەف[٥]
پینەی لازمە لەگەڵ ناو کەف
وتی: برسیمە ناتەوانم من
ئەمە دوو ڕۆژە دوور لە نانم من
ڕاکە لای نانەوای کولێرە فرۆش
بێنە نیو حۆقە نانی زۆر بۆن خۆش
کەوشەکەت چاک ئەکەم بەسەرچاوان
تۆ بڕۆ نانێ بێنە بۆم بەدەوان[٦]
چوومە لای نانەوا سەلامم کرد
بۆ کولێرە ئیفای مەرامم کرد[٧]

وتی باوکم فرۆشتەنیم نییە نان
بێنە ئارد بۆت بکەم بەنانی جوان
چوومە بەردەم دوکانی یەک عەللاف
وتم ئەی حاجی تووبی بەیت و طەواف
هۆقەیێ ئاردی گەندومم بدەرێ
نرخەکەی چەندە پارە بێنمە دەرێ
وتی: ئاردم نییە ئەوی ماوە
موشتەریی پارەکەی هەموو داوە
لای فەلاح بێنە گەندومێکی تەمیز
بۆت ئەکەم زوو بەئارد و نانی عەزیز
چوومە لای فەلاحی خاوەن جووت
مەخزەنی ڕیزق و مەعدەنێکی قووت
وتم: ئەی خۆشەویستی گیانلەبەران
یەک (مەن)م لازمە گەنم بۆ نان
وتی: نەماوە دانە گەندومی پار
زوو بەزوو ڕاکە، بۆم هەتا بازاڕ
بۆم بچۆرە دوکانی ئاسنگەر
پێی بڵێ مامەکەی هونەر پەروەر
داسەکانی فەلاحەکەم بدەرێ
چەند سەپانێکی گرتووە بەکرێ
داسەکانم بگاتە دەست ئەمڕۆ
بەرکەوتت بۆ ئەکەم لەبەر دڵی تۆ[٨]
چوومە خزمەت جەنابی ئاسنگەر
دیم کزومات و عاجز و موضطەر[٩]
باسی داسی فەلاحەکەم لا کرد
لە وەراما ئەویش قسەی وا کرد:

من چلۆن کار بکەم بەلەرز و تا
تاوێ سەرمامە تاوێکیش گەرما
کەس نییە تاکو لای پزیشک ڕاکا
بۆم بهێنی حەبێکی لەرز و تا
ناعیلاج چوومە لای پزیشکی وڵات
وتم ئەی عاقڵی بەمەعلوومات
بمدەرێ یەک دوو حەببی سڵفاتە
خەستەخانە مەکانی خێراتە
وتی: تارێک ئەخەم دەوایەکی باش
ڕاکە بۆم بانگ کە خەلفەیەکی دارتاش
شووشەکەی تێک شکاوە پەنجەرەکەم
تێکی دا «با» کتێب و دەفتەرەکەم
زوو بەگورجی گەیشتمە بازاڕ
چوومە بەردەم دوکانی یەک نەجار
چۆڵ بوو دوکان لە خەلفە و وەستا
وتیان: ئێستە زۆر نییە هەستا
چووەتە لای خەیات و جل ئەبڕێ
بووک ئەهێنێ تەدارەکی ئەکڕێ
ناعیلاج بووم لەبەر دوکان وەستام
سەیری خەڵکم ئەکرد وەکو سەرسام
پڕ بوو مەیدان لە لادێی و شاری
هەموو ئاڵاونە یەک بەهۆشیاری
غەڵبە غەڵب و هەرا هەرای مەردوم
خەوە شیرینەکەی لە دەس کردم
ڕاپەڕیم سەیری خۆم و ماڵم کرد
لەم خەوە دیقەت و خەیاڵم کرد

وتم: ئەم خەڵکە وەحشیی و مەدەنی
ئیحتیاجن بەیەک فەقیر و غەنی
وەکو زنجیرن و تێک ئاڵاون
قاچن و دەستن و سەر و چاون
دەوڵەمەند حەیفە ڕوو نەکاتە فەقیر
بۆ فەقیر نەنگە تەرکی ئەمری ئەمیر
دەوڵەمەند حەیفە کیبر و فیزی بێ
بۆ فەقیر بوخل و ناتەمیزی بێ
تیغی دەستی یەکن غەنیی و فەقیر
شێلراون هەموو بەچەشنی هەویر
جووتیار و شوان و شاه و گەدا
هەموو موحتاجی یەکترن بەخودا

....

* ئەم شیعرە چیرۆک ئامێزە لە ل٦٨–٧٣ی کتێبی سۆزی نیشتماندا چاپ کراوە.
(١) مەلایەکی عەصەبی: مەلایەکی تووڕە و لەسەر.
(٢) بەط: مراوی.
(٣) کاشیف = کاشف: بەدەرخەر و بەیان کەر.
(٤) ئەندەکێ: کەمەکی، بڕێ، تۆزێ.
(٥) مەحەللی ئەسەف: شوێنی بەزەیی پێداهاتنەوە.
(٦) بەدەوان: بەگورجو گۆڵی.
(٧) ئیفای مەرام: گەیاندنی مەبەست.
(٨) بەرکوت: بەرکۆڵ.
(٩) موضطەر = مضطر: بێچارە و زەلیل.

چیرۆکی خێوی ناو مزگەوت و سۆفی کەریمی چەرچی

سەرەتا

ئاشکرایە تەربیەی ژنانمان بۆ منداڵ پەروەردەکردنیان زۆر نوقسانە، بەهۆی نەخوێندەواری و هەندێ چیرۆکی هیچوپووچی ڕابردوو کە بۆمان ماونەتەوە، بۆیە لە پێشەوە کە منداڵ شیرە خۆرەیە لای لایەکەی بە (گورگانە شەوێ، گورگانە شەوێ) ڕادەبووری، ئینجا کە منداڵەکە نەختێ هۆشی پەیاکرد بەدێو و خێو و جنۆکە و شەوە و شەولەبان خەوی لێ دەخا، بێگومان ئەم ترس و بیمە لە دڵا دەمێنێتەوە، گەورەش بێ ناوێرێ هەندێ ئیش بکا، چونکە ترس غەریزەیەکی فترییە و لەناوبردنی پێویستترە لە پەروەردەکردنی و ئەم لەناوبردنەش ئەبێ لە بێشکە و کۆشی دایک و باوەشی باوکەوە دەس پێ بکا تاکو دەکەوێتە ساحەی ئیشکردن بەسەربەخۆیی.

ئەفسەرێکی ئەوروپایی دەگێڕێتەوە دەڵێ منداڵ بووم لەگەڵ باوکما چووم بۆ دەشت، سەیری دیمەنی گوڵ و گیا و شاخ و ئاومان ئەکرد من لەبەر باوکمەوە ڕام ئەکرد دوور ئەکەوتمەوە ئەهاتمەوە بۆ لای.

جارێکیان ڕام کرد گەیشتمە سەر چاڵ و شیوێک کتوپڕ سەگێ لێم دەرپەڕی، بەترس و گریانەوە ڕام کرد بۆ لای باوکم ئەویش لە باوەشی گرتم، دڵخۆشیی دامەوە تاکو ترسم بەسەرچوو، ئێستاکە ئەفسەرم لە بۆمبای تەیارە و گوللەی تۆپ و پەلاماردانی دەبابە ترسم نییە، بەڵام کە تووشی چاڵ و شیوێک دەبم ترسی سەگەکەم دێتەوە بیر ترسم لێ دەنیشێ.

ئینجا دەبێ هەموو دایک و باوکێک باسی جنۆکە و دێو و خێو بەبەیتی خلە بزانن، چونکە هەرچەندە جننی هەن وەکو لە قورئانا ناوبراون، بەڵام گەلێ لە عولەمای ئیسلام ئینکاری چاوپێکەوتنی جنۆکەیان کردووە، کەوابوو بۆ ئەوەی هەوڵ بدەن بۆ پێگەیاندنی منداڵەکانیان بەئازایی، ئەم نامیلکەیەم پێشکەش کردن... هیوامە بەتاڵییەک لە کتێبخانەی کوردستان پڕ بکاتەوە.

دانەر

١٩٤٦/١٢/٢

سەد جار بسم الله لە باتی یەک جار
بەبێ ناوی خوا ڕێک ناکەوێ کار
سەد هەزا ڕەحمەت لەسەر پێغەمبەر
کە ئەو چاکترە لە هەموو بەشەر
ڕەحمەت لە ئەصل و لە منداڵانی
لە پاشا، لە بۆ گشت ڕەفیقانی
ڕەفیقەکانی هەموو ئازا بوون
منداڵانیشیان گورج و وریا بوون
ئێمە کە بەناو هەموو ئیسلامین
ئەبێ بەغیرەت هەروەک ئەوان بین

کوڕە مەترسە

کوڕە مەترسە کچێ مەلەرزە
جێی ئادەمیزاد گەردوونی بەرزە
ئەگەر توو هەتە تەجروبە و ئیمان
هەموو گیانداری ئەترسێ لێمان
خوا ئەم ئینسانەی بۆیە دروست کرد
کە هۆشی ببێ و لێکدانەوەی ورد
دروستی نەکرد کە شێتی بکا
دووچاری دەرد و ئەزیەتی بکا
کوڕم مەترسە کچم مەلەرزە
ئینسان شەریفە دەرەجەی بەرزە
باسی جنۆکە و غولی بیابان
قسەی ژنانە هی پیاوی نەزان
دایکت نەفامە عەقڵی نوقسانە
جنۆکە کوانی لە جێ و مەکانە

کە بسم اللەی کرد لەبەر جنۆکە
بزانە دایکت زۆر ترسنۆکە
جنن نابینرێن جسمێکی پاکن
وەک مەلائیکەی نیشتووی ئەفلاکن
ئەو کەسەی بڵێ دیومە جنۆکە
درۆزنێکی زۆر ترسنۆکە
بە خەیاڵ شتی هاتووەتە بەرچاو
ئەڵێ جنۆکەی لێ بوو کانی ئاو
واللە وباللە هیچی نەدیوە
نە لەو کانییە، نە لەو ناو شیوە
هەتا ئەغلەبی عالیمی زۆر چاک
ئەڵێن نەی دیوە سەیدی لەولاک
شتێ کە حەتا (نەبی) نەیبینێ
چۆن بۆ ئێمە ئەو خۆی ئەنوێنێ
جبریل خەبەر ئەدا بەڕەسوول
کە قورئان لەلای کێشە مەقبوول
با بیشیبینی ئەو پێغەمبەرە
ئیشی لە عەقڵی بەشەر بەدەرە
کوڕم مەترسە کچم مەلەرزە
خۆت نەفام مەکە بەقسەی هەرزە
(مێردەزمە) کوا ببێ بەبزن
قسەی ژنانە و پیاوی درۆزن
قاچی لە عەردە و سەری لە هەوا
(غۆلی بیابان) لە کوێ بووە کوا؟
ئەمانە هەموو منداڵ ترسێنن
مەلای دوعا نووس بۆمان ئەخوێنن

شێخی شێت چاکەر، مەلای دوعا نووس
ڕیایی ئەکەن بۆ پوول و فلووس
شێتی عیللەتە وەک گرانەتا
تۆ باوەڕ مەکە بەقسەی مەلا
ئەڵێت پێی ناوە لە منداڵیان
دەستیان لێ وەشاند لەسەر کانییان
جن دەستی کوانێ تا بیوەشێنی
جسمێکی نییە کە بیپوشێنی
وەک مەلائیکەن بێ گۆشت و ئێسقان
بەدەنیان نییە بەڕەنگی ئینسان
جنۆکەی قژن، قژن مل باریک
نە لەکانییە، نە ژووری تاریک
ڕۆڵە مەترسە هیچ لە جنۆکە
هەموو هەڵبەستی زۆر ترسنۆکە
ئەگەر باسیان کرد هی مێردەزمە
تۆ پێ بکەنە بیکە بەگەمە
جنۆکە چۆن خۆی ئەکا بەمار
یا بەپشیلە یا خێوی ناو غار
ئەوا بوو بەمار خۆی کوتا بۆ لات
ئەی سوورەتەکەی خۆی چی بەسەر هات
جین ناگۆڕێن، گۆڕین مەحاڵە
هەرکەسێ وای گوت قسەی بەتاڵە
هیچ دەست وەشێن نین جنۆکەی فەقیر
هەموو عەبدی خوان بەزکر و تەکبیر
ئەوەی کافرە دەستەی شەیتانە
ئەوەی ئیسلامە دۆستی خۆمانە

کورِم مەترسە کچێ ئازابە
لە سەرگوزەشتی کۆن تەوەلا بە
خێوی ناو هۆدە غۆلی بیابان
هێندە درۆیە ناکرێ بەیان
درۆ لەو زلتر باسی شەوەیە
مندالّ خنکێنە ئیشی ئەوەیە
مندالّ نازکە؛ کە هاتە دنیا
بە لووت ئەتوانی هەناسە بدا
شتێ کە بەری هەناسەی بگری
شین ئەبێتەوە ئەتاسێ و ئەمری
ژنانیش ئەلّێن ئەی شەوە گرتی
مامانیش ئەلّێ دیم خرتە خرتی
هەموو بەجارێ ئەبنە درۆزن
بەخوا نەشەوە خۆی لێی دا نەجین
بێ چرا برِۆ مەترسە بۆ ژوور
ئەمما بێ رِەفیق مەرِۆ بۆ رِێی دوور
کتێب گرەکان مەلای زبان لووس
ژن تەفرە دەرن بۆ جەرِی فلووس
کورِە مەترسە لەو فالّگرانە
کتێبی بخە ناو ئەدەبخانە
ئیشی سبەینێ هەر خوا ئەیزانێ
مەیکرِە رِمل جەفر بەنانێ
دینەکەی ئێمە بێ غەل و غەشە
ئەوەی لێی لادا بەخوا رِوورِەشە
خێلّی جنۆکە ناچن بۆ کوێستان
یا بۆ گەرمیان لە وەختی زستان

کە سەرما و گەرما نەزانن چییە
ئەم هاتوچوونەی بلّێ بۆ چییە
رِۆلّە مەترسە لەم قسەو باسە
قسەی کەسێکی بێ مێشک و کاسە
کە کەسێ وتی ئەم رِۆژە شوومە
بزانە ئەوە قسەی مالومە
چونکە موسلّمان عەقیدەی پاکە
شەمە و یەک شەمەی هەموو لا چاکە
چاکی و خراپی راجع بەخۆتە
بەناحەق لە دەست شەممەر و رِووتە
قەل ئەقیرِێنێ بۆ پێت ناخۆشە
مندالّ ئەپژمێ بۆ ئیشت بۆشە
تووشی رِێوی بی بۆچ کارت چاکە
ئەگەر کەروێشکە بۆچی هیلاکە
گەرمات تووش بێ سەفەرت باشە
وا دلّت خۆشە ئەلّێی یولّداشە
ئەمانە قسەی پیاوی نەفامە
باوەرِ بەمانە شەرعەن حەرامە
رِۆلّە سلّ مەکە لەم قسانە
هەموو بە بەیتی خلەی بزانە

سەر گوزەشتەی خێوی ناو مزگەوت

مزگەوتێ ئەبێ دوور لە ئاوایی
عیبادەتخانەی ذاتی خودایی
خەڵقی دێ بۆ نوێژ ئەچوونە ئەوێ
ڕایان ئەبوارد تا نیوەی شەوێ
لە تەنیشت مزگەوت دوو هۆدە هەبوو
غەریبە و مێوان بۆ خەوتیی ئەچوو
یەکێکیان ئاوا یەکێکیان وێران
پڕ لە سیسرک و قالۆنچە و ماران
کەس نەی ئەوێرا بەشەو تیا بنوێ
ئەیان گوت خێوی هەیە بەشەوێ
چونکە یەک دوو کەس، تیایا مردبوو
بەخێودار هودە، ناوی سەند بوو
شوهرەتی خێوی ئەو ژوورەی مزگەوت
کەوتە دنیاوە هەیبەتی سەرکەوت
پیاوێکیش ئەبێ فەقیر و کەساس
بێ کەوش و کەڵاش بێ کەوا و کراس
لەبەر فەقیری بێزار بوو لە خۆی
خوا نانی بڕی پێغەمبەریش دۆی
بیستبووی ناوی ئەو ژوورە پیسە
وتی: چیمە لەم ڕیس و گوریسە
من کە بێ ئاو بم منداڵم بێ نان
ئەچمە ئەو ژوورە تەسلیم ئەکەم گیان
سەری ڕێگای کرد تا هاتە مزگەوت
شەو چووە هۆدە بۆ خۆی تیایا خەوت

لە نیوە شەوا شتێکی دی هات
چووە گۆشەیەک لێی ڕاکشا مات
کابرا کتوپڕ بەدەستە و خەنجەر
لای دەرگاکەی گرت کە نەچێتەدەر
بوو بەنۆبەچی ئەو شەوە نەنوست
بزانە چۆنە خێوی بەد سروشت
کە ڕۆژ بووەوە، دنیا ڕۆشن بوو
لێک ئاشکرایی دۆست و دوژمن بوو
پیاوە سەیری کرد سەگێکی بێ فەر
لێی ڕاکشاوە لات و لەڕ و گەڕ
وتی ئەوانەی شەو لێرە نوستوون
هەموو لە ترسی سەگەگەڕ مردوون
وایان زانیوە کە ئەوە خێوە
لە ترسا گیانیان چووە لە جێوە
ڕۆڵە واهیمە ئینسان ئەکوژێ
وەکو گیانلەبەر خوێنی ئەمژێ
مەیخەرە دڵت واهیمە و خەیاڵ
واهیمە گەورەش ئەکا بەمنداڵ
ڕۆڵە مەترسە لە خێو و لە دێو
نە لە ئاوایین نە لە شاخ و کێو
بدەرە قسەی پێشینان سەرنج
دێو لە کوێ بووە لە کوێیە درنج
تاریخی عەجەم قسەی جوولەکە
دێو و درنجیان کرد بەتۆڵەکە
ئەڵێن دێو هەموو وان لە کێوی قاف
پێی باوەڕ ئەکا نەفامی دڵصاف

کێوی قاف ئەڵێن بەدەوری ئەرزا
ئیحاتەی داوە دێو لە جێی بەرزا
هەرچی مناڵی ئێستا بخوێنێ
درۆی وا زل! زل هیچ ناسەلمێنێ
خوێندەوارەکانی دەوری پێشوو
زوو تابع ئەبوون بەوتاری جوو
ئەیان خستە ناو کتێبی خۆیان
قسەی جوولەکە و ئیران تۆران
ئێستا کەوا هۆش کراوەتەوە
کەس دەرگای درۆی زل ناکاتەوە

ڕۆڵە بخوێنە

ڕۆڵە مەترسە کورم بخوێنە
لەناو عالەما زوو خۆت بنوێنە
ئەگەر کەڵوڕی، ئەگەر بڵباسی
کە خوێندەوار بووی ڕێی خۆت ئەناسی
بەڵام ئاینی ئابائو ئەجداد
تۆ مەیدە بەباد وەک ڕەنجی فەرهاد
ئاینی ئەوان بگرە بخوێنە
بە خوێندن کارت ڕەونەق ستێنە
عادەت و کردەی باو و باپیرت
غەیبەتی مەکە حەڵاڵ کە شیرت
هەر دینێکیان بوو بگرە ئەو دینە
ئەمە ڕەوشتی قەومی دووربینە
میللەتی ژاپۆن کە زۆر پێشکەوتوون
لەسایەی عیلم و مەعریفەت دابوون

لەگەڵ ئەم حاڵەش کەوا زۆر بەرزە
شوێن عاداتی کۆن لەلایان فەرزە
دین و ئاینێ کەوا بوویانە
تێکیان نەداوە هەر لەم زەمانە
پادشای خۆیان لەلایان خوایە
هەندێ ڕووی لە بت، هەندێ لە گایە
بەشی زۆر کەریان کە گاپەرستن
دائم خەریکی کاری دروستن
خیرافاتی سەد هەزار ساڵەیان
هەر ماوەتەوە لای پیر و جەوان
ئەتۆش بەخوێندن هیچ مەغروور مەبە
لە دینی باو و باپیر دوور مەبە
عیلمت بخوێنە دینیش ڕاگرە
دین بەکردەوەی چاکت لە ڕێی نیفاقت
دینە ئەمر ئەکا بەئیتفاقت
دینە مەنع ئەکا لە ڕێی نیفاقت
دینە ئەمرەکا لە شەڕی دوژمن
ببە بەقەڵغان بۆ پاسی وەتەن
دینە ئەمرەکا بەیاریدەدان
لەگەڵ یەکتری وەختی لێقەومان
گاور و جوولەکە و هیندی و ژاپۆنیا
لەسەر ئاینی ئەون لە دنیا
تۆش موسڵمانی ئاینی ئیسلام
فەرامۆش مەکە ئیتر وەلسەلام

سەرگوزەشتەی خوشک و برایەکی ئازا

کورم بۆت ئەکەم حیکایەتی خۆش
تۆش گوێی لێ بگرە و وریابە و بەهۆش
زەمانی پێشوو لە بەینی دوو کێو
دێیەک کرابوو وەک بارەگای دێو
دە پازدە خانوو خەڵقی تێدا بوو
ئیشی گەورەیان ڕاوی دەعبا بوو
بە چەک ئەیان کوشت حەیوانی کێوی
بە تەڵە دانان دەڵەک و ڕێوی
بە پارەی پێستی ئەم حەیوانانە
ڕایان ئەبوارد هەموو شاهانە
مام سەلیم ناوێ ماڵی لەوێ بوو
لە پاش کوێخاکە گەورەی ناو دێ بوو
تەنیا کوڕێک و کچێکی هەبوو
لەو ولاتەیا وێنەیان نەبوو
کوڕ ناوی سەردار کچیش گوڵبەهار
کوڕ بێچووە شێرێ کچ گوڵی بەهار
کچی کوێخای دێش ناوی خونچە بوو
نازک و نازدار خاوەن لەنجە بوو
هەموو ڕۆژ بۆ لای گوڵبەهار ئەچوو
تەنیا گوڵبەهار دەستە خوشکی بوو
غونچە و گوڵبەهار بەڕۆژ و بەشەو
لای یەکتری بوون غەیری وەختی خەو
لەم هاتوچۆیەی خونچە و گوڵبەهار
سەودای کەوتەسەر بێ چارە سەردار

بەداوی زولفی خونچە وا گیرا
نەدەهات هیچی تری بەبیرا
تیری موژگانی بریندارى کرد
بە غەم و غەمزە گرفتاری کرد
لە حاڵی سەردار خونچە بێ خەبەر
نەیزانی گڕی خستووەتە جگەر
خونچە وەک پەیکان چەقیبووە دڵی
نە دەنیشتەوە گریان لە کوڵی
ئاخیری خونچەیش بەعیشقی سەردار
بوو بەقومری شەیدایی سەردار

باسی صۆفی کەریمی چەرچی

صۆفی کەریم ناو ئەهلی گەرمیان
بۆ پێستە کڕین ئەچوو بۆ کوێستان
هەموو ساڵ ئەچووە دێیەکەی ناو کێوان
لە ماڵی سەلیم ئەبوو بەمیوان
شتی گەرمیانی ئەبرد بە دیاری
خۆی خۆشەویست کرد خۆی کرد دیاری
پێستەی ئەکڕی هەرزان و گران
هی ڕێوی و دەڵەک هی بزن و بەران
لە پاش چەند ڕۆژێ ئەگەڕایەوە
بۆ ولاتی خۆی ئەکشایەوە
چەند ساڵ بەم نەوعە هاتوچۆی ئەکرد
بنای دۆستی بۆ ئاسمان ئەبرد
بوون بەئاشنا سەلیم و صۆفی
صۆفی لەو ناوە هیچ نەما خۆفی

هەروەکو برا وابوون لەگەڵ یەک
کاریان ڕێک ئەخست هەردوو بەکۆمەک

سۆفی کەریم خوازبێنی گوڵبەهار ئەکا

ڕۆژێ بەجووتە سەلیم و کەریم
هەردوو نیشتبوون بێ غائلە و بیم
ڕووی کردە سەلیم سۆفی بەخۆشی
وتی ئەی ڕەفیق تۆ ساحێب هۆشی
تێکەڵی و خۆشی دیاربوو مەحەبەت
من وام پێ خۆشە هەتا قیامەت
لەگەڵ یەکتری ببین بەخزم
بەرز بینەوە لە جێگای نزم
کچێکم هەیە زۆر جوان و نازدار
لە دڵی خۆما داومە بەسەردار
بۆ کوڕەکەی من ئەگەر گوڵبەهار
ئەتۆش بیبەخشی زۆر جوان ئەبی کار
مام سەلیم وتی ئەی یاری هەمدەم
فکرەکەت جوانە پەسندی ئەکەم
بەشەرتێ سەردار لێم نەکا گلە
من ڕەزامەندم بەم مەعامەلە
لەوکاتە سەردار هاتە ژوورەوە
دانیشت لەلایان بەسروورەوە
لەلای سەرداریش ئیش ئاشکرابوو
سەردار لە وەزعی خۆی هیچ تێک نەچوو
وتی مەمنوونم بەئیشی وا باش
خزمایەتیمان بێ لەمەو پاش

سەلیم و کەریم بن بەبابم
هەروەک شازادەی عالی جەنابم
گەر ئەتانەوێ ئیش چاک ڕێک خەرێ
من وام پێ خۆشە بەم ڕەنگە بکرێ
گوڵبەهار بەشی مامە کەریم بێ
سەرداریش جارێ بەشی سەلیم بێ
یەعنی ئێستاکە من ژن ناهێنم
شووشەی ئازادی خۆم ناشکێنم
ئەمما من ڕەزام خوشکم گوڵبەهار
لە ڕێی سۆفیا بکرێ نثار
لەسەر ئەم قەولە هەرسێ ڕازی بوون
با خسۆس سەردار دڵشاد و مەمنوون
چونکە بەداوی خونچە گیرابوو
بەبۆنی خونچە مەست و شەیدا بوو
گوڵبەهاری کرد بەفیدای خۆی
تا دڵی نەشکێ خونچەی عەتر بۆی

گواستنەوەی گوڵبەهار

مودەی سێ چوار مانگ ڕۆیی هاوین هات
سۆفی کەوتە خۆی بۆ تدارەکات
هەرچی پێویستە بۆ ئەسپابی بووک
چوو هەمووی کڕی لە بەغدا و کەرکووک
لەگەڵ چەند سوارێ لە خزمی خۆیان
بەرەو کوێستان بوون لە ناو گەرمیان
ڕۆیشتن هەتا ماڵی مام سەلیم
دابەزین لەوێ بەقەدر و تەعزیم

حورمەتیان گیرا بەمیوانداری
کچیان مارە کرد بەئەمری باری
ئەمجا بەجارێ ڕووەو گەرمیان
خستیانە ڕێگا بووک و بەربووکیان
بەشادی و خۆشی نزیک بوون لەماڵ
زاواش لەولاوە هات بۆ ئیستیقبال
بووکیان گەیاندە ناو دیو ئاوایی
دەهۆڵ و زوڕنا حازر بۆ شایی
سێ شەو و سێ ڕۆژ هەر هەڵپەڕین بوو
بەرگی ژن و پیاو سوور و ڕەنگین بوو
لە پاش سێ ڕۆژە شایی بڕاوە
خەڵکی و دێ و ئەتراف کەوتە بڵاوە
گوڵبەهار لە ماڵ کەوتە ئیش کردن
بوو بەئاغاژن بۆ کردە و بردن
مودەتی سێ ساڵ لە گەرمیان بوو
دوور لە باوک و قەوم و خۆیشان بوو
بوو بەخاوەن کوڕ خوا کوڕی دایێ
هەر ئەی وت بۆچی کاکیشم نایێ
زۆر ئارەزووی بوو ئیزن وەرگرێ
باوەخوون بکرێ کوڕیشی بەرێ
نەشەو خەوی بوو نە ڕۆژ ئارام
هەر ئەیوت لە کوێن باوک و برام

باوەخوون کردنی گوڵبەهار

لەلای مێردەکەی لەلای خەزووری
گوڵبەهار ئەی کرد شەکوا لە دووری

دووری لە باوک و برا و کەسوکار
گڕی خستە دڵ هیچ نەیبوو قەرار
ڕۆژێ خەزووری وتی کچی خۆم
تۆ خۆت نایزانی من خەمت ئەخۆم
ئێستا هاوینە وادەی خەرمانان
دەستمان ڕایی بێ لە کار و فرمان
شەرتە ئارەزووت بەجێ بهێنم
بە مەخسودی تۆ ئیش ڕاپەڕێنم
ئیتر گوڵبەهار بەوەعدەی خەزوور
هیوای پەیدا کرد بۆ دڵی ڕەنجوور
کە هاوین نەما خەرمان هەڵگیرا
بۆ تۆوی تازە جووتیش بەسترا
شنەی بای پایز دنیای فێنک کرد
گوڵاڵە سوورەی سەری دەرهاورد
گەڵای زەرد و سوور لەناو ڕەزانا
زەینەتی بەخشی بەسەر خەزانا
پەڵێ پایزیش هەروەک بەهارە
شاخ و دەشت و باخ هەمووی گوڵزارە
بە وەعدەی خەزوور گوڵبەهار دیسان
ماڵ و مێردەکەی خۆی کرد هەراسان
لە پایزیش ڕۆیی مانگێکی تەواو
شەوێ دانیشتن کۆمەڵی ژن و پیاو
مێردەکەی وتی لەبەر مەڕ و جووت
لەبەر تێکۆشین بۆ ئیدارە و قووت
لەگەڵ گوڵبەهار بچم بۆ سەفەر
چوونی من بابە زەرەرە و خەتەر

ڕەنجبەرەکەمان یەکجار بەکارە
خانە زەمانە، تەواو هۆشیارە
با هەر ئەو بچێ چونکە ئەمینە
بۆ سەرما و سەختی ڕێگای بەتینە
باوکیش ڕەزا بوو بەقسەی کوڕی
هاتە جواب و قسەکەی بڕی
وتی زۆر باشە بۆ ئەم سەفەرە
چونکە مەحرەمە ئیشی ڕەنجبەرە

کەوتنە ڕێگای گوڵبەهار و ڕەنجبەر

بارانی پەڵە لە هەر لا باری
گوڵبەهار ئینجا ڕێک خرا کاری
توێشووی ڕێگای کرد کولێرە بەڕۆن
قەراری وا دا کە بەیان بڕۆن
خۆی و ڕەنجبەری و کوڕی نازداری
سەری ڕێیان گرت بەهۆشیاری
ڕەنجبەریش کە کوڕی ئەگرتەکول
جارجار گۆرانی جارجار بۆڵەبۆڵ
هیچ مەحرەم نەبوو ئەو حەرامزادە
بۆ خیانەتی دائم ئامادە
سەگی نائەمین دڵ پیس و مەلعوون
بەسووڕەت ئینسان بەسیرەت مەیموون
دێ بەدێ هاتن بەسواری و بەپێیان
هەتا کوێستان خۆی دەرخست بۆیان
شەوێ مانەوە لە یەک ئاوایی
ئەو شەوە گۆڕرا هەوای دنیایی

بەفر و بای سەخت شاخانی پڕ کرد
بوو بەیەک پارچە دەشت و تەپە و گرد
سێ ڕۆژ مانەوە لە ترسی سەرما
ڕۆژی چوارەمین کەوتنە ڕێگا
ئەو ڕۆژەش ڕۆیین بەدڵ و بەگیان
سێ چوار سەعاتی مابوو مەنزلیان
هەواکەی گۆڕی هەورێکی هێنا
با، بوو هاودەمی بەفری دەهێنا
سەعاتێ ڕۆیین بەفر هەر باری
کەسیرە کەوتن، کەوتنە زاری
گوڵبەهار وتی ئەشکەوتێ بەردێ
ئەمن شارەزام بابچین بۆ ئەوێ
ڕەنجبەری مەلعوون منداڵی هەڵگرت
گوڵبەهار ڕێگای ناو ئەشکەوتی گرت
بە هەر حاڵێ بوو گەیشتنە ناو غار
دەسو پێی تەزی و لەشیان پڕ ئازار
کوڕیش لە باوەش دایکی نوستبوو
یا ماری ئەجەل لەشی گەستبوو
ڕەنجبەر برسی بوو وتی ئەی خانم
کولێرە و خورما لە کوێیە گیانم
گوڵبەهار نان و خورمای بۆ دانا
وتی تۆ بیخۆ هەتا توانا
دەسی بەخواردن کرد ئەو بێ دینە
دەمی لێ بادا هەروەک ماکینە
کە ورگی پڕ بوو لە خواردەمەنی
سڕی دەروونی کرد بەعەلەنی

وتی ئەی خانم ئەمن ڕسوای تۆم
لەو ساتەی دیومیت شێت و شەیدای تۆم
ئەگەرم تەسلیمم ئەبی لێرانە
گیانی شیرینم بۆ تۆ قوربانە
گوڵبەهار وتی توو ویژدانت بی
یادی نیعمەت و ئاو و نانت بی
بە نان و نیعمەت گەورە کراوی
سەگ مەبە و سپڵە ئەگەر تۆ پیاوی
وتی ئەمانە هیچیان نازانم
ئەتکەم بەفیدای تیغی دەبانم
خۆت و کوڕەکەت یەک یەک ئەکوژم
لە پاش کوشتنتان خوێنتان ئەمژم
بە ئاگری عیشق تۆ منت سووتاند
بۆ جێیەکی وا تالع تۆی گەیاند
ئینجا گوڵبەهار زۆر پاڕایەوە
ئەو هەر بەتوندی جوابی دایەوە
پەردەی بێ شەرمیی بەجارێ دڕاند
پەلاماری دا کوڕەکەی فڕاند
خەنجەری کێشا زوو سەری بڕی
سەری بۆ هاوێشت خەنجەری سڕی
وتی لە پاش ئەم نۆبەتی تۆیە
وەقتی تەسلیمە نەک هی ڕۆڕۆیە
خانم بەدڵی پڕ لە ئێشەوە
بە عەقڵ و تەدبیر هاتە پێشەوە
وتی عەزیزم بۆ بێ ئارامی
من زوو زانیومە کە تۆ شەیدامی

منیش لە دڵدا بوومە بریانت
هەزار مێرد ئەکەم هەر بەقوربانت
با کوڕیش نەبێ من هەر تۆم ئەوێ
دەستت لەملان و لە ئەستۆم ئەوێ
بۆ هەر کوێ ئەچی منیش بەچاوان
شەرتە نەچمەوە بۆ ماڵی باوان
بەقسەی میچکە میچکەی ژنانە
لەکەل دای بەزاند ئەو سەگ شەیتانە
هاتەوە سەر خۆی مەلعوونی غەدار
بەخەندە وتی بەخوا گوڵبەهار
ئەگەر ئینکاریت هەر بکردایە
تۆشم شەق ئەکرد هەر لەم جێگایە
چووە پێشەوە بۆ لای گوڵبەهار
بەشێوەی عاشق بەڕەنگی دڵدار
گوڵبەهار دەستی خستە ناو دەستی
دەسبازیی ئەکرد بەڵام بەسستی
وەهای خەڵەتان هیچ نەیما خەبەر
گوڵبەهار لە پڕ فڕاندی خەنجەر
مەردانە کێشای خەنجەر لە کالان
دای لەسەر دڵی کوشتی بێ ئامان
لە شاخ و لە دەشت دەنگی ئافەرین
بەرز ئەبووەوە تا چەرخی بەرین
ئەنجا بەتەنیا و لەو غارە دابوو
لەگەڵ جەنازەی کەوتووی دوو مردوو
ترسی دڕندە غائیلەی دەروون
خەوی لێ زڕان تا ڕۆژ ئەبێ ڕوون

گرەوکردنی کوێخا لەگەڵ سەردار

هەموو شەو بۆ نوێژ ئەهلی جەماعەت
کۆ ئەبوونەوە بۆ زکر و تاعەت
لە پاش نوێژکردن بە درشت و ورد
لە گوێ کوورەکە خەیاڵیان ئەکرد
قسەی ڕابردوو ئەگێڕایەوە
مەردی و نامەردی ئەبێژرایەوە
یەکێکیان هەستا چووە دەرەوە
گورج هاتە ژوورێ هاتە بەرەوە
وتی شەوی وا نەبووە لە دنیا
بەفر ئەبارێ لەگەڵ کزەی با
ئەمشەو شەوی کوڕی ئازایە
شەوی دڕندە و ورچی سارایە
ئەمشەو با هەموو لێرە دانیشین
شەوچەرە بخۆین سیغار بکێشین
لەم خەبەردانە کوێخاش بۆی هەستا
چووە دەرەوە لە هەیوان وەستا
لە پاش زەمانێ هاتەوە ناویان
وتی کوڕینە ئەی هەرزەکاران
هەر کەس لە ئێوە ئازایە بەشەو
بێ لەگەڵ منا بکا یەک گرەو
ئەمشەو بگاتە ئەشکەوتی بەردێ
لەوێ نیشانەی گەیشتنی دانێ
شەرتە ئەو کوڕە بکەم بەزاوام
بۆ جلوبەرگیش هیچ نەبێ دەعوام

لەناو کۆمەڵێ کوڕ و هەرزەکار
چاپوک ڕاپەڕی شێرانە سەردار
وتی شاهێدبن خوێنم لەسەر خۆم
بۆ ئەم گرەوە شەرتە من ئەڕۆم
مام سەلیم وتی ڕۆڵە دانیشە
جەرگم لەت مەکە ئەتۆ بەم ئیشە
وتی بابەگیان عەرد و عاسمان
گەر لەیەک بدەن ئەڕۆم ئەلئان
ڕووی کردە ماڵێ کاڵەی داپێچا
خۆی پێچایەوە چەکی لە خۆی دا
بەعەشقی خونچە دنیای بەهار بوو
لەبەر چاوی هەر لالەزار بوو
وتی سەر لەڕێی جانانا دانان
یەکجار بەجێیە زۆر سەهل و ئاسان
هەرچەند شەوی سەخت بەفروسەرما بوو
بەشەوی زفاف قەرار درابوو
ئەم دڕندە بوو؛ بۆ ورچ و بەراز
لە داوێنیەوە ڕووی کردە هەوراز
مەردانە بەناو بەفردا سەرکەوت
دوو سەد هەنگاوی مابوو بۆ ئەشکەوت
گوڵبەهار فەرقی بەتەقەی پا کرد
خەنجەری هەڵگرت خۆی مەهیا کرد
سەری ڕەنجبەری بڕی دەسبەجێ
وتی دڕندە پێوە خەریک بێ
لە ئەشکەوتەوە فڕێی دایە خوار
نەختێ ڕاوەستا لەو جێی سەردار

که ڕوانی سەری بڕاوی تازە
بۆی فڕێ درا هات لەو هەورازە
هیچ گوێی نەدایە هەر تەکانی دا
نەترسی هەبوو نەوچانی دا
گوڵبەهار کە دی هەر دێ بەزشتی
دەستی ڕەنجبەری بڕی هاویشتی
سەرداریش ئەمجا وەکو شێری ڕاو
ڕوانی وا بۆی هات دەستێکی بڕاو
بانگی کرد دێوی خێوی لە ئەشکەوت
شەرتە بەقەمە بتکەم لەت لەت
گوڵبەهار دەنگی برای خۆی ناسی
بانگی کرد ئەمجار زۆر بەکەساسی
کاکە گیان بەخوا نە دێوم نە خێو
من خوشکی خۆتم گیراوم لە کێو
سەردار لەم قسە هەر واقی وڕما
نەیما غائیلەی دڕندە و سەرما
دووبارە وتی شەیتانی یا جن
بۆ نووکی خەنجەر ئەتکەم بەهەرزن
وتی کاکە گیان من گوڵبەهارم
جن و شەیتان نیم خوشکی نازدارم
بۆ ماڵ ئەهاتم وا لێم قەوماوە
زوو فریام کەوە جەرگم بڕاوە
ئەمجار سەرداریش وتی خوشکی خۆم
هیچ ترست نەبێ پشتیوانی تۆم
چووە پێشەوە مەردانە سەردار
دەس لەملان بوون لەگەڵ گوڵبەهار

لە پاش دانیشتن لە ئیش گەیشتن
ئینجا هاتنە سەر باسی ڕۆیشتن
وتی خوشکی خۆم لای پیاوی مزگەوت
گرەوم کردووە کە بێمە ئەشکەوت
هەستە با بڕۆین زوو بۆ ئاوایی
لێرەبی ئەشیا هەتا دوایی
خوشکی دایە پێش هات وەک ئەژدیها
نە پرسی لە کێو لە بەفر و سەرما
خۆی و خوشکەکەی چوونە ناو مزگەوت
ئەهلی جەماعەت کە چاویان پێ کەوت
هەموو شپرزان لەم وەزعە دییان
بەجارێ کردیان ماندوو نەبوونییان
لە پاش زەمانێ زانییان هەموو
حاڵی براو خوشک کاری ڕابردوو
کوێخا کەزانی لە حاڵ و ئەحواڵ
ناردی مەلایان دەرهێنا لە ماڵ
کچی مارە کرد لە سەرداری شێر
وتی لە دنیا هەروا ئەبێ نێر
کردیان بەشایی و بەزم و ڕەشبەڵەک
دەنگی هەلهەلە گەیشتە فەلەک
ئاوازەی سەردار کەوتە دنیاوە
هەر ئافەرین بوو لە هەموو لاوە
ڕۆڵە مەترسە کچم مەلەرزە
ئینسانی ئازا حورمەتی بەرزە

پێنج خشتەکی

لەسەر شیعری شاعیران

تێهەڵکێش لەسەرشیعرێکی حافزی شیرازی*

دەخیلت بم وەرە ساقی «أدر کأساً وناولها»
غەم و غوصصەی دڵم کەم بوو «ولی أفتاد مشکلها»
ئومێدی بۆیی میشکم بوو «صبازان طره بگشاید»
کەچی نەمزانی بەم دەردە «چ خون أفتاد در دلها»
لە بەحری عەشق و خەوفی مەوج «گردابی چنین هائل»

بە هاواری دڵم ناگەن «سبک باران ساحلها»
لە ئەووەڵ عەشقی خۆم هون کرد «ببد نامی کشید اخر»
چلۆن پەنهان ئەبی سیڕڕێ «کز و سازند محفلها»
بڵێ بمرە ئەبێ بمرێ «گرت پیر مغان گوید»
کە ڕەهبەر خۆی خەبەر دارە «ز راه و رسم منزلها»

لە هیجرانی ئەتۆ بۆ من «چه أمن و عیش چون هردم»
ئەجەل بانگمان ئەکا دەم دەم «کە بربندید محملها»
ئەگەر تۆ (زێوەر)ی عەشقی «ازو غائب مشو حافظ»
کە یارت بۆ سەفەر ئەڕوا «دع الدنیا وأمهلها»

....

* ئەم شیعرە لە ل١٢٦–١٢٧ی کەشکۆڵی نەجمەدین مەلا (أ)دا نووسراوە، هەروەها لە لەی کەشکۆڵی (ب)یشدا نووسراوەتەوە. شایانی باسە کە تێهەڵکێشەکەی حافزیش لەسەر شیعرەکەی یەزیدی کوڕی (مەعاویە)یە.

پێنج خشتەکی* لەسەر هەڵبەستێکی (مەلا ڕەشید)ی لاوە کە نازناوی (مائیل) بووە**

ئەم تفەنگی دەسی شێخ قادرە مارمێلکە تەزێن[١]
لازمە هەجوی بکەم لایقی وەستایە جوێن
بیبەنە گوڵعومەر و بیخەنە ناو ئاوی دەڵێن
چ تفەنگێکە بەشەرت قابیلە بۆ داری کولێن
تا بڵێی قورس و شکاو و بەدو فیشەک نەتەقێن

**

سەیری فیشەک لەغەکەی خۆشە کە ڕەق بوو بە هەتاو
شەمسییە فیشەکی دەرنایە بە سەعیەکی تەواو
فیشەکی گوللە شل و ئەغڵەبی باررووتی ڕژاو
سەیری فیشەک لغەکەی کەن لە دووسەد لاوە دڕاوە
فیشەکی قەڵب و قەباغی ڕەش و دوژمن نەتڕێن

*

ئەمە کاری چ نەزانێکە بڕۆ بیبەرەوە
گەر نەیانگۆڕییەوە هەستە لە نۆدێ وەرەوە
نەگبەت و شوومە بەئومێدی نەچێتە دەرەوە
وەرە (قادر) بەقسەم کە نەتەوێ بیبەرەوە
نەقیزەی جووتی گەلێ چاترە وەک خەڵکی ئەڵێن

**

ئەوی کردوویە بەشاگردەوە قابیل بەشەقن
هەرچی ئەجزای کە هەیە هەجووی بکەم موستەحەقن
جەڕ شل و دەرزی کول و خانە سواو جوملە شەقن
قۆڵ و پاش و ماشەکەی و لوولەکەی هەر سێ ئەلەقن
شەقشەقەی چاکە حەقیقەت ئەمەتە قۆڕی تڕێن
فەردی تەنها نییە، هیچ جینسی نییە، نەوعی نییە

گەر تفەنگ دەست نەکەوێ موشتەریی بەیعی نییە
گوللەکەی وەک پەلەپیتکە ئەثەری قەطعی نییە
لوولەکەی بۆ کلکی تەورداس نەبێ هیچ نەفعی نییە
بۆ چەقۆ گەر دەس ئەدا، بۆ دەمەکەی کوورە دەمێن

**

هەر سوپاهێ کە لە ئەوقاتی مەسافا ڕیزن
ئەمەیی تێ بکەوێ هەروەکو مانگای حیزن
گونی فیرعەون بەکونی خانی کە هەر ناچیزن
کەچەڵ و گێچەڵ ئەبێ هەردوو بەجووت تێی میزن
ئەوی کردوویە بەدڵ گووی سەگی هەوشاری بەڕێن

....

* ئەم پێنج خشتەکییە لە ل٢١٤–٢١٦دا هەیە.

** مەلا ڕەشیدی لاوە: کوڕی لاوەی قاوەچییە لە شاری سلێمانی هاتووەتە دنیاوە. بەکوردی و بەفارسی و تورکی شیعری گوتووە وەکو دەڵێن: مەلا ڕەشید پیاوێکی سەرچڵ بووە لە بارودۆخێکی نادیارا ساڵی ١٣٢٠ک ١٩٠٢ز کوژراوە.

(١) وەکو مامۆستا نەجمەدین مەلا لە پەراوێزی کەشکۆڵەکەدا نووسیویەتی: «ئەم هەڵبەستە لەسەر ئەم چیرۆکەیە جارێک مامۆستا زێوەر لە تەک شێخ قادری سەرکار و شاعیر مەلا ڕەشیدی مائیل ئەچن بۆ چیای گۆیژە بۆ ڕاو، وا ڕێ ئەکەوێ لە بەیانییەوە تا ئێوارە ئەگەڕێن نێچیریان بەلووتەوە نابێ، دەمی ئێوارە ئەگەڕێنەوە لە بناری گۆیژە شێخ قادر تووشی تۆڕی (مارمیلکەیەک) دەبێ تفەنگێکی تێ دەگرێ، قۆڕییەکە دەهنگێوێ ئەمجا مەلا ڕەشید چەند شیعرێک لە هەجوی تفەنگەکەی شێخ قادر ئەڵێ زێوەریش دەیکا بەپێنج خشتەکی.

پێنج خشتەکی لەسەر هەڵبەستێکی (نسیب)

فیراقی دیدەیی مەه ڕووت وەکو سایەی زەمین پەستە
وەها پەستە ئەبەد بێ دەستە سەد عیسا بڵێ هەستە
عیلاجم کە بریندارم نیشارت دڵ ئەگەر بەستە
فیدات بێ ڕۆحی شیرینم نەظەر سوویی دڵی خەستە
بە لوطفت چاک ئەبێ قوربانی تۆ بێ ئەم دڵی خەستە

لە عالەم غافڵم گیراوی چاوی بووم و موژگانی
بریندارە سەراپا دڵ بەزەربی نووکی پەیکانی
نییە باکم لە قەولی مودەعی و تانەی ڕەقیبانی
ئەمن مەستی شەرابی لێوی بووم و چاوی فەتتانی
کەچی وام پێ ئەڵێ بێ فەڕ، شەراب خۆریش و سەرمەستە

*

ئەگەر تۆ ئیلتیفاتت بێ لەگەڵ ئەم عاشقە کەم کەم
هەموو ئەتوێتەوە یەک یەک لە کوورەی سینەما غەم غەم
وەکو موشتاقی زامم ئیحتیاجیشم بەمەرهەم هەم
بکە ڕەحمێ بەحاڵی ئەم گەدایە چونکە کەم دەستە

*

هەموو عالەم ئەزانێ ئەصڵی من ساداتی (نۆدێ)یە
بە موژگان کوشتمی و پێم ئەڵێ: ئاخۆ ئەمە کێیە
بەوەڵڵا قاتیلی من دال و لام و بێ لەگەڵ ڕێیە
لە ڕۆژی حەشرەدا گەر لێم بپرسن قاتیلت کێیە؟
ئەڵێم کەس قاتیلی دڵ نەبووە ئیللا یاری چاو مەستە

چییە زێوەر! بەدائیم موبتەلای زوڵف و ڕۆخ و چاوی
لە ئەرباب و ڕەفیقانت کە دوورکەوتی و بەجێ ماوی
ئەوە ڕێگا نییە داوە ئەتۆش بەو داوە بەستراوی
بە دائیم موخلیصی (زێوەر) بە ئەی کاکە هەتا ماوی
لە کاک ئەحمەد تەمەنناى بۆ بکە ئەمڕۆ دەسا هەستە

پێنج خشتەکی لەسەر هەڵبەستێکی شێخ ڕەزای تاڵەبانی

ماندووم لە سەفەر دیومە گەلێ ڕەنج و هیلاکی
بۆ چیمە تەماشای سەماوات و سەماکی
حاشا لە گوڵ و گوڵشەن و جێگەی خۆش و پاکی
مەربووتە حەیاتم بەسولەیمانی و خاکی
خۆزگەم بەسەگی قاپییەکەی ئەحمەدی کاکی

*

ئەو دەستە گوڵ و گوڵشەنە گوڵ ڕۆشنی سادات
ئەو دوڕڕی گران قیمەتی دەریای کەرامات
ئەو صاحێبی زوهد و وەرەع و تەقوە و طاعات
ئەو زوبدەی ساداتە کە سوککانی سەماوات
شەڕیانە لەسەر سەجدە ئەبەر مەرقەدی پاکی

*

ئەو حوجرەیە زوواری کە دەووارە لە هەرلا
خاکی دەرەکەی حەسرەتی گوڵ گەشتی موصەللا
بیروون و دەروونی بەفەویوضاتی موجەللا
ئەو مەرقەدە والآیە کە وەک عەرشی موعەللا
مەحفووفە بەزوواری مەلەک دەوری شوباکی

*

ئاوارەی موڵکی غەم و سەحرای جنوونم
تەئسیری فیراقی ئەوە من غەرقە بە خوونم
مەنعم مەکە ئەر خەستە دڵ و خوار و زەبوونم
بۆ دەست و عەصا نازکەکەی داخە دەروونم
قوربانی عەصای دەستی بم و سۆل و سیواکی

*

نووری بەصەری فاطیمە و حەیدەری کەڕڕاڕ
سەرچاوەی عیلم و هونەر و مەعدەنی ئەنوار
خۆی بەحری وەفا نەجلی هەموو گەوهەری شەهوار
دەرحەق بەحەفیدانی ئەدەب لازمە زینهار!
قوربانی حەفیدانی بم و بابیی و داکی

**

دنیایە نەبینراوە وەفای تاوەکو سەر بێ
عەیشێکی نییە ئاخری بێ خەوف و خەتەر بێ
ئەم عالەمە بۆ تیری بەڵا با بەسوپەر بێ
دنیا لە دوای حەزرەتی شێخ زێڕ و زەبەربێ
وەک تاجی کەی و جامی جەم و تەختی زوحاکی

**

دوو سەد وەکو (زێوەر) بووەتە شاهیدی لیللا
میثلت نییە لەم قەڕنە کە تۆ حازری بیللا
خاصە کە دەکەی مەدحەتی ئالی نەبی یوڵڵا
بەم حاڵە پەرێشانەوە باز ئەشهەد و بیللا
شیعرت طەرەب ئەنگێزە (ڕەزا) شاعیری چاکی

....

ئەم شیعرە لە ل٢٠٨–٢١٠ی کەشکۆڵی (أ)دا هەیە.

شێخ ڕەزا کوڕی شێخ عەبدولرەحمانی تاڵەبانییە، ساڵی ١٢٥٣ی کۆچی لە ئاوایی قرخ هاتووەتە ژیانەوە لە حوجرە و مزگەوتی کەرکووک و کۆیە خوێندنی تەواو کردووە، شاعیر و ئەدیبێکی تا بڵێی فەصیح و ڕەوان و زمان پاراو بووە، دیوانی شیعری هەیە، یەکەم جار ساڵی ١٩٤٦ی ز لە بەغا برێ لە شیعرەکانی چاپ کراوە، ساڵی ١٩١٠ی ز لە بەغدا کۆچی دوایی کردووە.

پێنج خشتەکیی (زێوەر) لەسەر هەڵبەستی طاهیر بەگ*

تۆ کە پاشای و ئەمیری دەفعی حاجاتم ئەکەی
خۆ ئەگەر حوکمێ بکەی دووچاری ئافاتم ئەکەی
فیکری خۆم تەقریر ئەکەم گەر نەفیی تەوقاتم ئەکەی
سەد کە پاشای حەز بکەی هەر نەوع موجازاتم ئەکەی
من قسەی حەق هەر ئەکەم سا چۆن موکافاتم ئەکەی

**

من لەبەر نازک دڵی جار جار پەڕەی گوڵ سەب ئەکەم
ڕوو لە جەولان گاهـ بکەم ئۆردوویی دارا تەب ئەکەم
وەک عەلی شێری خوا، دەعوایی سەد مەرحەب ئەکەم
من بە تەختی خوسرەو و جامی جیهان بێ گەپ ئەکەم
تۆ بەمەئمووری ئیعانەی دۆم و خەڕراتم ئەکەی

**

من کوڕی بارامی شێرزاد نیم بچم بۆ خەرجی دۆم
من (أصيل ابن الأصيل)م نوخبەیی ئێران و ڕۆم
کەس نییە پاشا موطیعی بم بەتەنها عەبدی تۆم
من بەسەد مینئەت لە نوقڵی لێوی یاری خۆم ئەخۆم
تۆ بەشاگردی دوکانی مەردی قەنادم ئەکەی

**

من طەلەب ناکەم بەغەیرەز عیشوە و نازی حەبیب
بۆچی غەمبارم ئەکەی ناحەق بەدیداری ڕەقیب
عالەم ئەیزانێ کە طەبعم عالییە و فیکرم نەجیب
من ڕەزا نابم بەنانی گەندومی ئادەم فریب
تۆ بەئوممێدی کولێرەی جۆ و زووڕاتم ئەکەی

**

من بەغەیرەز زولفی مەهـ ڕوویان سەری سەودام نییە
پڕ لە لەشکر بێ جیهان قەت خەوفی ڕووی ئەعدام نییە
شەش دەری عالەم بگیرێ ظەن مەبە ڕێگام نییە
من لە شاهی صاحێبی فیل و عەلەم پەروام نییە
تۆ لە ژێردەستیی پیادەی ئەسپتا ماتم ئەکەی

**

من خەیاڵی ئەخذ و ضەبطی موڵکی ئێرانیم هەیە
ئینتیخابی دوودمانی ئالی عوسمانیم هەیە
ئیعتیقادی شای بوخارا و میری گەیلانیم هەیە
«فی المثل» من موسلیمم دەعوای موسوڵمانیم هەیە
تۆ حەواڵەی مەسئەلەی ئینجیل و تەوراتم ئەکەی

**

فکری «زێوەر» پڕ فشانە لێرەوە تا لامەکان
مەحو ئەکا خامەی دەسی ئەو نەقشی مانی بێ گومان
بیخەیە ناو سەد هەزار تێغ جەوهەری دیارە دەبان
نەظم و نەثری طاهیر ئەمڕۆ بووەتە ئەورادی زوبان
تازە دێی فێری قەصیدە و نەظم و ئەبیاتم ئەکەی

....

* ئەم شیعرە لە ل٢٠٥-٢٠٧ی کەشکۆڵی (أ)دا هەبوو.
طاهیر بەگ کوڕی عوسمان پاشای کوڕی محەممەد پاشای جاف کوڕی کەیخوسرەو بەگی کوڕی طاهیر بەگە، ناوبراو ساڵی ١٢٩٥ی کۆچی لە شاری هەڵەبجە هاتووەتە دنیاوە لە حوجرە و مزگەوت خوێندوویەتی، زمانی کوردی و فارسی و عارەبی و تورکی و کەمێکیشی فەرەنسی زانیوە. زۆر زیرەک و لێهاتوو و چاونەترس بووە، بەخشندە و دڵفراوان بووە. ماوەیەک قائیمقام و سەردەمێکیش سەرۆکی شارەوانی بووە. شیعرەکانی دڵداری و ئاینین و ساڵی ١٩١٨ی زاینی لە سلێمانی کۆچی دوایی کردووە. تەرمەکەیان بردووەتەوە بۆ عەبابەیلێ لەوێ بەخاک سپێرراوە.

پێنج خشتەکی لەسەر هەڵبەستێکی مەحوی*

کە نەجمی طالعی هەرکەس هەڵێت و ئاخر ئاوابێ[١]
لەگەڵ ئابائی عولوی ئوممەهاتی سوفلە ئیفنا بێ
جیهانی بێ ثەبات و بێ بەقا بۆ پیر و بەڕنا بێ[٢]
نەڵێ مەردم کە دنیا پشتی لەو، ئەو ڕوو لە دنیا بێ
کە پووری زاڵە بۆچی پیرەزاڵێ پێی ڕەزا نابێ[٣]

**

بە من ئەوصافی ئەم مەککارەیە قەت ناکرێ ئینشا[٤]
ئەگەرچی بێنە ئیمدادم سەدی وەک ئەخطەل و ئەعشا[٥]
لە شێخ و عالم و پیر و مورید و حاکم و پاشا
لەگەڵ شاه و گەدا ئەم فاحیشە ئاخر ئەکا حاشا[٦]
گەر ئەهلی غیرەتی بەر لەو لە خۆی و ئەهلی حاشابێ

**

عەجەب مەشغووڵی جیلوەی ساقیی و گوڵڕەنگی مەی و ساغیر[٧]
دڵی خۆت خۆ مەکە هەرگیز بەبۆنی خەلعەتی فاخیر[٨]
خەیاڵی خاڵی موشکین و نیگاهی قامەتی لاغیر[٩]
ئەگەر تاجت لەسەر کا سەرتی پێوە قووت ئەدا ئاخر
موبارەک کەی ئەبێ ئەو خەلعەتەی وا خەلعی لە دوابێ[١٠]

**

چ صەییادێکە دنیا کەس ڕەها نابێ لەدەس داوی[١١]
مەئال و مەرجەعی خاکە چ دڵ صاف و چ کیناوی
ئەگەر گوڵ سوورمەبێ یا برمە بێ ڕەنگ سوورو ڕەنگ ماوی[١٢]
لەبەر هەر دادەڕنرێ جل، چ چیناوی چ پیناوی[١٣]
ئەبێتە لوقمە پاقلە یا پاقلاوا بێ[١٤]

**

هەتاکەی خوابی خەرگۆشی سەگی نەفست لە ڕستایە[١٥]
شەق و زللە ببێتە نەقدی طاعەت وا لە مستایە
ئەگەر ڕاستت ئەوێ ئەم وەعظە بۆ شاگرد و وەستایە
برا! فیکری چرا، کیبریتی فرسەت تا لە دەستایە
شەوی یەلدا لە پێشە، ڕۆژی عومرت وەختە ئاوابێ[١٦]

**

لە مەکری ئەم عەجووزە سەد هەزاران نەوجەوانانمان
نیکاحی موتعەیە وەک شیعە تاسەر نابێ بۆ کەسمان
کە مانی هەر نەمانە خانەی وێرانەیە بۆ مان
بکەین ئاه و فوغان و ئاگرێ بەردەینە خانوومان[١٧]
خەراباتی مەحەببەت حەیفە بێ ئاشووب و غەوغابێ

**

عەبەث (زێوەر) کە مەشغوڵی حیسابی ماهەکەی دەلوی[١٨]
عەمەل ئیجراکە بێ هوودە خەریکی صەرفیی و نەحوی
بناڵێنە وەکو قومری ئەگەر تۆ تالیبی سەروی
لەگەڵ ناڵین و گریە حازرە فەریاد ڕەس (مەحوی!)
«لیبکوا» ڕێ ئەدا پیری طەریقەت طیفلی ساوابێ[١٩]

....

* ئەم شیعرە لە ل٢٠١–٢٠٣ی کەشکۆڵی (أ)دا نووسراوەتەوە. مەحوی ناوی مەلا محەمەدە کوڕی مەلا عوسمانی باڵخێیە ساڵی ١٨٣٠ یان ١٨٣١ یان ١٨٣٧ی زایین لە دایک بووە، یەکێکە لە لووتکە بەرزەکانی شیعری کلاسیکی کوردی ئەدەبێکی فەلسەفە ئامێزی هەیە، دەتوانین بڵێین بۆ خۆی قوتابخانەیەکی سەربەخۆیە. چەند جار دیوانەکەی چاپ کراوە ساڵی ١٩٠٦ی ز لە سلێمانی لە دنیا دەرچووە.

(١) نەجمی طالع: ئەستێرەی بەخت.

(٢) بەرنا، یا، بوڕنا: بەکوڕی گەنجی جوان دەگوترێ.

(٣) پوور: کوڕ. پووری زاڵ: کینایەیە بۆ ڕۆستەمی کوڕی زاڵ. پیرەزاڵ: پیری موو سپی، زیاتر بۆ پیرەژن بەکار دەهێنرێ، لێرەدا مەبەستی دنیایە کە لەبەر کۆنی پێی دەگوترێ پیرەزاڵ، کۆنە چاڵ هتد.

(٤) مەککارە: صيفه موبالەغەیە بەواتا زۆر مەکرکەر.
(٥) ئەخطەڵ = أخطل: نازناوی دوو شاعیری عەرەبە یەکیان (غیاث)ی کوڕی غەوثە لە هۆزی تەغلەبە ساڵی ٦٤٠ی ز لە دایک بووە ساڵی ٧٠٨ی ز مردووە، شاعیرێکی زمان پاراو و قسە ڕەوان بووە، زۆر شەڕە شیعر و دەمەدەمەی لەگەڵ جەرێر و فەرەزدەقا کردووە. (معجم المؤلفين ج٤٢/٨)، دووەم نازناوی (بشاره الخوری)یە ئەمیش ساڵی ١٨٩٠ی ز لە بیروت لە دایک بووە، ساڵی ١٩٦٨ی ز لە دنیا دەرچووە.دیارە زێوەر مەبەستی ئەخطەلی یەکەمیانە.
ئەعشا = أعشی، الأعشی الكبير: نازناوی شاعیرێکی عەرەبی پێش هاتنی ئیسلامە، یەکێکە لە خاوەنەکانی شیعری مەشهووری پێش ئیسلام (أصحاب المعلقات) لە (یەمامە) لە دایک بووە. تەمەنی زۆر درێژ بووە تا سەردەمی هاتنی ئیسلام ژیاوە، بەڵام ئیمانی نەهێناوە، دیوانی شیعری هەیە. لە (مەنفوخە) ساڵی ٦٢٩ی ز مردووە. (معجم المؤلفين ج ٦٥/١٣).
(٦) فاحیشە: بەئافرەتی خراپ دەگوترێ، لێرەدا مەبەستی دنیایە. لەدیوانی مەحویدا ل٢٩٥ ئەم نیوە دێرە شیعرە بەم جۆرەیە، (لە دەروێش و لە شا ئەم فاحیشە ئاخر دەکا حاشا.
(٧) ساغیر: شەراب گێڕ.
(٨) خەلعەت: لیباس و پۆشاک. فاخیر: نایاب.
(٩) خاڵی موشکین: خاڵی ڕەش وەک موشک.
(١٠) خەلعەت: پۆشاک و کاڵا. خەلع: داکەندن.
(١١) صەییاد: نێچیرەوان. ڕەها: ڕزگار بوون.
(١٢) گوڵ سورمە: پارچە قوماشێکی ئاوریشم و سورمە بوو، سەردەمی زوو ژنان کردوویانە بەجلوبەرگ. برمە: پاڵتۆ کۆن. ماوی: شین.
(١٣) چیناوی: قەیفەی تاقمەکار، پارچەیەکی ئاوریشم بووە ژنان کردوویانە بەجل. پیناوی: جلی پینەکراو.
(١٤) لوقمە: پاروو.
(١٥) خوابی خەرگۆشی: کەروێشکەخەو.
(١٦) شەوی یەڵدا: بەشەوەکانی دوا مانگی پایز دەگوترێ، چونکە زۆر درێژن، لە بنەڕەتیشدا وشەیەکی سریانییە بەمانا لە دایک بوونە، دەڵێن: حەزرەتی عیسا لەو شەوەدا لەدایک بووە.
(١٧) خانوومان: خانوو بەرە.
(١٨) ماه: مانگ. دەلو: بورجێکە لە بورجەکانی ئاسمان.
(١٩) ئیشارەتی بۆ ئایەتی «فلیضحکوا قلیلا ولیبکوا کثیرا» کردووە کە پەروەردگار داوا لە ئادەمیزاد دەکا کە کەم پێ بکەنن و زۆر بگرین. واتە ئەوەتا قورئان ئەمرمان پێ دەکا کە بگرین جا خۆ هەرچەند بەڕواڵەت گریان بۆ منداڵانە، بەڵام ئەم ئایەتە ڕێگا دەدا پیری بەساڵاچوو و شێخی طەریقەتیش بگری وەکو منداڵی ساوا، چونکە گریان دەبێتە سەبەبی ڕەحمەتی پەروەردگار.

پێنج خشتەکیی زێوەر لەسەر هەڵبەستێکی

(سەید ئەحمەد ئەلنەقیب)*

هەتا کەی ئاتەشی نەخوەت لە سەرتا ڕوو لە باڵا بێ
نیشاطی تۆ بیساطی پەڕ نیان و گەنج و کاڵا بێ(١)
ئەگەر مەیلت هەیە کارت لە عوقبا چاک و (أولی) بێ
وەرە لادە لە دنیا، بێ لەمەولا ڕووت لە (مەولا) بێ
دڵ و جان و وجوودت هەر نیثاری شاهی (لەولا) بێ(٢)

**

جیهان ڕووناکە دەیبینی ئەما نامێنێ بۆت هەروا
ئەگەر تۆ حاکمی شەرعی بەناحەق قەت مەدە فەتوا
خەتێکە موستەقیم ئەم شەرعە تا دەرگاهی حەق ئەڕوا
لە ڕێگەی شەرعی ئەنوەر هەر کەسێ لادا ئەبێ ڕیسوا
ئەگەر شاه و گەدا بێت و ئەگەر والی یی والا بێ

**

ئیمامی شافیعی بێ یانە ئەعظەم هادی یی خەڵقن
طەریقەی سوهرەوەردی بێ وەیا چەشتی لەسەر حەقن
لە بەحثی باطینا ئەتباعیان وەک خەرمەنی بەرقن
طەریقەی و قادری نەقشبەندی هەر دوو ڕێی حەقن
عیلاجی قەلبی قەڵبت کە چ لەم لا بێ چ لەو لا بێ

**

قسەی حەق هەر ئەکەم فەرزەن زەمین سوورکەن بەخوێناوم
ئەگەرچی خۆم بەئەسبابی تەعەللوق حەپس و داماوم
لە داخی ئەهلی ئەم دنیایە حەیرانم کە چۆن ماوم
بە سەڵتەی سورمەوە خۆی بائەدا وەک ژن ئەڵێ: پیاوم
کەسێ مەردە کە نووری باطینی صاحێب تەجەللابێ

عەدووتە نەفسی ئەممارە چییە ئەم مارە با بمرێ
خەریکی خۆیەتی هەرکەس کە ناکا دەفعەیێ فیکرێ
لەسەر بوون و نەبوونی نەفسی ڕێ نادا بکا شوکرێ
بە نەفسی حیلەبازی خۆی بڵێ: بەسیە حەیا بگرێ
ئیتر لادە لە گێژی (لا) سواری کەشتیی ئیلا بێ(٣)

**

عیلاج و مەلجەئت کوا، ئەچییە کوێ، گەر شاهی کاووسی
خەتات بێ ناچییە جەننەت بەزینەت گەرچی تاووسی
جیهان زیندانە ئەی غافڵ! ئەتۆش مەحکووم و مەحبووسی
لە هەیوان و عورووسی هەر پەشیمانی مەئیووسی
کە چونکە عاقیبەت مەرگە چ (ئەدنا) بێ چ (ئەعلا) بێ

**

کەسێ ئەمڕۆ لە دنیادا لە خەوفی ئاخیرەت گریا
لە ئاخر مەرتەبەی خەندانە گرتی مەرتەبەی عولیا
بە حوببی دونیەوی (زێوەر) سەرت پڕ بوو لە ماخولیا
لە نووری ڕۆژی عیرفان بێ نسیبە صاحیبی دنیا
کەسێ حیصصەی ئەبێ (ئەحمەد) کە لەم خەڵقە تەوەللابێ

....

* ئەم شیعرە لە ل٢٠٣-٢٠٥ی کەشکۆڵی (أ)دا هەبوو. هەروەها لە ل٧٠-٧٢ی (دیوانی سەید ئەحمەدی نەقیب)یشدا چاپ کراوە. سەید ئەحمەدی نەقیب کوڕی سەید ئەحمەدی شێخ مەحموودی کوڕی شێخ حەسەنی گڵە زەردەیە. ساڵی ١٢٨٠ی کۆچی ١٨٦٣ی ز لە سولەیمانی هاتووەتە دنیاوە لە حوجرە و مزگەوتی سلێمانی لەلای مەلا زاناکانی ئەو سەردەمە خوێندوویە، لەلای شێخ مستەفا موفتی، ئیجازەی عیلمیی وەرگرتووە، لە دوای مردنی باوکی لە تەمەنی شانزە ساڵیدا کراوەتە نەقیبی سلێمانی ساڵی ١٣٢٨ی کۆچی چووە بۆ حەج لە کاتی بەجێهێنانی پێویستییەکانی حەجدا لە شاری مەدینە کۆچی دوایی کردووە و لە گۆڕستانی (بەقیع) نێژراوە.

(١) ئاتەش: ئاگر. نەخوەت: خۆ بەزل زانین. نیشاط: چالاکی. بیساط: ڕاخەر. پەڕنیان: پارچە قوماشێکی ئاوریشمە، لە نێوان (نیشاط) و (بیساط)دا جیناسی لاحیق هەیە.

(٢) لەمەولا: لەمە بەدوا. مەولا: خوا. لەنێوان (لەمەولا) و (لە مەولا)دا جیناسی تەرکیب هەیە. لە نێوان (أولی) و (مولی) و (لولا)دا جیناسی لاحیق هەیە. شاهی لەولا: واتە شاهی (لولاک) ئاماژە بۆ ئەو وتەیەی کە بەدرۆ بەحەدیث دانراوە کە دەڵێ: (لولاک لولاک لما خلقت الأفلاک).

(٣) ئەم نیوە دێرە شیعرە ئاماژەیە بۆ ڕستەی (لا اله الا الله) کە نیوەی نەفیە و دەبێتە کوفر و گومڕایی نیوەشی ئیثباتە دەبێتە هۆی ڕزگاری. چونکە کەوترا (لا اله) واتە هیچ خوایەک نییە، ئەمەش ئیلحاد و بێ باوەڕییە، بەڵام کە بەدوا ئەودا وترا (الا الله) ئەوا ئیثباتی خوای گەورە و پەروەردگار کرا.
کەواتە (لا اله) گێژی گومڕایی و سەر لێ شێوانە وتنی (الا الله)ش کەشتیی ڕزگارییە. دەشتوانین بڵێین سووکە ئیشارەتێکیشی تێدایە بۆ ئایەتی (٤٣)ی سوورەتی هود کە بەزبانی حەزرەتی نوحەوە دەفەرموێ: «قال لا عاصم الیوم من أمرالله الا من رحم...».

پێنج خشتەکی لەسەر هەڵبەستێکی مەلا صاڵحی (حەریق)*

جَمَرات هوی العشق علي القلب أنارت
الشمس من الخجلة بالحجب توارت
فەرهاد صیفەت کەوتمە ناو ڕەنج و مەرارەت(١)
ئەم خەسرەوی خووبانە کەوا دێتە نەظارەت(٢)
شیرینە لەلام، دڵ ئەفڕێنێ بەئیشارەت

**

لوقمان بەنیگاهی وەکو دێوانەیە حاڵی(٣)
سەد دەفعە دەرم کەن ئەچمە دەرگەهـ و ماڵی
ئەفکار و خەیاڵی لە دەسم سەند خەت و خاڵی
میوەی ئەمەلم کاڵە لەبەر دیدەیی کاڵی
کاڵایی خەیاڵم هەموو داناوە بەغارەت

**

زێوەر وەرە گەر تالیبی ئەفکاری دەقیقی(٤)
لادە لە مەجازی وەرە سەر عیشقی حەقیقی(٥)
بێ فائیدە لەم نەوعە خەیاڵانە غەریقی

تالیب مەبە بۆ لەفظی بەبێ مەعنا (حەریقی)!
تەجنیس و لەطافەت بخەرە بەسطی عیبارەت

....

* ئەم شیعرە لە ل١٩٩-٢٠١ی کەشکۆڵی (أ) و ل٦٨ی کەشکۆڵی (ب)دا نووسراوەتەوە.

(*) حەریق: ناوی مەلا (صالح)ە، کوڕی مەلا (نصراللە)یە ساڵی ١٢٨٢ی ک-١٨٦٥ی ز لە دێی زێویە سەر بەناحیەی سورداش هاتووەتە دنیاوە، بۆ خوێندن زۆر شوێنی کوردستان گەڕاوە تا ئیجازەی عیلمیی وەرگرتووە، دوایی چووە بۆ سابڵاخ، دیدەنیی شێخی بورهانی کردووە و بووەتە خەلیفەی بەسۆفیەتی دنیای بەسەربردووە. ساڵی ١٣٢٧ی ک-١٩٠٩ی ز لە دنیا دەرچووە، لە گۆڕستانی (جامی) نێژراوە. شاعیرێکی زۆر زمان پاراو وشەئارا بووە، دەڵێن هیچ شاعیرێکی کورد نەیتوانیوە وەکو حەریق شوێن پێی نالی هەڵبگرێ ،تەنانەت برێ شیعری حەریق لە دیوانی نالیدا چاپ کراون، چونکو پسپۆران و لێکۆڵەرەوەکان نەیان توانیوە جوێیان بکەنەوە. برێ لە شیعرەکانی لە دیوانێکی پچکۆلەدا تا ئێستا دووجار چاپ کراون، جاری یەکەم ساڵی ١٩٣٩ز جاری دووەمیش ساڵی ١٩٦٩ز، بەڵام هێندەی هەڵەی زل و زەبەللاحی تێدایە چێژی شیعرەکانیان بردووە.

(١) فەرهاد: فەرهادی کوردە کە دڵداری شیرین بووە. هەروەها بەهەموو بەدبەخت و لێقەوماوێکیش دەڵێن.

(٢) خەسرەوی خووبان: پاشای جوانان. نەظارەت: تەماشاکردن.

(٣) لوقمان: ناوی پیاوێکی ژیری داستانییە لە قورئان و فەرموودەکانی پێغەمبەردا، ناوی هاتووە هێندێک لە زانایانی ئیسلام پێیان وایە پێغەمبەر بووە. لە ئەدەبی کلاسیکماندا نموونەی عەقڵ و ژیرییە.

(٤) ئەفکاری دەقیق: بۆچوونی ورد و پڕ مانا.

(٥) مەجاز: ئەوەیە وشەیەک بۆ مەعنایەک غەیری مەعناکەی خۆی بەکارهێنرابێ.

حەقیقەت: ئەوەیە وشەکە بۆ مەعناکەی خۆی بەکارهێنرابێ. لێرەدا مەبەست بە(مەجازی) عەشقی مەجازییە واتە: دڵداریی ڕواڵەت. بە(عەشقی حەقیقی)یش مەبەست عەشقی سۆفیگەرییە.

تەخمیس لەسەر غەزەلێکی (وافی)

ئەی فیداکارانی میللەت شێری مەردانی وڵات
ئەی ڕەئیسانی دیانەت صاحێبی صەدم و صەڵات
بۆ نیثاری بێ وجودە لیرە و ڕوپیە و مەنات[١]
روح فیدا کەین بۆ وەطەن بۆ حوکمڕان ڕێی ئەبات
کەس نەبێ چاوی لە ڕوتبە و خزمەتێکی بێ خەڵات

**

تاکو دوێنێ بوو لەمەیدانا ئەتان وت ئێمە چووین[٢]
وا لە بادەی یەکێتی سەر مەستی فیکرو های هووین
گشت فیداکاری ئەوە ئێستاکە سەربەست کە بووین
نامی تەئریخی لە جێی ڕوتبەی فەریقی بێ لەلات
گەر نەکەین ئیثباتی مەوجوودیەت ئیمڕۆ ئێمە چین

**

پشتیوانێکمان هەیە وەک کێوی ئاسن وا مەتین
من کە فەردێکم لە کورد، باوەڕ بکەن ئەی موسلمین
خزمەتی میللەت لەلام فەرزە بە تەصدیق و یەقین
نەک بەدەم یاخود زوبان باللە وامە تا مەمات
خاکی کوردستان مەحەللی عیلم و دارولفەن ئەبێ

**

مەوقیعی ئەهلی کەماڵ و بۆ هونەر مەسکەن ئەبێ
هەرچی وێرانێکی تێدایە وەکو گوڵشەن ئەبێ
صەد شوکر شوعلەی چرامان ڕۆژ بەڕۆژ ڕوشن ئەبێ
بەرقەرار و پایەدار بێ واسیطەی شەوقی حەیات
عیبرەت و دەرسە لەلای ئەهلی نەزەر وەزعی زەمەن

**

دوور نەچین بۆ عەسری کۆن لەم وەقتەدا هەوڵێ بدەن
دەست لەمل یەکتر بکەین بۆ حیفزی گوڵزاری وەتەن
دیم نموونەی میللەتی غەیرە کە چۆن خزمەت ئەکەن
ضابتان و کابتان هەروەک نەفەر پۆڵ پۆڵ ئەهات

**

ئیتیحادێکمان نەبێ بێ شوبهەیە بێ ڕەیب و شەک
میر و ئاغا فەرقی نامێنێ لەگەڵ خەڕڕات مەلەک
سەیر بکە چۆن ئەجنەبی حوکمی گەیاندە سەر فەلەک
بۆ تەرەقیی مولک و میللەت جانفیدابوون یەک بەیەک
ئیتحاد و یەکێتی ئینسان ئەباتە ڕۆژهەڵات

**

(فائق) ئەمڕۆ گەرچی عالەم پڕ لە ئاشوبە و فیتەن
حەز ئەکەم دانێم لە ڕێی خاکی وەتەندا جان وتەن
کوللی دێیەک پەنجە بازی کا لەگەڵ موڵکی خوتەن
مەقصەدی زاتیم نییە غەیر ز وەطەن ئیللا وەطەن
چۆن فیدای میللەتە (وافی) بە تەحقیق و ثبات

زێوەر زادە[٣]

....

(١) لیرە و ڕوپیە و مەنات: جۆرە دراوێکی سەردەمی پێشوو بوون.

(٢) جوو: جوولەکە: یەهودی.

(٣) ڕۆژنامەی ئومێدی ئیستیقلال ساڵی ١ ژمارە ١١ و١٩ی ڕەبیع و ئاخر ٣٤٢، ٢٩ تشرینی ثانی (٣٣٩)- ئەم شیعرە هەرچەندە بەناوی فائق زێوەر (بەختیار) بڵاوکراوەتەوە بەڵام لە ڕاستیا هی مامۆستا زێوەر خۆیەتی. چونکە لە کاتێکدا بەو ناوە خوازراوەوە بڵاوی کردووەتەوە کە خۆی سانسۆری لەسەر بووە لەلایەن حاکمی سیاسی ئەو سەردەمەوە.

پێنج خشتەکی لەسەر شیعرێکی عەرەبیی (جەمیل صدقی زەهاوی)*

خزمەتی جەننەت ئەکەن هەردوو چ غیلمان و چ حوور[١]
ڕێگەیی حەق ئەگرێ ڕابیعە بێ یا مەنصوور[٢]
بۆ وەطەن خزمەتی ژاندارکە لە دنیا مەشهوور[٣]
(یرفع الشعب فریقان أناث و ذكور
وهل الطائر إلا بجناحيه يطير)

....

* ئەم پێنجینە لە ل٥٤ی کتێبی سۆزی نیشتماندا چاپ کراوە.
جەمیل صدقی زەهاوی: کوڕی محەممەد فەیضی زەهاوییە ساڵی ١٨٦٣ی.ز. لە بەغدا لەدایک بووە، شاعیرێکی کۆمەڵایەتی زمان پاراو بووە، لە تەمەنی مێرد منداڵیدا دەستی بەشیعر وتن کردووە. لە کاروباری میریدا چەند پلە و پایەیەکی بینیوە، ئەندامی ئەنجومەنی دانراوان (مجلس الأعيان) بووە، یەکێک بووە لە داواکەرانی تازەکردنەوەی شیعری عەرەبی، بڕێ لە شیعرەکانی تەرخان کردووە بۆ داواکردنی مافی ئافرەت و باری کۆمەڵایەتی. چەند دیوانی شیعر و کتێبی دانراوی هەیە ساڵی ١٩٣٦ی ز لە دنیا دەرچووە. پیرەمێردی شاعیر زۆر بەسۆز لاواندوویەتەوە.

(١) غلمان: ئەو کوڕە گەنجە جوانانەن کە لە بەهەشتا خزمەت دەکەن. حوور: حۆری بەهەشت، ئافرەتی گەنجی بەهەشت.

(٢) ڕابیعە: مەبەستی ڕابیعەی عەدەوییە.
مەنصوور: مەبەستی مەنصووری حەللاجە کە یەکێک بووە لە صۆفییەکانی سەدەی سێهەمی کۆچی، لە حاڵەتی جەذبە و سۆز لێ هاتندا دەستی کرد بەوتنی (انا الحق) واتە من خوام لەسەر ئەمە کوژرا.

(٣) ژاندارک: جاندارک: ئافرەتێکی تێکۆشەری نەبەزی فەرەنسییە بۆ ڕزگارکردنی وڵاتەکەی لە دەست ئینگلیز ڕاپەڕیوە بەڵام لە ئاکامدا دەستگیر بوو، ساڵی ١٤٣١ی ز سووتاندیان و مرد.

چوار خشتەکییەکان

ئامۆژگاری و سەرزەنشت*

ئەلا ئەی فایقی منداڵی دڵ صاف[١]
له دنیادا بەویجدان به و بە ئینصاف
ئەگەر کوفرت ببێ ئەبیە مونەووەر
به دوو بار (تووتن)یش زوو ئەبیە ئەشراف

**

مەلای بورهان مەلا ولام دی عەجەب دەعیە و ترێکی بوو
کەرێکم دی عەبای پۆشی بوو، ورچێ مێزەرێکی بوو
هەزار ڕەحمەت له (میرزا صالح)ی ئاغای قەڵاتی بێ
جەماعەو وەعظ و ذیکر و مەجمەعە و چاو شەککەرێکی بوو

**

بۆ شایسته خان[٢]

دڵ ئەسیری ئاسکێکی ماڵییە
عالەمێ مەفتوونی خەتت و خاڵییه
تا خەیاڵی لێ بکەی شایستەیه
قەلبی عالەم بەستەیی خڕخاڵییە

**

بەبێ ئاثاری فکری و خوان و سینی
بەبێ خزمەت چ بۆ میللەت چ دێنێ
سمێڵی کورت ئەکا ڕیشی ئەتاشێ
لەلای وایە کە بۆتە مۆسۆلینی

**

دەوری کەر سوار بوونە ئێستا نۆبەتی هات دابەزین
عاقڵە هەر کەس ئەگەر فلسێکی بێ نەیدا بەزین
جینسی مەحسووسی کە مەخصووصی سواری خاصە بوو
کەوتە ژێر کورتان و جەنجەڕ بار ئەبا مات و حەزین

**

چ خۆشە! گەر لەپڕ یاری سەمەن ڕوو یاسەمەن بۆ بێ
له بەر چۆگانی زوڵفیدا سەری من هەروەکو گۆ بێ
خەیاڵی چهرەیی گوڵ ئاتەشینی گەر لە دڵ گوم بێ
ئیلاهی مەجمەری سینە سەراپا پڕ لە پشکۆ بێ

**

عارەب ئابڵاخی دەخیلتم وەکو عارەب، بەوەفات
بمدەرێ کۆنە عەگاڵێ بەهەدیە و بەخەڵات
تاکو بیبەستم و خۆم گف کەم و فش کەم سەروڕیش
ببمە مەردومەکی دیدەیی ئاغا و سادات

**

مانگی ڕەمەزان کە بیست و نۆ بێ
صاحیب شەرەفە هیلالی شەووال
ئەمما ڕەمەزان کە (سیی)ی تەواو بێ
قەدری نییە مانگ بەدانگ و میثقال

**

وەعدەی من و تۆ ئەی ڕەمەزان ڕۆژی جەزا بێ[٣]
دیوانی من و تۆ لە حضوور باری خوا بێ
ئەم لالە ڕوخانە هەموو ڕەنگ زەردی دەسی تۆن
کێ دیویە کە لالە یەرەقانی بەسەرا بێ

**

دیقەتم کردە حادیثاتی فەلەک
هاتوچۆی فەسڵ و مانگەکان یەک یەک

لێم عەیان بوو کە جەنەت و دۆزەخ
عەهدی جوانیی و پیرییە بێ شک

**

بەینێکە ون بووە حادیثە وا خۆی نواندەوە[٤]
کانوونی سینە ئاگری تێدا گەشاندەوە
دوکتور (حسێن)ی شەهیری وەتەن پەروەری ئەدەب
بادی ئەجەل چراغی حەیاتی کوژاندەوە

بۆ سەری پاکەتە جگەرە[٥]

بۆ ڕەواجی ئەم سیغارە قەلبی خۆشنوودم ئەوێ
ڕەسمی شیرین، ئیسمی شێخم، شێخ مەحموودی ئەوێ
کاغەزێکی صاف و بێ غەش خالص و خاص و تەمیز
موشتەریی نازک تەبیعەت صاحیبی جوودم ئەوێ

**

صاحیبی مولک و ئەراضی دڵی غەمباری بوو
رووی لە تاپۆ کە ئەکرد قەلبی پڕ ئازاری بوو
«حەمدوللّە» کە تاپۆ شەرەفی پەیدا کرد
خوا لە تاپۆ فەرەجی کردەوە ڕزگاری بوو[٦]

**

لە جێی فرنی و پلاو و گۆشت و شفتە
وەکو جوو ئیحتیاجم کەوتە کفتە
دەبا قولاپی چنگی لێ (گرێ) دەین
نەوەک بڕوا لە چنگ ئەم کفتە موفتە

**

بەحەبسی یوسفی ثانی دڵی عالەم موکەددەر بوو
دڵی زیندان بەتالع بوو، بەدیداری مونەووەر بوو

لە تەشتی سینە و جامی سەرا سەد پەنجە ئەشکێنم
هەتاکو موژدەیەکم دێتە گوێ ئەو مانگە وا بەربوو[٧]

**

تۆ بەورتەی ئەم و ئەو قەت دڵی خۆت ڕەنجە مەکە
مەجلیسی غەیبەت ئەگەر جەننەتە تیا لەنجە مەکە
قەولی من بێ غەرەزە، دۆستی هەموو عالەم بە
فەرقی حاتان و توجار باشیی بەرزنجە مەکە[٨]

**

شەوی جومعە ئەگەر مانگەشەوبێ، لەلام
حەرامە ئەگەر ماچ نەکەی لێوی جام
چ جامێ؟ وەکو گەردنی سادە بێ
دەروونیشی پڕ ئەرخەوان بادە بێ

**

ئەو مەیل و شەوقە بوومە قەدیم ئێستە باقییە
گوێم هەر لە دەنگی موطربیە، چاوم لە ساقییە
قەت نامەوێ نیگار فەرەنگ ڕەنگی تورک خوو
ڕوحم ئەسیری پەرچەمی کوردی عیراقییە

**

بۆ موتالا و خوێندنم صەفحەی جەماڵت کافییە
ڕەنجی بێ هوودە نەکێشم با لە شەرحی کافیە
ئیبن و سینا و شیفای ئەو با لە مەیدانا نەبن
چاوەکانت بۆ عیلاجی دەردەکانم کافییە[٩]

**

وەحشەتم زۆر لە لا پەسندە ئەگەر
مەدەنی بن ستالین و هیتلەر
گەر موسوڵمانی وەک هەنێ کەس بێ
دینی (بووذا)ت لە لا موقەددەس بێ

ئەگەر چاو نەبڕی قەت لە چاودێری
لە جەمعییەتی بەشەردا نێری
ئەگەر قەت نەتهێشت قەرزت لەسەر بێ
غەیبەت کەرەکەت مەگەر هەر کەر بێ

**

هەروەک کەسێک لە خۆشی لە پڕ دێتە سەر گرین
من هەر لە ناخۆشیی زەمان دێمە پێکەنین
چۆن وەصفی نەوبەهار و صەفا و ڕەنگی گوڵ بکەم
واتێک چووە زەمانە کەوا سوور بووە بە شین

**

گوڵ خوار و ژوور ئەکا بەشنەی بایەکەی شەماڵ
یا شوکری حەق ئەکا بەڕوکووع و بەئیعتیدال
شەکراوە ئاوی کانییەکەم بەشەکر نەبێ
بەفراوە ئاوەکەم دە نەبێ بەفری شاخ و چاڵ

بۆ دەروێش شەریفی چایچی

هەزاران ئافەرین دەروێش لە پیرت
لەبەر ئەم شیرە صافە و چای مونیرت
هەچی ڕووی کردە ناو چایخانەکەی تۆ
ئەڵێ دەروێش شەریف ڕەحمەت لە شیرت

****

ئەی خانمی ئەلمۆدەی نەشمیلەیی قژ ڕووت
لێم مەگرە کە لێوم بخەمە سەر دەم و سەر ڕووت
بیستوومە شیووعیت و منیش ئێستە هەژارم
قانوونی موساواتە من و تۆ کە ببین جووت

****

پەروەردەیی پەنجەی ئەدەبی پیری بەتەسکین
نووری نەظەری میللەتی کوردە غەزەتەی ژین
بیست ساڵە ئەکا خزمەتی قەومی بەدڵ و گیان
تەبریکی ئەکەم لائیقە بۆ حورمەت و تەحسین

....

ئەم چوار خشتەکییانە بەزنجیرە لە ل٢٤٨-٢٥٤ی کەشکۆڵی (أ)دا نووسراوە.

(١) فایق: مەبەستی فایق زێوەری کوڕیەتی.

(٢) بچووکترین کچی شاعیرە.

(٣) ئەم چوارینە لە ل٦٥ی دیوانی شێخ ڕەزای تاڵەبانیدا چاپی ساڵی ١٩٤٦ی ز چاپ کراوە، بەچوارینی ئەو دانراوە. بەڵام نەجمەدین مەلا لە پەراوێزی کەشکۆڵی (أ) ل٢٥٠دا نووسیویەتی کە ئەم (روباعی)یە هی زێوەرە و هی شێخ ڕەزا نییە.

(٤) زێوەر ئەم چوارینەی بەهۆی لە دنیا دەرچوونی دکتۆر حوسەینی باباجانەوە گوتووە کە ساڵی ١٩٢٤ی ز کۆچی کردووە.

(٥) تۆپە سیغارەکە بۆ پروپاگەندە ڕەسمی شێخی لەسەر بووە، مەبەستی لە جگەرەی تورکی بوو کە کارخانەکەی هی عەبدوڵڵا لوتفی بووە.

(٦) زێوەر ئەم چوارینەی بەهۆی گۆڕانی مودیری تاپۆی سلێمانی فەرەج ئەفەندی و هاتنی ئەوڕەحمان شەرەف لەجێی ئەو وتووە.

(٧) زێوەر ئەم چوارینەی بەهۆی حەپس کرانی شێخ مەحموودی نەمرەوە وتووە.

(٨) زێوەر ئەم چوارینەی بۆ شێخ عەبدولقادری حەفید وتووە.

(٩) وەکو دەڵێن: زێوەر ئەم چوارینەی بۆ کچێک وتوە ناوی (کافیە) بووە لەم ڕووەوە دەبێ مەبەستی بە (کافیە) لە کۆتایی نیوە دێری یەکەمدا ناوی کچەکە بێ. مەبەستیشی بە (شەرحی کافیە) کتێبی (الفوائد الضیائیە = جامی)یە کە هی عەبدولڕەحمان ئەلجامی کۆچکردووی ٨٩٨ی ک-١٤٩٢ی ز.یە (کافیە)ش کتێبی (عوسمان)ی کوڕی عومەری شارەزووری کە بە (ابن الحاجب) بەناوبانگە، کۆچکردووی ساڵی ٦٤٦ی ک. (کافیە) و شەرحەکەشی کاتی خۆی فەقێکانی کوردستان دەیانخوێندن و لەبەریان دەکردن.

مەبەستیشی لە وشەی (کافیە) لە کۆتای چوارینەکەدا مانا لوغەوییەکەیەتی واتە بەسمە و کیفایەتمە. (شیفا)ش کتێبی (الشفا)ی ابن سینایە.

مامۆستا زێوەر ئەم چوارینەی لە کۆتای وتارێکا کە بەبۆنەی تێپەڕینی بیست ساڵ بەسەر دەرچوونی ڕۆژنامەی (ژین)دا نووسیوە. لە (ژین)ی ژمارە (٨١٩)ی ساڵی ١٩٤٦ی ز دا بڵاو کراوەتەوە.

مەحکەمەی ئیستیبداد*

وا بینای ظولم و فەسادیان نا مەحکەمە
ئابڕووی ئیسلامیان برد مەحکەمە
باسی ڕیشوەت کاری و ئەفعالیان
گەر بەقەد سەگ دابنێم هێشتا کەمە

....

* ل٥٣ی سۆزی نیشتمان.

بۆ ڕەفیق حیلمی

ئەی ڕەفیقی موحتەرەم، ئەی خاوەنی شیرین مەقال
هاتە بەر مەددی نەزەر فیکرت وەکو ئاوی زولال
من ئومێدی گەورە گەورەم پێتە بۆ ئەم میللەتە
نەک خەیاڵی خۆت سەرف کەی تۆ لە ذیکری خەتت و خاڵ

تاک تاکە*

زەمانی گورز و ڕم ڕابورد و ئێستا پاڵەوان عیلمە
سیلاحی دەستە صەنعەت باریقەی تیغ و سینان عیلمە[١]

**

مەعاشی مارتی فەوتاندین کە پاشا
(بحمد الله) جەزای خۆی دی لە پاشا

**

خۆشە زستان دوو شت یەکێکی لەچک
دووەمین مەنجەڵت لەبان کوچک

**

قوربان بەیادی تۆوە گوڵی ئارەزووم گەشە
چ بکەم کە ناگەمە قەدەمت بەختەکەم ڕەشە

**

پەیای کرد وێڵەدەر شکڵی هیلالی
بەهار ڕەوشەن ئەکا صوبحی جەمالی[١]

**

پیاو کە دووچاری ڕۆژی نەگبەت بوو
دۆستی گیانیشی لێ ئەبێتە عەدوو

**

حیزی و دزی و خیانەت نە مەحکوومیی ئەسیری
هیچیان دەماغ شکێن نین وەک عیللەتی فەقیری

**

کەسێ سەگ تاوی لێ دا دابنیشێ وازی لێ دێنێ
لە سەگ کەمتر کەسێکە حەملە بۆ سەرکەوتووان دێنێ

مەدحی کاک ئەحمەد ئەکەم ئەو شاهی مەهـ جاهە بەنام
ئەولیای عەصری هیلالن ئەو وەکو ماهی تەمام

**

(میسیو وێلسۆن)ی کورد و (جۆرج)ی دەشتی موکریان
وا لە جەمیانە مەچۆرە ئەوروپا بۆ سەیران

**

پیرێ بچێتە مەجلیسی جوانانەوە کەرە
جوانێ بچێتە مەجلیسی پیران مونەووەرە

....

* ئەم شیعرە تاک تاکانە لە ل٢٥٥–٢٥٧ی کەشکۆڵی (أ)دا هەیە.

(١) نەجمەدین مەلا دەڵێ: ئەم فەردەی مامۆستا زێوەر، حاجی مستەفا پاشای یامڵکی لەسەر لەوحەی ڕۆژنامەی بانگی کوردستان نووسیبووی.

(١) وێڵەدەر: دێیەکە لەسەر زنجیرە شاخی گۆیژە کە کەوتۆتە ڕۆژهەڵاتی شاری سلێمانییەوە، شاخەکەیش بەناوی (دێ)یەکەوە ناو دەبرێ زستانان، بەفرێکی زۆری لێ دەبارێ، بەڵام کە بەهار نزیک بووەوە بەفرەکە دەست دەکا بەتوانەوە لە دواییدا بەفرەکە شکڵێکی هیلالی پەیدا دەکا وە ئەمەیش سەرەتای بەهارە.(ن.م)

هەڵسین با هەڵسین هیچ ڕانەوەستین
لەناو مەکتەبا کۆمەڵ ببەستین
غەزاتەی شاران بخوێنینەوە
فیکری ئەوروپا بهۆنینەوە
زۆر چاک تێ بگەین لەو دەوڵەتانە
چۆن هەڵئەسووڕێن لەگەڵ زەمانە

زێوەر

بەغدادی دڵم زارە لەبەر سەهمی نیگاهی
بەم کەوکەبەی حوسنە بڵێ نادرە مەحموود
عاشق کوژە غەددارە دڵ ئازارە

جەفاجۆ

**

خوێن ڕێژە شەرەنگێزە مژەی خەنجەرە

مەحموود

**

جەبرا دڵی (هەممی) بەخەمی کاکولی بەندە
حوسنی کە ببێ زیب و زەڕ و (زێوەرە)

مەحموود

ئەم هەڵبەستە دووقۆڵییە زێوەر و شوکری فەزلی وتوویانە کە نازناوی شوکری (هەممی) بووە.

مووەززەف*

مووەززەف گەورە و بچووک ئەدەن ڕەنج
هەموو ئەجووڵێن وەک بەردی شەترەنج
با ئیسراف نەکرێ ئینساف بێتە پێش
پەنجایی چل بێ چوار دیناریش پێنج[١]

....

* ئەم چوارینە لە ل٩٩ی سۆزی نیشتماندا چاپ کراوە.

(١) نەجمەدین مەلا لەسەر ئەم دێرە نووسیویەتی دەڵێ: «مامۆستا زێوەر مەرامی ئەوەبووە ئەوانەی مانگانەکەیان زۆرە هێندێکی لێ کەم بکرێتەوە بدرێ بەوانەی کە مانگانەکەیان کەمە».

بەشی فارسی و تورکی

غزلت

تیر نگاه باغبان گل را پریشان میکند
بیچاره بلبل چون کند ناچار افغان میکند
ای نازنین گلبدن، ای ماه ڕوی سیمین تن
آن ز خمها در جان من، آن خشم ومژگان میکند
آن صفحه یعنی روی تو، آن عطر یعنی بوی تو
محراب آن ابروی تو، کافر مسلمان میکند
باما مکن جور و جفا ، ای سنگدل ای بیوفا
دارد وصال تو صفا ، بیمار درمان میکند
افتادەام در راه تو، بینم رخ چون ماه تو
دیدم جمال شاه تو، شب را درخشان میکند
در کلبهء احزان من، یعنی میان جان من
یوسف رخ مهمان من دل رابه کنعان میکند
در باغ حسن دلبری، دارم مقام سروری
کی بو به [زیور] بنگری چون ابرگریان میکند
دارایی جوان بختی و سرخیل جوانان
نزیبد که بەتو فخر کند خطهء ایران
ای روی تو ازشمع گرو برده وازماه
وی چشم تو صیاد دل و رهزن ایمان
حاجت نبود بر کمرت خنجر خونریز
صد کشته براهت فتد از جنبش مژگان
آرایش حسن تو نەخط است و نەخال است
از مور مزین نشود ملک سلیمان

تابان شده تا (بانه) ز انوار جبینت
در دیدهء عالم چوتوی مهر فروزان
با مشک برابر نکنم پرچم پر خم
در هر سرموی تو معلق شده صدجان
فریاد کەهم عقل زسر بردی و هم هوش
کافر نکند آنچه بەما کرد مسلمان
گرسرو به پیش قد تو سجده نیارد
صد لعنت ما بر سر وی باد چو شیطان
ور نشئه چنین است که در چشم و رخ توست
باید که شود میکده و بتکده ویران
بگزاده نەی بلکه تو شهزادهء حسنی
بر طرەی زلفت نکرد بیعت خوبان
بر تخت لطافت چوتو امروز ندیدم
گل دری بر رخسار تو خاریست مغیلان
زیبد که کند بندگیت خسرو پرویز
شیرین پسری چون تو ندیده است بدوران
سنبل برموی تو گیاهیست بەبازار
نرگس بر چشم تو سفالیست بەمیدان
سرتا قدمت روی بەهرسوی نمایم
ابله شوم و والەو سرگشته و حیران
هرچند بود منزل مه برج سماوات
در ارض محال است کند جلوه و جولان
گرماه دل افروز نەی شوق تواز چیست
در مملکت و بادیه و کوەو بیابان
ای سیم بدن سرو چمن لالەی جنت
در مملکت حسن توی صاحب فرمان

اعجاز لبت مرده كند زنده بەخندە
كو شاه سكندر كه توی چشمەی حيوان
هر شعر كه در وصف تو گفتم عجبی نيست
گيرند ز (زيور) به دوصد لعل بدخشان
نەئە كه درين عصر كی شعر نخواهد
صد شعر بەيک پاره و صد فرد بەيكنان
جز حضرت محمود حفيد زاده كه طبعش
چون آب روان است كفش ابر بەنيسان
آن شاهسوار كرم و ملک سماحت
شهباز هنر پرور و صياد زر افشان
در مجلس وی باد نگارا چو تو هردم
صد شاهد و شمع و شكر و يارخوش الحان

بەشی فارسی شیعرەکانی «زێوەر»

مامۆستا زێوەر لە کاتی کۆچەکەی لەگەڵ بنەماڵەی شێخی نەمر لە گوندی قەرەگوێز، (شایستە خانم کچی مظفر السلطان) خوشکی نەسرەت خانمی ژنی «مصباح الدیوان (ئەدەب)» دەبینێ و حەزی لێ دەکا و بەم شیعرانە تاریفی دەکات:

ابروی هلال و رخ چون شمس تو دیده ست
در بیرق خود دولت عثمانی کشیده ست
شمس و قمری هست که بر روی سماوات
در کسوف و خسوف که آن روی بدید ست
تو آن صنمی گر بەلب بام برآیی
چون برهمنت سید زنبیل مرید ست
چوگان دو زلفت بەکف پای حنایی
شایسته ای گویی زنخ سیم سفید ست
چون عیسی مریم بکند نطق بەخویی
هر طفل دوماهه که اسم تو شنید ست
«زیور» نتواند که کند وصف جمالت
از کف بشکست خامه و کاغذ بدریده ست

**

ای آنکه لب و زلف تویک نوش و یکی نیش
نوشم نرسیده بەلب از نیش جگر ریش
ازما گرهی درخم ابروی تو گر هست
از زلف تو درخاطر ما صدره تشویش
مهری ز تو دیدیم بەزلف تو خزیدیم
شاها بەجفا برمکن این سایه ز درویش

هر آنچه بەما جور رود ازتو خوش آید
اربیش ور اندک ز تو تریاق بود پیش
از عاشق بیدل مطلب کیش که جز عشق
درخانقه مرشد ماکفر بود کیش
بیگانه زخود خواند مرا دوست، خطا خواند
بیگانگی خویش که از خویش بود خویش
انجام بدیدیم که زین جام چشیدیم
صوفی بکش این جام و زانجام میندیش
آمد بەسرما بت ما، لیک زمانی
کزعمر من خسته نمانده رمقی بیش
باهمت پیران چه توان کرد ادب را
آفاق سراسر بودم خصم بد اندیش

له کتێبی (تاریخ فرهنگ و ادب موکریان) تألیف: ابراهیم افخمی»

مامۆستا زێوەر ئەم هەڵبەستەی خوارەوەی ساڵی ١٣٢٦ه لە شەهیدبوونی خوالێخۆشبوو «حاجی شێخ سەعید» و «شێخ ئەحمەد»ی کوڕیدا بەفارسی وتووە کە لە مووسڵ شەهید کران:

لەسەر ئیملای فارسی

یارب بنای عیش جهان بی قرار باد
غم در درون اهل زمان استوار باد
آل علی چو باز گریبان دریده شد
چشمان اهل دهر همه اشکبار باد
شیخی که چون همای درین ملک سایه داشت
در کوشتنش زمین و زمان سوگوار باد
شیخی که جانشین دو قطب عراق بود
ناحق شهید گشت فلک بی مدار باد
هرکس مسبب است درین کارزشت و بد
محروم از عواطف پروردگار باد
خواهم زبارگاه خداوند کبریا
گر یک دعا کنیم اجابت هزارباد
اشعار جانگداز چه سود است خواندنش
باز ماندگان حضرت او پایدار باد
محمود نوجوانش بەاقبال بر خورد
دایم خزان آرزوش نوبهار باد
دنبال توسنش همه دم سایەی مراد
اندر حمایت نظر چاریار باد
دل آب گشت، آب بەخون، خون چو آتش است
آتش چودود، در نظر روزگار باد
فریاد از جفای ستمکار این زمان
خواهم که دشمن علوی خاکسار باد

هـم چون زمـان پردەی عـصـمت بـەمـاتمند

زنـهـار مـدعی همـه در زار زار باد

باب و پسـر شـهـيـد سنان دگـر شـدند

ملـعـون باد قـاتل و بـاغش بـەنـار باد

تـأریخ جـوهـری توز (زیور) شنـو چـەگـفـت

ب سـد ابر دیدەی خـورشـیـد تـار باد،١٣٢٦ھ[١]

**

در وفات حاجی ملا سعید کرکوکلی زاده این رباعی سروده است:

وجود حاجی جای مفخرت بود

فـراقش داغ قلب مملکت بود

نطر کـردم بتـأریخ وفـاتش

چنین دیدم (سعید آخرت بود)

١٣٥٧

تێبینی: (مامۆستا زێوەر) شیعری فارسی زۆرە، بەڵام ئەمەندە بەسە کە لێرەدا نووسراوە، چونکە ئەمڕۆ فارسی باوی نییە.

....

(١) ئەم نیوە شیعرە حەرفە نوختەدارەکانی بەئەبجەد دەکاتە ١٣٢٦.

بەشی تورکی

سوگواری بۆ شیخ سعیدی حفید

زمـانک وضـعنی گـورکیم نحـوسندن نەکـار ایـتـدی

ینە آل رسـولی خـون ایچندە خـاکـسـار ایـتـدی

بتـون اشـرافک اهل مـاتم ایچـر اوردی خنجـرلە

مـصـائبـدن دل آلیٚ عـبـایی داغـدار ایـتـدی

شـقـاوت اهلینە وردی شطارتلر مـسـرتلر

بنی هاشم لریٚ ظلم ایلە غـرق غـبـار ایـتـدی

ایر شـمـردامنی گـردونە دسـتی کـوتهم یارب

کـە قلب حـضـرە زهرایی ناصل زحـمـدار ایـتـدی

حـفـیـد حـضـرە کـاک احـمـد اول شـیخ سـعـیـد ئاثار

کـە جـودی نعـمـتی بو عـالـی غـرق مـسـار ایـتـدی

شـهـیـد اولسـەیرە دوشـسـە روایی شـرع و قـانونـدە

نەحکمت در بزە گـوسـتـردی خـالق ئاشکار ایـتـدی

نـەروم ایلر نەبلـغـار ایلیـور بو ظلم مـسـتکرە

بو فـعلک فـاعلی کندی سنی مـقـبـول نار ایـتـدی

نـەو حـشـتلکدر اول اطوار نـاهـمـوار مـوصلدە

دگل اسـلامک اهلی، اهلی کـفـری شرمـەسار ایـتـدی

ندر برسـیـدی عـالی نسب مـقـتـولی نظم اولّسـە

کـە شـو قـومی لعـیندن حـضـرە یونس فـرار ایـتـدی

صـناعـتـجـە، تجـارتجـە، ترقی ایلدی مـوصـل

سـفـائن یرلرندە قـان ایچندە لاشـەکـا ایـتـدی

سیاستله، عدالت شمدی پک لازم ولایتده
بر وقعه صفحهء تأریخ دهری لکەدار ایتدی
سنادر روضه[1] تأریخی وفاتی سویدلدی (زیور)
دیدی چوقدن برو بوزاته جنت انتظار ایتدی

له ستایشی متەصەرفی سلێمانی عەبدولمەجید بەگ یەعقووبی زاده و مێژووی خانووی متەصەرف سالی ١٩٣٨ك فەرموویەتی:

یکی بر رنگه گیرمش شهرمر رنگی بشارتدر
اهالی هر طرفدن غرقی شادی و شطارتدر
سعات یوزنی مخلوقه گوسترمکده درشمدی
شقاوت ذلتیله داخلی چاهی اسارتدر
بو تأثیراتی گونا گوندن حیرتلره دوشمه
سعادتلو (مجید بگ) بانیی عدل و ارادتدر
لوامز مهره بکزر بر عزیزه مالک اولمشدر
اوت یعقوبی زاده یوسفی شیرین اشارتدر
معارف و سمعت آلمش پک گوزل عمرانه باشلانمش
زراعت انتماده هرکسک فکری تجارتدر
اهالینک رفاهی حالنه ئاسایشی ملکه
شوقیمتلو وجودی همدمی رنج و مرارتدر
ندر افکارینه تک بر لوانک ایشنی گدرمک
حقیقت با قیلرسه حقی کورسی یی وزارتدر
وطن پرور فخامتلو (جمیل المدفعی) مزوار
یدقیسه بن دیوردم آن ایی حقی صدارتدر
یشا ذاتی معلاسی که مجدیله مخمر در
یشا اوصاف والاسی که غیرتدن عبارتدر

زماننده یاپلمش بربنا اصطخری فارسدر
رجال عصره شایانی تماشا و زیادتدر[1]
عدالت خانه در کشورمزه جوهرلی تأریخی
حکوومەت خانەسی دنیاده آن اعلا عمارتدر

....

(١) (عدالت خانه در کشورمزه) پیته نوختەدارەکانی بەئەبجەد ئەکاتە ١٣٥٧ کە مێژووی خانووی متەصەرفە.

چی لەسەر زێوەر نووسراوە و
خۆی چی نووسیوە

مەلا عەبدوڵڵا زێوەر

زێوەر لەسەرئامەدانی شوعەرای دەوری دواییيە لەناو هاوعەسرەکانما، شیعری زێوەر لە هەموويان ڕەوانتر و ناوادارترە، وەک لە شیعرا باڵایە لە دیانەت و ئەخلاقی چاکیشدا دوو باڵایە، شیعر و ذەکا و خوڵقی وەهبی و خوداداده ئایا بەئەسرە ئایا بە هونەر، خزمەتی وەتەنی زۆرە، دریغا مەعاریف ئیستیفادەی لێ نەکرد، ئێستاکە موعەلیمی تەقاویتە.

پیرەمێرد ئەڵێ:

ئێستایش مامۆستای هەموو مامۆستاکانە و ئوستادی هەموو شاعیرەکانە، ڕووی مار ڕەش بێ کە کلکلی پەڕەسێلکەی گەست و، فێرنەگولە ئەخوێنێ.

لە ناميلكەی
گوڵدەستەی شوعەرای هاوعەسرم
بەقەڵەمی
عەلی باپیر ئاغا نووسراوە،
لە چاپخانەی (ژیان)ی پیرەمێرد لە سلێمانی
چاپ کراوە.
١٩٣٩-١٣٥٨ لاپەڕە (٣٤)

زێوەر

پەنجەی مەرگ بەرۆکی زێوەری بەرنەدا ڕای کێشا بردی لەسەر ڕێی (هەڕوتە و دۆڵە میران)دا خستیە ژێر خاکەوە. تەنها شیعرەکانی لە پاش بەجێ ما کە لەم تەنگانە و گرانییەدا و لەم زەمانەدا ربەیە ئارد بۆ ماڵ و مناڵە هەژارەکەی ناکا!!! بەڵێ شیعری زێوەر و زێوەر خۆی و زێوەری هەمو شاعیری کوردەوارین.

ئەمرۆ نەبێخود نە بێکەس نە پیرەمێرد نەگەیشتوونەتە زێوەر ساخوا کوڕەکەی بەختیار کا شوێنی باوکی بگرێتەوە.

زێوەر ئەخلاقی لە شیعری جوانتر بوو بە هەموو مەعنایەکەوە دیندار و بەویقار و قەناعەتکار بوو. لەکیسمان چوو داخی دووری ساریش نابێتەوە. ماوەیەک پێش

ئەوەی کۆچ بکات زۆرم بیر ئەکرد. پیر و ئیفتادە هەر چۆنێ بوو خۆم گەیاندە لای، ئۆف چەند دڵتەنگ بووم لەمن نەخۆشتر و حاڵی ناخۆشتربوو.

من کە ساڵی ١٣٠٥ی ڕومی ١٨٨٩ی میلادی لە سیتەک. باشکاتب بووم و باوکی ئەو مەئموری ضەبط بوو لەگەڵ باوکیا دامەمان ئەکرد، ئەو هێشتا پێ نەگەیشتبوو. دوایی کە بۆ ئەستەمووڵ و هاوڕێی بەحر و بەڕ و سەفەر و حضرم بوو کە دەستی کرد بەشیعر گەلێ لەپێش من و هەموو شاعیرەکانی زەمان و زمانی خۆمانەوە بوو. لەم دواییەدا چەند شیعرێکی پاشەرۆکی بۆ ناردبووم لەچاو شیعرەکانیا ئێستای خۆیەتی، ئەڵێ:

بــێ فائیـــدە و ســـەودا زەدە بێ پارە و پوولی
بێ سوودە کە بەستراوی خەمی پەرچەمی لوولی

پیرەمێرد
پێداچوونەوەیەکی نوێ بە ژیان و بەرهەمەکانی.
ئومێد ئاشنا. بەرگی یەکەم. لاپەڕە (٣٧)
دەزگای چاپ و بڵاوکردنەوەی ئاراس، ٢٠٠١

زێوەر

شابازی خۆش پەروازی بەرزی میللەت، ئاهووی بەباهووی چەراکانی مەرزی قەومییەت، دڵی هێلانەی پەروانەی شەمناسان بووە، گیانی ئاوێنەی بێ وێنە خاڵ خاسان بووە، پەندی لە بەندی کۆمەڵی کوردا قەڵایەکی دەستەوشار، ڕەنگی بەدەنگی پێ بەنی دەردا سەلایەکی دوورەوشار، فیکری لە گوڵزاری ئامۆژگاریدا گوڵی هەمیشە بەهار، زمانی لە باخچەی ڕاوێژکاریدا نەمامی جۆشی بەهار، لە ڕەندیدا شۆخی ناو شاران، لە قەلەندەریدا شێخی کۆساران، حەقبێژ و حەقپەرست، بیربێژ و خواپەرست.

علاءالدين سجادی
مێژووی ئەدەبی کوردی
چاپی دووەم

زێوەر

مەلا عەبدوڵڵا

مامۆستا زێوەر یەکێکە لە سەرئامەدانی بوێژەکانی کوردستانی عێراق. شارەزای زمانەکانی تورکی و فارسییە. لە زمانی عەرەبیشا مەلایەکی تەواوە. لە کوردیا کە زمانی خۆیەتی یەکێکە لە مامۆستایانی (شیعر و ئەدەب) شیعری زۆری بوێژە تازەکانی سلێمانی ڕەنگە لە (بۆ دەقە)ی ئەدەبی مامۆستا زێوەرەوە تێپەڕبووبێ و قاڵ کرابێتەوە گۆرانی نیشتمانی مامۆستا (زێوەر) گەلێ دەنگ خۆشی سولەیمانی خستوتە زەمزەمە، لە ڕێگەی شیعر و ئەدەبەوە خزمەتی میللی و نیشتمانی زۆرە.

(نووسەر) لە ڕوشدیەی عەسکەری و لە ئەعدادی موڵکی قوتابی ئەم مامۆستا بەنرخە بووم، زۆرم خۆش ئەویست و بەچاوێکی ئێجگار بەرزەوە تەماشام ئەکرد، لە ساڵی ١٩٤٢دا موفەتیشی مەعاریف بووم. بۆ پشکنینی قوتابخانەکانی لیوای سولەیمانی لەو ناوە بووم چوومە (بەرزنجە)یش نەمدەزانی کە مامۆستا (زێوەر) لەوێ موعەلیمە، مامۆستاکان و مودیری مەکتەب بەپێی عادەتی دەرەوە تا قەراغ (دێ)ی بەرزنجە هاتبوون بەپیرمەوە، لە دوورەوە کە چاوم بەمامۆستا زێوەر کەوت، لە (سەییارە) کە هاتمە خوارەوە و ڕووم نەکردە مودیر و مامۆستاکانی تر تاوەکو خۆم گەیاندە مامۆستا خۆشەویستەکەم. بەگەرمێکەوە دەستەکانم ماچ کرد و بەزۆر، پێش خۆم و ئەوانی تردا. ئینجا لەگەڵ خەڵقەکەی تر دەستم کرد بەخۆشی و چلۆنی.

مامۆستا زێوەر، شیعر و گۆرانی نیشتمانی و پەند و مەوعزەی ئەدەبی کۆمەڵایەتی گەلێ زۆرە. لە (وەصف) و (نەعت) و عەشق و غەرامیاتیشا زۆر شیعری جەوان و بەهاداری داناوە لەبەر ئەمە لە ئاسمانی ئەدەبیاتی کوردا وەکو ئەستێرەیەکی گەش و پڕشنگاوی دیارە و ئەدرەوشێتەوە.

ڕەفیق حیلمی

بەرگی دووەمی شیعر و ئەدەبیاتی کوردی

چاپخانەی الشباب / بەغدا ١٩٥٩م

لاپەڕەکانی (٣٨ و٣٩ و٤٤ و٤٥ و٤٧)

«... لەم چەرخەدا جۆرە کەسانێک پەیدابوون بەرگەیان گرت و خۆیان ڕاگرت لەبەر کرداری چەوتی چەرخی کەچ ڕەفتاردا، نیشتمانەکەی خۆیان بەجێ نەهێشت کۆڵیان نەداوە، ورەیان بەرنەدا... هەزار زۆر و ستەم و ناخۆشیان هاتە بەردەم. بەڵام لە خەباتی گشتی نەکەوتن.

ئەوانە زانا و وێژەوانی تەواو، خواناسی تەواو، نیشتمانپەروەری تەواو بوون... کە پێویستە چیرۆکی ژیانیان بەسەرکەفی زێڕ بنووسرێتەوە...»

یەکێک لەو جۆرە کەسانە (مامۆستا زێوەر) بوو.

شاکیر فەتاح / نامیلکەی (زێوەر)

١٩٧٤ - چاپخانەی کامەرانی

سلێمانی: لاپەڕە: ٤

گەر لە شیعرا کەم کەمێ خاوەن فەڕم
فەخرە بۆم شاگردی باشی زێوەرم
ئەو بوو هانی دام کە من هیچ کۆڵ نەدەم
هەر ئەوە ئوستاد و شێخ و ڕابەرم
گەر لە شیعرا هێز و ڕێزم دەست کەوێ
بێگومان هەر زێوەرە تاجی سەرم
گەر خوای شیعر و ئەدەب دڵگیر نەبێ
من ئەبێ سوجدە لەبۆ زێوەر بەرم
مەدحی شیعری بەرزی ئەو نابێ تەواو
گەر بنووسم چل کتێب و دەفتەرم

شاری

عەلی عارف ئاغا

١٩١٠-١٩٩٥

زێوەر

ئەم قەڵەمە ئەیەوێ وردە وردە لەبەر خۆیەوە – هەرچەندە زمانیشی نییە– بۆت بێتە قسە. هەر لەبەر دەردی کۆچی زێوەر بوو کە بەدڵنیایی سەری خۆی دانەواند بۆ قەڵەم بڕ بۆ ئەوە ئەو سکاڵایە کە ئەیکا شاهیدی برینداری جەرگی بۆ بدات، بۆ ئەوە ئەو ئاوە کە خواردیەوە تا لە قامیشەوە بوو بەقەڵەم دڵۆپ دڵۆپ بیتکێنێتەوە، تا بپرژێتە سەر گۆڕەکەی زێوەر سەرلەنوێ قەڵەمێکی تر بەقەڵەم دەربچێتەوە جا ئەو لەوێدا بەزمانی دڵ، دڵ ڕاتەکێنێ بڵێت:

ئەوە زێوەرە کە گوێ و دڵی نەتەوەی کوردی لە سۆزی میللیەت و لە ئاوازی نیشتمان دۆستی پڕکردبوو ئەمەتە لێرە!!

ئەگەر میللەت بینی بەراوردی خۆی بکا. با یەکێکی تر بیخاتە تای تەرازوو و هەڵی سەنگێنی هیچ شتێک تاکی تەرازووەکەی قورس ناکا و هیچ دەستەگوڵێک نییە کە ببێت بەنیشانە و بخرێتە پێش چاوی ئەو کەسە تەنها شاعیر و ئەدیب نەبێت. چونکە ئەمانە بەخەیاڵاتی بەرز و بەبیری تیژی مووبڕ سەر ئەبەنە دەریای ئەو ئارەزووانەی کە هۆشی تێکڕای ئەو میللەتەی تێدا بێ هۆش ئەبێت و چاوی بینایان بەجارێ خەو خۆی ئەدا بە سەریا.

لێرەدا گەوهەرێکی شەوچرا دەردێنن، لە تیشکەکەی تاریکی خەوە تار ئەنێن، لە پرشنگەی عالەمێک ڕووناک ئەکەنەوە، لە تاپۆکەی دیمەنێکی دڵ کەرەوە دروست ئەکەن بۆ ئەوە عالەمی بێگانە بەبێ ئیختیار ڕووی دڵ و دیدەیان تێ کا و لە بەین خۆیانا بکەونە قسە و بڵێن: ئەو گەوهەرە شەوچرایە هی ئەو میللەتە دڵگوشادەیە.

ئەم زێوەرە کە ئەم داستانەی ئەخوێنینەوە، ئەو زێوەرە بوو کە ساڵەهای ساڵ بوو بەبیرە وردەکەی، بە خەیاڵە بەرزەکەی، بەشیعرە ناودارەکەی گۆشی نەمامی کوردی ئەکرد و سروودی قەومی کوردی ئەخوێندەوە، بەرزی ئەکردینەوە لەسەر شاخی پیرەمەگروون دای ئەناین بۆ ئەوەی بکەوینە بەرچاوی میللەتان. بۆ ئەوە تۆزێ لە فریشتەکان نزیک کەوینەوە تا بەهێمنی گوێیان لە دەنگمان بێ و بۆنی جەرگی هەڵکڕووزاومان بۆن بکەن. کە وابوو قەرزاری ئەو ئاوەین کە زێوەری کرد بەو زێوەرە، قەرزاری ئەو خاکەین کە زێوەر کردی بەمەڵبەندی ئەبەدی.

زێوەر هەر لە دەوری منداڵیدا بێجگە لە دیمەنەکانی کوردستان تام و بۆنی شیعرەکانی (مەولەوی) و (نالی) لە هەموو دەمارەکانیا کاری کرد بوو، خووی دابووە دیوانی ئەو شاعیرانە، سایەقەی ساماڵی کوردستان، جریوەی ئەستێرەکانی ئاسمان، خوڕەی ئاوی کانیاوەکان، نەسیمی فێنکی بەری بەیانیان، شاخی ڕنگاوڕەنگی وەختی بەهاران، ئەمانە هەموو هەر لەو دەرەدا پەیکەری شیعریان پیشان ئەدا، ئەمانە هەموو دڵی زێوەریان کردبووەوە بۆ ئەوەی باوەش بکا بەئیلهامی خەیاڵاتا، لە پێشا هات (زێوەر)ی کرد بە(تخلص) بۆ خۆی و خەیاڵاتی بەرزی بە وتەی جوان (زێوەرارا) کرد.

ئەم زێوەرە کە ئەم باسەت لێ خوێندەوە تەنها ئەو زێوەرە نەبوو کە خەیاڵاتی هەر لە زمانی کوردیدا ئیش بکا بەڵکو چ سروشتییەکی لە زمانەکەی خۆیدا لەبابەت شیعر و فەلسەفەوە بووە لە زمانی تورکی و فارسی و عەرەبیشدا ئەو مەیدانارییەی هەر کردووە. ئەمە تۆزێک بوو لەو زێوەرە کە لەوانە لە تەمەنی پانزە ساڵی بەدواوە بەفیکری بەرزی خزمەتی کوردەواری کردووە.

بەکورت کردنەوەوە لە
گۆڤاری گەلاوێژ ژمارە (١٢)
ساڵی (١٩٤٨)ەوە وەرگیراوە

زيور

قضى زيور يوم ١٩٤٨/١١/٢٠ في مدينة السليمانية، وترك هذه الدنيا التي تعج بالآلام والشرور الى الأبد. وانطوت صفحة رائعة من صفحات الشعر من سجل الحياة، لتفتح محلها صفحة وصفحات، وهكذا الدنيا بين خلق وفناء. واذا ذهب زيور من هذه الدنيا وتركنا نحن اليها، افننسى جميله الينا والى ابناء قومنا؟

كلا! ومن الحق علينا وعلى أبناء قومنا ان يذكروا زيور، وآخرين غيره، ممن قضوا حياتهم في سبيلهم، يدافعون عنهم بارواحهم، ويعلنون أمجادهم باقلامهم. إذ كان وهو شيخ طاعن في السن، يحمل روحاً فياضة بالحماسة والوطنية، وهو يعتبر رائد القومية، وشاعر الوطنية، وأناشيده الحماسية الوطنية تتردد على السنة صبيان المدارس وصباياها.

كان زيور أحد شعراء كردستان الافذاذ الذي لا تجود البقعة بمثاله إلا قليلاً. اسمه عبدالله ولقبه الشعري (زيور). ولد في مدينة السليمانية عام ١٨٧٥م واكمل دراسته فيها، وسافر الى الاستانة عام ١٣١٧ رومي، وعند تخرجه منها عين معلماً في المدرسة الرشدية العسكرية في السليمانية سنة ١٣٢٤ رومي، وقد سميت هذه المدرسة في الحرب العالمية الاولى بالمدرسة التشويقية، ثم عين من بعد في المدرسة الاعدادية الملكية. وعندما تأسست الحكومة العراقية خدم في التعليم مدة ثلاثين سنة.

وقد اشتهر المرحوم الشاعر، اضافة الى ما تحلى به من كرم السجية وصفاء النية، بالظرف وحبه للنكت، وقد كان محبوباً لدى عارفيه، يستذوقون شعره ويستطيبون اخلاقه وله ديوان شعر غير مطبوع باللغة الكردية.

والى القاريء الكريم نتفاً من بعض اشعاره مترجمة الى العربية: (المعرفة تعلي من شأن الاقوام الفقيرة)

ولكن الجهالة تمحو أشد الشعوب، حتى لو كانت بكثرتها العددية كالتتر

ان العلوم والفنون كانتا سبيل السعادة

وما كان الجهل الا مسبباً للخيبة والخذلان

ومن اقواله يطعن اولئك المتعلمين الذين يستنكفون من ابناء بلادهم:

لا تستنكف ان تنتسب الى قومك حتى لو كنت محظوظاً ونابغاً،

لان العقوق أشد اعداء العبقري.

فلتكن كلمة الوطن بين شفتيك تتردد كما يتردد هديل الحمام بين منقاره.

وليكن ابداً على طرف لسانك وخافقاً في جوانح قلبك ليل نهار.

وقد كان ذات ليلة مع جماعة من الاخوان يستروحون في تموز على قمة جبل (تاريەر)، فوصف تلك الليلة:

النار تشع الحرارة على وجه الارض

والقمر وهو في السماء يبعث برودته على رؤوسنا

بخ بخ لحفيف اوراق السرو والعرعر

زقزة لغدير الحجل الذي يصيح في الجبال وقت السحر

فبرودة هذه الليلة المقمرة وحرارة هذه النار الملتهبة

اعطنا حالة معتدلة في ذلك المستقر

فمن جهة يتصاعد أزيز (السماور) وشنشنة اللحم

وقد أصبح لنا من الخاثر الحامض الطعم مزة للشاي المحلى بالسكر

هذه كلمة صغيرة في حق (زيور) راجين ان نعود الى اعطاءه حقه في مرة أخرى.

گۆڤاری نزار ژماره (١٨) ڕۆژی ١٥ی کانوونی یەکەمی ١٩٤٨ ساڵی یەکەم.

ئەوەڵ و ئاخیرم نەزانی و جەهالەت بوو*

زێوەر نووسیویە:

ئەو ڕۆژەی کە ناردمیانە قوتابخانە تەصادفی نەورۆزی کرد، مامۆستاکەم وەرەقەیەکی نەورۆزنامەشی دا بە من پارەی بۆ بەرم، مناڵان لە هەموو لایەکەوە هەڵئەپەڕین و نەورۆزنامەیان ئەخوێندەوە، منیش سەیرم ئەکردن. نەم ئەزانی بیخوێنمەوە، کە هاتمەوە ماڵەوە دەستم کرد بەگریان، باوکم وتی بۆچی ئەگری ئەوە پارە بۆ مامۆستا، ئەوەش بۆ خەرجی خۆت، وتم بۆ پارە ناگریم، ڕەفیقەکانم هەموو ئەم کاغەزە ئەخوێننەوە من هیچ نازانم، وتی ڕۆڵە عاجز مەبە من فێرت ئەکەم، مقدارێک لەگەڵم خەریک بوو شیعرێ فێربووم (نوروز شد نوروز شد) ئەمجار وام زانی میرزا شەفیعم، خولاسە چەند ساڵێ لە قوتابخانە دەوامم کرد ئیملا و ئینشایەکی مختەصەر و سیادێکی چاکم پەیدا کرد لەو زەمانەدا مشاعرە باز بوو منیش ئەی شدە و افتاب و غەزەلی حافظ و کلیاتم ئەغلەب لەبەربوو، کەس نەبوو لە مشاعرەدا مەغلوبم بکا.

هەوەسی قوتابخانەم نەمابوو بە واسطەی نزیکی ماڵەکەمانەوە بەمزگەوتەوە مەیلی خوێندنی فەقێکانم کرد (مجاوەرە بە تأثیرە) زۆرم پێ خۆش بوو منیش دەوربکەمەوە (ئیلی بابەی) پێوە بلەرێنمەوە وەکو عادەت بوو دەستم کرد بەتەصریف و عەوامل، لەم کتێبانە چەند ساڵ دەوامم کرد: نحو، صرف، وضع و استعارە، منطق کلام و باقی علومی مستەعملە لە هەر شتە شتێکم خوێند ئیتر وام ئەزانی خۆم تەفتازانی زەمانم، لە ئاخریدا لە عیلمی هەیئەت و حکمەت و حساب لە خزمەت عرفان ئەفەندیدا دەوامم کرد غرورێکی وام بەسەردا هات لە دڵا ئەم وت، ئیمامی شافعی، ابن حجر چین تابع بەقسەی ئەوان بم، ئەوان عەرەب بوون عەرەبی و صەرف و نەحویکیان زانیوە و حەدیثی زۆریان لەبەر کردووە، حەدیث و ئایەتەکانیان کۆکردۆتەوە ناوی خۆیان ناوە (مجتهد) لە پاشا کە علمی تاریخ و جغرافیا بەعضێ لە طەبیعاتم تەعەلم کرد مەلای پێنجوین و مەکتەبەکانی سلێمانیم لا بووە نەخوێندەوار ئەم ووت

* لە ئەرشیفی کاک (مەحمود زێوەر)ەوە وەرگیراوە.

ئەم فەقیرانە هەر شیعرێ ئەزانن ئەویش لە کتێبا، یا چەند کتێبێ ئەزانن هیچ لە دەرەجەی منا نابن، خولاصە کەوتمە ساڵەوە بەرەبەرە کتێبی تازە و مجەلەی تازە کە تەماشا ئەکەم وەکو ئەوەڵ ڕۆژەکەم لێ هاتووە کە چوومە قوتابخانە باوکیشم نەماوە مەقالەیەکی تازەم تەعلیم بکا با وجود ئەگەر بشمایە ئەویش ئەی زانی بەعضێ محاضەرەی رجالی عەصر لە غەزەتەکانا ئەخوێنمەوە هەر نازانم باسی چی ئەکا.

لە الهلال والمقتطفدا بەعضێ مەقالە ئەبینم بەقەدەر نەوروز نامەکەی لێ حاڵی نابم، بووم معلوم بوو کە زۆر جاهل و نەخوێندەوارم، بەزەییم بەخۆما دێ کە عومرم هەموو صرف کرد و تێنەگەیشتوو دەرچووم.

ژین ژمارە ٦١٨ شوباتی ١٩٤١

پێڕست

پێشەکی 7

زێوەر ١٨٧٥–١٩٤٨ 11

کۆمەڵایەتی 19

پاڕانەوە و سکاڵا 21

لە کوردستانا گرانی 21

بۆ دەست بیلال 24

گۆرانی ئینحیصار 25

گۆڕینی شیعری سەعدی شیرازی 27

لەسەر شێوەی هەورامی 28

بەهاری زێوەر 29

تەیارە 30

دیسان 31

سینەما 31

گاڵتە و گەپ و خۆ هەڵکێشانی قرژاڵ 32

چایخانەکەی دەروێش شەریف 34

درۆ 35

ئەزانم بینووسم 36

بولبولێ لای گوڵێ 37

بەرخی بێ دایک ئەگەر دەباڕێنێ 37

سەد تاجری دین 38

فەلسەفە 39

نەفست مەگەسە 40

باسی زستان 41

خەرقەیەکم هەیە 43

عەرەق ناخۆم 49

عەرەق ئەخۆم (بێکەس) 50

خۆڵبارانی سلێمانی 51

ئابووری 52

وەرن یاران 53

نیشانەی مەحەببەت لە کەسدا نەماوە 55

دیاری 56

پەند و ئامۆژگاری 57

گاڵتە و قەشمەری 58

ئامۆژگاری 59

دیسان پەند و ئامۆژگاری 60

پەند و ئامۆژگاری 61

پەند و ئامۆژگاری 61

ئەی عالمانی حەق بین 62

گرتنی چەخماخ سازەکان 63

کاربەدەستانی ئیستیبداد 65

ستایشی ئاسایش 66

باسی دونیا 67

سەرگوزەشتەی کاربەدەستانی دەوری عوسمانی 69

سیاسەت 71

ئامۆژگاری 71

چ خۆشە 72

من ئەڵێم 73

شێتە هەر کەس 74

سیاسی نیم 75

تێکڕژاون خۆ بەخۆ 76

فەلەستین 77

ئیستقبال بۆ تازە پێگەیشتووەکان 78

ئەی بولبولی 80

وەڵامی زێوەر بۆ شێخ نووری شێخ ساڵح 82

ئەی بادی صەبا پەیکی ئەدیبان 87

خوا بێ خەرگۆشی هەتاکەی 89

ئەم سپی و سوورە 90

بڕوام پێ بکەن 90

فەلسەفە ... 92
شاخی تاریدەر ... 93
مەتەڵ ... 95
وەڵامی مەتەڵ ... 96
پردی وەتەن ... 96
نامەوێ ... 98

کوردایەتی ... 99
ماڵ جوێکردنەوە ... 101
ئەی شەماڵ ... 101
ئەم کوردە ... 105
کوردە ڕۆژی غیرەتە ... 106
کێیە ... 107
هیچ کەس ... 108
هاندان بۆ خوێندن و پێشکەوتن ... 111
مەعاریف ... 112
فەلسەفە ... 113
سەرزەنش ... 114
کوردێکم ئەوێ ... 115
لەم وەختە ... 116

خۆشەویستی و ئەوین ... 117
لابدە پەردە ... 119
بنازم ... 123
باعیسی دووریتە ... 125
کە تۆ ڕۆیی ... 126
ئەی نەفسی دەنی ... 127
دەماغ ئەمشەو ... 129
شێتی ڕووتە ... 130
مەحبووسی جەفات کردم ... 130
پەریشانم ... 133
ئەساسی عەیشی ... 134
شکاندی ... 135

ئەنجومەن ئارایە ... 137
چ شیرین جیلوەیێکی گرتووە ... 138
کەسێ تەشبیهی باڵای تۆ ... 139
زاهید وەرە ... 140
یەک لەحظەی ویصالت ئەی ... 141
چاوی وەک بادامی تۆ ... 142
صوبحی گوڵشەن ... 143
هەرگیز نەبووم بەخۆشی ئەم ... 144
لە گۆشەی حوزنە ... 146
لابوون لە پەیوەندی ... 147
لە هیجرا ... 148
بەم فیرقەتی تۆ ... 149
چریکەی بولبولی دڵ ... 151
ئەی دولبەری شیرین ... 152
وا مەستی مەیی ... 153
بلە نەخشین ... 155
بەستراوی ڕاوی ... 156
بەینێکە ... 159
چ شیرینە چایی ... 160
پێم خۆشە ... 160
ئەم دەستە کە لەم شارە ... 161
لە عەشقی دوختەری ڕەز ... 162
موژەت ... 163
دنیا ... 164
نەوبەهاری باخی حوسنم ... 166
گوڵبوونی قەد ... 166
مەیتەری عەقلم ... 167
خۆراک و خەو ... 168
بێ ڕوویی تۆ ... 169
لە بەختی من ... 170
من لە سایەی حوسنی تۆ ... 171
قوربان ... 172

به دوو زولفی ... 173
چۆن ڕەحمی ئەبی ئەو دڵە ... 174
حەواسم ... 174
تکاندی ئابڕووی چەمەن ... 176
دەمێکە ... 177
تابی هیجرانم نەماوە ... 177
تا زولفی لەسەر چیهرە ... 178
دڵ ... 179
چاوەکەت بۆ من ... 180
دڵی من دەرهەقی تۆ ... 181
تالیبی ڕووتم بە ئەگریجەت ... 182
ساقی بە جیلوە هەستە ... 183
ئەمڕۆ ... 184
سەبەب ... 186
هەموو دەم ... 187
گرتوومە لە عالەم صەنەمێ ... 188
نیگارا ... 189
کەوتمە داوی ... 191
لە غەیرە خاڵییە ... 192
با نەچێتە لای ڕەقیبان ... 193
بەئێشی ئێشی ... 193
شوعاعی شەمس ... 194
بەهاری ... 195
وەک قەدەح چاوم ... 195
حەکیمی دەردی من ... 197
ئەو دولبەرە ... 198
چاوت شەهەنشەهێکە ... 200
یارێکی دڵ ئازاردەر ... 200
بەقامەت ... 201
مووچەم غەمە ئەمساڵ ... 203

گۆرانی و سروودە نیشتمانییەکان ... 205
گۆرانی (ئەی کوردینە ئەی مەردینە) ... 207
گۆرانی هیوا ... 207
وا وەتەن خەمڵیوە وەک گوڵ ... 208
فەخرە بۆ ئێمە کوردستان ... 209
ئەی وەتەن چەند خۆشەویستی ... 210
وەتەنی من کوردستانە ... 211
کوردستان وەتەنمانە ... 211
بولبول بە نەغمەی ... 212

گۆرانی بۆ قوتابیان ... 213
ئەساسی ئەم مەدرەسەیە ... 214
گۆرانیی شاگرد ... 214
ئەی شاگردانی وەتەن ... 215
سەرکەوە کوردە ... 215
سەلاحەدین سوڵتان، کەریم خان ... 216
سندوقچەیی نەقدی بەدەنی ... 217
ڕەونەقی باخی حەیاتی میللەتە ... 217
ئەی گوڵی گوڵزاری دین ... 218
قسەی شاگردێک ... 220
بۆ منالانی قوتابخانە ... 221
بالورەی کچە کوردێک ... 221
ئەی عێراق ئەی عێراقم ... 222
خاکی بەرزنجە چەندە دڵگیرە ... 223
ئێمە منالین وەتەن ماڵمانە ... 225
بنالێنە بولبول ... 225
ئێمە وا دائیما بەدڵ و بەگیان ... 226
عەسر و زەمانی خوێندنە ... 226
خاکی عێراقم ... 227
جوگرافیای عێراق ... 227
حدود و چوار طەرەفی عێراق ... 228
ئیدارەی عێراق ... 229

نەهرەکانی عیراق 229
تیجارەتی عیراق – صادرە 230
تیجارەتی عیراق – واردە 230
نفووسی عیراق 231
خواناسین 231
باوک 231
دایک 232
قوتابییەک نەصیحەتی ڕەفیقانی دەکات 233
گۆرانی فەلاح 233
گۆرانی کەشافە 234
قوتابی صەنعەتکار 234
حەکیم 235
سەعات 235
تۆپی پێ 236
ئەی لاوی وەتەن 236
دوو ڕێوی تەماعکار 237
پشیلەی ڕیاکار 238
تەمسیل 238
ژمارە 239
ناوی ڕۆژکان 239
بۆ کچان 240
شاری سلێمانی لەلام 240
قیرەقیری بۆق بەشەو (خلدونیە) 241
گۆرانی بەیداخ 241
لە مابەینی زەنبەق و گوڵەباخ دا 241
هاودەم 242
ئاشتی دوو دۆست 242
نیشانەی زانین 243
هەنگ 244
ورچی خەتیب و مەیموون 245
کۆتر و ڕاوکەر 246
هەمووشی قسە ئەکا 247

خوا 248
تاووس 249

ستایش و پیاهەڵدان 251
ستایشی پێغەمبەر 253
بۆ جەژنی مەولوود 253
بۆ جەژنی مەولوود 254
جەژنی ڕەمەزان 255
سیتایشی حەزرەتی غەوثی گەیلانی 257
کاک ئەحمەدی شێخ 258
ستایشی شێخ عەلائەددینی بیارە 260
ستایشی شێخ مستەفای نەقیب 262
شێخ عەبدولقادری سۆلە 264
صاڵح زەکی بەگی ساحێبقران 265
ستایشی ئەفراسیاب بەگ 266
ستایشی فەتاح خانی کوڕی حاجی ئەحمەدی سۆفی 267
ستایشی سەید عەلی کوڕی حاجی شێخ مستەفا (ئەی دڵ) 268
ستایش بۆ موفتی پێنجوینی 269
ستایشی باخی مزگەوت 270
خێرت قوبووڵە 271
ستایشی شاری بەغداد 272
ستایشی بەرزنجە 273
ستایشی عەلی کەمال بەگ (بەیانی حەقیقەت) 274
ستایشی شاری خانەقین 277
بۆ ناجی هورمزی 278
چۆنیەتی ڕابوردووی شاری سلێمانی 279
لە ستایشی باخ 280
بۆ شێخ سەعید و شێخ ئەحمەدی کوڕی شێخ سەعید (ناخوونی جەوری فەلەک) 284
بۆ قەواعیدەکەی مامۆستا مەلا سەعید ئەفەندی کابان (تەماشا و دیقەتم) 284
نامەیەکی زێوەر بۆ حەسەن فەهمی جاف 285
دوعای خالیسانەم بۆ شێخی نەمر 286
چ بەدبەختم 287

مـۆژده بێ یاران بۆ شێخی نەمر ... 289
ڕۆژی جـەژن ... 290
نـزا ... 291
کێ شێخە بۆ شێخی نەمر ... 292
مەیلت هەیە بینی، بۆ شێخی نەمر ... 293
لە شوکری نیعمەتی تۆ ... 295
بە حـەبسی یوسـفی ثانی بۆ شـێخی نەمـر ... 295
بۆ ڕۆژنامە و گۆڤارەکان ... 296
ئەی خوێندەوارەکان ... 296
بۆ گۆڤاری گەلاوێژ ... 296
بۆ ڕۆژنامـەی ژین ... 296
بۆ گۆڤاری ڕۆژی کورد ... 297
بۆ بانگی کوردستان ... 298
بۆ ڕۆژنامـەی بانگی کورد ... 298

چیرۆکە شیعر ... 300

سـەرگوزەشـتە ... 302
چیـرۆک ... 304
چیرۆکی سێ هـاوڕێی چاوبرسی ... 304
چیرۆکی کۆمـەڵایەتی ... 308
چیرۆکی خێوی ناو مزگەوت و سۆفی کەریمی چەرچی ... 313
کوڕە مـەترسە ... 314
سەرگوزەشتەی خێوی ناو مزگەوت ... 319
ڕۆڵە بخـوێنە ... 321
سەرگوزەشتەی خوشک و برایەکی ئازا ... 323
باسی صۆفی کەریمی چەرچی ... 324
صۆفی کەریم خوازبێنی گوڵ بەهار دەکات ... 325
گواسـتنەوەی گوڵبـەهار ... 326
باوەخوون کردنی گوڵبەهار ... 327
کەوتنە ڕێگای گوڵبـەهار و ڕنجبەر ... 329
گرەوکردنی کوێخا لەگەڵ سەردار ... 33
پێنج خشـتەکی لەسەر شیعری شاعیران ... 337

تێهـەڵکێش لەسەر شیعرێکی حافظ ... 339
پێنج خشـتەکی زێوەر لەسەر غـەزەلێکی مەلا ڕەشید (مـائیل) ... 340
پێنج خشـتەکی زێوەر لەسەر غـەزەلێکی شێخ ئەوڕەحمـان (نەسیب) ... 342
پێنج خشـتەکی زێوەر لەسـەر غـەزەلێکی شێخ ڕەزای تاڵەبانی ... 343
پێنج خشتەکی زێوەر لەسەر غەزەلێکی طاهیر بەگی جاف ... 345
پێنج خشتەکی زێوەر لەسـەر غەزەلێکی مەحوی ... 347
پێنج خشتەکی زێوەر لەسەر غەزەلێکی سەید ئەحمەد ئەلنەقیب ... 350
پێنج خشتەکی زێوەر لەسەر غەزەلێکی مەلا صاڵح (حەریق) ... 352
پێنج خشتـەکی زێوەر لەسەر غەزەلێکی وافی ... 354
پێنج خشتەکی زێوەر لەسـەر شـیعرێکی جەمیل صدقی الزهاوی ... 356
چوار خشتـەکییـەکان ... 357
ئامۆژگاری و سـەرزەنشت ... 357
بۆ شـایستـەخان ... 357
بۆ سـەری پاکـەتە جگەرە ... 359
مەحکەمەی ئیستیبداد ... 363
بۆ ڕەفیق حیلمی ... 363
تاک تاکە ... 364
مووەززەف ... 366

بەشی فارسی و تورکی ... 367

غزلت ... 369
بەشی فارسـی ... 372
لەسـەر ئیملای فارسی ... 374
بەشـی تورکـی ... 376
چی لەسـەر زێوەر نووسراوە و خۆی چی نووسیوە ... 379